

Ked' vybárajú poklady

monografia obci

Obec Sucháň 2017

KEĎ VYHÁRAJÚ POKLADY
monografia obci

© Vydala Obec Sucháň 2017

Realizované s finančnou podporou BBSK

**S FINANČNOU PODPOROU
BANSKOBYSTRICKÉHO
SAMOSPRÁVNEHO KRAJA**

Vydanie: prvé

Počet výtlačkov: 100 ks

Rozsah strán: 316 strán

Rok vydania: 2017

Gramatická a pravopisná úprava: Mgr. Ľubica Tomčíková

Autor: Ján Miháľkin

Grafika: Adrián Jakubča

Tlač: Róbert Jurových - NIKARA, Krupina

ISBN: 978-80-972921-9-5

OBSAH

KEĎ VYHÁRAJÚ POKLADY.....	6
POVESTI, LEGENDY, STARÉ ZÁZNAMY A DEFINÍCIE.....	15
PSEUDOKRASOVÉ JASKYNE A KAŇONY - POVESTI A SKUTOČNO.....	22
PRAVEKÉ OSÍDLENIE.....	41
HISTÓRIA A PÔVOD OBYVATEĽSTVA.....	51
Z DEJÍN EVANJELICKEJ CIRKVI.....	95
OBYVATEĽSTVO.....	101
HISTORICKÉ ZÁPISY A VÝSKUMY Z 19. - 20. STOROČIA.....	132
UDALOSTI 1. SVETOVEJ VOJNY V SUCHÁNI.....	155
OBDOBIE MEDZI 1. A 2. SVETOVOU VOJNOU.....	159
ZDROJE PITNEJ A UŽITKOVEJ VODY.....	174

UDALOSTI A VÝSKUMY Z DRUHEJ POLOVICE 20. STOROČIA	177
FRAZEOLOGIZMY V SUCHÁNI.....	249
CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD UDALOSTÍ, KTORÉ SA NEDOSTALI DO TEXTU	258
OBRAZOVÁ PRÍLOHA.....	270

Keď vyhárajú poklady

Magické poklady vyhárali modrým plameňom a v myšliach starších obyvateľov vyhárajú dodnes. Deje sa tak počas svätójánskej noci a v noci zo Štedrého dňa na Božie narodenie. Kto ich chce nájsť, nesmie cestou prekročiť žiadnu stojacu ani tečúcu vodu. Informátori uvádzali niekoľko lokalít, kde údajne vyhárali. Najčastejšie to bolo v Gálovej, Strážniku a na Priehrade. Vo všetkých týchto lokalitách som neskoršie potvrdil praveké alebo stredoveké osídlenie. Snažili sa ich nájsť aj v Poddedovej, ale tam ich zakaždým odohnal veľký had.

Zatiaľ som ich v tom čase, kedy sa majú hľadať, nehľadal. Hľadal som ich viac ako štyri desaťročia v povestiach, teréne, starých zápisoch i odbornej literatúre.

Začal som v roku 1974, keď vtedajšia predsedníčka miestnej organizácie zväzu žien Anna Jánošová založila spevácku skupinu. Požiadala ma, či by som túto spevácku skupinu nevedol. Súhlasil som. V spolupráci s manželkou som sa pustil do etnografického prieskumu a skupinu sme pretransformovali na folklórnu. Začali sme zaznamenávať piesne, zvykoslovia, odievanie, pracovné technológie, povesti a legendy, ktoré s folklórom súviseli. Postupne som sa prepracoval k histórii. Informátori z radov vtedajšej staršej generácie sa s nami so svojimi vedomosťami vďačne podelili. Nazval som ich hmotné a duševné poklady našich predkov.

Naši predkovia poklady neukrývali len do zeme. Uchovávali si ich v myšliach a odovzdávali z generácie na generáciu. Andrej Kmet' vo svojich spisoch napísal: *„Náš národ nie je nejaký tupý ozembuch, ako ho mnohí považujú. Vie toho veľa a všetko čo vie, zapíše formou aká mu je blízka -do povestí“.*

Časť povestí a legiend, ktoré som v okolí zaznamenal, som s dávkou vlastnej fantázie spracoval v publikácii Sucháň II. V každej z nich som sa snažil hľadať zdravé jadro, čo sa mi u niektorých i podarilo. Veľké poklady som našiel v zápisoch z minulosti, ktoré zaznamenávali históriu nášho dodnes neprebádaného kraja. Keď sa miestni obyvatelia dozvedeli o mojich záujmoch, dostával som nové informácie.

Nebol som sám, kto sa v okolí o históriu zaujímal. Boli medzi nimi amatéri ako ja, ktorí toho vedeli mnoho. Nie všetci svoje poznatky zapísali a žiaľ, veľa z nich si aj odniesli so sebou. Osobne som ich nazval „chodiace kroniky“ a myslím si, že ani dnes, keby žili, by sa za to neurazili. Boli to bývalý dačovolský kronikár Pavel Medveď, povahou uzavretý Ivan Jonáš z Útlaky, dačovolský rodák a pracovník ministerstva kultúry Pavel Úkrop, Juraj Šajban zo Sucháňa, Pavel Ferienčík z Cerova. K nim musím priradiť dlhý rad informátorov: z Dačovho Lomu Juraja a Annu Siroňovcov, Jána Matušovho, zo Sucháňa: Zuzanu Šimunkinovou - v tom čase najstaršiu občianku obce, Pavla Beraca st., Pavla Heveša st., Juraja Kečkára, Pavla Kečkára, Jána Ištvána, Juraja Pivarčeka, Pavla Pivarčeka, Pavla Slavkovho, Jána Martuša, Annu Martušovú, Annu Piatrovú, Annu Sudrovú, Annu Beracovú, Annu Kečkárovú, Pavla Beraca, Máriu Šajbanovú, Jána Kečkára ml. a ďalších. Poznatky z Lešti som získal od matky Zuzany Mihálkinovej, Jána Fánčiho- Macha, Anny Matejovej.

Najstaršiu dosiaľ známu ľudovú kroniku začal v Sucháni viesť v medzivojnovom období Pavel Mihálkin-Velkov. Tragicky zahynul počas bojov v druhej svetovej vojne v Dolných lazoch, keď zhorel vo vlastnom dome, ktorý zapálili Nemci. Kroniku z horiaceho domu zachránil jeho neplnoletý vnuk Pavel Pivarček, neskoršie obyvateľ Cerova. Uložená je v Okresnom štátnom archíve vo Veľkom Kríši. Jeho pokračovateľom bol Ján Sudra - Sochter, ktorý zároveň prepísal aj časť kroniky Pavla Mihálkina. Toho času sa jej tri zväzky so súhlasom príbuzných nachádzajú v mojom archíve. Poznatky z histórie a súčasnosti v r. 1924 spracoval v dotazníku pre školský inšpektorát bývalý učiteľ Gustáv Husák. Súkromnú kroniku viedol aj Pavel Berac, vďaka ktorému máme zoznam predkomasačného aj pokomasačné-

ho laznického osídlenia. Pre moju manželku spracoval zoznam poľných studničiek, ktoré sa na prelome 19. a 20. storočia v suchánskom chotári nachádzali. Historicko-etnografickému výskumu v Sucháni sa venoval i Ján Mäsiar zo Stredných Plachtiniec. Cenným informačným materiálom pre mňa boli práce (záznamy) evanjelického farára a historika, rodáka z Dačovho Lomu Jána Slávika, spisy katolíckeho farára, etnografa, historika a zakladateľa slovenského múzejníctva Andreja Kmet'a, suchánskeho učiteľa a historika Bardejova, Spiša, Hontu Bartolomeja Krpelca, evanjelického farára a kronikára Miloslava Križana, ako aj písomné materiály, ktoré mi poskytol bývalý starosta (predseda MNV) v Dačovom Lome Vladimír Bosák. Nezanedbateľným faktorom boli znalosti informátorov o dejinách dediny, jej vzniku, o usadení husitov a ich kaplnke. Teoretické poznatky o vzniku priezvisk a pravdepodobnom pôvode obyvateľov významne dopĺňajú konkrétne zápisy v matrikách od roku 1731, ktoré mi v digitálnej podobe venoval evanjelický farár Juraj Macko. Nafotil ich spoločne s pokladníčkou dačovolomského cirkevného zboru Valériou Debnárovou v Štátnom oblastnom archíve v Banskej Bystrici. Obidvaja publikovali poznatky z histórie Dačovho Lomu i cirkvi dačovolomskej aj v knihách.

Na obr. zľava: Ján Sudra, Podkeruborský, Zuzana Šimunkinová, Ján Fánč Macho, Mária Šajbanová,
Pavel Berac st. (vpravo)

Súbežne s výskumom som začal študovať odbornú literatúru z archeológie, etnografie, histórie umenia, mineralógie a ďalšiu. Navštívil som desiatky múzeí a skanzenov rôzneho zamerania. Vďaka starostke Anne Triznovej a Ing. Jánovi Roháčovi z Banskej Štiavnice som sa za-

pojil do projektu Vyšehradskej štvorky – Jantárová cesta a do budovania ekomúzeí. Počas pobytov na Morave som sa zoznámil s obdobím Slovanov a Veľkomoravskej ríše, vo Švédsku zas v skanzenoch a múzeách so spôsobom života ľudí od jednotlivých období doby kamennej, cez dobu bronzovú až po dobu železnú. Tu som sa prvýkrát priamo v teréne zoznámil s piktogramami vysekanými v tvrdej žule v dobe bronzovej, ktoré boli najlepšie viditeľné pri svite mesiaca alebo svetle baterky. V Nórsku som spoznal kamenné stély - ploché alebo oblé kamene osadené do terénu a ich rôznorodý význam. V skanzenoch v Dánsku a Švédsku som mohol sledovať vývoj obydli a spôsobu bývania od raného stredoveku do začiatku 20. storočia. Poznatky z týchto ciest som zaznamenal v dotazníku pre organizátorov projektu. V nemeckých múzeách v Drážďanoch a v Berlíne som sa zoznámil s históriou starého Egypta, Grécka, antikou, v Mníchove zas s vývojom hračky. V Prahe na Hradčanoch s históriou českých, ale i slovenských zemí, v Chrudime s históriou bábkoherectva. V Nemecku, Francúzsku a v Maďarsku som videl kostry dinosaurov a mamutov, pri Toryse aj miesta ich nálezu. Vo Francúzsku som sa oboznámil so zložitým bojom za vznik republiky aj životom generála Napoleona Bonaparteho. V Moskve som spoznal vývoj letectva a kozmonautiky. V Gorkách život posledných rokov vodcu svetového proletariátu V. I. Lenina a v Kremli som videl jeho mumifikované telo. V Charkove som spoznával pôsobenie Československého armádneho zboru v Sovietskom zväze počas Druhej svetovej vojny. Tu som sa od veľkoplošného obrazu na stene zaznamenávajúceho boj československých vojakov proti nemeckým tankom nevedel odpútať. Spomenul som si na starého otca a otca, ktorí obidvaja niečo podobné v prvej a druhej svetovej vojne v Rusku prežili. V Monaku som mal v podvodnom múzeu možnosť vidieť aspoň časť rôznorodosti morského života (spomenul som si na moje fosílie zo Strhár a Modrého Kameňa). Stál som ani nie tisíc metrov pod najvyšším vrcholom Európy Mont Blanc, Vysoké Tatry boli mojou obľúbenou destináciou vo všetkých ročných obdobiach. Zažili sme búrku na mori pri plavbe trajektom z Nemecka do Dánska. Počas dlhodobjších pobytov v Dánsku som sa

oboznámil aj so spôsobom hospodárenia na malých farmách, ktoré ich vlastníkov neuživilí a popri farmárčení museli mať hlavné zamestnanie. Pripadalo mi to ako záhumienkové hospodárenie u nás pred nedávnom. Ukrivdil by som Slovensku, keby som nespomenul aspoň časť našich múzeí – SNM v Bratislave, Martine, na Krásnej Hôrke a v Betliari, Bojniciach, Múzeum mincí v Kremnici, Poľnohospodárske múzeum v Nitre, skanzeny v Martine, Liptovskom Hrádku a desiatky ďalších. Obišiel som množstvo geologických a historických zvláštností na okolí, o ktorých som sa dozvedel z literatúry a od informátorov. Z hradov to boli: Pustý hrad nad Zvolenom, Sitno, Dobrá Niva, novoobjavený Hrádok (Litava), Čabraď, Bzovík, na juhu Divín, Šomoška, Fiľakovo, v Maďarsku Hont (sídlo Honťianskej župy). Na jednom z nich - v Modrom Kameni som aj niekoľko rokov pracoval. Z prírodných a geologických zaujímavostí spomeniem potoky v okolí Strhár, pieskovňu v Príbelciach, čadičový útvar pri hrade Šomoška, okolie Cerovskej sopky, Bralce popísané A. Kmet'om pri Kruvine a ďalšie.

Obr. 1: hrad Bzovík, **Obr. 2:** sväté schody na cerovskej sopke, **Obr. 3:** čadičový sopečný útvar Šomoška

Hovorí sa, že najlepšou školou je život a že lepšie je raz vidieť ako sto krát počuť. Aktívne s čipkárskymi paličkami som sa zúčastnil desiatok remeselníckych podujatí (na obrázkoch). Asi päť rokov v letných mesiacoch som vďaka Oľge Frátričovej pôsobil v ÚEUV-e v Bratislave ako lektor v škole remesiel pre deti. V rámci týchto aktivít som sa prostredníctvom skúsených majstrov snažil pochopiť základy remesiel, ktoré sprevádzali ľudstvo od pradávna. Hlavne výrobu keramiky na hrnčiarском kruhu, ale

i bez neho, kováčstvo, vylievanie kovu, drotárstvo, najstaršie techniky výroby textilu a iné.

Obrázky z Banskej Štiavnice a Bratislavy

Chcel som spoznať i atmosféru najväčšieho športového festivalu- olympijských hier. Letné som s manželkou r. 1980 navštívil v Moskve (na obázkoch), zimné s Ing. Milanom Balážom r. 1984 v Sarajeve. I keď inklínom predovšetkým k ľudovému folklóru, navštívil som aj opery a niekoľko koncertov vážnej hudby. Obľúbil som si Ravelovo Boléro a Verdiho opery, árie ktorých som vydržal opakovane počúvať niekoľko hodín.

Nemám v úmysle chváliť sa týmto výpočtom. To všetko rozširovalo môj pohľad na historické udalosti. Prežil som život v kraji, ktorý je od väčších mestských aglomerácií vzdialený 20 a viac kilometrov, klasik

by napísal „*pánu bobu za chrbtom*“. Nebanujem. Veľmi som chcel navštíviť kolísku civilizácie, Egypt a Grécko. Keď som však našiel „*moju*“ Polomskú, túžba pominula. Keď sa tieto rozvíjali, aj tu u nás žili Ľudia. Mnohé z mojích ciest, ktoré som popísal, naši predkovia prešli pešo alebo na konskom povoze. Nebol pre nich problém ísť pešo na jarmoky do Modrého Kameňa, Pliešoviec, Zvolena, Bzovíka, Krupiny, z Lešti cez Lysec do Lučenca. Zvládli aj viac ako týždňový pochod za lepším životom do Báčky a Banátu. V okresnom archíve vo Veľkom Krtíši som sa dočítal, že pastieri z Turieho Poľa každú jar odchádzali na Balkán a do Turecka nakúpiť barance, aby ich tam na jeseň opäť zahnali. Boli aj takí, ktorí túto cestu za života absolvovali dvadsať a viackrát. Odísť stavať Budapešť alebo každé leto na maďarské územie na žatvu nebolo ničím zvláštnym. R. 1783 odniesli príslušníci cirkvi žiadosť o jej osamostatnenie priamo na cisársky dvor do Viedne. Mnohí sa plavili cez more do Ameriky, niektorí i naspäť, ale časť z nich tam zostala natrvalo. Boje počas vojen sa odohrávali aj v horských terénoch Álp. Už sa zrejme nedozviem, skade všade išiel môj otec so zverenými koníkmi, ktorými nepretržite štyridsať dní ťahal kanón (delo) ukrajinskými a ruskými zemami a kde padol do zajatia jeho otec, môj starý otec. Viem ale, že ani jeden z nich na protivníka so zbraňou nezamieril. Ako hovorievali, tí ktorí tak robili, tam aj zostali. Keď som spomenul návštevy opery i baletu, hlbšie som pochopil, prečo staršia generácia nechcela v rozhlase (rádiu) počúvať vážnu hudbu, o ktorej hovorili, že sú to len „*takie naťabáke*“. Nestretávali sa s ňou a nerozumeli jej. Niektorej nerozumiem ani ja. Keď som pri rádiu s napätím počúval športové prenosy a ťažko znášal prehry „našich“ utešovali ma: „*Čo sa trápiš! Aj keby sme boli vybrali, chleba by lacnejšie nebolo.*“ Návšteva kočovného bábkového divadla so strelnicou (*komendiášov*) bola pre nás v detstve, rovnako ako kolotoče (*ringišpíry*) nezabudnuteľnými zážitkami.

Na obr. zľava: Obr. 1: Štrbské pleso, Obr. 2: pohľad z izby na Alpy, Obr. 3: visutý most pri Grenoble

Nech som bol kdekoľvek a akokoľvek emotívne som vnímal nepoznané, obdivoval neznáme kraje, fascinujúce stavby, spôsob života ľudí, vždy ma to po určitom čase začalo ťahať sem, do tohto kraja – domov. Tu som sa od detstva naučil alebo len priučil technológiám pestovania rastlín, chovu hospodárskych zvierat a činnostiam, ktoré „s gazdovaním“ súviseli. Aj tie boli pri mojom bádani nie nepodstatné. Keď človek ručne zrýľuje a motykou prekope 10-20 m² pôdy v záhrade, lepšie pochopí, prečo získanie 1 ha novej ornej pôdy trvalo v minulosti 10 a viac rokov. Alebo keď nie tak dávno „moje“ ženy skoro hodinu bezvýsledne mútili v maselnici (*dbenke*) mlieko a keď som v tom s rovnakým výsledkom pokračoval ďalšiu pol hodinu ja, pochopil som, prečo takýto neúspech naši predkovia pripisovali strige. Len málokto z nich sa zamyslel nad skutočnými príčinami – breživosť, nemoc kravy, nesprávne skladovanie mlieka a podobne. Jednoduchšie to bolo pripísať strige. A keď sa to stalo aj iným gazdom, tak už nezostávalo nič iné, len pátrať, kto tou strigou je. A tá sa v dedine vždy našla.

V dnešnej dobe sme si v rámci folklórnych podujatí zvykli zidealizovať takmer každú ľudskú činnosť, robil som to aj ja. Podstata nám pri tom uniká. Tiež som si donedávna myslel, že hlavným dôvodom stretávania sa ľudí na priadkach bolo „poklebetenie“, spev, poprípade aj tanec. Až keď som sa zoznámil so zápismi P. Mihálkina a Jána Sudru, pochopil som, že tieto

činnosti boli len druhotným produktom. Hlavným dôvodom bola úspora svetla a tepla. Sucháň i Dačov Lom boli elektrifikované v r. 1949. Spôsoby osvetlenia miestností a zakladania ohňa v kúreniskách pred elektrifikáciou opísal Ján Sudra: „*Po rok 1850 nebolo žiadnych zápalkiek. Každý majiteľ domu musel mať ocielku, kremeň a trúd. Ocielka a kremeň sa kupovali, kremeň sa dal nájsť aj v našom chotári. Trúd sa zhotovoval z huby, čo na stromoch rastie. Huba sa uvarila a dobre vysušila. Trením (udieraním) ocielky o kremeň sa iskry sypali, tie zapálili trúd a od neho rozduchávaním sa chytila horieť priložená slama. Petrolej bol vynalezený len okolo r. 1870. Do tej doby sa svietilo len lojovými sviečkami, repcovým olejom alebo trieskami, čo chlapom na ich okresanie veľmi veľa roboty zadávalo. Preto sa ženy i dievčky počas dlhých zimných večerov 10 aj 12 na priadky do jedného domu schádzali.*“ Na svietenie sa po zaužívaní petroleja, ktorý nakupovali, používalo niekoľko druhov petrolejových lúč – stolových alebo závesných. V Sucháni som zaznamenal aj niekoľko plynových lúč. Do maštali a na osvetlenie povozov používali hranolcové drevené lampy so zasklenými stenami, do ktorých sa vkladala sviečka alebo malá petrolejka. Takýto typ používali aj noční strážnici (*varťáši*). Niekoľko druhov lúč mám uložených v rodinnom depozite.

Na záver ešte jedna skúsenosť. Keď v r. 1995 starostka obce Anna Triznová zabezpečila opravu ľudového domu č. p. . 7 a ja som ju dozoroval, uvedomil som si, koľko práce a zručnosti si výstavba roľníckeho domu pokrytého slamou vyžadovala. Aké množstvo kameňa museli v poli nazbierať, navoziť na murivo, na omietky a podlahy zas nakopať a namiesiť hliny.

Úvodnú časť som zámerne nazval *Keď vyhárajú poklady*. Materiálne sú neoddeliteľnou súčasťou bádania po neodhalenej histórii, z ktorej veľká časť aj napriek mojej snahe a množstvu hodín, ktoré som tomuto bádaniu venoval, zostáva neodhalená (odborne nepotvrdená), hoci v mnohých prípadoch len o „povestný krôčik“. Prozaicky by som ich mohol nazvať *Prírodné a historické záhady Sucháňa a okolia*. Preto sa popri odborných záveroch budem venovať aj neuzavretým - od praveku až po súčasnosť, aby som sa s mojimi poznatkami podelil s tými, ktorí prípadne budú v bádani pokračovať.

Povesti, legendy, staré záznamy a definície

Ilustračné foto M. Mibál'kinová

Povesti a legendy netreba pri výskume podceňovať. Vznikali v určitom čase a v určitých podmienkach spôsobu života predošlých generácií. Väčšina z nich nesie v sebe zdravé jadro a mnohé z nich vznikli zo skutočných javov a príbehov.

Hneď v úvode chcem uviesť, že keby nebolo legendy o hadovi a mlynárovej krave, dodnes by som nevedel o trpasličej jaskyni a iných prírodných útvaroch. Keby nebolo definície Jána Slávika o lome a lomine, dodnes by osídlenie z doby bronzovej v suchánskom chotári zostalo nepovšimnuté v zemi.

Pri výskume je potrebné zachytiť čo najviac i zdanlivo malicherných údajov o legendách a povestiach. Ak ich potom porovnávame s historickými faktami, môžeme sa u mnohých dopracovať k príčine a obdobiu ich vzniku. Nepatrím

k ľuďom, ktorí hľadajú paranormálne javy. Naopak snažím sa zistiť reálnu príčinu alebo aspoň vysvetlenie, ktoré sa k nej približuje. Napríklad ak v Zabrach po nociach chodil a vyhrával gajdoš a dievčina v „*párte*“ spievala clivé piesne, kladiem si otázku: boli to konkrétne osoby, ktoré v mladom veku prirodzene alebo tragicky predčasne opustili tento svet a smútiace potomstvo takýmto spôsobom živilo vieru, že stále sú na svete? Alebo rozvinul niekto svoju fantáziu, keď v noci počul húkať sovu, spievať vtáctvo, resp. spojil obidve možnosti v jednu? Ťažko povedať, lebo mi tu chýba to, čo som spomenul. Nedoskúmal som detaily. Definitívne sa nedajú uzavrieť ani povesti, kde hlavnú príčinu jej uchovania poznám. Napríklad o mlatcoch v Lazinke, ktorí pri návrate do dediny zamrzli v záveji snehu pod prevrátenými saňami a potom po nociach mlátili obilie, zvuk odtiaľ sa rozliehal po širokom okolí. Na mieste, kde sa tak stalo, bolo v letnom období košarisko pre jalovice aj s kopanou studňou, z ktorej sa voda vylievala po okolí. V zime, keď zamrzla, prichádzala k napájadlu divá zver – jelene, srny, diviaky. Pri chôdzi sa ľad pod nimi prelamoval a v nočnom tichu vydával strašidelné zvuky. Informátori mi tvrdili, že zakaždým keď ich započuli, pociťovali strach a z domu radšej nevychádzali. Či tam v minulosti mlatci skutočne zahynuli, sa mi zatiaľ zistiť nepodarilo. Pravdepodobne áno. Spojením dávnej udalosti s prirodzenou príčinou sa povest' uchovala až do polovice 20. storočia. Keby nebolo napájadla a divej zveri, zrejme by bola dávno zanikla. Konkrétnejšie príklady som zapracoval do ďalších častí. S niektorými si neviem rady dodnes.

Svetlonosy, blúdiaca rastlina v Brezine

Svetlonosy a blúdiaca rastlina majú spoločný efekt. Spôsobujú zablúdenie človeka na miestach, ktoré dôverne pozná. O svetlonosoch som získaval informácie v Dačovom Lome i v Sucháni. Osobne som sa, ak si odmyslím svätojánske mušky, s nimi nestretol. Podľa popisu to boli malé, vzduchom poskakujúce blikotajúce svetielka, ktoré sa pred človekom zjavili náhle a spravidla priamo pred tvárou. Ak sa vydal za nimi, dokázali ho zvieť zo zamýšľanej trasy a poriadne povodiť po teréne. V Dačovom Lome sa najčastejšie objavovali na západnom záhumní, na ceste z Lešti do Dačovho Lomu, v okolí

Žiarca a pri ceste do Močari. V Sucháni pri ceste na Salaše a v okolí Rieky. Všetky označované trasy sa nachádzajú v blízkosti vodných tokov a mokradí. Do tejto schémy mi nezapadalo dačovolomské západné zahumnie, ktoré som dôverne poznal a nikde som sa tam nestretol s mokrad'ou. Lúky sa kosili, orná pôda osievala. Až v posledných rokoch tu na niektorých miestach začal rásť rákos obľubujúci mokré miesta. Príroda sa neustále mení. Viac ako polovica informátorov použila pri popise javu formulku: „*Zastal som, obrátil som sa za vetrom a zapálil som si cigaretu. V tom sa svetlonos predom mnou zjavil a ja som začal blúdiť.*“ Ak neboli výplodom šikovných rozprávačov, čo teda mohlo byť príčinou tohto javu? Nepoznám chemické zloženie možných plynov a s nimi spojené javy svetielkovania (horenia). To prenechávam chemikom. Laické vysvetlenie javu môže byť nasledovné - človek stúpil na prehnávajúci podklad, uvoľnil sa plyn, ktorý škrtnutím zápalky začal horieť a v smere vetra poskakovať, pričom postupne predtým ako zhasol, zapálil ďalší obláčik plynu. Vznikla tak malá reťazová reakcia zhasínania a zapáľovania plynu. Svetlonos poskakoval a blikal. Čaro javu znásobovala nočná tma, dotýčny sa zabudol obrátiť do pôvodného smeru a išiel po vetre za svetlonosom. Ďalšou možnou alternatívou mohli byť roje svätóžánskych mušiek. Tento zaujímavý jav som niekoľko rokov chodil počas letných nocí pozorovať do Strážnika. Vidieť poletovať roje svetielkujúcich svätóžánskych mušiek je neopakovateľný zážitok. Keď sa v nočnom lese pohybujete, svetielka za vami sa strácajú a pred vami sa objavujú nové. Nadobúdame tak predstavu, že sa jedná o toho istého svetlonosa. Moja štúdia o svetlonosoch nemusí byť pre tých, ktorí mali s nimi skúsenosť alebo o nich počuli smerodatná a už vonkoncom im nechcem ňou zobrat' vlastné predstavy, či robiť vedecké závery. Svetlonosy sú všeobecným javom, ktorý bol zaznamenaný na mnohých miestach Slovenska. Nepočul som však príhody o blúdiacej rastline. Tá sa nachádzala len v suchánskej (Zuzinovej) Brezine. V súvislosti s ňou som zaznamenal veľa príhod. Najzaujímavejšie boli tie, keď sa mnohí ľudia, ktorí z Breziny vyšli, nepobrali smerom k Sucháňu, ale ocitli sa na Opavskej, dokonca až na Čebovskej križovatke. Až tam si uvedomili svoj omyl. Brezina s porastom drevín brezy, osiky, čiastočne i hraba a liesky sa v minulosti rozprestierala na výmere niekoľkých hektárov. Výrubom a zú-

rodňovaním pôdy sa zmenšovala a pred nedávnom dosahovala výmeru asi jedného hektára lesa tvaru štvorca. Vyznačovala sa tým, že v nej rástlo veľké množstvo hřibov a húb, predovšetkým červených kozákov. Neraz som pri ich zbere v tomto malom priestore zablúdil aj sám. Keď som sa dostal do určitej časti lesa a zaujal sa zberom húb, takmer pravidelne som stratil orientáciu a vyšiel som z neho na celkom opačnej strane, ako som pôvodne zamýšľal. Existuje v Brezine blúdiaca rastlina, ktorej názov (čo i len ľudový) mi nikto z informátorov nevedel povedať? Zrejme nie, ale mnohým ľudom priniesla zaujímavé zážitky, nad ktorými sa oplatí zamyslieť. Úvahy o rastline, ktorá by mohla mať halucinogénne účinky trebárs peľom, semenkami a podobne som zatiaľ posunul do úzadia. To by bola práca pre biológov, ak už nie je neskoro. Miesto, kde najčastejšie dochádzalo k zablúdeniu, je vyrúbané a o blúdiacej rastline tak zostane už len legenda.

Zrejme už len moja a staršia generácia si čiastočne pamätá tvar krajiny tohto kraja pred vznikom Jednotných roľníckych družstiev v Dačovom Lome r. 1950 a v Sucháni r. 1952. Výraznou mierou ho počas troch desaťročí zmenila intenzifikácia poľnohospodárskej výroby a rekultivácie pozemkov. Z chotárov obidvoch obcí takmer úplne vymizli agrárne valy (*ľudovo sklady*) s porastmi liesky, čerešne vtáče a iných drevín. Poznatky z výskumov zo začiatku 20. st. potvrdzujú, že lieska bola v obidvoch katastroch tak rozšírená, že lieskovce boli pre tunajšie obyvateľstvo výhodným predajným artiklom.

Obz. 1: pôvodné valy (sklady) s porastmi drevín na západnom (Hevešovom) zúžumní

Obz. 2: pasienky zarastajúce krovínami a drevínami v okolí Rieky pod Gálorou

Tam, kde kedysi boli močariny, je dnes orná pôda. Potoky Lihovec, Lahoš, Suchánsky a Rieka, v ktorých sa po celý rok darilo rybám, rakom, ale i ulitníkom (*ľudovo žabím korytkam*), v posledných rokoch takmer vyschýnajú. Z množstva poľných studničiek sa zachovalo len niekoľko. Tam, kde kedysi bola orná pôda, lúky a pasienky, sú dnes lesné porasty alebo nepreniknuteľná húština krovín. Mnohé z poľných ciest (*čapášov*) nájdeme už len na katastrálnych mapách. A ráz krajiny sa mení i v súčasnosti. I napriek týmto zmenám sa na území oboch obcí zachovali prírodné útvary, ktoré začali vznikať pred miliónmi rokov. Už v detstve ma zaujali kamene. Hľadal som hlavne tie, ktoré sa odlišovali od bežných. Na Križniciach som našiel prvé hnedé opály, ktoré vtedy považovali za kremeň. Keď som ich v tme trel jeden o druhý, krásne iskrili. Našiel som ich pri predaji domu v Dačovom Lome a veľmi som sa im potešil - aj tie mamka odložila. A našiel som aj malý zošit, do ktorého som si zapísal stupnicu tvrdosti minerálov. Dnes viem, kde sa drevné opály krásnej žltej až hnedej farby (i s letorastami) vyskytujú vo väčšom množstve. V Dačovom Lome v Močari, kde som našiel aj niekoľko červených a červeno-žltých jaspisov, Pri lípke, na Čert'azi vrátane skamenej živice zelenej farby. V Sucháni na Močiari, Velkom a Malom Hrbe, Nad Cigánmi, v Ohrade (vrátane živice) a Medvedej skale. V Polomách som našiel opál sklený - hyjalit. Keď som sa „*chodiť*“ učiť rozpoznávať základné minerály do mineralogického múzea v Banskej Štiavnici, informoval ma jeden z kurátorov, že tento minerál nebol na Slovensku nájdený. V zbierkach ho v tom čase mali z Čiech. V teréne viem o jednom, kde na andezitovom podloží sa kryštály hyjalitu prerušovane vytvorili na ploche s obvodom 121 cm (max. výška 62 cm, max. š. 47 cm). Okrem andezitov, z ktorého skupín je u nás najkrajší čierny andezit mandľový s bielymi zrnkami, lesklých sopečných tufov rôzneho zloženia a zafarbenia sa dajú nájsť vápence, pestrofarebné pieskovce (Nad Hájom červenej, modrej až fialovej farby), kremence s farebnými prímiesami. Našiel som i sľudu, pazúrik a obsidián, ktoré už súvisia s pravekým osídlením. Z kameňov spomeniem ešte väčší vyvalkaný balvan v Poddedovej, ktorý tam pravdepodobne dotisli ľadovce a tri prírodné kamenné kreslá. Jedno na Jame zdokumentovala (nafotila) moja

manželka. Na druhé v Zabrach, v svahu pri turistickom chodníku k trúbiacemu kameňu ma upozornil Ján Kečkár. Spoločne sme ho aj zdokumentovali. Zaujímavú zbierku kameňov z okolia sústredil Pavel Pivarček, ďalšie sa nachádzajú v prírode. Fosílie som na okolí nenašiel. Najbližšie v Modrom Kameni, Strhároch a žraločie zuby v Príbelskej pieskovni. U nás sú vďaka sopkám vinickej, po nich čelovskej a naposledy javorskej formácie ukryté hlboko pod povrchom. V okolí Sucháňa som našiel kamene, prevažne tufy, pieskovce a andezity rôznych geometrických tvarov – hranoly, kocky, siluety ľudských postáv, zvierat a pod. Nezriedka som narazil aj na kamene guľovitého a oválneho tvaru rôznych veľkostí, ktoré vznikli odlúčením vrchných sopečných vrstiev. Najviac sa ich nachádza na Ravni a v Strážniku. Zbierku kameňov a minerálov, ktoré som v okolí našiel, nateraz nemám odbornore zatriedenú.

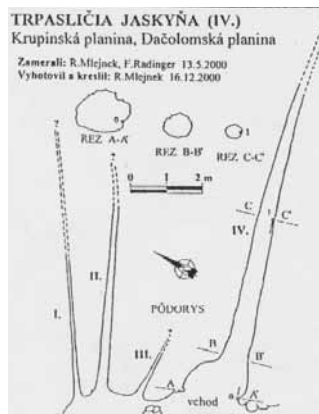
Na obr. zľava: Obr. 1: hýjalit v prírode, Obr. 2: fosílie z Horných Strhár, Obr. 3: osobná zbierka kameňov, Obr. 4: kreslo zdokumentované M. Mibálkinovou (asi na Jame)

Mnohé z prírodných útvarov sú spojené so zaniknutým osídlením, povestiami a legendami, ale aj písomnými dokumentmi. Moje poznatky z prieskumu začnem pri nich. Chcem tým poukázať aj na skutočnosť, ako pri bádání využiť zdravé jadro povestí a ľudových vedomostí. Spomeniem aj odborníkov, ktorí moje poznatky overili, posúdili a publikovali v odbornej tlači. Mnoho som sa od nich naučil. Hlavne trepezlivosti a opatrnosti pri vynesení konečného záveru, čo je pre amatérskeho bádateľa môjho typu veľmi dôležité a čomu som sa v začiatkoch často nevyvaroval. Budem sa snažiť dodržať časovú chronológiu, ale zároveň pri jednotlivých lokalitách, uvediem aj ostatné okolnosti, ktoré sa k nim viažu.

Tento materiál som spracúval niekoľko rokov, viac menej pre vlastnú potrebu. Neplánoval som ho publikovať. Až nedávno som sa zoznámil s Metodickými zošitmi na podporu výskumu spracovania a prezentovania tradičnej ľudovej kultúry vydanej Slovenským ľudovo umeleckým kolektívom v Bratislave r. 2010 (autor Mgr. art. Vladimír Kysel'). Prepracovať spracované materiály podľa metodiky by si vyžadovalo množstvo času, preto som ho len podľa nej čiastočne upravil. Nejedná sa o odbornú prácu, zaradujem ju do oblasti ľudovej kultúry. Snažil som sa v nej vyhnúť polemikám s názormi odborníkov, v niektorých prípadoch som ale musel vyjadriť svoj názor. Nakoniec vďaka diskusií prostredníctvom internetu som sa dozvedel množstvo nových informácií - autorom ďakujem a určite sa dočkám nových. Názor, že píšem v prvej osobe (Ja) ponechávam na čitateľov. V žiadnom prípade tu nejde o moju autobiografiu. Aby som sa vyhol polemikám, stačilo dať práci názov *Moje výskumy*. Ja som sa rozhodol pre *Poklady*.

Pseudokrasové jaskyne a kaňony - povesti a skutočno

Trpasličia jaskyňa, mlynárova krava a had

Podľa platného geomorfologického členenia leží katastrálne územie obce Sucháň v južnej časti oblasti Slovenského stredohoria, v centrálnej časti Krupinskej planiny a vo východnej časti oddielu Dačovolská planina. Výmera chotára je 1663 ha. Najnižšia nadmorská výška 330 m n. m. bola namieraná na sútoku potoka Zabre a Suchánskeho potoka, najvyššia 598 m n. m. na Veľkom Hrbe. Obec leží v nadmorskej výške 500-502 m n. m., kostol 515 m n. m. Najspodnejšie mezozoické vrstvy hornín podieľajúce sa na stav-

be územia obce sú zastúpené súvrstviami kremencov a kremitých pieskovcov, na povrch nevystupujú a sú uložené v hĺbke viac ako 1000 metrov pod súčasným povrchom. Na bazálnom mezozoickom podloží sú uložené terciálne vrstvy vinickej formácie, v hĺbke cca 500 metrov a hlbšie. Priamo na vinickej formácii sú uložené súvrstvia čelovskej formácie. V blízkosti Čeloviec sa v jazernom prostredí v období stredného až vrchného bádenu vytvorili erupatívne centrá pyroklastického vulkanizmu. Súvrstvia hornín čelovskej formácie hrubé okolo 300 metrov boli v katastrálnom území Sucháňa vypreparované vodnými tokmi (P. Hronček). I keď najväčšia časť územia obce bola budovaná horninami periférnej zóny starovulkánu Javorie, nachádzajú sa tu i na území Dačovho Lomu prírodné útvary vytvorené horninami tejto formácie, ako aj historické krajinné štruktúry vytvorené ľudskou činnosťou.

Poveš' o Ružanke

Viaže sa k jednému z bývalých suchánskych mlynov. Sucháň ich mal v minulosti tri - dva vodné na toku Suchánskeho potoka a jeden suchý. Aj keď zatiaľ poznatky o nich nie sú kompletne, významne dopĺňajú históriu obce a cirkvi. J. Slávik uvádza, že cirkev mala spoločný mlyn už r. 1516. Odvoláva sa na zápisnicu z r. 1754, kde sú opísané dve listiny vzťahujúce sa na mlyn z r. 1516 a 1563 (J. Macko, Dačov Lom, cirkevný zbor - jeho dejiny až po súčasnosť). Spoločný mlyn bol aj jednou z príčin sporov Dačovolomčanov a Suchánčanov počas existencie spoločnej cirkvi. Hodnoverne sa ho zatiaľ určiť nepodarilo. Podľa iných poznatkov som predpokladal, že sa jedná o dolný suchánsky mlyn na hranici s plachtínskym chotárom aj s *karlovom (valchou)* na zhutňovanie súkna. Dolný mlyn však prešiel do vlastníctva cirkvi od obce 22. mája 1793. Cirkev ho predtým opravila už v roku 1778, pretože obecná pokladnica nemala na opravu peniaze (B. Krpelec). Opis mapy druhého voj. mapovania z r. 1854 priraduje k Sucháňu dva kamenné mlyny v Suchánskej doline. V mape sú pomenované ako Szuchánsk, M. A. Szuchánsky dolnj M. Pri obidvoch mapa podrobne zobrazuje kamenné budovy a vodné náhony. Podrobnejšie ich bez bližšieho označenia (len Malom) zaznamenáva katastrálna mapa z r. 1868. Pri dolnom mlyne mapa

zaznamenáva aj kamennú budovu s mlynským kolesom na južnej strane. (P. Hronček). Existenciu *karlova (valchy)* pri dolnom mlyne potvrdzuje zápis P. Mihalkina (opis J. Sudra): „*Ako väčší majitelia, tak aj slabší gazdovia ovce držali a ženy z vlny napriadli, natkali a v našom karlove pri dolnom mlyne od plachtinského chotára súkno sa zhotovilo z ktorého mužský oblek šli*“. Prvý známy príjem cirkvi 120 florenov a 80 korún (za chlebovinu) z dolného „mokrého mlyna“ je z r. 1874. R. 1936 ho poškodila povodeň a v roku 1937 zhorel. Po požiaru ho už neobnovili. Podľa cirkevných záznamov ho požiar zachvátil aj v roku 1909, cirkev za hasenie požiaru zaplatila 9 korún a 94 halierov.

Na konci dediny pri studni *Žibovka* stál suchý mlyn. Poháňaný bol ľudskou silou v časoch, keď vodné nemali vodu. V ňom mali dielne aj kožušník s obuvníkom. Zhorel pri veľkom požiaru r. 1875, ktorému padol za obeť dolný koniec obce. Z vlastných prostriedkov ho obnovila cirkev. Dejiny ev. cirkvi D. Lom, Sucháň s. 29: „R. 1879 - *Dedina potrebovala nutne mlyn, ktorý zhorel r. 1875. Dozvedeli sa, že takýto mlyn je v Szentine na predaj a preto farár s kurátorom sa nemali obťažovať a ísť pozrieť, čo aj urobili a suchý mlyn za 300 zlatých kúpili. Zaplatiť ho mali cirkevníci podľa kľúča, ktorý má byť podľa majetku vybodený*“ (výpis z cirkevnej zápisnice J. Macko). Už pred týmto rozhodnutím bol príjem za mlyn od duší (na opravu) r. 1878 -145 zlatých a 63 korún. Prvý známy príjem cirkvi 50 florenov a 80 korún zo suchého mlyna je rovnako ako z dolného z r. 1874.

V roku 1896 sa uvádza výdaj za rúcanie (búranie) suchého mlyna a farských chlievov 50 korún a príjmy z neho za staré stĺpy, drevo a *šúbä*, zároveň aj výdaj za sklo *na hospodu* (obytnú časť) mlyna. V tom istom roku je evidovaný aj príjem za jeho árendu za rok 1895. V roku 1897 je zaevidovaný príjem za odpredaj *fundoša* (pozemku) suchého mlyna v sume 10 zlatých, v roku 1899 za kameň zo suchého do badianskeho mlyna 12 zlatých 50 kor., v tom istom roku aj za vreteno 10 korún a za druhý mlynský kameň pre Baláza 1 zlatý. Ďalšie konkrétne zápisy o oprave mlyna, zakúpení nových mlynských kameňov som zatiaľ nenašiel. Zdá sa, že v r. 1896-99 svoje poslanie ukončil. Mlyn bol zbúraný, zostala len obytná časť. Posledné zápisy o ňom sú od učiteľa Gustáva Husáka z r. 1924, v stati Stavby: „*Naša obec mala aj suchý mlyn v ktorom ľudia ťabali koleso a tak si mleli obilie na múku,*“ ďalší v stati Dejinné pamiatky: „*Starý*

je i ten mlyn suchý v južnej časti obce stojací. Ponevadž naša dolina je suchá. Ľudia si tak pomáhali, že si sami ľahali koleso mlynské, mleli obilie na múku“. Druhý zápis tak potvrdzuje predpoklad, že obytná časť mlyna stála ešte aj r. 1924. Starší zápis je od Petra Orozházyho, ktorý ho charakterizoval „pre Horné zeme“ ako raritu (Hont wármegye). Zachovala sa z neho len časť mlynskeho kolesa (obr. 1, obr. 2 a 3 kamene na drvenie obilia z Poddedovej a u Velkov).

Najdlhšie sa otáčali mlynské kolesá v hornom mlyne, ktorý zanikol po vzniku Jednotného roľníckeho družstva v 60. -70. rokoch 20. storočia. Presnejší dátum sa mi zistiť nepodarilo a celkove mám o ňom najmenej poznatkov. Podľa zápisu v cirkevnej účtovnej evidencii z r. 1890 o výdavku 125 zlatých *za árendu* (prenájom) obecného mlyna patrilo obci. Dodnes sa zachoval jeho pôdorys s časťou muriva a náhonu (na obrázkoch).

K nemu sa však viaže uvádzaná legenda. Podľa nej mali mlynárovci kravu, ktorú som nazval Ružankou. Keď jej jedného dňa utratili šantivého býčka, Ružanka stratila mlieko. A keď niekoľko dní nenadojili od nej ani deci, vybral sa ju mlynár na pastvu špehovať. Našiel ju pri veľkej diere, z ktorej sa vyplazil dlhý had. Nežne sa Ružanke ovinul okolo nôh a vysal jej všetko mlieko. Na druhý deň vzal mlynár sekeru a keď sa had začal plaziť k Ružanke, odťal mu hlavu. Ružanka smutne zabučala, zvalila sa na zem a pobrala sa hľadať priateľa na druhý svet. (*Sucháň II*, s. 22-25).

Podľa povesti som začal hľadať veľkú dieru. Našiel som ju asi dvesto metrov od mlyna v svahu pod Cesnačkou. Najbližšie označenie lokality (pomerne dosť vzdialené) je *Dubina*. Podľa vzdialenosti na mape by som ju priradil do časti pomenovanej *Svíbí*, čo mi potvrdili aj informátori. Klenba útvaru nad dutinami vzbudila vo mne dojem, že bola vytvorená zásahom človeka. Po podrobnejšom preskúmaní som dospel k záveru, že sa jedná o zvláštny prírodný útvar. Upozornil som naň jaskyniarov Ing. Františka Radingera a Ing. Petra Nociara z Lučenca, ktorí ho kvalifikovali ako stromovú jaskyňu. R. 2000 ju skôr menovaní s Ing. Rudolfom Mlejnkom zamerali a popísali. Pomenovali sme ju Trpasličia jaskyňa. Vznikla v strednom miocéne v dôsledku činnosti sopiek čelovskej formácie, kedy láva a kamene zavalili stromy, ktoré potom rokmi vyvetrali.

Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti Slovenska 3/2001, F. Radinger a R. Mlejnek: „*Vchod do jaskyne (370 m n. m.) nájdeme cca 0,4 km JJV*

od jaskyne Sucháňska trhlina na ľavom brehu Sucháňskeho potoka. Jaskyňa bola miestnemu obyvateľstvu známa už aj v minulých dobách. Svedčí o tom stará povest' o hadovi žijúcom v jaskyni (Mihálkin, 1999). Ján Mihálkin, ktorý spísal staré povesti sucháňskeho kraja, túto jaskyňu v teréne lokalizoval.

Jaskyňa s najväčšou pravdepodobnosťou vznikla vyvetraním fosílneho stromu. Vedľa Trpasličej jaskyne sa v bezprostrednom okolí nachádza ešte 11 ďalších dutín. Ich dĺžky sa pohybujú v rozmedzí 0,15 až 7,7 m. Pre prehľadnosť sú nasledovne uvedené rozmery všetkých nájdených dutín. Prvý údaj označuje dĺžku /D/, druhý údaj priemer počiatočnej časti dutiny /P/. Dutina č. I /D min. 7,7 m, P 0,2 m/, dutina č. II. /D min. 6,5 m, P 0,35 m/, dutina č. III. /D min. 2 m, P 0,3 m/, dutina č. IV. Trpasličia jaskyňa/, dutina č. V. /D 0,45 m, P 0,4 m/. dutina č. VI. /D 0,6 m, P 0,06 m/, dutina č. VII. /D 0,4 m, P 0,22 m/, dutina č. VIII. /D 0,42 m, P 0,1 m/, dutina č. IX. /D 0,45 m, P 0,23 m/, dutina č. X. /D 0,27 m, P 0,08 m/, dutina č. XI. /D 0,15 m, P 0,03 m/, dutina č. XII. /D 0,16 m, P 0,03 m/. Je zaujímavé, že v koncových častiach dutiny č. III. sa aj v letných mesiacoch udržiava voda /pozorované dňa 25. 6. 2000/. Na mape sú okrem Trpasličej jaskyne zakreslené aj dutiny č. I. II. III.

Trpasličia jaskyňa má celkovo zameranú dĺžku 11,9 m. Dĺžka medzi meračskými bodmi č. 0 a 1 je 5, 2 m. Jaskyňa je po celej dĺžke mierne oválneho profilu s rozmermi 1,2 x 1,5 m / rez A-A/ 0,7 x 0,8 m / rez B-B/ 0,4 x 0,45 m / rez C-C/. Pokračovanie za bodom č. 1 je už neleziteľné a viditeľne sa zužuje smerom do masívu. Horninu tvorí poloha hrubých zlepcov s dobre zaoblenými veľkými valúňmi andezitov / veľkosť od niekoľko centimetrov do 1 m/, ktorá tu vystupuje v prostredí stredno až hrubozrnných epiklastických pieskovcov. Patrí do čelovskej formácie. “

Jaskyňu následne opísal Ľudovít Gaál vrátane odbornej analýzy jej vzniku - Výskum, využívanie a ochrana jaskýň, 3. vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou 14. -16. 11. 2001, Zborník referátov: „Z genetického hľadiska sú si veľmi podobné jaskyne Pecna a Trpasličia. Sú situované v rovnakom geologickom prostredí hrubozrnných zlepcov, čo znamená aj rovnaké podmienky ich vzniku. Podľa veľkých, ale dobre opracovaných a dobre premytých andezitových okrubiakov (takmer bez tmelu) môžeme predpovedať veľkú kinetickú energiu toku, ktorým boli stromy unášané aj na väčšie vzdialenosti (vzdialenosť jaskyne Pecna od vulka-

nického centra Lysec je 11,5 km, Trpasličej jaskyne od erupčného centra pri Čelovciach 14 km, pochopiteľne však stromy nemuseli putovať toľko, pretože bezprostredné okolie sopky nebolo zalesnené). Zaujímavosťou je zľhoda orientácie Trpasličej jaskyne (a okolitých dutín V-SV) so smerom sklonu vulkanického svahu (SV). Unášané stromy boli potom prekryté nadložnými sedimentmi v pomerne rýchlo sa meniacom suchozemskom sedimentačnom prostredí, spravidla pieskami, štrkami a napadaným alebo naneseným vulkanickým popolom. Predpokladáme, že práve z vulkanického popola sa mohla vylúčiť kyselina kremičitá. Z kyseliny kremičitej sa vytvorí najčastejšie amorfný opál, ktorý vlastne môžeme považovať za vyschnutý gel kyseliny kremičitej. V koloidnej forme inkrustuje mäkké, najmä kôrové časti dreva. V prírode ani táto forma nie je stála, po strate vody sa neskoršie mení na kryptokryštalický metakoloid-chalcedón. Najčastejšie sa teda v takejto forme vyskytujú silicitové kóry v dutinách v okolí preskúmaných jaskýň. Vnútorne časti stromov alebo konárov neskoršie časom vyhnijú a zostáva prázdna dutina, ktorá je chránená chalcedónovým lemom proti prevaleniu. Z väčších dutín potom aj chalcedónový lem opadáva následkom zvetrávania (zostáva len v menších dutinách), okolité sedimenty sú však už natoľko pevné, že dutiny jaskyne zostanú zachované. “ V tom čase bola Trpasličia jaskyňa len štvrtou zaevidovanou jaskyňou tohto typu na strednom Slovensku, z nich najväčšou a podľa L. Gaála aj najkrajšou na Slovensku.

Po publikovaní v odbornej literatúre sa začali o ňu zaujímať geológovia a speleológovia zo Slovenska i zahraničia. Navštívili ju odborníci z Japonska, Kanady a v rámci Medzinárodného jaskyniarskeho sympózia na Tepelom vrchu 28. mája 2004 okolo 30 slovenských a zahraničných speleológov. Túto udalosť opísal Ľudovít Gaál v Zborníku Výskum dokumentácia a ochrana jaskýň:

„Po obede účastníci znova nasadli do autobusu a vydali sa na exkurziu venovanú jaskyniam po stromovým odliatkoch. Tieto malé, ale zaujímavé jaskyne v zahraničí známe pod názvom *-tree mold caves-* právom budili pozornosť účastníkov. Navštívili jaskyňu Voňáčka v Ostrôžkach, kde sa po trpezlivom hľadaní predsa len podarilo nájsť niekoľko úlomkov dreveného opálu po miocénskom strome. Na nasledujúcej exkurzii do Trpasličej jaskyne na Krupinskej planine nás všetkých prekvapil vzornou prípravou lokalít J. Mihál'kin, regionálny historik z obce Sucháň. Vítal nás výbornou

jablkovicou a po vykosených chodníkoch nám predstavil nielen Trpasličiu jaskyňu ako n a j k e r a j š í príklad po stromových odliatkoch na Slovensku, ale aj zaujímavý trúbíaci kameň z tureckých dôb.“

Hlavná chodba jaskyne sa smerom do masívu zužuje a na konci, kde sa už nedá vojsť v pravom uhle, zabočuje do podzemia, do ktorého jaskyniari hľadali iný vchod. Nenašli ho.

Ďalšie podzemné priestory, ktoré sa v tomto útvere môžu nachádzať, nateraz zostávajú utajené. V tejto súvislosti spomeniem ešte jeden príbeh o Kečkárovom psovi z lazov. V tom čase boli pri jaskyni mládenci Juraj Kečkár, Juraj Šajban a Ján Martuš so psom. Ten vošiel do hlavného otvoru. V útrobach jaskyne ho počuli štekáť, ale naspäť sa z nej nevedel dostať. Domov sa vrátil asi o týždeň, keď poriadne schudol.

Literatúra:

Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti Slovenska 3 / 2001, F. Radinger a R. Mlejnek, s. 13. -14, Ľudovít Gaál, International Symposium on Pseudokarst 26-29. máj 2004, Tepľý Vrch-Slovakia, s. 46-47, Ján Mibál'kin, Sucháň II, s. 22-25).

Skôr ako Trpasličia jaskyňa bola zameraná a zaevidovaná druhá pseudo-krasová jaskyňa v Stráni pomenovaná Jaskyňa Sucháňska trhlina.

Jaskyňa Sucháňska trhlina

Na túto jaskyňu sme náhodne natrafili pri rodinnom výlete v spoločnosti s rodinou Jána Martuša ml., keď sme si svahmi lesného porastu krátili cestu k Trpasličej jaskyni. Cestou ma zaujal nevšedný kamenný útvar so zvislou dierou (na obrázkoch). Neskôršie som sa k nemu vybavený sviečkou a baterkou vrátil sám. Dierou som sa spustil do úzkej chodby, ktorá v pravom uhle zabočovala do podzemia severným smerom, hlavný ešte nebol prístupný. So zapálenou sviečkou som sa plazil po bruchu až som sa dostal do menšej mokrej siene, v ktorej sa mi čiastočne podarilo vystrieť. Aj v tomto prípade zvíťazila moja zvedavosť nad zdravým úsudkom podstúpeného rizika. 25. júna 2000 som k nej zaviedol jaskyniarov F. Radingera a R. Mlejneka, ktorý ju v ten deň preskúmali a zamerali.

F. Radinger, R. Mlejnek - Jaskyňa Sucháňska trhlina: *Približne 3 km juhovýchodne od obce Sucháň sa do Sucháňskeho potoka vliava menší potok Sucháňnik (turistická mapa). Jaskyňa, ktorá sa nachádza na pravom brehu Sucháňskeho potoka, je od sútoku vzdialená cca 0,5 km na JJZ. Celá dolina je po oboch brehoch zalesnená. Hlavný vchod do jaskyne (vchod 1) má východnú expozíciu s nadmorskou výškou 410 m, čiže asi 30 m nad dnom doliny. Miestne označenie tejto časti doliny je Svíbi. Jedná sa o jeden z ľudových názvov (svíba) vlhkomilného kera krušiny jelšovej (Frangula alnus). Na jaskyňu upozornil etnograf Ján Mihál'kin, žijúci v Sucháni.*

Jaskyňa je rozsadlinová, vytvorená na šikmej trhlíne (rozsadline) smeru 25-205 stupňov, so sklonom 70 stupňov. Do trhlíny sa dostaneme krátkou chodbou cez zosunutú

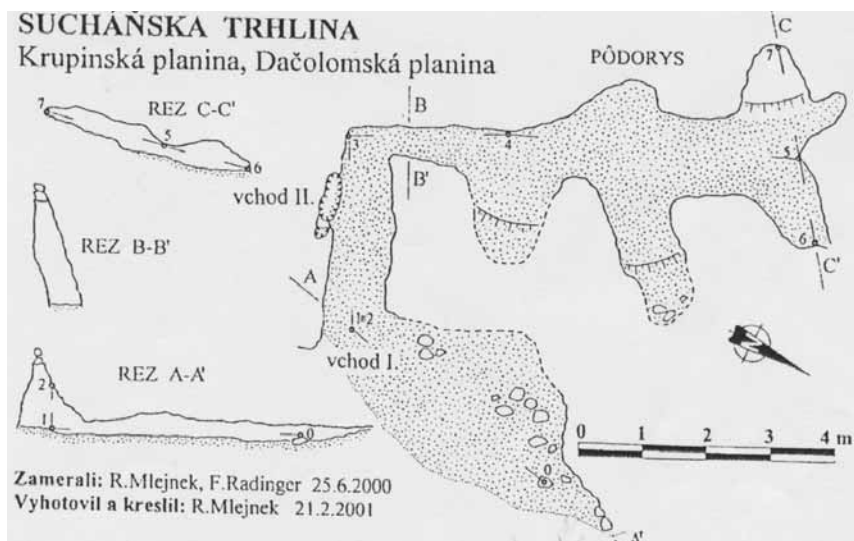
bloky. Horninu tvoria chaotické brekcie pyroklastického prírodu. Úlomky (prevažne ostrobranné) tvoria sivé andezity max. 30 cm veľké. Základná hmota je tufová. Stratigraficky je zaradená do čelovskej formácie veku stredný miocén. Maximálna výška jaskynných priestorov sa pohybuje okolo 1,5 m. V koncových častiach medzi bodmi č. 6 a 7 je výška v rozmedzí 0,15-0,5 m. Rovnako nízky je aj portálový previs medzi bodmi č. 0 a 1, ktorý sa v smere do masívu nepriekážne znižuje. Jeho maximálna výška je 0,3 m. Dno jaskyne z veľkej časti vyplňuje humusová zemina, v niektorých častiach s listím. Vedľa hlavného vchodu (1 × 0,7 m) sa vo vstupnej chodbe nachádza ešte bočný vchod (vchod 11). Tento menší, do jaskyne šikmo orientovaný vchod má rozmery 0,7 × 0,3 m. Celková dĺžka zameraných priestorov je 17,8 m. “

Predpokladám, že zanesené priestory dna sú omnoho väčšie ako zameraná časť útvaru. Zaevidovaním do zoznamu jaskýň na Slovensku obidve spadajú pod štatút štátnej ochrany prírodných pamiatok a ich ďalší výskum môžu vykonať len odborníci. Od zamerania do novembra 2015 vznikli prírodnými vplyvmi v systéme jaskyne dva nové priechodné šikmé otvory (komíny), ktoré ústia v hlavnom vchode. Podľa tabuľky geologických útvarov vek stredný miocén spadá do obdobia pred 20 miliónmi rokov (R. Mlejnek udáva baden).

V súvislosti s touto jaskyňou spomeniem aj jednu z kuriózných príhod, ktorých som pri výskume zažil niekoľko. V blízkosti jaskyne som našiel väčší zvierací zub, ľudovo označovaný hryzák. Pri jednej z pracovných návštev som ho ukázal archeológom. Jeden z nich ho označil ako zub jaskynného medveďa, ktorý bol súčasníkom mamutov. Mal som vedomosť o tom, že v Plachtinskej doline sa našli kostrové zvyšky mamuta. Archeológovia predpokladajú, že kde sa nachádzali tieto dva druhy zvierat, žil aj človek, lovec. Moje vzrušenie a očakávania nemusím opisovať. Zub spoločne s inými nálezmi vzali na odborné posúdenie do AÚ SAV v Nitre. Keď som čítal odborný posudok, vzrušenie vystriedalo sklamanie. Zub patril psovi, posudok nehovoril ktorému plemenu. Lebky jaskynných medveďov som v r. 2015 videl v replike jaskyne v Caverne Vallon vo Francúzsku s dosiaľ najstaršími objavenými nástennými maľbami z pred 36 000 rokov. Originál jaskyne bol objavený v Chauvet r. 1994. Po publikovaní

nastal o ňu celosvetový záujem nielen odborníkov, ale i turistov. Z obáv pred poškodením kresieb bola vyhotovená verná replika jaskyne. Na vstup do nej sa čaká niekoľko hodín. Ďakujem dcérke Marianke s manželom Ivanom, že ma na ňu upozornili a umožnili mi jej návštevu. Ani štúdium mnohých strán odbornej literatúry nedokáže lepšie priblížiť život ľudí tej doby.

Nedá mi nespomenúť ešte jeden zážitok z francúzskych jaskýň. Na konci prehliadky v jednej z nich v priestrannej jaskynnej sále premietali priamo na steny výjavy z obdobia jej vzniku vplyvom sopečnej činnosti. Pri veľkoplošných vizuálnych a silných zvukových efektoch mi doslovne behal mráz po chrbte. Prečo to opisujem? Keď som prišiel domov, vyšiel som na Strážnik, zadíval sa na vršky Javoria a začal snívaj, ako z nich vyletuje horúca láva a ponad hlavu mi padá do neďalekého pravekého mora Tethys nad Plachtincami. Sníval som aj o tom, akou formou v budúcnosti zvýšiť záujem o prírodné a historické zaujímavosti nášho kraja. Pre začiatok je potrebné podať o nich čo najviac informácií, o čo sa v tejto práci snažím.

Na obr. zľava: Obr. 1: nový kolmý komín v útvere, Obr. 2: hlavný vchod sprístupnený jaskyňami,
Obr. 3: otvor do zasutených neprebádaných priestorov jaskyne

Literatúra:

SSS 3/2001, s. 13 -14

Suchánsky previs a pseudokrasový kaňon pod Mešterovým lazom

*Previs je príkladom vzniku krajinného útvaru ľudskou činnosťou. V Suchánskej doline sa nachádzajú dva väčšie kaňony. Prvý začína v Polomách nad bývalou lazničkou usadlosťou Gažovcov a smeruje k východnej strane Suchánskeho potoka. Druhý začína pod Mešterovým lazom a smeruje k západnej strane Suchánskeho potoka. Podľa odborníkov patrí k najkrajším pseudokrasovým kaňonom v Krupinskej pláne. Pôvodná úvalinová dolina začala vznikať v priebehu štvrtohôr počas striedania glaciálov a interglaciálov pôsobením solifunkcie. Je tvorený zmiešanými epiklastickými produktmi sopečnej formácie Lysec a Čelovce. Občasné toky začínajú v koryte vytvárať krútnavové (obrie) hrnce. Kaňon má dĺžku asi 600 m, šírka sa pohybuje od 10 m v hornej do 50 m v dolnej časti (P. Hronček). Na južnej strane je zakončený odkryvom s horizontálnymi sedimentačnými vulkanickými vrstvami s previsom cca 15 metrov od jeho dna. Veľká časť previsu je zasutená nánosmi zeminou z nadložných vrstiev. V jeho blízkosti sa nachádza studňa *Ubliarka*. Aj o tejto lokalite som získal niekoľko zaujímavých informácií, okrem iného (pálenie drevného uhlia), tu vraj v minulosti ľudia hľadali a nachádzali zlato. Pri návšteve Polomskej mi archeológovia položili otázku, či sa tu*

niekde na okolí nemohla nachádzať medená ruda. Pustil som sa preto po „*banskej*“ stope.

Informátori A. Horniaková a Juraj Šajban ma informovali, že v previse sa nachádzala veľká diera. Ďalšia informácia hovorila, že niekdajší funkcionári obce ju chceli odкрыť aj strojom (*bonom*). Anna Horniaková ma k previsu zaviedla osobne s tým, že mi dieru ukáže. Vedela o nej od detstva, pretože bývala nad kaňonom v Mešterovom laze. Dieru sme na jej veľké prekvapenie nenašli.

Vodorovne oddelené vrstvy horniny (kameňa) v previse naznačujú možnú ťažbu. Niekoľkokrát som previs a okolie podrobne prezrel. Okrem kremencov a lesklých sopečných tufov, ktoré som nechal posúdiť, som žiaden zaujímavejší minerál nenašiel. Do úvahy tak prichádzala ťažba kameňa na stavebné účely. O existencii lomu (bane) v katastri obce svedčia záznamy v cirkevných dokumentoch. R. 1883 dostala cirkev prípis o nutnosti výstavby novej školy s podmienkou, že ak tak neurobí, škola prejde pod správu štátu. Cirkev sa podujala na jej opravu. V knihe účtov cirkevných za rok 1883 sú záznamy výdavkov: *za dynamit 52 kor., pri lámaní kameňa 96 korún a ďalšie s tým súvisiace výdavky. V tej istej knihe je v roku 1911 zaznamenaná výdajová položka – pokuta za baňu a trova 20 korún, 80 halierov.* Využívanie lomového kameňa pri výstavbe a oprave cirkevných budov je doložené i zápisom výdavkov v r. 1896, *kedy cirkev pri lámaní kameňa na opravu pajty (stodoly) a pušný prach mala výdavok 1 zl. a 10 kr.* Ján Sudra v kronike uvádza: „*že mäkký kameň na výstavbu školy r. 1912 sa dovážal z Doliny a zo Závošťoku, piesok (homok) z Čebovského závozu.*“ Z tých istých lokalít sa dovážal aj pri výstavbe (prestavbe) fary r. 1914. Baňa na ťažbu kameňa s bližším určením lokality sa v iných písomnostiach nespomína. Doterajšie výskumy (posledný r. 2013- F. Radinger, P. Nociar) hypotézu o diere nepotvrdili. Podľa zistených skutočností možno konštatovať, že previs v dnešnej podobe vznikol ťažbou, následným zvetrávaním a odplavovaním sedimentačných vrstiev vodami kaňonu od jeho dna. Vyťažené a vyplavené vrstvy nahradili spomínané zosuvy pôdy. Existencia väčšej diery po ťažbe v nižších vrstvách od vykopanej sondy nie je vylúčená. Mohla vzniknúť aj pri odstrele dynamitom alebo pušným prachom.

Súčasná hĺbka previsu je 190 cm, výška od dna sondy 170 cm a šírka 470 cm. V posledných rokoch vyplavovaním nestálejších vrstiev vzniká západne od hlavného previsu nový. Nad ním sa vytvorila vertikálna trhlinka. Či sa spojí s pôvodným alebo sa odtrhne, ukáže čas. Prípadný odtrh by hlavný previs nemal poškodiť.

Plošina v svahu s priehlbinou (jamou) východne od previsu tiež nesie znaky po ľudskej činnosti. Ak sa tu nejedná o druhotný výsledok ťažby kameňa (predbežné opracúvanie), tak jednou z možných alternatív je pálenie dreveného uhlia. Napovedá tomu aj blízkosť spomínanej studne Uhliarka. Konečnú odpoveď na previs a jeho okolie môže dať podrobnejší odborný výskum.

V súvislosti s používaním pušného prachu spomeniem zápis o výdavkoch cirkvi z r. 1906 (7 kor.,50 hal.), „*za pušný prach pri posviacky*“. Zrejme bol použitý na zvukové efekty do mažiara pri slávnosti, takže salvy dnešného Silvestra majú pôvod v dávnejšej minulosti. Kameň ako základný stavebný materiál sa prvýkrát v obci použil pri výstavbe kostola, zrejme i kaplnky. So záznamom o používaní cementu som sa prvýkrát stretol v r. 1889, keď cirkev „*za cimentové vrecká*“ zaplatila 12 korún.

Na obr. zľava: Obr. 1: časť hlavného previsu vľavo, spravo novovytvorený sa previs s vertikálnou trhlinkou,
Obr. 2: sonda v hlavnom previse (P. Nociar a autor)

Literatúra:

P. Urban, *Prírodné dedičstvo obce Sucháň*, 2008, s. 120-121/

Jaskyne v Studenej - Dačov Lom

Jeden z najkrajších prírodných útvarov dačovlomskeho chotára v Studenej južne od futbalového ihriska som poznal z detstva. Akosi som naň po prest'ahovaní sa do Sucháňa zabudol. Po jednom z náučných turistických pochodov, ktoré sme často organizovali ma naň upozornili vtedy ešte študenti Matej Slávik a Lukáš Domy. Tento útvar je typickým príkladom pôsobenia prírodných vplyvov a ľudskej činnosti. Najviac ma na ňom zaujal previs v južnej časti. Starší informátori z Dačovho Lomu mi potvrdili, že sa tu ťažil kameň pri prestavbe kostola r. 1905. Počas stretnutia prírodovedcov v Sucháni roku 2008 som k nemu zaviedol dvoch jeho účastníkov Ing. Petra Urbana, PhD, a PaedDr. Pavla Hrončoka, PhD.

Z príspevku Pavla Hrončoka v publikácii Prírodné dedičstvo obce Sucháň – Pseudokrasové jaskyne v Studenej vyberám: „*Jaskyne sa nachádzajú v odkryve, na stene ktorého sú veľmi dobre čitateľné výrazné horizontálne sedimentačné vulkanické vrstvy. Odkryv na svahu doliny je pretiahnutý v smere západ-východ má dĺžku 35 m, výšku 10 m a hĺbka horizontálnej plošiny je 8 m. V jeho južnej časti je vyvinutý previs dlhý 8 m, vysoký 2,5 m so súčasnou hĺbkou plošiny 2,5 m. Väčšia časť previsu je vplyvom zvetrávania a vlastnej váhy nadložných vrstiev prevalená. Previs vznikol selektívnym zvetrávaním jednotlivých vulkanicko-sedimentárnych vrstiev. Príbližne v strede odkryvu je selektívne vypreparovaná skalná veža vysoká 5 m o priemere 3 m. Veža rozdeľuje areál odkryvu na dve časti. Západnú, kde sú lokalizované jaskyne Studená a východná časť, ktorú tvorí vyššie analyzovaný previs. Terénny prieskum potvrdil antropogénny zásah do lokality v podobe ťažby andezitu. Jaskyne v Studenej sú systémom dvoch samostatných dutín, ktoré sme pracovne nazvali Veľká Studená jaskyňa a Malá Studená jaskyňa“.*

Roku 2013 som k previsu zaviedol jaskyniarov F. Radingera a P. Nociara. Prísľub, že jaskyne zamerajú nebol doteraz zrealizovaný (obrázky z útvaru a prieskumu).

Útvar v Studenej v dnešnej podobe vznikol v dôsledku sopečnej činnosti, upravil ho zásah človeka.

Literatúra:

Peter Urban, Prírodné dedičstvo obce Sucháň, 2008, s. 116-118-P. Hronček.

Kaňon pod Polomskou

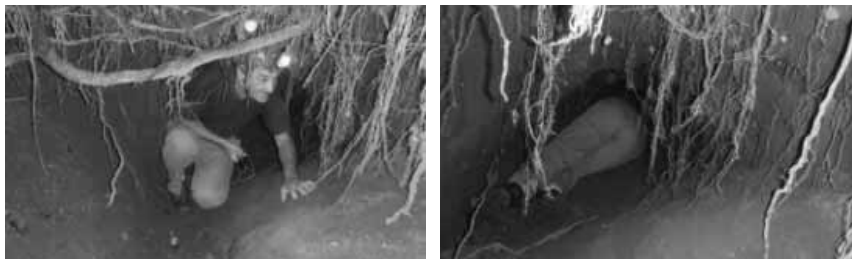
K zaujímavým kaňonom južnej časti suchánskeho chotára patrí kaňom pod Polomskou. Začína v lúčnom poraste a juhovýchodným smerom pokračuje k západnej strane Suchánskeho potoka. Ako jediný z kaňonov, ktoré zaznamenávam, má v hornej časti súvislé kamenné podlažie, v strednej vytvára do brehov výmole. Na jeho brehoch sa nachádzajú najväčšie lesklé sopečné kamene (tufy), s ktorými som sa v okolí stretol. V spodnej časti, kde jeho brehy končia, sa časť pretekajúcej vody stráca v podzemných kanáloch, ktoré vyúsťujú v Suchánskom potoku. Takýto jav som vo väčšom rozsahu zaznamenal na Ivaňskej. Aj v dolnej časti tohto kaňonu som našiel pozostatky míle po pálení dreveného uhlia. Zdokumentoval ju P. Hronček.

Pseudokrasová jaskyňa alebo rodiaci sa kaňon na Ivaniškovej?

V lete roku 2000 po vykonanom archeologickom výskume obilných jám na Jame v južnej časti suchánskeho chotára ma člen miestneho poľovníckeho združenia Ján Suchár st. zaviedol k jame na okraji lesného porastu, ktorý časom pokryl poľnohospodárske polia oddelené kedysi typickými agrárnymi kamennými valmi na Ivaniškovej. Súdkovitá jama s hĺbkou okolo jedného metra a otvorom o priemere asi 60 cm spolu s bývalou agrárnou činnosťou naznačovali, že by sa mohlo jednať o obilnú jamu (zásobnicu). O náleze som informoval pracovníkov Archeologického ústavu v Nitre, ktorí mi jej výskum prisľúbili. Nenašli sme voľný termín, kvôli čomu sme výskum odložili na nasledujúci rok. Netrpezlivosť po zime ma zaviedla k jame v čase, keď sa začínal topiť sneh. Keď som prechádzal lúkou od účelovej cesty, zaujal ma zvláštny úkaz. Pod nohami som zreteľne počul zurčanie tečúcej vody, ktorú som ale nevidel. Trvalo mi hodnú chvíľu, kým som si uvedomil, že voda zo svahov smerom k potoku Lahoš odteká podzemím. Keď som odkryl haluzinu, ktorou sme jamu zamaskovali uvidel som v nej pretekať silný prúd vody. Pokračoval som za zvukom k svahu až kým som asi po 25 metroch neprišiel k miestu, kde sa stekajúca voda z pasienkov od Strážnika strácala do podzemia. Nádej na ďalšiu obilnú zásobnicu zhasla. Jama si svoj tvar udržala až do roku 2008, evidentne sa ale zväčšili jej rozmery. V tom roku som k nej zaviedol už spomínaných odborníkov P. Urbana a P. Hrončoka. Kvalifikovali ju ako prietokovú pseudokrasovú jaskyňu a opísali ju v publikácii Prírodné dedičstvo obce Sucháň. Jej dĺžku odhadli na 350-400 m. Ďalej uviedli, že takto dlhý systém je pravdepodobne predisponovaný zlomom alebo lokálnou tektonickou poruchou a na potvrdenie predpokladu, že ide o jaskyňu a nie podzemný hydrologický systém Lahoša je potrebné vykonať speleologický prieskum. Na základe tohto odporúčania som r. 2013 zaviedol do lokality jaskyniarov F. Radingera a P. Nociara. Čakalo nás tam prekvapenie. Namiesto jamy sme našli odkryté koryto vody v dĺžke asi 3 m. V predjarí r. 2012 napadlo v okolí Sucháňa veľké množstvo snehu, súvislá pokrývka na poliach dosahovala výšku 60-80 cm. Jarné vody spôsobili, že kryt predpokladanej jaskyne nevydržal a prepadol sa. Koryto sa vplyvom pôsobenia vody každoročne zväčšuje a vý-

chodne od neho sa v smere zatiaľ podzemného kanála vytvárajú nové otvory (diery). V novembri 2015 som ich zaznamenal štyri. Dĺžka koryta bola 450 cm, max. šírka 230 cm, maximálna výška 150 cm. Koryto je z obidvoch strán uzatvorené oválnymi otvormi do podzemného kanála. Šírka odtokového otvoru je 110 cm, výška 80 cm, priechodnosť pre človeka do kanála je 3 metre, plazením i viac (na to som sa tentokrát sám neodvážil). Koryto sa bude v najbližšom čase zväčšovať. Strop kanála, ktorý tvorí zemina na vzdialenosť 110 cm o hrúbke 10-20 cm, drží len koreňový systém okolitých drevín. Vzdialenosť ďalších otvorov (dier) do kanála je cca 9,10,15 a 21 metrov. Skutočnosť, že zemina z prevaleného stropu a odplavovaných stien koryta kanál neupcháva, svedčí o tom, že sa jedná o podzemný hydrologický systém väčších rozmerov, pričom nie je vylúčený avizovaný zlom, resp. tektonická porucha. Posledný prieskum systému sme vykonali s jaskyniarimi F. Radingerom a P. Nociarom v septembri 2016. Odtokový kanál je zleziteľný do vzdialenosti 3,5 metra, prítokový do 1,5 metra, ďalej sa zužujú. Odtokový zatiaľ končí kolmou dierou vo vzdialenosti cca 15 metrov, prítokový je ukončený zbernou priehlbínou (lievikom) cca 21-25 metrov západným smerom. Aj jaskyniari predpokladajú, že sa pod kanálom nachádza trhlina – priepať. Odtokový hydrologický systém bol v hornej časti narušený (zasutený) rekultivačnými prácami. Viac v tomto smere napovie odsledovanie odtoku vody spod Strážnika pri topení snehu, resp. silnejších dažďoch. Aj tento útvar je príkladom, ako príroda a človek mení ráz krajiny. Podľa doterajších pozorovaní a poznatkov predpokladám, že sa tu v budúcnosti postupne vytvorí nový kaňon, ktorý bude ústiť do Lahoša. To už ale budú musieť dosledovať bádatelia budúcich generácií.

Na obr. zľava: Obr. 1: otvor jamy v r. 2000, 2-4 – stav pri prieskume v r. 2016.

Literatúra:

Peter Urban, Prírodné dedičstvo obce Sucháň, 2008, s. 118-120-P. Hrončok.

Praveké osídlenie

Polomská

V r. 1992 mi Vladimír Bosák poskytol opis *Dejín evanjelickej cirkvi dačovlomskej* publikovaných evanjelickým farárom a historikom Jánom Slávikom, rodákom z Dačovho Lomu. V stati o predpokladanom osídľovaní tohto kraja a vzniku Dačovho Lomu napísal (skrátene a čiastočne upravené): „*Keď pôjdete východným záhumním oboch Lômon, prídete asi po piatich kilometroch na vrch zvaný Pohánskym, miesto pravekého osídlenia ľuďmi dávnej minulosti. Odtiaľ sa ľudia mohli šíriť aj do nášho kraja. V reči našich dávnych predkov také prichádzajú výrazy, že lomom nazývali miesto vyklčované ľuďmi a lomnou miesto polámané vetrom.*“ Ján Slávik s bratom Jurajom vykonal na Pohanskom vrchu prieskum (sondy) a ako prvý o ňom publikoval v 5. čísle Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti 15. 10. 1901.

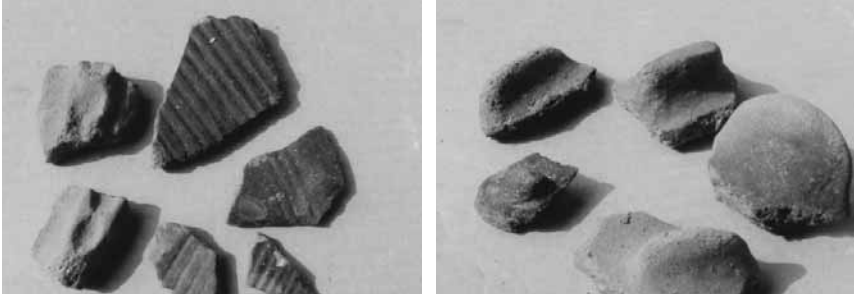
Neskoršie odborné archeologické výskumy tu potvrdili po Lysci druhé najväčšie hradisko z doby bronzovej na Slovensku. V Furmánok: „*S lokalitou Pohanský vrch nad Hornými Plachtincami sa v historickej literatúre stretávame prvý raz v roku 1901. Vtedy miestny vlastivedný nadšenec Ján Slávik opísal v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti toto významné archeologické nálezisko a podal jeho romantickú interpretáciu. Hradisko Pohanský vrch sa nachádza v Krupinskej vrchovine v nadmorskej výške 501 metrov. Vnútorne opevnená plocha je 4,6 ha. Bolo dominantným bodom celého okolitého pravekého osídlenia v mladšej a neskorej dobe bronzovej.*“ Poskytovalo ochranu neopevneným osadám, podľa neskorších zistení i v Polomskej. Hradisko som navštívil niekoľkokrát, raz aj s archeológmi V. Furmánkom a O. Ožďanom, od ktorých som sa na mieste dozvedel nepublikované podrobnosti. Viackrát som od Dačovho Lomu (i späťne) prešiel cez Cesnačku a Chyžkovku

opisovaný hrebeň. Vede ním účelová lesná cesta. Od nej sa obidvomi smermi (východ-západ) v lesných porastoch až po samotný Pohanský vrch tiahnu kamenné valy, miestami so skupinami zozbieraného kameňa kruhového i nepravidelného tvaru, ktoré sú svedkami niekdajšej agrárnej činnosti bez bližšej časovej špecifikácie. Na Cesnačke našli archeológovia atypické črepy.

J. Slávik pri opise cesty hrebeňom upozornil na ľudový názov lokality *Nákla* (Nákle) odvodený od pravekých kolových stavieb. Podľa popisu som ju lokalizoval v najjužnejšej časti Polôm v blízkosti bývalého lazú Matušovcov. J. Slávik: „*Tam, kde sa 505 metrov nad hladinou mora vysoké Polomy končia, neďaleko toho vrchu sú Nákle.*“ Nachádzajú sa tu široké kamenné valy (cca 4-5 m) s prislúchajúcimi rovnými plochami. V prípade posudzovania valov v blízkosti poľnohospodárskych pozemkov som z dôvodu nedávnych rekultivačných prác opatrný aj v iných lokalitách. Črepy ani kamenné nástroje som v lokalite nenašiel. Existenciu prípadného osídlenia so stavbami na koloch tak môže potvrdiť len archeologický prieskum.

Podľa definície o lome a lomine som vytypoval hony, v ktorých názve sa spomína lom: Polomská, Polômky, Polomy. Už pri prvej návšteve som bol úspešný v Polomskej, kde som našiel neznáme črepy. O náleze som informoval Archeologický ústav SAV v Nitre. Archeológovia prof. Václav Furmánek a Dr. Ondrej Ožďani lokalitu navštívili, prezreli a výsledky terénneho výskumu publikovali v Zborníku archeologických nálezov na Slovensku r. 1995 (AÚ SAV Nitra, 1997), z ktorého citujem: „*V roku 1995 Ján Mihalkin, pracovník vtedajšieho Vlastivedného múzea v Modrom Kameni, informoval V. Furmánka o archeologických nálezoch v katastri obce Sucháň, okr. Veľký Krtíš v Polobe Polomská. Vychádzajúc z tejto informácie autori článku spolu s informátorom navštívili 19. apríla 1995 Polomskú, kde uskutočnili zber materiálu a obhliadku náleziska. Zberom na povrchu poľa sa získala len malá kolekcia pravekých, zväčša atypických hrubostenných črepon. Podľa štruktúry materiálu, vypálenia, zafarbenia a aj niektorých typických zlomov sa dá konštatovať, že v polobe Polomská sa nachádza rozsiahle sídlisko kyjatickej kultúry z obdobia neskoréj doby bronzovej – stupeň HB.*“

Po ďalších výskumoch bola zo sídliska prekvalifikovaná na veľkú agrárnu osadu, ktorá sa tu mohla rozvíjať dlhšie obdobie.

Povzbudený nálezmi v Polomskej, začal som skúmať i ďalšie lokality, Polómky a Polomy. V nich som úspešný nebol, ale ďalšie črepy som našiel na oráčine v susednej Kovšine neďaleko Zuzinovho lazú. Ide o pozdĺžny pás východ- západ široký cca 20x60 m. Nálezy striedavo pokračujú v ohraničených pásoch smerom k Sucháňu a k Ivaniškovej a končia na plošine v miestnej časti Raveň, kde som na povrchu po orbe našiel aj dve bronzové ihlice a úštep pazúrka. Ondrej Ožďani-Gabriel Nevizánsky- Nové nálezisko kyjatickej kultúry v Sucháňu: „*Sucháň (okres Veľký Krtíš), poloha Kovšina, sídlisko(?) alebo pohrebisko(?), zber mladšia a neskorá doba bronzová, kyjatická kultúra. V októbri 2001 sme do J. Mihálkína, pracovníka Múzea bábkarských kultúr a hračiek v Modrom Kameni, prevzali menší súbor keramiky a bronzových predmetov. Na základe predbežného vyhodnotenia keramických zlomkov konštatujeme, že v polohe Kovšina sa v katastri obce Sucháň nachádza ďalšie, doteraz neznáme nálezisko kyjatickej kultúry. Hoci získaný materiál nie je zvlášť typický, rámcovo ho možno zaradiť do obdobia neskej doby bronzovej. Lokalitu zatiaľ nie je možné bližšie druhovo charakterizovať, hoci na základe konfigurácie terénu a zatiaľ známych nálezových údajov sa skôr prikláňame k názoru, že by mohlo ísť o pohrebisko kyjatickej kultúry. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že bronzové ihlice nie sú sekundárne prepálené (boli súčasťou nálezú). Táto otázka teda zatiaľ ostáva otvorená“.*

Na Ravni som našiel aj železné nástroje: sekerku, časti nožov, úlomky podkoviek a iné, predbežne zaradené už do novoveku. Pravdepodobne sa tu jedná o zaniknuté lazničné sídlo zaznamenané na predkomasačných mapách ako Lazinka.

Potom už nasledovali miesta, kde podľa povestí vyhárali poklady, spomí-

nané už v úvode - Strážnik, Priehrada so susednými Konopnými zierkami a Gálová. Zatiaľ sú čiastočne preskúmané len Konopné zierky. Ján Beljak-Noemi Pažinová-Ján Miháľkin: Zberové nálezy z katastra obce Sucháň – Sucháň, poloha Konôpky (pozn. autora- ľudovo Konopné zierky): „*Lokalita sa nachádza cca 200 m severovýchodne od intravilánu obce. Ide o poľnohospodársky využívanú plochu - ornú pôdu. Nálezisko je umiestnené na terase, pričom terén na východnej strane spadá miernym svahom do údolia Suchánskeho potoka. Severne je poloha obraničená cestou zo Sucháňa smerom k vrchu Strážnik. Povrchovým prieskumom sa vyzbieralo menšie množstvo (dvanásť kusov) atypického pravekého črepového materiálu (doba bronzová?), v ktorom dominovali hlavne hrubostenné nádoby tmavohnedej, tmavosivej a červenej farby. Zdá sa, že po lokalitách Polomskej (Ožďani, Furmánek, 1997) a Kovšina, kde bolo v minulosti taktiež evidované nálezisko (pohrebisko?) kyjatickej kultúry (Ožďani, Nevizánsky 2002) je predpoklad aj tretieho náleziska z doby bronzovej v katastri obce.*“

Vrátim sa k Polomskej. Kyjatická kultúra v tejto lokalite bola podľa archeológov prvým potvrdeným pravekým náleziskom na južných svahoch Krupinskej planiny v tejto oblasti (podcelok Dačovlomská planina).

Všetky lokality v suchánskom chotári, kde sa osídlenie kyjatickej kultúry nachádza, majú popri črepoch ešte dva spoločné znaky. Vyvalkané riečne kamene (žabice), u ktorých sa pravdepodobne jedná o import, lebo mimo nálezísk sa nikde inde nenachádzajú. Nenašiel som ich ani v miestnych potokoch. Najväčšie zastúpenie majú v Polomskej. Ďalej sú to ploché, vyhladené a niekedy aj zahrotené vápence. Tie sa najviac nachádzajú na Konopných zierkach.

O živote ľudu kyjatickej kultúry sa môžeme viac dozvedieť z knihy V. Furmánka: *Radzovce -osada ľudu popolnicových polí*. V roku 2014 som s rodinou navštívil malý skanzen pohrebiska v Kyjaticiach, veľkú zbierku nádob kyjatickej kultúry som videl v múzeu v Lučenci, čím som si poznatky o nej značne rozšíril (na obrázkoch).

Synchronizácia kyjatickej kultúry (V. Furmánek, Radzovce) s historickou situáciou: 900-1000 rokov pred n. l. - začiatok fénickej kolonizácie západného Stredomoria, zánik Novej ríše v Egypte, 900-1000 – Šalamún, Dávid, 800-900 – založenie Kartága, rozvoj etruskej kultúry, 700-800 – písomné správy o Kimerčanoch, založenie Ríma, veľká grécka kolonizácia, vznik a rozvoj gréckych mestských štátov, I. olympiáda, vznik eposov Ilias a Odysea.

V poslednom júnovom týždni r. 2001 sme s archeológom Mgr. Ti-

borom Pálinkásom z Mestského múzea v Šahách uskutočnili v Polomskej archeologický výskum. Záverečnú správu z výskumu nemám. Predbežne môžem uviesť, že pri prieskume sme našli spevnenú plochu pod ohnískom, tzv. kultúrnu jamu s množstvom črepov, dva úlomky bronzových predmetov a deväť odlišných zdobení črepov z nádob. Jeho priebeh nafotografovala Mária Mihál'kinová, uvediem teda aspoň niekoľko fotografií.

Počas dlhých rokov som sa terénnym výskumom snažil nájsť dôkazy o osídlení suchánskeho chotára už v období mladšej doby kamennej. Nepodarilo sa. Určite sa to raz podarí niekomu inému. V najnovšej knihe *Stredné a horné Požplie svedectvo archeológie*, venoval mi ju Ján Beliak, ktorý je spoločne s Noémi Beljakovou Pažinovou a Vladimírom Mitášom aj jej spoluautorom, som sa dozvedel nové informácie. Okrem iného je na mape archeologických lokalít z obdobia neolitu a eneolitu zaznamenaný aj Dačov Lom. V prípade neolitu – mladšieho neolitu ide o obdobie 4700/4500 – 4200/4000 pred n. l. a eneolitu 2500-2000 pred n. l. (údaje tamtiež). Konkrétne sa jedná o náhodný nález Jána Mäsiara z roku 1983/84 datovaný Dr. Zebrakom do tohto obdobia (J. Beljak).

Literatúra:

Archeologický ústav SAV Nitra, Archeologické výskumy, nálezy na Slovensku v roku 1995, 2001 a 2008, Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. IV. číslo 5, Dejiny cirkvi dačovlomskej, Ján Beljak-Noémi Beljak Pažinová- Vladimír Mitáš, Stredné a horné Požplie svedectvo archeológie, ISBN 978-80-893 15-64-2.

Komplikácie pri výskume a neočakávané nálezy

Poddedová, Kamenec, Suchánsky potok

V Poddedovej prameni potok, na jednej z máp, s ktorými som prišiel do styku, je označený ako prameň Suchánskeho potoka. V súvislosti s označovaním Suchánskeho potoka a k nemu príahľých lokalít vzniká pri bádání problém. V rôznych mapách som sa stretol s alternatívami, podľa ktorých je Suchánskym potokom označený Lahoš, pretekajúci územím Dačovo

Lomu v celej dĺžke toku alebo potok Zabre.

S pomenovaním vodných tokov a ich dolín sa prvýkrát stretávame v druhom vojenskom mapovaní, ktoré prebehlo v r. 1806-1869. Podrobné kartografické mapovanie v okolí Sucháňa prebehlo v r. 1854. Na mape bola dolina Suchánskeho potoka pomenovaná Szuchánska dolina, potok Rieka niesol pomenovanie Szchánska Réka, dolina Lahoša – Lahovice dolina, samotný tok Lahoša má ale pomenovanie Szécsi (suchý) Patak. Potok Rieka sa spomína ako hraničný už v listine z r. 1338. Katastrálna mapa z roku 1868 má desať vkladových listov. Na tejto je Suchánsky potok pomenovaný Mocsár patak, Rieka-Rjeka, Lahoš je uvádzaný ako Lahos patak, Zabriansky potok má na dvoch vkladových listoch dve pomenovania Zaberovský patak a Zabre patak. Jednou zo zaujímavostí tejto mapy je zakreslená vodná plocha na potoku Mocsár (Suchánskom potoku). Nachádzala sa severovýchodne od Jakubovho lazú a juhovýchodne od dediny. Zatiaľ sa mi ju nepodarilo lokalizovať. Nesprávne je Suchánsky potok pomenovaný aj na pokomasačnej mape z r. 1938, ktorý aj od ústia do Lahoša (pomenovaný správne) sa nazýva Lahoš (Prírodné dedičstvo obce Sucháň, P. Hronček, s. 71-93). Na mape, v ktorej je zakreslený turistický chodník k trúbicemu kameňu, je potok prameniaci pod Dudlovou a pretekajúci Sucháňom pomenovaný Suchánik, od Krížnych ciest (dolného mlyna) Suchánsky potok. Takéto označenie zodpovedá miestnemu názvosloviu „starých“ Suchánčanov. Ak sa už teda používa pomenovanie Suchánsky potok, tak je to „náš“ Suchánik po sútok s Plachtinským potokom.

Podzemný prameň potoka sa mi nepodarilo nájsť. Zásobovaný je povrchovými vodami pod Dudlovou na Veľkom Hrbe zvlášť na jar pri roztápaní snehu a počas dažďov. Keď sa pominú snehy a nastane obdobie sucha, potok vyschýna podľa čoho dostal i pomenovanie. Názov lokality ma zvädzal skúmať, či v minulosti predsa len nemal „dudlajúci“ prameň. Vysvetlenie sa mi dostalo z dačovolomského daňového súpisu z roku 1567, v ktorom sa nachádzalo i meno Gregor Dudla, ktorému zrejme Dudlová patrila.

Jedna z ďalších povestí sa viaže k Poddedovej. Niekde pod dnešným Zuzinovým lazom sa za mesačných nocí zjavovala žena v bielom odeve, ktorá hrabľami presúšala zlaté peniaze. Vedľa nej sa vždy pásla biela koza.

Výnimočne sa to dialo aj cez deň za slnečného počasia. Ak niekto ženu pri práci vyrušil alebo sa chcel zmocniť peňazí, premenila sa na veľkého hada, votrelca zahnila a peniaze ukryla do neďalekej diery, v ktorej s kozou zmizla aj ona. Takýmto spôsobom to údajne robila ešte aj mojím rovesníkom, dokonca i o niečo mladším.

Zlaté peniaze ani diery som v Poddedovej nenašiel. Pri potoku som našiel dve kopané, kameňom obmurované studne a nad ním kurióznu „archeologickú zaujímavosť“ - prehrdzavený kotlík, ktorý bol súčasťou prírodnej pálenice liehu (pálenky). Takéto pálenice boli bežné od čias, pokiaľ siahala pamäť informátorov. Boli dôsledkom ochrany pred štátnou mocou, ktorá výrobu domáceho liehu zakazovala od nepamäti. Takýto časový termín prislúcha aj konzumácii alkoholu v tomto kraji. O tejto téme som počul veľa dramatických, ale časom i zábavných príbehov, z ktorých dva v závere práce rozvediem.

Bez pálenky (trúnku) si život v tomto kraji neviem predstaviť. „Uctienka“ alkoholickými nápojmi bola v minulosti aj oficiálnym výdavkom z obecnej pokladne. V rodinných spisoch sa zachovala časť pomocnej pokladničnej knihy z Dačov Lomu, ktorú viedol Ján Mihaľkin (1893) v r. 1934-36. Z knihy (zošita) vyberám časť výdavkov: „*Keď sme delili chotár s dovníčanmi som platil za pálenú 20 kor. a 1 liter víno 10 kor. Keď sme cestu robili v Polomách platil som za tri deci špiritusu 12 korún. U richtára (richtár Ganic) keď bol notár 6 korún za dva deci špiritusu. Na starý rok, keď bol notár tu, jeden a pol litra vína a 3 deci špiritusu 12 kor. Keď sme drevo rúbali pánu farárovi za dva deci špiritusu 8 korún.*“ Aj v čase nešťastia, keď niekomu zhorel dom, alebo hospodárska budova, mal majiteľ výdavky na uctienku pre hasičov: „*sucháncom pri ohni 40 kor., hasičom uctienka 64 korún.*“ V suchánskej cirkevnej zápisnici z r. 1940 je zápis: „*Na žiadosť 18 cirkevníkov boli nanovo skontrolované cirkevné účty. Všetko bolo v poriadku až na vysokú zadlženosť u Potravného družstva, ktoré vzniklo prípíkami pri rôznych cirkevných prácach. Prijalo sa opatrenie že v budúcnosti konvent také niečo neschválí a kurátori podobnú položku si budú bradiť zo svojho.*“ (J. Macko) Záznamy uvádzajú, že obec mala aj vlastnú pálenicu, v ktorej sa mohol páliť ovocný kvas a kvas z raže. Viac informácií o nej nie je zaznamenané. Do okolitých pálení v sezóne 1988/89 prihlásilo ovocný kvas 104 občanov v celkovom objeme 22 700 litrov. Súčasníkom je už menej

známa skutočnosť, že v Sucháni sa pestoval i vinič a vyrábalo víno. Historické zdroje udávajú, že sa tak dialo už v 16. storočí. V roku 1761 ho napr. v Sucháni nakupovali aj Pliešovce. Súpis z r. 1770 zaznamenáva, že vinice už v Sucháni chýbali. V 80. rokoch 20. storočia vinič na Jame úspešne pestovalo i JRD.

Miestne zdroje uvádzajú aj ďalší osviežujúci alkoholický nápoj - pivo. Obec mala údajne vlastný pivovar (P. Mihalkin). V bádani som sa zamerlal aj na túto stopu. Zhromaždil som poznatky, ktoré by to potvrdili. Prvým je vznik priezviska Sudra. M. Križan ho odvodil od nemeckého „*sudrath*“ - poradca pri varení piva. Ďalším je existencia a názov studne *Pivárka*, ktorý sa zachoval do súčasnosti. Nachádzala sa severne od bývalej dolnej vyhne (oproti obchodu), v súčasnosti je zahádzaná. Patrila medzi obecné studne. Z nej údajne čerpali vodu do pivovaru. Informátori Juraj Kečkár, Zuzana Šimunkinová mi potvrdili, že pivovar stál na mieste vyhne a posledným pivovarníkom bez udania obdobia bol „Žid menom Dušícký“. Viac podkladov som nezískal. Podľa máp a iných zdrojov je pivovar zaznamenaný oproti lokalite Pereš (územie Čeboviec), kde sa nachádzal aj prístenný hostinec. Pivovar spadá pod územie Cerova. Nie je preto vylúčené, že menšiu pobočku (várňu) mohol mať aj v Sucháni.

Vyschnutie Suchánskeho potoka je zaznamenané v dávnej minulosti. Ostatné potoky mali ešte aj v 80. rokoch 20. storočia dostatok vody a darilo sa v nich vodným živočíchom –rybám, korýtku riečnemu

a hlavne rakom. Ich lov bol v 60. -70. rokoch minulého storočia ešte pomerne rozšírený. Mal svoje nepísané pravidlá. Raky sa mohli loviť len v mesiacoch, v ktorých názve nebolo „r“, teda máj – august, spravidla až od konca júna. Samičky s vajčkami a mladou pod chvostom, zvlčené z panciera (mäkkýše) sa nelovili – púšťali sa späť do vody. Lov sa vykonával dvomi spôsobmi: cez deň rukami pod kameňmi a v koreňovom systéme stromov, v noci pri svetle baterky. Raky vyhynuli v 80. -90. rokoch v dôsledku znečisťovania vody umelými hnojivami a postupným úbytkom vody v korytách potokov. V tom istom období vyhynuli i ryby a korýtko riečne, ktoré sa v najväčšom počte vyskytovali na koryte dačovolského Lihovca od obce k Močari a suchánskej Rieke pod Slavkovcami (Miškovcami). Pri odbornom výskume (Jozef Šteffek) r. 2008 sme už na týchto miestach nenašli ani staršie ulity, ľudovo nazývané žabie korýtko.

Literatúra:

Prírodné dedičstvo obce Sucháň, 2008.

História a pôvod obyvateľstva

Najstaršie potvrdené praveké osídlenie v Suchánskom chotári teda spadá do obdobia neskej doby bronzovej (10. -8. stor. p. n. l.)

Aká je pravdepodobnosť kontinuity osídlenia od doby bronzovej podľa poznatkov miestnych autorov a informátorov, ktorú sa mi nepodarilo doskúmať?

Podľa odbornej literatúry hustota osídlenia v neskej dobe bronzovej dosahovala dnešných rozmerov, s nižším počtom obyvateľov. Archeológia doteraz nedala jasné stanovisko, kde sa ľud kyjatickej kultúry stratil. Jednou z možností bola kimmerská expanzia (ničivé nomádske nájazdy). Nevylučujú sa ani klimatické zmeny, prípadne obidva faktory spoločne (V. Furmánek). Črepový materiál iných období z Polomskej nebol doteraz posudzovaný. Veľká agrárna osada, ktorá sa posúvala od juhu severným smerom najmenej po dobu dvoch storočí s najväčšou pravdepodobnosťou zanikla. Nádejnejšie sa v tomto smere javí Kovšina, vrátane časti Raveň.

Chronologicky v širšom časovom horizonte nasledovala doba železná, haltašská. Do tohto obdobia asi 600-300 rokov pred našim letopočtom spadá prítomnosť Skýtov. Zatiaľ bola potvrdená v Malých Zlievcich. Pavel Úkrop (rodák z Dačovho Lomu) mi počas návštevy s manželkou uňho na chate v Dudinciach ohľadne trúbiaceho kameňa poskytol aj množstvo iných poznatkov. Medzi inými aj o tom, že pri orbe v okolí ich lazú na Útlake vyrábali veľké množstvo starších črepov a v hone Pliešky aj veľké množstvo medených pliešok, kvôli čomu dostal pomenovanie Pliešky. Medené pliešky sú charakteristické pre Skýtov. Zdobili si nimi nielen odev, ale i výstroj koní a takto vyzdobené ich s pánom aj pochovávali. Okolie lazú som po orbe

prezrel - bez nálezu. Pliešky sa neorú, slúžia ako pasienok.

V 3. storočí pred našim letopočtom osídlili nížinu Ipl'a Kelti a Galovia, ktorí neskôr prenikli na sever. Keltské osídlenie bolo potvrdené aj v Horných Plachtinciach.

Roku 6 pred našim letopočtom obsadili rímske légie celé územie pravého brehu Dunaja a po prvý raz vstúpili na územie Slovenska. Z počiatkov doby rímskej po preniknutí germánskeho etnika na Slovensko v 1. storočí je zaznamenané výšinné sídlisko v Horných Mladoniciach. Prítomnosť Rimanov bola pred nedávnom potvrdená aj v susednom Senohrade, v polohe Prepoštovica. K rozpadu rímskeho limitu dochádza v 4. storočí nášho letopočtu.

Približne v 4. a 5. storočí nášho letopočtu nastáva veľký pohyb národov. Vytláča tu dosiaľ žijúce národy, resp. ich asimiluje. Prichádzajú Húni, potom Gepidovia, Herulovia, Ostrogoti, po nich Longobardi. Stopy po týchto národoch sa v okolí nenachádzajú. Situáciu mení príchod Avarov a Slovanov.

Slovania začali prichádzať na územie Slovenska v 5. storočí, kedy obsadili predovšetkým oblasti dolného a stredného Poiplia a dolného Pohronia. V katastri obce Horné Plachtince – Hradzany, hradisko Šiance, križovatka ciest do Stredných Plachtiniec bolo archeologickými nálezmi potvrdené slovanské osídlenie v 6. storočí (Ján Mäsiar, PhDr. M. Kamasová). Prví slovanskí predkovia na našom území mŕtvych spaľovali a nedohorené kostičky ukladali do urien alebo do jamiek. Andrej Kmet' a Ján Slávik vo svojich prácach zhodne konštatujú, že názvy honov Žiarec v Dačovom Lome, Žiare v Senohrade a Lackove dostali pomenovanie podľa tohto pohrebného rituálu. Na tých miestach údajne naši slovanskí predkovia mŕtvych spopolňovali. Okolie Žiarca, kým sa pôda orala, som tiež bezúspešne prezrel. V lesnom poraste som ale zaznamenal umele vyvýšenú terasu na východnej strane ohraničenú kamenným valom (obr. 2) ktorý mohol plniť i obrannú funkciu. Na terase sú vedľa seba osadené dva viacrozmerné oblé kamene (obr. 3), ktoré mohli slúžiť ako obradné. K Žiarcu vedie od Dačovho Lomu jedna z najzachovalejších pôvodných kamenných ciest v katastroch obidvoch obcí (obr. 1). Žiarec bol pôvodne prepojený cestnou komunikáciou aj južným smerom. Pri budovaní zasnežovacieho systému lyžiarskeho vleku som pri

prieskume výkopov zaznamenal cca 80 metrov východne pod stanicou vleku, 10-20 cm pod povrchom kamennú cestu. Podľa terénnej situácie pôvodne smerovala po vrstevniciach od Žiarca do doliny k bývalému Šimonovmu mlynu.

V 6. storočí prichádzajú na územie obsadené Slovanmi Avari. O ich spolužití so Slovanmi na blízkom okolí máme poznatky z pohrebiska zo Želoviec zo 7. -8. storočia. Odporúčam prečítať knihu Zlata Čilinská, *Slovanský a Avarský kaganát- výpoveď staroslovanského pohrebiska v Želovciach*, 1992. Pozn.: V tomto prípade sa už jedná o kostrové pohrebisko.

Z našich a okolitých dedín historici vrátane maďarských, kde je viac dokumentov, priradujú k existujúcim dedinám pred príchodom Maďarov do Ipeľskej kotliny (v 10. storočí) Litavu i Senohrad. Je potrebné podotknúť, že z tohto obdobia a nasledujúceho 11. storočia sa zachovalo veľmi málo písomných dokumentov. O existencii dedín, či iných menších sídiel sa aj neskoršie často dozvedáme iba zo zápisníc o vlastníctve pozemkov, ich predaji, zálohovaní a podobne. Zriedkavo sa u menších sídiel dozvedáme iné údaje, vrátane mien poddaných.

Či tu naši predkovia našli pôvodných obyvateľov, je zatiaľ len v rovine teórie, zároveň nie vylúčené. Nadväznosť ďalšieho osídlenia v suchánskom chotári do stredoveku nateraz odborné potvrdená nebola. O slovanskom pôvode obyvateľstva svedčia len niektoré výrazy a názvy, napr. Čeriažka, Čert'az a Zabre.

Vznik Sucháňa (Suchánik, malý Sucháň - pastierska osada)

Odborná literatúra

Doterajšie oficiálne poznatky o osídlení (založení) Sucháňa pochádzajú z dvoch zdrojov.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, 3. zväzok udáva rok prvej zmienky 1349 pod názvom Szuchan s vlatníctvom panstva Bzovík. Zdroj týchto údajov zatiaľ nepoznáme. Rok 1349 uvádza aj Encyklopédia obcí Slovenska, 2005, s. 617 (J. Beljak a kolektív). Hont wármegye udáva až rok 1392 s názvom Zwahn-majetok. Názvy a vlastníci Sucháňa (Hont wármegye, s. 200): 1392- Dacso a Kéry (Kiarovský),- označenie Zwahn (majetok), 1407 Kelecsényi / Kľáčiansky, 1421 Csalomiai (Čalomíjský), 1423 názov Szuhany, 1424- označenie Zwahn, 1462 názov Zuhany, 1464 vlastníci Lábatlani, názov Zuhan, 1466 názov Zuhany, 1471 názov Szuchan, Szucsán, 1475 vlastníci Luka, označenie Zwahn, 1493 Keszihócsi (Kosihovský), označenie Zwaha, 1498 vlastníci Szobonya, 1508 vlastníci Sévi, a Gécsi, 1521 vlastníci Palásthy, 1522 Szuhany, 1525 Zuhan, 1523 časť Sucháňa vlastnil Bzovský prepoš.

Územie dnešného Sucháňa bolo vo vlastníctve dvoch panstiev-bzovského kláštorného a Dačovcov. Kláštor v Bzovíku postavil knieža Lampert (niekde aj Lambert) s manželkou Žofiou z rodu Hunt-Poznan v r. 1124-1131. O týchto historických udalostiach je v odbornej literatúre veľké množstvo štúdií, ďalej ich rozvádzať nebudem. Listina z r. 1549 udáva, že majetky v Sucháni vlastnil aj Žigmund Balaša. Získal ich roku 1530, keď násilne zaujal kláštor v Bzovíku. Vo vlastníctve Dačovcov a menších zemepánov zostal do zrušenia poddanstva.

Posledný vlastníci a príslušníci kosihovskej vetvy Pavel Dačo podpísal 10. 8. 1870 v ich zastúpení zápisnicu o prechode vlastníckych práv k pôde v prospech bývalých urbarialistov v obci. Zápisnica, ktorej čiastočne poškodený opis sa zachoval bola „uhodnovernená“ v Sucháni 5. 8. 1872 a potvrdená Okreným súdom v Krupine 15. 3. 1879 v súvislosti s prípravou komasácie. Výňatky zo zápisnice:

„Všetko zemepanstvo obce Sucháň v spomenutom chotáre sa zo všetkých svojich pre-

viest' chcejúcich zemepanských práv zriekne – a tak bývalí urbarialisti obce Sucháň obsahu celého chotára a všetkých práv zemepánov – rátajúc sem panské a kráľovské dôchodky spoločných pasienkov a pozostalú zem a snád' zaujatú zem- bezpodmienečne majiteľia budú, ak:

1. / Bývalí urbarialisti pod priebehom troch mesiacov po sdelení potvrdenia najvyššieho sídu tohto porovnania do rúke skrze zemepanstvom povereného pána Dacso Pavla 6000 zlatých šest'tisíc zlatých rak. čistých pod spoločnou zodpovednosťou a pod t'archou exekúcie odrazu zložia“.

Zápisnica obsahuje ďalšie štyri požiadavky z nich dve ohľadne prenechania časti majetku v prospech cirkvi a učiteľského úradu. Zápisnicu podpísal aj splnomocnený zástupca Bzovského panstva Pacsolay Ján, za Suchánčanov farár Ján Ambrozy, učiteľ Peter Orozházy a richtár Pavel Slavkov. Svedčí o tom, že bzovské panstvo vlastnilo časť majetkov až do zrušenia poddanstva.

Kontaktné údaje, miestne záznamy

Keď som v r. 1969 natrvalo prišiel do Sucháňa, starší informátori mi svorne tvrdili, že ich predkovia sem prišli z Bartoš (Bartošovej) Lehôtky z pomedzenia litavského a cerovského chotára. Tu údajne mali neustále trenice s obyvateľmi susedných obcí a tak na pozvanie panstva Dačovcov prišli na jeho pozemky a to najskôr do Suchej dolinky, ktorú neskoršie pomenovali Suchánik – malý Sucháň. Prvá písomná zmienka o Litave je z r. 1135, Cerove z r. 1273.

Kontaktné údaje potvrdzujú i záznamy miestnych autorov.

G. Husák (1924): „*V obci stojacej vody niet. Jediná tečúca voda je jarčok prameňiaci pod Dudlovou, Sucháňsky potok menovaný, pretože tečie cez lúky Suchánik zvané. Tečie aj cez dedinu.*“

Bartolomej Krpelec, Tranovský kalendár z r. 1914: „*Že kedy a ako povstala osada Sucháň v Honte nie je určite známo. Podanie ľudu hovorí, že pôvodne bola založená kdesi medzi litavským a cerovským chotárom, kde sa zvala Bartoš Lebôtka. Že prečo sa tam volala takto, zaiste dlhá priezviska daktorého zakladateľa. Aspoň meno na to poukazuje. Tu však pre ustavičné a rozličné znepokojovanie skrze susedných obyvateľov nemala dlhého*

trvania, prečo predkovia terajších Suchánčanov rozhodli sa ztadiaľto vysťahovať. Prestábovali sa na povolanie panstva Dačovcov na miesto terajšieho Sucháňa, kde v ten čas stál pánsky salaš. Že kedy sa tak stalo není známo. Tolko je však v jednej starej listine v archíve bývalého pána Daču zaznačené, že Sucháň už roku 1338 stál tu a to v sriadenom stave“.

Bartolomej Krpelec sa po odchode zo Sucháňa stal uznávaným historikom Bardejova, Spiša a Hontu.

Gustáv Husák, Vlastivesný slovník, Dotazník A r. 1920, alebo 1924: *„Dľa ústneho podania obec Sucháň povstala v 14. storočí okolo r. 1338. Založená bola na panstve Dačovskom. Meno dľa ústneho podania prijala od zemského pána tobože mena. Dľa inej povesti, ktorú ľud za pravdepodobnejšiu uznáva je tá, že dolinka vyše dediny za pradávna volala sa Suchánik a dľa tejto dolinky obdržala meno i obec. Pamiatky po praobyvateľoch niet. Pôvodná dedina ležala na chotáre cerovskom a litavskom a menovala sa vraj Bartošova Lehôtka. Po tejto pamiatky niet. Obyvatelia tejto osady prenasledovaní súc susednými obcami, prestábovali sa na panstvo Dačovské a to najprv do Suchej dolinky Suchánika a až pozdejšie na to miesto, kde teraz stojí“.*

Kronikári a historici okrem kontaktných informácií čerpali poznatky aj z cirkevných spisov a zápisníc, starší i z priameho kontaktu s posledným príslušníkom kosihovskej vetvy Dačovcov – Pavlom, ktorý bol aj po zrušení poddanstva až do svojej smrti 19. 7. 1890 inšpektorom dačovlomskej a suchánskej evanjelickej cirkvi. Nesporne aj od jeho predchodcov. Napríklad Pavel Dačo v zastúpení otca Štefana podpísal r. 1702 na konvente v Dačovom Lome, ako patrón (zástupca, ochranca) Suchánčanov zápisnicu o rozdelení lavíc v dačovlomskej kostole. Patrónmi a inšpektormi cirkvi boli aj zástupcovia nasledujúcich generácií Dačovcov. Vyplývalo to aj z ich vlastníckych práv. V miestnych záznamoch som našiel zmienku, že cirkev mala veľmi staré kroniky, ktoré boli úmyselne spálené. Do akej miery je tento záznam objektívny, neviem posúdiť. Kontaktnú formu prenášania historických udalostí zo zemepanstva na obyvateľov ale nemožno vylúčiť. Spoločne s historickými zápsmi ich možno zrekapitulovať do troch základných poznatkov:

- pôvodný Sucháň stál severnejšie dnešného v Suchej dolinke,
- v archíve Dačovského panstva sa nachádza zápisnica o tom, že Su-

- cháň stál na súčasnom mieste už v roku 1338 a to v zriadenom stave, na súčasnom mieste ho založili príst'ahovalci z Bartošovej Lehôtky z pomedzia litavského a cerovského chotára.

Všetky získané informácie som začal skúmať i v teréne. Z dvoch verzií vzniku názvu sa prikláňam k druhej, že pomenovanie vzniklo podľa vlastností miestneho potoka (Suchánika). Podľa maďarskej odbornej literatúry (Hont wármegye) je sucháň starý slovanský výraz, ktorý označuje v lete vyschýnajúci potok alebo jazierko. V tomto prípade sa mohlo jednať o obidvoje. Okrem historických zápisov sa môžeme opierať aj o iný vedný odbor – archeológiu.

Suchánik

Podľa informátorov Suchánikom sa nazývalo územie severne od súčasného intravilánu obce po bývalú štátnu cestu Sucháň, rázcestie - Dačov Lom (lomiansku cestu). Východnú hranicu tvorila dnešná chotárna hranica s katastrom obce Dačov Lom nad Strážnikom, západnú poľná cesta (čapáš) od zákruty pod hornou bytovkou (popod Konopné ziemky). Do Suchánika spadali územné podcelky: Strážnik, Komárka, Na Priehrade a Breh. Pod pojmom Suchánik je potrebné chápať označenie malej zrejme pastierskej osady, ktorá vznikla o niekoľko storočí skôr ako neskorší Sucháň.

Obr. : Pohľad do Suchánika popod Strážnik, v pozadí vľavo Veľký Hrb, na jeho východnom svahu (vpravo) Lazec s Dndlovou, pod ktorou pramení potok Suchánik.

Prvé poznatky o Suchániku všeobecne spracoval Miloslav Križan. Podľa neho osadu založili príst'ahovalci z okolia Šiah asi v 10. -11. storočí, ktorí ušli severnejšie pred Maďarmi. Takúto možnosť ozrejmuje aj literatúra. J. Bottík, Hont: „*Severnej bornatej časti Hontu sa príchod nového etnika (Maďarov) pravdepodobne nedotkol a možno tu predpokladat' plné prežívanie veľkomoravskej kultúry aj v 10. storočí. Nie je vylúčené, že určitá časť slovanského obyvateľstva sa pred starými Maďarmi stiahla do horských oblastí Hontu*“. M. Križan to dokladuje i na priezvisku Zošiak - Zo Šiah. Toto priezvisko bolo v Sucháni zaznamenané v 18 storočí, neskoršie zaniklo. I keď priezviská, resp. prímená vznikali omnoho neskoršie, súvislosti o nadväznosti aj so staršou dobou nie sú vylúčené a poznáme ich aj z odbornej literatúry.

Pod Strážnikom bol pri terénnom výskume archeológmi z AÚ SAV lokalizovaný zaniknutý dom s blízkymi hospodárskymi stavbami, nevylučuje sa predpokladaný salaš. V okolí Strážnika boli na južnej a severnej strane lesa podľa väčšieho výskytu vypálenej mazanice s nevýrazným črepovým materiálom lokalizované ďalšie dve stavby. Materiál prevzatý AÚ SAV v Nitre, pre spomínanú nevýraznosť črepov nebol časovo zaradený a odborne spracovaný. Do úvahy prichádzal pravek i stredovek. Neskorší nález dvoch skorodovaných železných kovaných klinec ho v prípade jednej z predpokladaných stavieb s väčším výskytom vypálenej mazanice zaraďuje do stredoveku až novoveku. Prvý s mierne ohnutým hrotom má dĺžku 5,5 cm. Druhý bez hlavičky - zahnutý hrot má dĺžku 3,8 cm. Nálezy dopĺňa neúplná konská podkova zaradená do 12. -13. storočia (zaradil Dr. Hanuliak) a dva tretie kamene. K zaujímavým nálezom z okolia Strážnika patria i dve neúplné bohato zdobené turecké fajky červenej farby zo 17. -18. storočia (odovzdané AÚ SAV v Nitre), ktoré som našiel v mieste jednej z predpokladaných stavieb. Stredovek na našom území orientačne skončil r. 1529.

Na koryte Suchánika pod Strážnikom sa zachovala vodná priehrada, v ktorej bola aj kopaná studňa. Severnejšie od priehrady bola druhá, narušená pri výstavbe vodovodu. Studne nechýbali pri žiadnom sídle. Voda bola základnou surovinou a podmienkou osídlenia od praveku. Koryto potoka

pôvodne smerovalo do južného záchytného brehu priehrady. Presmerované bolo pri výstavbe čerpacej stanice vodovodu v r. 1977-79. Miesto odtoku (koryto) vody z priehrady zrejme prehrádzali haťou z prirodzených materiálov. V časoch, keď Suchánik dlhodobejšie vyschol, vyschla i voda v priehrade, čo bola zrejme príčina, prečo nebola v mapách zakreslená ako trvalá vodná plocha.

Priľahlé pozemky južne od priehrady sú ľudovo označované Na Priehrade s časťou Breh. Vodná priehrada pravdepodobne počas niekoľko storočí slúžila ako zdroj vody pre napájanie hospodárskych zvierat, hlavne oviec. Od 19. storočia slúžila aj ako zásobáreň vody pre močidlá konopí. Dosvedčujú to i toponymá (ľudové označenie pozemkov) východne a južne od priehrady – Močiarka. Na jej brehoch rosilo dopestovaný ľan JRD ešte i po mojom príchode do Sucháňa. Naposledy tomu tak bolo v r. 1969-70 (agronómka Mária Miháľkinová).

Obr. 1: pohľad do priehrady

Obr. 2: južný breh priehrady. Pôvodné koryto Suchánika smerovalo do brehu v strede obázka (ľak snehu druhý zľava), kde sa otáčalo východným smerom,

Obr. 3: vchod do priehrady v južnom brehu, v pozadí Strážnik

O tom, že priehrada slúžila ako zdroj vody na rôzne účely počas niekoľkých storočí svedčí výskyt rôznorodého črepového materiálu na jej brehoch.

Pri generálnej oprave ľudového domu č. p. . 7 r. 1995 som si všimol 9 milimetrov hrubú vrstvu vápenných náterov hlinenej omietky. Pozostávala

z priliehajúcich (zlepených) plátok náterov nanášaných štičkou (kalením). Nie všetky sa dali odlepiť, takže som ich nedokázal spočítať. Podstatné bolo, že do polovice od omietky boli nátery modrej, od polovice bielej farby. Znamená to, že cca do tridsiatych rokov 20. storočia pridávali do vápna modrú práškovú farbu (svetličku) potom už dom „*kalili*“ len bielym vápnom. Ani tento poznatok sa nedá zovšeobecniť, lebo mnohé domy v dedine, kde sa zachovali hlinené omietky boli „*vykalené*“ na modro i v druhej polovici 20. storočia, vrátane nášho pred prestavbou r. 1970. Na povale som našiel i dostatočné zásoby svetličky. Dom č. p. 7 bol v tomto prípade skôr výnimkou ako pravidlom. Poznatok je však dôležitý z dôvodu, že svetličku používali už na začiatku druhej polovice 19. storočia, zrejme i skôr. Na modro zafarbené kamene so zlepenkami modrej farby som našiel i Na Priebrade.

V Komárke južne od Strážnika sa zachovali úzke terasovité políčka, kedyysi obrábané v smere vrstevníc zasahujúce do jeho lesného porastu. Prvá terasa začína tesne nad predpokladanými hospodárskymi stavbami. Podľa najstarších máp cesta spájajúca Sucháň s Horným Dačov Lomom prechádzala Suchánikom od kostola cez Strážnik, kde je rozpoznateľná dodnes. Menšia časť z nej je i v dačovolomskom Háji.

Na Priebrade, Breh

Pozemky Na Priebrade patrili tiež medzi lokality, kde vyhárali poklady. Názvom Na Priebrade bola označovaná (starším obyvateľstvom i do dnes) časť územia Suchánika od severnej hranice súčasného intravilánu obce, východne od zákruty štátnej cesty pod bytovkou smerom ku Konopným ziamkam a samotnej vodnej priebrade na Suchániku. Od územia obce je z časti oddelená zvýšenou terasou ľudovo označovanou Breh (odvodené od brehu). Severnejšie sú tu rozpoznateľné ďalšie terasy. Časť z nich na východnej strane bola zlikvidovaná pri výstavbe ihriska 1974. Na mapách z r. 1868 a 1882 je ohraničená dvomi poľnými cestami (čapáškami) smerujúcimi k starej štátnej ceste Sucháň-Dačov Lom. V terase ohraničného územia v blízkosti zákruty štátnej cesty je na katastrálnej mape z r. 1868 zakreslená kopaná pivnica a na jej chrbte salaš. Salaš zaznamená aj mapa r. 1882. Ohraniče-

nie zodpovedá súčasnému stavu (katastrálnej mape) - parcelné čísla 557 (pri obci) až 546 (pri čerpačke vodovodu), kde končí aj východná poľná cesta. Existencia salaša poukazuje na význam priehrady ako zdroja vody pre chov oviec. Časť pivnice v Brehu p. č. 557 je zachovaná dodnes. Podľa miestnych autorov ju nechal vykopať Peter Orozházy po založení župnej štepnice (p. č. 27/2) okolo r. 1876. Vzhľadom k súkromnému vlastníctvu pozemku sa zdá pravdepodobnejšie, že ju prenajal. Skladoval v nej dopestované ovocie. Pivnica po dohode spoluvlastníkov patrila Piatrovcom (rodičom mojej manželky). Vchod do nej je zasutený a podľa informácií manželky malo by z nej byť zachovaných v Brehu cca 5 metrov.

Podľa mapy z r. 1782 príjazdová cesta do obce od Senohradu v jej severnej časti predeľovala, pretínala radovú zástavbu. Oproti neskoršiemu stavu vytvárala v týchto miestach len miernu zákrutu a na jej východnej strane sa nachádzali štyri domy, z nich 1-2 sa mohli nachádzať i Na Priehrade (p. č. 557). Mapy z r. 1868 a 1882 tu už domy nezaznamenávajú. Podľa nich sa zástavba východne od cesty a zákruty po priesečník - križovatku so Suchánskym potokom v obci značne menila, čomu zodpovedalo i trasovanie cesty. Súčasný, ale i predkomasačný majetkoprávny vzťah potvrdzuje, že toto územie (od Suchánika a ďalej severným smerom), východne od štátnej cesty až po čerpačku vodovodu (p. č. 519/2 a 519/5) patrila pôvodne až na malé výnimky pri potoku rodu Benik - od Benický, do ktorého sa neskoršie sobášmi dcér a ďalším rozvetvovaním dostali rody Šajbanovcov, Kečkárovcov, Jančovcov, Piatrovcov, Beracovcov, Hevešovcov, Zuzinovcov, Mihalkinovcov a ďalšie, ktorým pozemky v súčasnosti patria. Časť z nich na parcele č. 557 o výmere cca 120 m² využívam, obrábam ako zeleninovú záhradu. Pri tom nachádzam množstvo staršieho materiálu: pozostatky omietky, dlažby, veľké množstvo kovaných klinec rôznych typov, osly, pozostatky kovaní a zámkov dverí, ale i murársku lyžicu (kelňu) odlišného typu od súčasných a iné. Nálezy naznačujú, že sa tu okrem salaša (našiel som aj srdiečka zo zvoncov) nachádzala aj obytná budova - dom, nevylučujem i viac.

K zániku obydľí na Priehrade došlo po zániku salaša v dôsledku znížovania chovu oviec Na vyvýšenej terase nebol zdroj pitnej vody (studňa), kto-

rú museli donášať z relatívne veľkej vzdialenosti. Preto Benikovci obydľie opustili a usadili sa južnejšie, kde v dovtedy nezastavanej časti vybudovali nové obydlia a v r. 1828 aj prvý murovaný dom v obci. Pred ním sa dodnes nachádza kovaná murovaná studňa Benikovka. Ďalším dôvodom mohli byť aj klimatické pomery. Dolinka v okolí Suchánika a samotná Priehrada sú v zimnom období vystavené silným severozápadným vetrom. Zánikom týchto stavieb definitívne zanikol aj niekdajší Suchánik. Posledným svedkom roztrúsenej salašnickej osady sú zbytky spomínanej Benikovej (Piatrovej) pivnice. Jej prípadný odborný archeologický výskum s pozemkami nad ňou by priniesol konkrétnejšie poznatky. Doterajšie svedčia, že k opusteniu Suchánika nedošlo naraz, ale postupne.

Prečo nie sú o Suchániku historikmi potvrdené záznamy?

Podľa viacerých zdrojov časť územia Sucháňa patrila Bzovskému panstvu od r. 1135 (obec sa nespomína) a až do 19. storočia tu malo Bzovské panstvo podiely na majetku včetně Žigmunda Balašu, ktorý bzovský hrad zaujal r. 1530. Cestovný ruch v okolí Bzovického hradu – Na Bzovickom hrade-kolektív autorov s recenziou, 2002/3: „*Podľa listiny z r. 1135 potvrdenej 13. 10. 1262 (zachovaný opis, vyhotovený konventom v Beňadyku nad Hronom 3. januára 1556) hranice bzovského panstva zabíňali chotáre týchto obcí: Bzovík, Bzovská Lehôtka, Čekovce, Dolné Mladonice, Dolný Badín, Horné Mladonice, Horný Badín, Jalšovík, Kozí Vrbovok, Lackov, Litava, Selce, Senohrad, Trpín, Uňatín, Zemiansky Vrbovok a časť Sucháňa (čiastočne skrátene)*“: Najnovšie prepisy a výklad listiny územie Sucháňa nespomínajú. Uvádzajú len susedné obce Senohrad a Litava, z čoho možno vyvodit' domienku, že priestorom v okolí dnešného Sucháňa viedla hranica dvoch panstiev – bzovského (Senohrad) a litavského. Salašnicka usadlosť v Suchániku patrila pod niektoré z nich. Podľa neskorších historických poznatkov, zrejme litavskému. Listina z r. 1135 potvrdená r. 1262 bola v tomto období jedinou zachovanou zmienkou o Bzovíku a okolitých dedinách. Litava bola staršia ako Bzovík a nepatrila kráľovi, ale konkrétnym šľachticom (B. Beňo). Maďarskí historici pripúšťajú, že existovala už pred príchodom Maďarov do Ipeľskej kotliny (Litava, 1995).

Ďalšia listina, ktorá by sa mohla viazať k priestoru Suchánika pochádza z 13. storočia.

JUDr. Bohuslav Beňo, historický bádateľ: „Z obdobia vlády panovníka Bela IV. pochádza zatiaľ najstaršia písomná zmienka viažuca sa k územiu Sucháňa. Je zaznamenaná v listine ostrihomskej kapituly z roku 1264 / 3/, v súvislosti s popisom hraníc Plachtiniec. Uvádza sa v nej, že táto hranica smerovala potokom nazývaným Ozscyupotok (Ozscyupotok) k miestu „locum Ozscyupotok“ (Ozscyupotok) a odtiaľ pokračovala k jeho prameňu „caput Ozscyupotok“ (Ozscyupotok). Pomenovanie Ozscyupotok (Ozscyupotok) znamená Suchý potok. Pozostával z dnešného Suchánskeho potoka, časti potoka Laboš, a cez dnešnú dedinu Sucháň tečúci potok. Táto línia je takme totožná s chotárnou hranicou medzi dnešným Suchánom a Dačov Lomom. Z obsahu listiny možno usúdiť, že územie na východ od Suchého potoka spolu s prílablou časťou Plachtinskej doliny a Dačov Lomu, patrilo potomkom šľachtica Dobaka / Dubaka/. K nim patrili i Demeter, syn Dača (Dochou). Územie na západ od Suchého potoka, prílablé ku Senohradu a Litave, tvorilo základ budúceho Sucháňa. Z listiny nie je zjavné, či bolo naviazané na kľáštor v Bzovíku“.

Do fotokópie s výkladom som mal možnosť nahliadnuť u autora, pokúsil som sa ju zaobstaráť do osobného archívu. V listine je zaujímavé pomenovanie „locum“- miesto na Suchom potoku. Nešlo o nejaké sídlo? Nateraz ale nie je možné presne určiť tok „ozscyupotoka“ – Suchého potoka.

B. Beňo spracoval k tejto problematike aj ďalšiu štúdiu: „V neistom období za panovania kráľa Ladislava VI. Kumánskeho /1272-1290/ dochádza k oslabeniu kráľovskej moci. I miestni príslušníci z rodu Hunt-Poznan, Demeter a Derš Malý ju využívajú na svojvoľné obsadenie Hrádku, patriaceho ich príbuznému Deršovi Veľkému. Z tohto obdobia pochádza zatiaľ najstaršia písomná zmienka viažuca sa k Sucháňu. Je zaznamenaná v nepravnej listine, pochádzajúcej z roku 1285 /4/. Podľa tejto listiny Ders a Demeter si rozdelili majetky. Deršovi patrili Hrádok, inak nazývaný Litva a majetky v 16 dedinách / dve dediny Chabrad, Worbuch Nova, Damanyk, Touth, Pomat Inferior, Bagun, Chasyta, Perendfolua, Tpulcha, Legen, Marouch, Sarlou, Warbok, Scuba“. I keď je listina sfaľovaná, potvrdzuje nepochybne existenciu dediny s názvom Scuha, čo zodpovedá pojmu Suchá (v maďarčine Szuha). Toto sídlo je zamieňané so zaniknutou osadou Szuha v Maďarsku pri dedine Bernecebaráti (neďaleko Šiah). Táto dedina ležala pri potoku Suchý potok

(Szuha patak), patrila Iacovi, miestnemu príslušníkovi rodu Hunt-Poznan. V roku 1285 je uvedená pod názvom Zuha, neskôr maďarsky Szuha, ale v súvislostiach spájajúcich ju s hradom Drégel' (Dragul) a dedinou Berneche (Bernecebaráti). Podstatná odlišnosť je i v tom, že pomenovanie Scuha vzniklo odvodením od názvu Ozzcyupotok (Ozscyupotok). V r. 1349 je názov Sucháňa uvedený ako Szuchan, ale názov osady pri Bernecebaráti je v roku 1358, stále uvádzaný ako Zuha. Z toho vyplýva, že obe sídla, ktoré vyrástli pri potoku s názvom Suchý potok, dostali také pomenovanie, podľa ktorého ich bolo možné odlišovať. Územie Sucháňa (Scuha) sa približne prekrývalo s dnešným chotárom, a možno predpokladať, že sa formovalo v období okolo roku 1264. Ďalší vývoj dediny je spätý s hrádkom Litva (Litava) a jeho majiteľmi z rodu Hunt-Poznan“.

Hrad Litava nazývaný i Pustý hrad lokalizovali maďarskí historici a nachádza sa na svahu v blízkosti rieky Litava v katastri obce Čelovce (nad niekdajším kúpalskom). Vďaka Pavlovi Ferienčíkovi som ho navštívil skôr, ako boli o ňom publikované poznatky v odbornej literatúre. Od neho som dostal aj prvú písomnú verziu. V Zlatej knihe Hontu -zostavil P. Urban ho opísal historik P. Maliniak. V príspevku z dedín, ktoré hradu patrili, spomína len dve, o ostatných sa nezmieňuje. S odborným prekladom historikov a ich lokalizáciou som sa zatiaľ nestretol. Obidve listiny B. Beňa zaznamenávam ako informatívne.

Lehôtka – Bartošová Lehôtka

Lehôtka je na starších mapách zaznamenaná juhozápadne od potoka Rieka (viď mapu s popisom).

Hodnovernosť záznamov miestnych autorov potvrdzuje listina, podľa ktorej panstvo Litavských r. 1338 odpredalo Plachtinským – Dobákovcom, z ktorých r. 1369 vzišiel rod Dačovcov časť z územia Litavy nazývanej Lehôtka (Litava,1995). V Hont wármegyje sú o Dačovcoch zaznamenané nasledovné údaje (preklad z maďarčiny, kolegovia z múzea): “*Rod Dačovcov (Dacso) vznikol z významného šľachtického rodu Dobákovcov. Demeter Dobák, nar. 1280 mal troch synov- Andráša, Lóranta a Dacsa. Demeterovi synovia získali v r. 1337 južnú*

časť Neniniec, ďalej Plachtince a severnú časť Lomu. Syn Dacsa z Neniniec sa nechal prezývať Dacso (Dačo). Pod týmto priezviskom sa prvýkrát spomína v r. 1369, keď za spáchanú škodu musel zaplatiť pokutu bzojskému predstavenému. Podľa nebo sa i Lom začal nazývať Dačov Lom. “V súčasnosti o vzniku rodu Dačovcov existujú už aj iné verzie.

Podľa výrezu z mapy možno Lehôtku lokalizovať južne od priesečníka potoka Rieka so súčasnou štátnou cestou do Litavy, na ploche medzi cestou a riekou Litava. Východne od Rieky sú označené pozemky Horný a Dolný Ovrant, ktorých časť rozvetvené suchánske rody Slavkovcov a Piatrovcov vlastní doteraz. Pozemky západne od Lehôtky podľa P. Ferienčíka boli v ľudovom názvosloví označované ako Bartoška. Východne od obce Litava je označený Slankov (Slavkov) vrch, kde sa nachádzajú pozostatky lazníckej usadlosti Slavkovcov. Pozemky obidva rody vlastnili už pred komasáciou (1931), laznícke usadlosti boli vybudované až po nej.

Listina z r. 1338 pochádza z rodového archívu Madách es Q 120, je uložená v Maďarskom národnom archíve DI 12312 a je opisom originálnej listiny. Popis listiny z r. 1338 spracovaný B. Beňom:

„Prepošť Štefan a konvent v Šahách, v prítomnosti Tomáša a Juraja synov Štefana z jednej strany a Ondreja, Dača a Loranda synov Demetera... Štefan a Juraj ich dedinu Lehôtku, dedičné vlastníctvo odvodené od majetku Litavy...so svedectvom a súhlasom Kozmu syna Michalovho ... predávajú za 13 mariek kráľovských, ktoré kupujú Ondrej, Dačo a Lorand, čím sa stáva ich dedičným vlastníctvom. Hranice dediny Lehôtky sa...

Prvý medzník tvoria hranice dedín Chab, Palatta, Lehotka a pole Uzda. Odtiaľ hranica odbočuje cez Bik smerom západným, ku prameňu jednej rieky/riečky Buduke nazývanej, a tu sú dva medzníky územné, a odtiaľ sa ubera cez jeden Bercz smerom západným, a tu sa ubera k ceste kráľovskej, a tu v blízkosti cesty je jeden medzník územný, a odtiaľ smeruje cestou pod časťou potoka Litava, a tu pod lipou je jedna skala ako medzník umiestnená, a odtiaľ sa ubera ku rieke Litava, kde v jej blízkosti je vztýčený medzník územný, odkiaľ sa ďalej nahor ubera touto riekou ku mlynskej priekope a tu je medzník územný, a rovnako poloha mlyna, ktorý patrí so všetkými úžitkami synom Demetera, odkiaľ ďalej sa ubera k Repach nahor, a tu pod stromom cerovým je medzník vyznačený, odkiaľ ďalej sa ubera cestou nahor Bercz, a tam je medzník územný, odkiaľ ďalej zostupuje smerom východným k jednej Riečke, kde je samotná Lehotka, a tu vysychajúcou riečkou klesá k riečke Lehotka kde sú dva medzníky územné, a odtiaľ sa ubera nahor časťou alebo končinou

severnou hradskou k jednému Bercz, kde je začiatok suchej riečky, kde sú dva medzníky územné, a odtiaľ sa uberať k riečke Reka a popri tejto riečke a prekračujúc ju ide ku jednej ceste ktorou postupuje a tam je prechod smerom Senohrad, a tu na tejto ceste zamieri smerom na Lom, k časti južnej, po tejto ceste ide nahor cez spoločný Bercz a Reka, kde je medzník územný, a odtiaľ sa otáča južne k Laos (Lahoš) Dobak, kde je méta územná, odkiaľ ide rovnako smerom južným cez jeden Bercz, a cez ten istý Bercz ide k Reka, smerom východným, (časťou) ktorá na západe prináleží dedine Lehotka a na východe prináleží dedine Lom, a tu je medzník územný, taktiež Reka a suchý... druhý medzník územný, odkiaľ ide cez Bercz, a tu nahor tým istým Bercz sú dve územné méty, odkiaľ sa otáča a ide k trom métam, kde končí.“

Vysvetlivky k niektorým názvom: Chab – obec Čebovce, Palatta – obec Plachtince, pole Uzda- vlastník lokality, Bik- buk, Berc- vrchol, skala, štít, v listine označuje plochu brehu alebo priestor kopca.

Už v tomto období sa hranice Sucháňa začali vyvíjať do dnešnej podoby. Ustálili sa zrejme r. 1524, kedy Dacho a Pálasthy predali časť Lehôtky a Sucháňa bzovskému prepošтови. Samotná Lehôtka s časťou územia prešla do vlastníctva Bzovíka a neskoršie pripadla Litave. Západná hranica Sucháňa už v r. 1338 išla potokom Rieka, v niektorých miestach ju západne od nej smerom k Litave prekračovala. Ide o územie, kde po komasácii 1931 vznikli lazy Jána Slavkovho, Martuša na Mureňovej v blízkosti Slankovho (Slavkovho vršku) a Pod hájom s lazmi Jána a Pavla Slavkovcov, Miškovcov v blízkosti honu Za Jordán, Pavla Sudru Gregora. Hranica s Litavou je tu nezmenená dodnes. Severne už potok Rieka neprekračovala a dodnes oddeľuje územia obcí Sucháň, Lackov a Senohrad. Tieto skutočnosti potvrdzujú, že potok Rieka, v blízkosti ktorého na sútoku s riekou Litava (Litavicou) stála Lehôtka, nezmenil pomenovanie od r. 1338.

Stav po r. 1524 spresňuje listina z roku 1753 súvisiaca s prepoštvom Bzovík (DI 17119), ktorá popisuje hranice Sucháňa (B. Beňo). Aj táto listina udáva ako základnú západnú hranicu Sucháňa potok Rieka a poukazuje na mlyn v súvislosti s Medvedím kameňom, dnes označovaným ako Medvedia skala. Suchánčania pre kameň používali od pradávna pomenovanie skala.

Preto sa ujalo satirické porovnanie, že „*neznesie sa ako dačovlomská skala so suchánskym kameňom*“, pretože Suchánčania majú kameň (kamene,kamenie) Dačovlomci skalú (skaly). Mlyn tak možno hľadať na potoku Rieka pod Medveďou skalou a Óvranom. Hranica od Medvedieho kameňa (skaly), kde bol medzník, pokračovala ku Kamennému dielu, prameň Hančík cez les Zibří (asi Zabre) údolím riekou, ktorá oddeľuje Horné Plachtince ku priekope Líšcia jama, odtiaľ priamo k ceste a medzníku Lipová. Cesta oddeľuje Čebovce od prameňa Trpín. Údolie rieky, ktorá oddeľuje Horné Plachtince zrejme označuje Zabriansky potok.

Južnú hranicu Sucháňa a čiastočne i Dolného Dačovho Lomu potokom Zabre po sútok so Suchánskym potokom upresňuje mapa územia Horných Plachtiniec z r. 1790. Takýto stav zodpovedá v hrubých rysoch súčasným hraniciam katastrálneho územia Sucháňa.

Rovnako je to aj na severnej strane, kde hranica od Rieky smerovala k Lahošu, Dobak, územím ktoré patrilo Lomu (D. Lomu) a Lehôtke. Sucháň od r. 1338 do zrušenia poddanstva patrila len dvom panstvám Bzovskému a Dačovcom, medzi ktorými v rámci uzatvoreného priestoru dochádzalo k výmenám (kúpa, zálohovanie, spory a pod.). Zo zápisnice z r. 1338 sa nedá vyčítať, či Sucháň spadal pod Lom (neskoršie Dačov Lom) alebo Lehôtku. Neskoršie listiny naznačujú, že pravdepodobne pod Lehôtku.

Mohla by to potvrdzovať listina z r. 1421 o delení majetku medzi Dačovcami, ktorá hovorí aj o tom, že Sucháň leží v hraniciach Lehôtky. Opis údajov o nej *zaznamenáva „Octavo die octavi diei Stepáni regis. A sági konvent bizonyiságlevelé a Nénye-i Dacso esalád tagjai között a Hont megyei Lehotka és Szubany possessiók biotoklása tárgyában- a bizony iságlevelben név szerint felsorolt fogottbírák által hozott-ítéletrol. 18. századi egyszerű másolat. – Regesza forása“*: OL /Internet-hungaricana. hu. -sprostredkované Drímaj.

Obyvatelia Lehôtky podľa M. Križana pochádzali z poľsko-slovenského pohraničia z Beskýd, odkiaľ v r. 1241/2 ušli pred nájzdami Tatarov na severnú Moravu. Boli dobrými znalcami ovčiarstva, preto panstvo zriadilo pre nich po príchode na územie dnešného Sucháňa v južnej časti chotára dvanásť salašov (Obecná kronika). Zachoval sa chotárný názov Salaše (viac

rozvedené v stati o trúbiacom kameni, neskoršie uvádzam aj presný zoznam lazničkeho osídlenia z 19. storočia). I túto teóriu potvrdzujú odborné poznatky, ktoré hovoria, že dávnejšie v stredoveku sa odohrala valašská kolonizácia. Prebiehala z dnešného Rumunska po karpatských horstvách až na západnú Moravu, dnešné Valašsko (Vladimír Ferák, genetik). Miloslav Križan, ktorý pôvod obyvateľov Lehôtky podrobne popísal, mal zrejme k dispozícii písomné podklady, ktoré ale neuviedol.

Zdroj z internetu pod označením Tag Archives: Sucháň uvádza o Lehôtke tieto ďalšie údaje: „*V rokoch 1421 a 1424 sa o hranice územia Lehothka sporili viaceré rody Dačovcov. Tento dlho trvajúci spor bol blavným predmetom väčšiny neskorších listín, týkajúci sa tejto usadlosti. Jej názov sa nemenil. Bakacs tu uvádza majetkové podiely rodov Čalomiai /1421/, Labatlani /1464/, Luka /1465/, Pálasthy /1446, bzovícke opátstvo /1525/. Pravdepodobne funkciu väčšieho sídla stratila pred tureckou okupáciou r. 1498, kedy sa uvádza už len ako predium.*“

Podľa zápisnice z r. 1524 predali Dacho a Pálasthy časť Lehôtky a Sucháňa bzovskému prepoštovi. Spojitosť obidvoch osád počas celého stredoveku je nepopierateľná. V plnom rozsahu potvrdzuje miestne údaje, že „*naši predkovia sem prišli z Lehothky (Bartošovej), kde sa spojili s obyvateľmi Suchánika.*“

V súpise r. 1549, ktorý zaznamenáva len porty, je v Lehôtke zapísaných 3,5 porty, v Sucháni 12 port. Pri súpise r. 1567 mala Lehothka už len 5 a pol domácnosti a patrila hradu Čabraď (Beňo).

Citovaná zápisnica z r. 1338 o kúpe Lehôtky je zrejme tou, na ktorú sa miestne zdroje odvolávajú. Spornou, resp. nepotvrdenou zostáva zatiaľ stať, že Sucháň už v tom roku stál na súčasnom mieste v zriadenom stave. Zápisnica túto skutočnosť nepotvrdzuje.

V katastri dnešného Sucháňa je viac lokalít, ktoré nesú znaky dávnejšieho osídlenia bez konkrétneho určenia obdobia, ktoré písomné pramene neznamenávajú. Patria medzi ne aj Gálová, Meričkovka, Zabre.

Gálová

Prechodné lazničné sídlo tu vzniklo po komasácii r. 1931. Predtým tam v novoveku stál iba drevený včelín. Prechodným lazničným sídlom sa

označovali sídla, ktoré roľníci využívali na poľnohospodársku činnosť vo vegetačnom období, spravidla „od Dúra“ - *Juraja, 24. 4. do Ondreja 30. 11., kedy sa aj s hospodárskymi zvieratami sťahovali do dediny (P. Berac).*

Ku Gálovej sa viažu povesti O Čekových včelách a O cvičiacom vojsku, podľa nej toto v noci vychádzalo z Boku a na priľahlých lúkach Gálovej cvičievalo bojové umenie. Údajne ho ešte za mesačných nocí vídávali aj informátori staršej generácie. Gálová patrí k lokalitám, kde donedávna vyhárali poklady. Poklad som nenašiel a podľa osadníkov zo susedných lazov tam určite dvakrát do roka vyhárал. Rovnako nemám vysvetlenie k cvičiacemu vojsku.

Povešť o Čekových včelách sa mi čiastočne potvrdiť podarilo. Základom povesti je dej, ktorý sa udial pri včelíne včelára menom Ček (od Čech). Chránil si ho tak, že ho nechal čarodejke počariť, zarieknuť. Keď sa ktokoľvek odhodlal ísť do včelína ukradnúť, oťaželi mu nohy, takže sa nedokázal z miesta pohnúť. Ostatnú strážnu službu žihadlami vykonali samotné včely. Stalo sa to aj zlodejovi, ktorého povesť opisuje. Trest, ktorého sa mu pri krádeži dostalo, zrušil po príchode až samotný Ček. Miesto, kde včelín stál, sa mi vďaka informátorom podarilo lokalizovať v Okruhlom hájiku a v starších matrikách som našiel aj priezvisko Čech-Ček. Z akej reálnej udalosti povesť vznikla, som nezistil. Chov včiel od dávnej minulosti potvrdzujú i zápisy P. Mihálkina. Kronikár uvádza, že pred zrušením poddanstva mohol si včelár postaviť včelín na ľubovoľnom mieste. Za krádež alebo poškodenie včelstiev čakali previnilca kruté tresty, aj telesné.

Gálovú s okolím dôverne poznám. Časť laznickej usadlosti v nej spolu s ovocnými sadičkami patrila matke manželky. Za účelom obhospodarovania pozemkov som ju navštevoval niekoľkokrát ročne. I napriek tomu som tam s výnimkou mazanice nenašiel presvedčivejší črepový materiál. Naopak, našiel som viac kamenných nástrojov (na obázkoch). Názov Gálová ma zvädzal hľadať v lokalite keltské osídlenie. Nížinu Ipľa Kelti a Galovia osídlili v 3. storočí pred našim letopočtom. Neskôr prenikli na sever. I v hornoplachtinských lazoch pod Španím lazom sa zachoval miestny názov Gálovka. S rovnakým predpokladom ju skúmal Ján Mäsiar. Infor-

moval ma, že v tejto lokalite našiel koleso zo žarnova, ktoré umiestnil v bývalom Pionierskom dome v Modrom Kameni. O jeho ďalšom osude nevedel. Keď som raz išiel z hradu na autobusové nástupište, všimol som si, že v potoku pod bývalým Pionierskym domom je pohodené zaujímavé kamenné koleso. Navrhol som ho prijať do zbierok múzea. Návrh pre užšiu špecializáciu nebol akceptovaný, preto som ho vzal do mojej zbierky kameňov. Vložil som ho do spodnej časti žarnova z Gálovej, do ktorej presne zapadlo. V tom čase som ešte o súvislostiach nevedel a doteraz neboli odborné posúdené.

Názov pravdepodobne pochádza z mladšej doby- stredoveku až novoveku. V katastrálnom názvosloví prislúcha k skupine chotárných častí pomenovaných na základe vlastníctva ako napr. : Mešterov laz, Sopkov laz, Dudlová (od Dudla), Kňazova lúka, Piatrove dolinky a podobne. Roku 2014 vydal Milan Majtán knihu Naše priezviská. Ozrejmjuje v nej vznik väčšiny slovenských priezvisk. Na str. 55 uvádza, že priezvisko Galko vzniklo z domácej podoby krstného mena Gál, ktoré pochádza z latinského mena Gallus. V suchánskych matrikách ani súpisoch sa jeho podoba nevyskytuje. Obdoba (zdrobnelina) je zaznamenaná v dačovolomskom súpise z r. 1517, kde sa spomína Benedikt Galovič. Znamenalo by to, že Gálová v minulosti patrila vlastníčkovi menom Gál – Galovič.

Do komasácie sa v Sucháni praktizoval trojpoľný systém hospodárenia. Ján Bottík- Hont tradície ľudovej kultúry: „*V Sucháni sa komasácia v 19. storočí neuskutočnila, úborovalo sa až do tridsiatych rokov 20. storočia. V chotári neboli kopanice, majetkoprávny vzťah k neurbálnej pôde sa nemusel likvidovať, a tak sa v Sucháni zachovalo trojpoľné hospodárenie spolu so sídlami pri tartách až do komasácie.*“ Pavel Berac rozdelenie chotára obce popísal nasledovne „*Horné pole (tarata) sa tiahlo od senohradskeho chotára a končilo križovatkou na Križných cestách. Hranicu od nej na západnej strane tvorila lackovská, na východ lomianska cesta. Od nej začínalo stredné pole (srenie pole) a siahalo západnou stranou po boru Óvrant, Polomy, Gálovú, Obrad, Poddedovú, ďalej dolu jarkom (opísaný potok) pod Žliebok a bore na Tobajskéu. Od tejto hranice bolo dolné pole až po plachtinský chotár.*“

V hornej tarate pred komasáciou neboli žiadne lazy v strednom len jeden

-Šajbanov v Polomách. Polomy hraničia s Gálovou a laz bol od Okrúhleho hájika vzdialený cca 150 metrov. Ako nepriamy dôkaz nám môže poslúžiť aj chotárny názov Filipova hôrka. Meno poddaného Filip je známe už v r. 1524.

Medzi kamennými nástrojmi - dričiče obilia, trecie kamene a mlyny (na obrážkoch) sú zaujímavé aj malý trúbici kamenň a „kamenná mapa“, ktoré sa v teréne Okrúhleho hájika nachádzali tesne vedľa seba. Na mapu (moje označenie) som zatiaľ od odborníkov nedostal konkrétnu odpoveď.

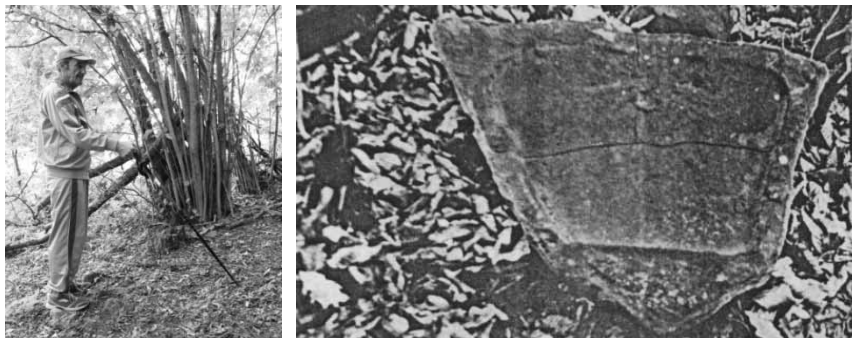
Pri jej posudzovaní som sa zaoberal viacerými možnosťami, z ktorých dve popíšem:

V Gálovej sa nachádzajú dva ohraničené mladé lesné porasty, predtým pasienky. Ľudovo sú pomenované Bok (zasahuje i do Ohradu) a Okrúhly hájik, ktorý vyčnieva nad okolitým terénom v kruhovom tvare. Popri nich vedie poľná cesta do Rieky, odkiaľ popri Slavkovom laze pokračuje do Li-

tavy. Cesta kopíruje zaniknutý potôčik od štátnej cesty Sucháň-Čebovce. V minulosti odvádzal povrchové vody do Rieky, dnes pretekajú oráčinou. Veľká časť pozemkov Gálovej bola do melioračných prác zamokrená, pri Okrúhlom hájiku a v blízkosti štátnej cesty aj s menšími vodnými plochami. Túto terénnu situáciu pravdepodobne zaznamenáva aj kamenná mapa. Na rovnej ploche ohraničenej po celom obvode vypuklým lemom (šírka 4-6 cm) sa nachádzajú ryhy a plastické vypuklé i zapustené znaky. Základné rozmery kameňa sú max. š. 65 cm, minimálna 35 cm, výška 45 cm, obvod 184 cm.

Lem po obvode kameňa ohraničoval zaznamenané územie. Priečna čiara v spodnej časti označuje potok Rieka. Pozdĺžna čiara (po výške kameňa) zaniknutý potôčik od štátnej cesty po Rieku, plastický znak na nej s priehlbinou niekdajšiu vodnú plochu južne od Okrúhleho hájika. Od nej potok odtekal dvoma korytami. Štyri okrúhle plastické znaky môžu označovať sídla alebo hraničné body. Môže sa jednať o väčšie sídla, dediny: vľavo hore Sucháň, v strede na priamke-koryte potoka Senohrad, vpravo pod priamkou Litava s niektorým lazničným sídlom. Znak na leme vpravo nad priamkou mohol označovať zaniknutú Lehôtku.

Obr. 1: kamenná mapa

Obr. 2: terénna situácia v Gálovej, vľavo Bok, vpravo v pozadí Okrúhly hájik

Obr. 3 - 4: miesto nálezu kameňa v teréne, v tejto časti Okrúhleho hájika rekultivačné práce neboli.

V blízkosti nálezu mapy v Okrúhlym hájiku sa dodnes nachádza plochý kolmo osadený kameň, ktorý mohol plniť funkciu medzníka. Ďalšie sú položené v blízkom kamennom vale (obr. č. 1). Ďalej sa tu nachádzajú, rovnako i v Boku spravidla oválne až okrúhle hrby kameňa, ktoré zrejme boli výsledkom agrárnej činnosti (obr. 2 a 3). Informátori A. Piatrová a P. Berac, ktorí boli spoluvlastníkmi lazníckej usadlosti od jej vzniku po komasáciu, mi potvrdili, že neboli výsledkom ich agrárnej činnosti. Podobné hrby sa nachádzajú aj v mnohých ďalších lokalitách.

Druhá možnosť: v odbornej literatúre som sa stretol s údajmi, že na rôznych miestach našli odborníci kamenné mapy oblohy. Spravidla zaznamenávajú zvláštne úkazy, napr. prelety komét a iné. Viac-menej z recesie mi napadli súvislosti s nedávnym preletom Helle-Boppovej kométy (r. 2000).

Ak mám správne informácie, tak táto kométa sa zjavuje každých 2300 rokov a najbližšie by mala byť zo Zeme pozorovateľná v roku 4300. Naposledy ju teda pozorovali okolo r. 700 pred našim letopočtom a to už Gálová mohla byť osídlená. Svojím názorom poukazujem na možnosti, ktoré by pri výskume mohli prichádzať do úvahy.

V úvode som spomenul, že kamene z mineralogického hľadiska ma zaujali už v detstve, z historického hľadiska neskoršie. Sucháčania ľudovo kamene zatriedovali do dvoch hlavných skupín – tvrdé a mäkké. Najtvrdšie andezity označovali ako zvonovce, pretože pri drvení viackilovým kladivom (puckou) štiepeniu odolávali a vydávali pri tom zvonivý zvuk. Mäkkými označovali pieskovce. Tieto sa dali ľahko opracovať (okresať) do požadovaného geometrického tvaru a murovali nimi špalety dverí a okien. Keď som začínal s výskumom, snažil som sa archeológov upozorniť na tvary niektorých kameňov a presvedčiť ich, že boli v minulosti opracované a využívané. Spravidla som nepochodil. Dostal som inštrukcie, že andezity sa často samovoľne odštiepujú a menia svoj tvar.

Pretože názory odborníkov rešpektujem, u žiadneho z nich nerobím konečný záver. Značenie odkazov do kameňov pritom nie je nič výnimočné. Vo Švédsku som vo vysvietenej vitríne videl podobnú mapu ako v Gálovej. Údajne pochádzala z doby bronzovej. Za hranicami vojenského priestoru pri Šimonovom mlyne som našiel dva kamene s odkazmi sovietskych vojakov. V tomto priestore sa nachádzajú aj najkrajšie zachované kamenné valy na okolí, takmer v presnom geometrickom usporiadaní v osi východ-západ a sever – juh. Pavel Medveď mi túto lokalitu označil ako Nákla.

Príroda dokáže z kameňov, hlavne andezitov, vytvoriť rôzne tvary, až moderné plastiky. S ničím podobným ako je sólo kameň- mapa z Gálovej som sa viac na okolí pri prieskume nestretol, a to som ich prezrel niekoľko desiatok. Kamenné nástroje, zachované terasy a terénna situácia jednoznačne svedčia o staršom, zatiaľ časovo nezaradenom poľnohospodárskom sídle (usadlosti), prekrytom osídlením z prvej polovice 20. storočia a vojnovými udalosťami. Čo sa týka mapky terénu, tá sa nachádza aj na známejšom kamene v Zabrach.

Štúdia: Aké poslanie v histórii Sucháňa a okolia plnil trúbiaci kameň v Zabrach ?

Hneď v úvode môžem potvrdiť, že plnil funkciu medzníka, zostáva však nezodpovedané, od ktorého obdobia Rovnako neboli vysvetlené povesti, ktoré sa k nemu viažu. V štúdiu o kameni preto poukážem aj na historické fakty, ktoré doplnia poznatky o osídľovaní sucháňského chotára.

Vďaka medializácii v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, i neskoršie sa stal trúbiaci kameň najnavštevovanejšou turistickou atrakciou Sucháňa. Dozvedel som sa o ňom krátko po príchode do Sucháňa (po r. 1969). Od informátorov som získal dve protichodné informácie. Podľa prvej sa trúbením na kameni zvolávali na určené stanovište Turci, podľa druhej sa pred nimi vystríhalo miestne obyvateľstvo. Výskumom kameňa skôr než ja sa zaoberali Ján Mäsiar a Pavel Úkrop. Ján Mäsiar dostal o ňom prvé informácie od starších obyvateľov v Sucháni, ktorí mu ho počas etnografického výskumu označili ako tatársku píšťalu. Pavel Úkrop ho navštívil aj s odborníkmi z Bratislavy, ktorí mu potvrdili, že trúbiaci systém bol urobený zámerne a nie je dielom prírody. Ďalej uviedol, že bol súčasťou strážneho systému a na okolí sa údajne nachádzajú ďalšie dva podobné kamene v Práškovej, v terajšom vojenskom priestore a v Cerove. Miesta bližšie nelokalizoval a doteraz sa nenašli. Ani jeden z nich sa nezmienil o štvorčíslí a mapke terénu na západnej stene kameňa. O kameni neexistujú žiadne písomné záznamy. Miestni autori sa o ňom nezmieňujú a nič

podobné sa nespomína ani v literatúre.

Na okolí som v teréne našiel tri menšie kamene, na ktorých sa dá priamo alebo pomocou nadstavca z rastlinnej byle (belohlavu) alebo bazy zatrubiť. Všetky sa nachádzali v lokalitách zaniknutého osídlenia: pri Meričkovke, (niekto ho odviezol), pod Strážnikom (je dodnes v teréne) a v Gálovej (je v mojom depozite). Na prvom sa dalo zatrubiť priamo, na ďalších dvoch pomocou nadstavca. Predel medzi otvormi na kameni z Gálovej je čiastočne poškodený. Jeho zvukový systém a tiež kameňa od Meričkovky je totožný s kameňom v Zabrach. Na kameni pod Strážnikom je odlišný – dá sa na ňom meniť i výška a hĺbka zvuku. Štvrtý kameň bol voľne pohodený v Triznovom dvore. Podľa jeho majiteľa J. Triznu ho získal od Jána Mihálkina st. (Miháľa). Údajne ho vykopali pri prestavbe domu. Pre objektívnosť musím dodať, že kameňov so súbežnými priehlbínami vzájomne neprepojenými som našiel päť, tri z nich v Zabrach. Vytesaný obrazec (mapku) v tvare kríža som našiel aj na plochom kameni, ktorý prekryval známou studňu Turčianku pod bývalým lazom Ondrejkovcov.

Obr. 1: detail trúbiacich otvorov na kameni pod Strážnikom – do vrchnej diery v ryhe vľavo je možné vsunúť nadstavec („nátrubok“), prekrytím ryhy vpravo, s ktorou je diera spojená, dlaňou a jej posunom možno meniť tón zvuku

Obr. 2: kameň v Triznovom dvore

Obr. 3: trúbenie nadstavcom z belohlavu na kameni z Gálovej

Majú tieto kamene historický súvis alebo sú dielom prírody? Obidve teórie sú dokladovateľné. Pri prvej nám ako príklad môže pomôcť vznik Trpasličej jaskyne. Do kameňov sa pri ich zrode dostal organický materiál, napr. ohnutý konár stromu, ktorý rokmi vyvetral.

Ani zhotovenie trúbiaceho systému – vysekať dva súběžné otvory, tak, aby sa vo vnútri kameňa spojili a potom sa dalo na nich zatrubiť, nie je žiaden technický problém. Stačí na to oceľové, alebo kvalitné ploché železné dlátko. Úspešne som to vyskúšal v tvrdom bukovom dreve. Najpravdepodobnejším účelom trúbiaceho kameňa by teda mala byť zvuková varovná signalizácia pri mimoriadnych udalostiach.

Je tu ale aj iná možnosť. Keď som sa informátorov pýtal, kto kameň našiel prvý, dostal som odpoveď, že to bol nemenovaný pastier, ktorý tam pásol ovce a kozy (Juraj Kečkář). Nevyklúčujem preto možnosť, či ho objavil alebo z určitého dôvodu zhotovil pevný zvukový nástroj. Pastiermi oviec a kôz boli spravidla mladí junáci. Z dlhoročných skúseností viem, že najsilnejší zvuk na kameni dokážu vylúdiť mladíci vo veku od cca 10 - 14 rokov, pretože ich pery sa najlepšie prispôbia pískaciemu otvoru. Posielali si pastieri pomocou kameňa dohovorené signály?

V blízkosti kameňa ani v doline pod ním som nenašiel žiadny črep. Našiel som len úlomok podkovy (zatiaľ odborne neposúdený) a v polovici prelomenú železnú platňu s otvorom tvaru polmesiaca, ktorá zrejme pochádzala z piecky alebo sporáka. Platňa je v mieste zlomu zahrotená, jeden z hrotov je čiastočne zahnutý zrejme v dôsledku nárazov na tvrdý predmet, z druhého je časť ulomená. Urobil som s platňou pokus. Hroty som tvrdším drôtom predĺžil do pôvodneho stavu. Po vložení do otvorov v kameni sa po premeraní vo vnútri spojili. Keď som jednu stranu platne podložil kúskom latky, hrot na druhej strane vnikal do otvoru oblúkom. Takýmto spôsobom bolo možné obidva otvory vo vnútri spojiť. Túto teóriu som si úspešne overil v hrubšom polystyréne. Vek platne neviem posúdiť. Rovnako neviem jednoznačne posúdiť, či bola pri zhotovení systému použitá. Je to jedna z možných alternatív.

Pri výskume beriem do úvahy aj spomínané vlastnosti tvrdých andezitov, ktoré vplyvom poveternostných podmienok pukajú a ulamujú sa. Zvukový systém je vystavený vplyvom počasia. Zvlášť pri dažďoch a roztápaní snehu zateká do neho voda, ktorá v ňom v zime zamrzá. V lete naň zas takmer celý deň svieti silné južné slnko a je vhodnou skrýšou pre jašterice a iné živočíchy. Mohol teda odolat vplyvom počasia štyri až sedem storočí? Zatiaľ som za štyri desaťročia na ňom nezaznamenal žiadne zmeny vplyvom počasia. Trúbiaci systém sa však v dôsledku pôsobenia sln turistov postupne narúša, rozleptáva. Počas spomenutých štyroch desaťročí som bol pri ňom s desiatkami odborníkov rôznych vedných odborov. Dozvedel som sa od nich desiatky teórií, ale žiadnu konečnú verziu. Z mnohých teórií možného využitia zvukového efektu, napríklad pre magické, rituálne, náboženské účely, ale i spomenutú zábavu som prakticky nemohol vylúčiť žiadnu. Vzhľadom k blízkosti Polomskej ani obdobie praveku. Kontaktné informácie prevažne vedú k varovnej zvukovej signalizácii. Poďme teda aj po ich stopách.

Samotný kameň je tvrdý andezit, ľudovo označovaný zvonovec. Pevne je zapustený do sopečného kamenného podložia. Nadzemná časť kameňa má pozdĺžny, nepravidelne zaoblený tvar s maximálnym obvodom po dĺžke 365 cm, šírke 240 cm a výškou 120 cm (merané textilným krajčírskym metrom). Na západnej hrane južnej steny kameňa, 18 cm od jej kolmej časti sa

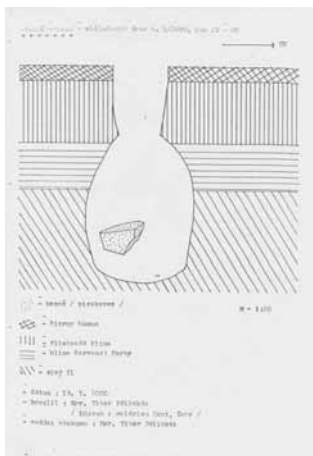
nachádzajú dva vertikálne oddelené otvory, vo vnútri oblúkovito prepojené (spodný je hlboký 10,5 cm, vrchný 14,5 cm, vnútorný obvod je 25-26 cm). Vzdialené sú od seba 10 cm. Dva centimetre od spodného začína mierne šikmá západná stena kameňa. Menší vrchný (max. š. 2,8 cm, v. 1,6 cm) je tvarovaný tak, aby naň presne dosadli pery úst. Väčší spodný (š. 4,5 cm, v. 3 cm) z ktorého pri trúbení zvuk vychádza, sa na povrchu mierne rozširuje. Otvory sú s neobyčajnou presnosťou smerované do doliny medzi svahmi, vyúsťujúcej na hornoplachtinských lazoch. Ak správne vložíme pery do vrchného otvoru, čo je jedna z hlavných podmienok zatrúbenia, vznikne medzi bradou a spodným otvorom neprekrytá medzera cca 4-6 cm. Napríklad v mojom prípade je vzdialenosť medzi spodnou perou a koncom brady 5,5 cm, vzdialenosť medzi obidvomi otvormi je spomínaných 10 cm. Pri trúbení tak spodný otvor tvárou neprekrývame a zvuku k jeho šíreniu nič neprekáža. Aj tieto poznatky naznačujú, že systém nemusí byť dielom prírody, ale výsledkom ľudského diela s určitým zámerom a nemožno brať do úvahy ani najstaršie legendy.

Ján Mäsiar ho v jednej zo svojich povestí nazval tatárska pišťala. Ako som spomenul, takto ho označili starší informátori priamo v Sucháni. O tejto možnej teórii hovoril aj Pavel Úkrop, ktorý ju dal do súvisu s popisom „starej bojovej cesty“, ktorá kopírovala niekdajšiu štátnu cestu od Riečok, nad terajším futbalovým ihriskom odbočovala popri bývalom Dolnom Dačovom Lome západným smerom na Ivašnikovú. Odtiaľ smerom k Sucháňu, popri Strážniku do Rieky a pokračovala popri Lackove na Krupinu. Od Dolného Dačovho Lomu po suchánsky kostol a ďalej od obce do Lackova je zakreslená aj na mape z roku 1782. V súvislosti s touto cestou hovoril aj o veľkej bitke (boji) pri brode cez Rieku. O aké vojsko išlo, bližšie špecifikovať nevedel. Dozvedel sa o nej od svojho starého otca, pôvodom zo starého zemianskeho rodu Farkašovcov, spolu s inými zaujímavosťami, ktoré rozvediem neskoršie. Trasy veľkých tatárskych útokov na Krupinu v r. 1242 na mapkách publikovaných v odbornej literatúre prechádzajú aj popisovaným územím. O osídlení južnej časti súčasného suchánskeho chotára z tohto obdobia máme len čiastočné odborné poznatky. Zaznamenal

som informáciu od Jaroslava Benika, ktorá by stredoveké osídlenie mohla pripúšťať. Od starého otca sa dozvedel, že v blízkosti ich lazú na okraji náleziska z doby bronzovej v Polomskej sa nachádzala staršia osada nazývaná Lehôtka, ktorú som nateraz povrchovými nálezmi potvrdil len čiastočne. Dnes už môžem zaznamenať, že keď som ju v knihe Sucháň, 1996 označil za prvé miesto prist'ahovania z Bartošovej Lehôtky (použil som výraz v Dolnom poli), dopustil som sa omylu? V Plachtinskej doline oproti Pohanskému vrchu v polohe Šiance stál starý strážny hrad (V. Furmánek, J. Mäsiar). Strážne hrady sa ale začali stavať až po Tatárskom vpáde. J. Mäsiar v tejto polohe uvádza aj slovanské hradisko zo 6. storočia (Život obyvateľov v Plachtinciach a Příbelciach). Včasné stredoveké osídlenie južnej časti suchánskeho chotára môže v budúcnosti potvrdiť nález črepového materiálu v okolí archeologicky preskúmaných obilných jám (zásobníc) v polohe Jama, na ktoré ma upozornil Juraj Šajban. Zásobnice boli preskúmané Mgr. Tiborom Pálinkásom 18-19. mája 2000. Pri prieskume sme mali smolu. Nenašli sme ani jeden črep. V záverečnej správe z výskumu v časti datovanie sa uvádza: *„Datovanie oboch objektov je v dôsledku neprítomnosti drobných nálezov značne problematické. Pri datovaní sa môžeme teoreticky oprieť o tvar a rozmery objektov, ako aj o prítomnosť fragmentu podložky na drvenie obilia v objekte 1/2000. Na základe typologických kritérií datujeme objekty do stredoveku/9. -10. storočia/ až novoveku. V prípade ich príslušnosti do 9. -10. storočia preukazujú najbližšiu príbuznosť k variantu C 2 – Hanuliak-Kuzma-Šálkovský, 1993 s. 55,57,61/.*“ Typologicky oba objekty však vykazujú podobnosť aj s novovekými obilnicovými jamami (Botík a spol., 1998 ss 64-65). Následne ich Dr. Ožďani typologicky zaradil do 16. -17 storočia.

Tento názor som si podľa historických poznatkov, i keď nie je konečný, osvojil a tak som ho doteraz publikoval. Prečo? Zemné zásobnice boli najbezpečnejším spôsobom skladovania obilia v časoch drevených obydlí, keď ho chránili pred požiarom. Teda v celom avizovanom období 9. až začiatku 20. storočia. V 19. storočí existovalo na Jame päť usadlostí, z toho len jedno obývané trvalo -Pavel Kochuľa. Štyri slúžili ako letné sídla. U týchto je málo pravdepodobné, že by obilie v zime, keď bola zvýšená jeho spotre-

ba, skladovali v lazoch vzdialených od dediny cca 3 km. Jedna domácnosť vlastnila aj viac zásobníc, čo bolo závislé od produkcie, ale aj druhov obilja. Terénna situácia v okolí preskúmaných dvoch jám naznačuje, že by sa ich tam mohlo nachádzať aj viac. Obilnú jamu súdkovitého tvaru som pri oprave podlahy nášho domu našiel aj priamo v komore (vrchnej) tesne pri múre stavby- rozmery: hĺbka 90 cm, max. šírka 75 cm. Na základe týchto poznatkov som predbežne 19. storočie vylúčil. Prikláňam sa k alternatíve zaznamenaného skoršieho salašnického osídlenia lokality. V súvislosti s legendami o Turkoch nevyklúčujem možnosť, že zásobnice plnili funkciu skrýše. O prípadnej existencii osídlenia Jamy v 9. -10. storočí nemám zatiaľ žiadne poznatky. To už by bol dôkaz slovanského osídlenia a nepriamo by súvisel aj so skorým osídlením Suchánika. Ak by sa ale v okolí zásobníc našli archeologické dôkazy z tohto obdobia, mohla by sa potvrdiť teória J. Mäsiara o „tatárskej píšťale“.

Bol teda trúbiaci kameň súčasťou strážneho a varovného systému v časoch prítomnosti Turkov v Honte? Takýto systém v oblasti existoval. V centre pozornosti Turkov po obsadení Novohradu a južnej časti Hontu sa stali bohaté stredoslovenské mestá Kremnica, Banská Štiavnica, Banská

Bystrica, Nová Baňa, Pukanec a ďalšie. Tieto mestá vzhľadom k potrebe vzájomnej obrany spolupracovali. Nový strážny systém signalizácie pohybu nepriateľa bol prvýkrát predstavený na spoločnej vojenskej porade v Banskej Štiavnici v roku 1564. Do tohto obdobia spadá aj vybudovanie krupinskej vartovky na vrchu Stražavár. Vartovky alebo tiež hlásky mali vzhľad drevených alebo kamenných veží. V ich bezprostrednej blízkosti sa nachádzala pripravená kopa dreva, ktorú bolo potrebné v prípade spozorovaného nebezpečia urýchlene zapáliť. Tam, kde boli delá, sa signál dával aj zvukovým znamením (Zlatá kniha Hontu, Vartovky v Honte). Z literatúry máme poznatky aj o varovaní trúbením - oblasť Balkánu, bližšie Veľký Krtíš.

Podrobná sieť strážneho systému nie je spracovaná. O strážnych stanovištiach napovedajú aj ich názvy. V Sucháni máme Strážnik. Mnohí informátori uvádzali, že sa na ňom „*držali varty*“ pred Turkami. Tento, pri pohľade z dediny, nenápadný vršok je viditeľný zo širokého okolia. Keď po ceste z Riečok vyjdeme na dačovolomských Útlakách na krátku rovinu, udrie do očí na severozápadnom horizonte ako prvý. Južnejšie od neho rozoznať západné Hevešovo záhumnie a Čertiazku. Priamo zo Strážnika vidieť veľkú časť Javoria, chotárov zaniknutých obcí Turie Pole a Lešť. V chotári Lešti zreteľne rozoznať Stražište (nadmorská výška 570,6 metra), ďalšiu lokalitu s názvom jej účelu. Strážnik je dobre viditeľný voľným okom bez použitia ďalekohľadu aj zo Sitna. Vizuálna signalizácia tak mohla byť medzi obidvoma stanovišťami priamo bez medzičlánkov. Rád by som takýto pokus urobil. Južným smerom zo Strážnika dovidieť na úpätie Pohanského vrchu, severnú plošinu Polomskej s okolím, v pozadí so Španím vrchom. Z neho vidieť veľkú časť Ipeľskej kotliny, prakticky od Plachtiniec až po Sklabinú. Z týchto stanovišť bolo pokryté včasným pozorovaním veľké územie, kadiaľ sa nepriateľ mohol pohybovať. Či bola na Strážniku vybudovaná strážna veža, už sa zrejme nebude dať potvrdiť. Terén jeho hrebeňa vrátane najvyššieho bodu (566,4 metra nad morom) bol upravený pri rekultivačných prácach. Pomerne veľká hĺba (hrobľa) kameňa na severo-východnom okraji Strážnika takúto možnosť i napriek

Na obr. zľava: Obr. 1: Krupinská vartorka, Obr. 2: pohľad zo Strážníka na Stražisko,

Obr. 3: pohľad zo Strážníka na Španí vrch, Obr. 4: pohľad zo Španieho vrchu do Ipeľskej kotliny - foto M. Mihálkinová

Z južných dolín (Suchánskej, Plachtinskej, Zabrianskej) je zo všetkých stanovíšť vidieť len časť, resp. ich veľkú časť nevidieť. Je preto možné, že v miestach, na ktoré nedovideli z vyvýšených stanovíšť a kde neprenikli vizuálne varovné signály, použili zvukové. Jednou z možností ich šírenia mohol byť aj trúbiaci kameň v Zabrach.

O osídlení južnej časti katastra obce v tomto období máme už viac informácií. Miloslav Križan uvádza, že dačovské panstvo tu po r. 1338 postupne zriadilo dvanásť panských salašov. Najstaršia mapa z r. 1782 laznicke osídlenie ešte nezaznamenáva. Zakreslené je až na mape z druhého vojenského mapovania z roku 1854, kde sa južne od terajšieho Mešterovho lazú nachádzalo niekoľko drevených stavieb, zrejme salašov, ale aj iné hospodárske budovy, čo dokladuje názov Suchánske stodoly (P. Hronček). Podľa poznatkov z predkomasačného laznickeho osídlenia mohlo v prípade skorších salašov ísť o síd-

la, ktoré s postupným znižovaním chovu oviec v 19. storočí začali zanikať, a tak už na mapách zaznamenané neboli. Mohli to byť aj patierske letné sídla. Existenciu skorých usadlostí potvrdzujú i staršie zápisnice z r. 1522, keď Lazarus Dacho predal jednu usadlosť s poddaným menom Stephanus Zatyko (Štefan Zatyko) a z r. 1528, keď medzi Dačovcami došlo k zálohovaniu usadlosti s poddanými Valentín a Gregor Boh (rozvediem neskoršie). Poznatky o osídlení dopĺňa povest' o studni Turčianka (Suchán II).

Hlavné poslanie kameňa však bolo iné. Pred nedávnom mi Ján Mäsiar poskytol kópiu mapy územia Horných Plachtiniec z roku 1790, ktorá zaznamenáva aj hranice s územím Sucháňa, Litavy a Dolného Dačovho Lomu. Z nej je evidentné, že kameň sa nachádza na hraničnom bode, ktorý oddeľuje územia obcí (o katastroch môžeme hovoriť až po r. 1849) Horných Plachtiniec, Sucháňa a Litavy. Hranicu tvorí Zabriansky potok s prítokom z Plachtinských lazov. Tento stav zaznamenáva aj mapka na kameni (výška 22 cm). Rovnoramenný trojuholník (8 cm), od ktorého vychádza hlavná šípka, je základňou, kde sa kameň nachádza. Vodorovná priamka so šípkami označuje hranice vedúce korytami potokov na Plachtinské lazy a do Zabier. Kolmá, východným smerom ukončená štvorcom s vnútorným krížom, zrejme označuje dolný suchánsky mlyn s karlovom, nad ktorým začína hranica chotára Dačovho Lomu. Ohraničený kríž (štvorec, obdĺžnik) v obrazovom značení z minulosti znamenal obilie, chlieb, alebo mlyn.

Aj na číslicu som zaznamenal niekoľko verzíí. Ak interpretujeme štvorcíslicu (dĺžka 29 cm, v. 10 cm) ako letopočet 1794 s dvojbodkou nad deviatkou, môže zaznamenávať rok vytýčenia hraníc v teréne. V roku 1794 sa v Sucháni neu-

diala žiadna významnejšia udalosť. Do úvahy by mohlo pripadať 10. výročie osamostatnenia suchánskej evanjelickej cirkvi od dačovolomskej, čo sa mi zdá málo pravdepodobné. Jeden z odborníkov ma však upozornil, že číslica nemusí znamenať letopočet, ale môže označovať aj kótu v teréne. Vzhľadom k väčšej medzere medzi prvou a druhou číslicou nie je vylúčená ani táto možnosť. V takom prípade pri porovnaní s mapou prichádzajú do úvahy dve alternatívy: kóta 1-794 alebo 1-194 / 1-164. Druhú číslicu možno chápať aj ako nevydarenejšiu jednotku. Od prvej je v spodnej časti vzdialená 10 cm, hornej 6 cm. Medzery medzi druhou a treťou, treťou a štvrtou číslicou sú rovnaké - 2,5 cm. Hranice na mape sú číslované. Na suchánskej hranici mapy sa kameň nachádza medzi číslicami 1 a 2. Kóty (snáď by bol správnejší výraz body) územia H. Plachtiniec sú očíslované 162,163,164,169, 179. Z území susedných obcí Litavy a Sucháňa ich nepoznáme. Jedným zo záchytných poznatkov presnejšieho určenia významu číslice je dvojbodka nad deviatkou. Zaznamenal som aj teóriu odborníkov z inej oblasti, že ju používali Turci. Aj po tejto možnosti som pátral prostredníctvom bývalých kolegov z Historického múzea SNM aj priamo v Turecku, kde mali kontakty s tamojšími historikmi. Nič také sa nepotvrdilo. Chybným sa ukázal aj prepočet letopočtu na moslimský kalendár (Sucháň II), kde došlo k omylu pri nasadení do grafu letopočtov uverejnenom v *Kronike ľudstva*. Odpoveď, prečo ju zhotoviteľ nad deviatkou použil, môže byť aj prozaická: číslovanie na kameni pravdepodobne zhotovoval zememeračov pomocník podľa nákresu (negramotnosť nie je vylúčená). Pri vysekávaní tretej číslice – zamýšľanej šestky vysekal deviatku. Keďže sa na kameni nedá gumovať, korigovali omyl dvojbodkou. Tak z deviatky otočením vzniká šestka. Vzhľadom k zaznamenatej kóte 164 na hranici Horných Plachtiniec s Príbelcami nemožno takúto alternatívu vylúčiť. I keď sa osobne prikláňam k alternatíve, že označuje rok vytýčenia hranice v teréne 1794, nemôžem vylúčiť ani vyznačenie kóty - podľa mapy bod 1, kóta 194, resp. 164.

Medzné kamene sa spomínajú aj v listine o kúpe Lehôtky Dačovcami (plachtinským panstvom) r. 1338. Poznatky o stanovení hraníc Lehôtky nevyučujú ani toto obdobie. Zvlášť keď na prvý pohľad je zjavné, že mapka a číslica boli vyryté nástrojmi s rozdielnou hrúbkou hrotu (sekáčmi). Mapka

sa vizuálne javí staršia ako číslica.

Ani po štyridsiatich rokoch výskumu nedokážem zodpovedne posúdiť, kedy a ako bol vytvorený zvukový systém, ktorý so značením územia pravdepodobne nemal žiaden súvis. V súčasnosti ho navštevuje veľké množstvo turistov. Mnohí sú sklamaní, pretože nemajú o ňom takmer žiadne informácie. Predstavujú si, že trúbiaci kameň je veľké bralo, do ktorého sa z jednej strany fúka a z druhej vychádza zvuk. Väčšina z nich nedokáže na kameni ani zatrúbiť. Laicky môžem poradiť: nos o kameň oprieť tak, že doslovne zabolí, pery je potrebné zošpúlť, vložiť ich do vrchného otvoru, aby čo najpresnejšie do neho zapadli a potom sfúknuť ako do trubky (ľudovo zaprdieť). Ak sa vám na kameni podarí zatrúbiť, dovoľí vám to len niekoľkokrát po sebe, potom sa odmlčí a ak budete pri trúbení kolegu stáť nad kameňom, pocítite pod nohami chvenie. Na záver: pri štúdiu kameňa nie je možné použiť porovnávaciu metódu. Žiaden iný na Slovensku ani v zahraničí nebol zatiaľ zaznamenaný a popísaný.

V roku 2006 vybudoval Obecný úrad z iniciatívy starostky A. Triznovej k trúbiacemu kameňu náučný chodník. Texty, ktoré som na panely spracoval, zaznamenávajú okrem stručnej histórie aj legendy a povesti k lokalitám, pri ktorých sú umiestnené. Budovanie chodníka bolo finančne a metodicky podporené nadáciou Ekopolis v rámci projektu Jantárová cesta (Ing. Ján Roháč). V pôvodnej forme pre zamýšľaný projekt rozvoja agroturizmu, ktorý nestačila ukončiť, ho zdokumentovala Mária Mihálkinová. Fotodokumentáciu spracovala pre kratšiu trasu z lokality Jama (po žltej značke).

Meričkovka

V svahu západnej hranice lesa východne od Strážnika v katastri obce Dačov Lom začína kaňon, ktorý smeruje k západnému brehu Lahoša. Aj v tomto kaňone nachádzame poznatky o osídľovaní kraja. V hornej časti, v miestach odkiaľ ho môžeme sledovať, sa nachádza prvý a v polovici druhý prameň vyvierajúcej vody. Dolný je v ľudovom názvosloví označovaný ako Meričkovka. Pri oboch nájdeme veľké množstvo hlinených črepov z nádob rôznych tvarov a veľkostí. Pri dolnom som náhodne našiel aj mincu Libertati z r. 1702, razenú v časoch Rákocziho povstania, pri vrchnom tri rakúsko-uhorské grajciare z druhej polovice 19. storočia. Najstaršie črepy archeológovia zaradili do 16. -17. storočia. Ako sa sem minca z r. 1702 dostala? Podľa súpisu vlastníkov Sucháňa zo 6. 6. 1711 vlastnili Sucháň Ladislav Benický a Juraj Gerhardt. J. Gerhardt bol za účasť v Rákoczyho povstaní podľa súpisu zo dňa 4. 2. 1713 skonfiškovaný. Roku 1722 bol panovníkom Karolom omilostený (B. Beňo-Maďarský národný archív pod „Conscriptiones et Ubaria“)

Obr. 1 a 2: vrchný prameň s črepami hlinených nádob, obr. 3-4 – studnička Meričková s črepami

Ján Beliak-Noémi Pažinová-Ján Mihál'kin – Zberové nálezy z katastra obce Sucháň: „Sucháň, okres Veľký Krtíš, poloha Meričková, povrchový zber, novovek. Uloženie nálezov, Archeologický ústav SAV, Nitra. Lokalita sa nachádza východným smerom od intravilánu obce v zalesnenom teréne smerom k Dačovmu Lomu. Súbor keramiky tu bol zistený v lesných bystrinách blízko vyvierajúcich prameňov, ktoré boli v nie tak dávnej minulosti využívané ako pitná „liečivá“ voda. Takýmto miestam boli v ľudovej mágií odjakživa prisudzované liečebné a magické vlastnosti, a preto neprekvapuje, keď v ich blízkosti nachádzame veľké množstvo úmyselne rozbitých nálezov. Takmer všetky fragmenty keramiky obsahovali transparentnú glazúru hnedej, zelenej a žltej farby. Väčšina súboru pochádza z obdobia mladšieho novoveku, t. j. 18. a 19., resp. 20. stor. Medzi niekoľkými fragmentmi najmä vysokých tvarov, vyrobených z bielej alebo okrovej hlíny a zdobených červeným alebo hnedočerveným maľovaním, možno zaznamenať silnú spätosť s keramikou 16. a 17. stor.“ (Beliak, Čurný, Pažinová 2008).

Obidva pramene považovali obyvatelia Dačovho Lomu i Sucháňa za liečivé. Vodu z nich využívali rôznymi spôsobmi na liečenie takmer všetkých nemocí. Najviac údajne pomáhala pri liečení kožných chorôb. Preto po kúpeľi priamo pri prameni nechávali použité nádoby a časti odevov, v ktorých k nemu prišli. Vodu na kúpeľ nosili aj domov, spravidla cez deň. Do západu slnka musela byť položená pod strechou. Kúpeľ s prímiesami liečivých zelín (repík, materina dúška, pamajorán, prhľava, a iné) vykonávali v noci. Vodu po ňom vyliali na križne cesty. Pri ochorení detí pridávali aj sedem halúzok drevín z cintorína. U dievčat to boli dreviny ženského rodu (lieska, osika,

slivka, a pod.) u chlapcov mužského rodu (jaseň, dub, cer, hrab a pod.). Jednou z liečebných metód bolo aj odriekanie otčenáša odzadu. Vodu na liečebné účely využívalo obyvateľstvo obidvoch obcí do šesťdesiatych rokov 20. storočia, sporadicky i dlhšie a občas i dnes. Či išlo len o magickú vieru v liečivé účinky prameňov alebo ich voda z nich skutočne má, definitívne potvrdiť neviem. Čiastočný chemický rozbor, ktorý som 12. 9. 2016 nechal urobiť autorizovanou skúšobňou priniesol nasledovné výsledky: živé, mŕtve organizmy, bezfarebné bičikovce, abiosestón, vláknité baktérie bez Mn a Fe baktérií, železité a mangánové baktérie, mikromycéty, iné baktérie a škodlivé látky sa vo vode nenachádzajú. Amónne ióny sú v norme /norma podľa Vyhl. č. 354/2006 je 0,500 výsledok 0,083 mg/l/. Rovnako dusitany / norma 0,500 v. 0,060 mg/l/, dusičnany /norma 50,0 výsledok 43,6 mg/l/. Reakcia vody /zásaditosť, resp. kyslosť/ je rovnako v norme / norma 6,5-8,5, výsledok 6,76. Železo oproti norme 0,200 obsahuje 0,161 mg/l. Zvýšený je ale výskyt mangánu – norma 0,050 výsledok 0,214 mg/l. Pretože mangán patrí medzi škodlivé ťažké kovy, nedoporučuje sa ako pitná voda. Manganistan draselný KMnO_4 známy ako hypermangán má antiseptické účinky, samotný mangán ich ale nemá. Aj všetky informácie, ktoré som zaznamenal od informátorov, hovorili len o vonkajšom použití vody na kúpeľ.

Kamenný val pri hornom prameni (na obrázku vľavo), v ktorom sa nachádzal i jeden z trúbiacich kameňov a črepový materiál v širšom okolí prameňov naznačujú, že sa tu mohlo nachádzať dávnejšie sídlo. Viacerí informátori mi spomenuli, že sa tu usídlili „prví ľudia“, bez presnejšieho určenia obdobia. Podľa najnovších poznatkov (od manželov Drímajovcov z Beluje) veľká časť maľovaných črepov spadá do skupiny keramiky vyrábanej v Beluji, kde zanikla koncom 19. storočia. Črepový materiál pri tomto prameni je v porovnaní so spodným rozmernejší, kompaktnjší. Komplexnejší odborný výskum by mohol priniesť zaujímavé historické poznatky. Doporučoval by som s ním neodďaľovať, pretože hlavne pri spodnom prameni dochádza k postupnému drobeniu črepového materiálu, časť z neho je splavovaná do kaňonu a odtiaľ do potoka Lahoš (časť kaňonu na obrázku).

K Meričkovke by sa mohla viazať ešte jedna povesť, ktorú som zaznamenal v Dačovom Lome (Pavel Berac). Podľa nej Dačovomlanci v čase turckej expanzie ukryli na osi veží dačovolomského a suchánskeho kostola v blízkosti Lahoša cennosti cirkvi, poklad. Zo Strážnika vidieť len špic dačovolomskej veže, suchánska je prekrytá lesom. I napriek tomu sa dá os (priamka) určiť. Od Meričkovky sa odkláňa len mierne. S prítomnosťou Turkov v Honte sa zhoduje aj datovanie najstaršieho črepového materiálu. Je tu ale problém. Kostoly v tom čase ešte veže nemali. Suchánsky mal v obrannom múre zvonicu. Základný kameň terajšej veže bol položený 26. apríla 1869. Ani toto poznanie určitú prevdepodobnosť povesti nevylučuje. Povesti sa prenášali kontaktnou formou z generácie na generáciu a neraz sa ich znenie prispôbovalo jednotlivým historickým obdobiam. Ak rozprávač hovoril povesť na začiatku 20. storočia, prispôbil ju danému obdobiu bez toho, aby si dal do súvisu historické fakty. Ak sa teda niekomu podarí nájsť v okolí Meričkovky zaujímavý predmet zo 16. storočia, bude potrebné zobrať do úvahy aj túto verziu. Ak by mal náhodou aj sakrálny charakter, môže byť povesť potvrdená.

Ešte jeden zaujímavý poznatok. Meričkovka je obkolesená lesom, ktorého severo-východná časť je na mape označená Háj. Týmto pomenovaním boli v minulosti označované staré pohrebiská. V Háji sa v mieste bývalej lesníckej škôlky za starou štátnou cestou nachádza zaujímavý kamenný val (ohrada), ktorý som laicky zamerl a zakreslil. Či bol vybudovaný pri zakladaní škôlky alebo má starší pôvod, je potrebné preskúmať.

V jeho blízkosti je dodnes dobre rozpoznateľná staršia cesta, ktorá viedla od Suchánika.

Literatúra:

AÚ SAV Nitra 2011, Archeologické nálezy na Slovensku, 2008

Z dejín evanjelickej cirkvi

Zo všetkých písomných prameňov, ktoré sa o obci zachovali, sú dejiny evanjelickej cirkvi najrozsiahlejšie. Naopak o dejinách z obdobia katolíckej cirkvi nie sú žiadne. Preto sa mi nepodarilo doskúmať, pod ktorú farnosť suchánski veriaci pred reformáciou patrili. Viac informácií je o usadení a prítomnosti husitov.

Po r. 1530 sa Sucháň stal pod vplyvom zemepánov Ž. Balašu a Dačovcov evanjelickou dedinou. Presný rok zaznamenaný nie je. Evanjelickými sa stali i okolité dediny. Spoločne s Dačovým Lomom patrili pod farnosť v Senohrade (obecná kronika v Senohrade, súkromná kronika P. Mihálkin).

R. 1530 bola postavená aj najstaršia časť kostola, presbytérium (te-rajšia svätyňa) spolu s obranným múrom. Prestavaný bol r. 1699, kedy bolo narušené aj pohrebisko (cintorín) v jeho okolí. Túto výstavbu považuje historik J. Slávik za prvú uskutočnenú evanjelikmi. Do biskupského protokolu bol vpísaný až r. 1713, kedy sa v ňom X. nedeľu po Trojici konali prvé evanjelické bohoslužby. V r. 1606 sa suchánska evanjelická cirkev spomína ako filia dačovolomskej so spoločným kostolom v Dačovom Lome. Osamostatnila sa od 1. januára 1784. Odborný archeologický výskum kostola existenciu staršej stavby na mieste presbytéria vyvrátil (AÚ SAV Nitra, Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 2008, Nitra 2011 ss. 131-133). Umelecko-historický výskum potvrdil jeho výstavbu r. 1530. O využívaní pred prvými oficiálnymi evanjelickými bohoslužbami (1713) Bartolomej Krpelec zaznamenal: „*Či chodil dačolomiansky farár do tohto chrámu dľa všeobecného zvyku z času na čas hneď z počiatku služby Božie odbavovať, nie je známe. Dalo by sa predpokladať, že nie, keďže je zaznačené,*

že v tomto chráme odbavoval služby miestny učiteľ v čase, keď veriaci pre zúbeje alebo daždivé počasie do matkocirkve ísť nemohli. “

Pre samotný Hont sa stala osudnou druhá vlna tatárskych nájazdov, ktorým padla za obeť aj Krupina. Tatári ju r. 1142 zničili a vypálili.

Dačov Lom a dačovlomský kostol

Prvá písomná zmienka o Dačovom Lome je z roku 1333, ale dačovlomský kostol bol v románskom slohu postavený najneskoršie v prvej polovici 13. storočia. V roku 1905 sa pod vedením farára Juraja Slávika, rodáka z Dačovho Lomu, uskutočnila generálna prestavba kostola. Jeho brat, historik Ján Slávik (farár v Dobrej Nive) v Dejinách evanjelickej cirkvi Dačovlomskej okrem iného podrobne popísal pôvodné stavebné prvky kostola. Zameral sa hlavne na obdobie románskeho slohu: „*Bolo to najneskoršie v polovici 13. storočia, keď najstaršiu časťku terajšieho chrámu dačovlomskeho stavali, ale mohlo to byť i v 10. alebo 11 storočí*“ (Mgr. Juraj Macko, Dačov Lom Cirkevný zbor-jeho dejiny až po súčasnosť). Románsky sloh nahradila gotika začiatkom druhej polovice 13. storočia. Wilfried Koch-Malý lexikón architektúry, Tatran Bratislava, 1975: „*Na neapolskom námestí poprávajú roku 1268 posledného potomka Štaufovcov,*

šestnásťročného Konradína. Kedysi také mocné cisárstvo je mŕtve a s ním sa končí aj románska architektúra. “ Z histórie vieme, že kostoly stavali aj mimo obcí, na hraniciach viacerých osád. Je len málo pravdepodobné, že by tomu bolo aj v prípade dačovolomského kostola. S najväčšou pravdepodobnosťou ho postavili veriaci Lamu (Lomu) za podpory zemepánov. Existencia kostola jedno a viac storočí pred prvou písomnou zmienkou má len jedno logické vysvetlenie. Dačov Lom existoval skôr ako je prvá oficiálna písomná zmienka. Poznatky o prípadnom slovanskom osídlení naznačujú, že kontinuita osídlenia tu nebola od tej doby prerušená. V tomto smere doporučujem v budúcnosti odborne preskúmať okolie Žiarca.

V mojej zbierke sa nachádza aj hmotný dôkaz románskych prvkov kostola, opracovaný osemhranný plochý kameň: rozmery - priemer 40 cm, výška 24 cm, ktorý mi daroval Ivan Škreňo. Povedal, že pochádzal z čelného múru asanovaného susedného domu naposledy vo vlastníctve Dombyovcov (Miroslav). Pravdepodobne bol do neho zabudovaný po prestavbe kostola r. 1905, z ktorého bol ako nepotrebný vyhodенý. Druhý - okrúhly sa nachádza na dačovolomskej fare, aj tento má priemer 40 cm. Znamená to, že obidva pochádzajú z jedného kompaktného celku-stúpa. Medzi prvou písomnou zmienkou o Lome a poznatkami o výstavbe kostola je časový rozdiel 1-2 storočia. Odpoveď, prečo je to tak, história dlhuje, žiaden odborník zatiaľ nevypracoval aspoň štúdiu. Osobne nevyklúčujem možnosť, že Lom mohol byť vyplienený pri útoku Tatárov na Krupinu r. 1242, resp. ho v strachu pred nimi obyvateľstvo dočasne opustilo.

I keď v 13. -15. st. patrila časť obyvateľstva Sucháňa Dačovcom, jeho hospodárska situácia bola viac závislá od Bzovíka. R. 1519 kráľ Ľudovít II. dal počnúc rokom 1519 Bzovíku právo vydržiavať dva výročné jarmoky – na Deň svätého kráľa Štefana a prvú nedeľu po Turícach. Okrem toho každú sobotu výročné trhy.

V 16. st. sa Krupina, Bzovík, Čabrad' dostali do predpolia celokrajinnej protitureckej obrany. V bitke pri Moháči r. 1526 Turci na hlavu porazili uhorské vojsko. Po dobití Drégeľu 6. 6. 1552 a vyhratej bitke pri Plášťovciach bolo i okupované územie Hontu začlenené do Novohradského sandžaku (vojensko-správna jednotka ako kraj). Turecká zóna siahala po čiaru Sebechleby, Hontianske Nemce, Bzovík, Mladonice, Senohrad. Do tohto sandžaku patrila aj Sucháň. R. 1575 dobyli i hrad Modrý Kameň. Takýto stav trval do roku 1593. Región okolia Bzovíka a Krupiny neobišli ani husitské boje, dlhotrvajúce boje šľachty (labanci-kuruci), stavovské povstania, reformácia cirkvi a následná protireformácia.

O veľkosti Sucháňa v čase výstavby kostola (1530) napovedajú daňové súpisy. O výber daní sa starala župa v rámci svojho územia. Stanovovali sa podľa port a usadlostí.

Daňovou jednotkou bola porta, konkrétne vstupná brána do sedliackej usadlosti, ktorou mohol prejsť plne naložený voz. Na takejto usadlosti mohol byť jeden dom s jednou rodinou, ale aj viacero domov s viacerými rodinami bez ohľadu na počet osôb.

Pod sedliackou usadlosťou (*sessio*) sa rozumelo hospodárstvo – obytný dom, príslušné hospodárske stavby, dvor, prípadne záhrada v intraviláne, ku ktorému prislúchala určitá výmera poľnohospodárskej pôdy v extraviláne.

Vrstva obyvateľstva, ktorí mali iba dom bez poľnohospodárskej pôdy alebo nemali ani dom (bývali napríklad u sedliaka) bola označovaná ako *želiari*. Kvôli tomu neboli často do súpisov vpísaní.

Ľný používaný názov portálneho súpisu je dikálny súpis. Je to iba názov toho istého súpisu (internet, [www.dejinyzahoria.s2013\(11\)teoria.htm](http://www.dejinyzahoria.s2013(11)teoria.htm).)

Prvý súpis nie je presne stanovený. Pochádza z obdobia okolo r. 1530. Sucháň je v ňom pomenovaný ako Zwhan. Majitelia, rod Palásti vlastnili

8 poplatných usadostí a premonštráti zo Bzovíka 5 poplatných usadlostí. V r. 1541 vlastnili šľachtici bez spresnenia mien 3 poplatné usadlosti, rovnako 3 usadlosti aj Balašovci. V r. 1542 vlastnil Žigmund Balaša 8 usadlostí, rovnako 8 usadlostí vlastnili ďalší nemenovaní šľachtici.

Do súpisu v roku 1543 bolo zapísaných 17 spoplatnených usadlostí, 3 opustené a 26 usadlostí bedárov (schudobnelých).

Z roku 1549 sú známe dva súpisy. Podľa prvého vlastnil Žigmund Balaša 12 usadlostí, ďalší šľachtici bez upresnenia 12 usadlostí a bzovícki premonštráti 5 usadlostí. Podľa druhého vlastnili Mikuláš a Benedek Palásti po 8 usadlostí (16).

Po začlenení do Novohradského sandžaku platilo obyvateľstvo dane Turkom aj zemepánom. Prejavilo sa to na ich hmotnom postavení. V roku 1553 platilo dane Žigmundovi Balašovi 13 usadlostí. V nasledujúcom období už počet spoplatnených usadlostí (domácností) klesal. V r. 1554 vlastnili šľachtici bez spresnenia už len 6 poplatných usadlostí. Takýto stav trval do r. 1563.

V podrobnom súpise z r. 1564 sa uvádza, že šľachticom patrilo 7 želiarskych usadlostí, 5 polovičných a 4 štvrtinové roľnícke usadlosti, jedna usadlosť richtára (*biro*) a jedna usadlosť remeselníka. Ďalej sa tu nachádzalo 5 celých a 3 štvrtinové usadlosti bedárov. Štyri štvrtinové usadlosti boli opustené a dve polovičné usadlosti vypálené (Zdroj Balthazarus Siraky).

Podľa daňového deftera príjmov od hlavy Novohradského sandžaku pre obdobie 30. 8. 1542 – 19. 8. 1563 mala dedina 14 domov. Turci pojem porta, usadlosť nepoužívali. Lénny defter z toho istého obdobia uvádza, že Sucháň do 18. 9. 1567 patril k lénu (*zaim*) Mahmuda, syna bega Iltse Mahmuda. Od 19. 9. 1567 patril begovi Ahmadovi. Dedina odvádza ročný paušálny poplatok 5100 *akče* (jeden zlatý floren sa rovnal približne 60 akče).

Po skončení tureckej nadvlády (1593) bolo v Sucháni podľa dikálnych súpisov v roku 1598 spoplatnených 38 domov, v roku 1599 -27 domov a v roku 1600 – 16 domov.

Sucháň bol znovu spoplatnený Turkami (z Ostrihomu) od roku 1610 do roku 1638, pravdepodobne i neskoršie. Prítomnosť Turkov v Honte definitívne skončila po páde Nových Zámkov r. 1685. V tomto období sa

počet zdanených usadlostí šľachticmi pohyboval medzi 2-3 usadlost'ami (všetky súpisy poskytol B. Beňo). Ďalšie menovité súpisy z tohto obdobia uvádzam v nasledujúcej stati Obyvateľstvo.

Obyvateľstvo

Do 17. st. mali poddaní len mená, ktoré sa dnes nazývajú krstnými. Pri dávaní osobných mien sa prihliadalo na tradície, ale podliehali i novým módnym trendom (Litava,1995). V bežnej komunikácii sa osoby označovali rôznymi prírmeniami-prídomkami. Vedenie matrik, to znamená zaevidovať každé narodené dieťa, úmrtie a sobáš, nariadil Tridentský cirkevný snem (koncil), ktorý sa skončil r. 1563. Do praxe sa v našich krajoch dostal takmer s poldruha storočným oneskorením. Spoločnú cirkevnú matriku narodených, zomretých a sobášených začal pre Dačov Lom a Sucháň viesť r. 1731 dačovolomský farár a superintendent Jeremiáš Pilárik. Jeho nástupca Ján Schmidt ich od r. 1744 začal viesť samostatne. So svedkami pri sobáši sa začíname stretávať až r. 1787. Vek mladomanželov bol zaznamenaný prvýkrát r. 1810, mená rodičov sobášených r. 1824. Od r. 1784 viedli suchánske matriky tunajší farári. Matriky do r. 1873 sú dostupné v Štátnom oblastnom archíve v Banskej Bystrici, od r. 1874 na fare v Sucháni-matrika sobášených od r. 1875. Na fare sú v digitálnej forme k dispozícii aj matriky do r. 1873. Viesť občianske matriky nariadil zákon r. 1894, začal sa praktizovať od r. 1895. Tieto boli vedené v matričných úradoch v Senohrade, potom v Dačovom Lome. Novorodenci z posledných desaťročí sú zapísaní v miestach pôrodníc v ktorých sa narodili: v Krupine, vo Zvolene a vo Veľkom Krtíši. Rovnako je to i so sobášami a úmrtiami. Evanjelici sú zapísaní i v miestnych cirkevných matrikách. V nich je okrem bydliska zaznačené i miesto narodenia. Do roku 1953 v miestnych roľníckych rodinách to bol spravidla Sucháň. Prvými novodencami, ktorých rodičia trvalo bývali v Sucháni a narodili sa v štátnom zdravotníckom zariadení, konkrétne v Štátnej

nemocnici vo Zvolene, boli dvojčky Mária a Pavel Gažovci, narodení 9. septembra 1953 rodičom Pavlovi Gažovmu a manželke Márii rod. Mihalkinovej. V tom istom roku sa 19. novembra v Štátnej pôrodnici v Krupine narodila Anna Pavlovkinová, rodičom Jánovi Pavlovkinovi a manželke Anne, rod. Kršiakovkej. Päť detí sa v tom istom roku narodilo ešte doma v Sucháni, predtým r. 1952 aj všetkých 11 narodených detí. Roku 1954 sa zo štyroch narodených detí narodil doma len Pavel Bohov – 13. augusta rodičom Pavlovi Bohovmu a manž. Anne, rod. Zuzinovej. Roku 1956 sa už všetkých 5 detí narodilo v štátnych zdravotníckych zariadeniach (pôrodniciach), neskoršie doma už len sporadicky. Pozn. cirkevné matriky, z ktorých je zostavený prehľad od roku 1952, zaznamenávajú len deti evanjelikov. Štátne matriky nemám k dispozícii.

Prvé známe priezvisko (prímeno) u poddaných je z roku 1424 – Philip, zachoval sa i chotárny názov Filipova hôrka. Druhé je z r. 1503, keď sa v listine spomína Matej, syn Gregora Lacka (Lacsko). Prevažná väčšina priezvisk, ktoré v Sucháni vznikali do polovice 18. st., bola odvodená od krstných mien rodičov, časť vyjadrovala postavenie, remeslo, telesné alebo duševné vlastnosti osoby a pôvod odkiaľ prišla (bližšie zadelenie priezvisk v ďalších častiach).

I v tejto oblasti som zaznamenal niekoľko legiend o vzniku priezvisk a zo života niektorých rodov.

Dačovolomské a suchánske rody

Podľa zápisníc v odbornej literatúre poznáme mená takmer všetkých vlastníkov Dačovho Lomu i Sucháňa od 14. -19. storočia (zrušenia poddanstva). „Mená a prímená poddaných môžeme sledovať od 16. storočia. Súčasný spôsob pomenúvania osôb sa stabilizoval v 17. -18. storočí a úradne bol kodifikovaný v období jozefínskych reforiem koncom 18. storočia. Prímená, ktoré začali dopĺňať mená, charakterizovali osobu podľa jej zamestnania alebo spoločenského postavenia, príbuzenského zaradenia, rodovej alebo etnickej príslušnosti, názvu miesta bydliska alebo sídla rodu, nejakej vlastnosti pomenúvanej osoby.“ (M. Majtán, Naše priezviská). Obdobne tomu bolo i v Dačovom Lome a Sucháni. V Indexe - Abecednom slovníku, ktorý uvedení autor na záver knihy uviedol, sa mnohé miestne priezvis-

ká nevyskytujú. Patria medzi ne i priezviská označené M. Križanom ako husitské: Bohov, Jančov, Mihalkin. Autor tiež poznamenáva, že na tvorbu priezvisk mali vplyv aj husitsko-bratrické výpravy. Ak berieme do úvahy päť základných charakteristík osôb, ktoré dopĺňajú mená, môžeme spomínané priezvisko Bohov zaradiť do skupiny vzniknutých podľa zamestania alebo spoločenského postavenia, teda konkrétne bohoslovca. Vznik priezviska Mihalkin rozvediem neskoršie.

Z najstarších súpisov môžeme s rezervou vydedukovať len niekoľko súčasných priezvisk. Dnešnú podobu začali nadobúdať v súpisoch z konca 17. a začiatku 18. storočia, hlavne pri súpisoch z r. 1715. Takmer indentické sú už od prvých záznamov v matrikách (1731) i keď podoba niektorých sa aj potom mierne upravovala. Väčšina súčasných pôvodných roľníckych (poddanských) rodov tak môže hodnoverne sledovať vlastný rodokmeň len od tohto obdobia. Niektoré rody pokiaľ majú dostatočné či už písomné alebo kontaktné informácie, sa môžu dopracovať pri určovaní pôvodu až do 16. -17. storočia. Napr. Farkašovci, Šimonovci, Brlášovci, Ubrankovičovci, Hegedúšovci, Beracovci, Ištvánovci, Jánošovci, Ondrášikovci, Antolovci, Siroňovci, Debnárovci a ďalší. Tiež aj príbuzní zaniknutých rodov Ganic, Haragoš, Šándor a iní. Milan Majtán uvádza, že pri tvorbe priezvisk (prímena) podľa príbuzenského zaradenia mohlo ísť aj o vyjadrenie príbuzensky spätých osôb s menami s druhou, tretou, ba i so štvrtou generáciou. Prímená sa tiež dedili.

V listine z roku 1517 sa v Dačovom Lome spomínajú poddaní: Štefan Farkaš, František Gerhát, Albert Korček, Juraj a Benedikt Galovič, Pavol Braňo, Ján Pánfura, Pavel Urbanovič, Peter Lecko, Kristián a Matej Gerhát a Peter Kolor. V skupine želiarov sú zapísaní: Ambróz Lecho, Tomáš Gerhát, Pavol Ivaniškovič a Valentín Fajkúr.

V r. 1522 dal Lazar Dačo jednu usadlosť s poddaným Štefanom Zatkom do zálohu bzovskému prepoštovi.

V roku 1543 Sa pri štatutácii podielu v Sucháni spomínajú Štefan Svatuš, Šimon Panic a Matej Poliak, poddaní Balašovcov a zemanov z Obeckova a Kalondy (všetky tri údaje Slovník obcí /PDF/ NordPress. com).

Do súpisu daňových poplatníkov Turkom v Sucháni r. 1567 zapísal pi-

sár 14 domácností, popri hlave rodiny aj mužov starších ako 15 rokov, ktorí v rodine žili. Mená s prídomkami, resp. prímenami v súpise sú nepresné, so srbsko-maďarským akcentom a dajú sa z neho vyčítať len niektoré neskoršie priezviská. Zapísaní boli: 1, Ganič (Ganic) Istavko, syn Gašpar 2, Vinče (Vincent) Lorinč, syn Martin 3, Petko (Peter) Kozma (Kuzma), syn Anreya (Andrej) 4, Ištefanič Petor (Štefan Petrov), syn Bálind (Bálint) 5, Pentik Šimon, syn Pavle (Pavel) 6, Kolač (Kováč alebo Kolár), syn Gašpar 7, Gerhat (Gerhart) Mati (Martin), syn Mikloš (Mikuláš) 8, Istanko (Ištván-Štefan) Jánoš (Ján), syn Luko (Lukáš) 9, Meško Ivaniš (Ivanov), syn Antal (Anton) 10, Berečko Marton (asi Berac), syn Antal (Anton) 11, Šodor (Šándor) Jánoš (Ján), syn Luko (Lukáš), 12, Šipoč Petor, syn Michal, 13, Ištefanič (Štefan) Makri, brat Marton (Martin), 14, Vasan, Petor (Peter), syn Petor a syn Adam. Spolu bolo zapísaných 19 mužov, z ktorých mien a prídomkov mohli vzniknúť v Sucháni priezviská: Ganic, Ištván, Jánošov, Berac, Antol, Šándor. V súpise sa spomína, že dvanásť domácností vlastnil Žigmund Balaša. Ich menoslov nepoznáme.

V dačovooskom súpise z toho istého roku boli zapísaní: 1, Berna, bez ďalšieho mena, 2, Šimon Istanka, 3, Marton Petor, a sluha Ďurko, 4, Farkaš Petor, sluha Ivaniš, 5, Jano Tomáš, 6, Gerhel Mihal, 7, Pastor Jakab 8, Benedik Balind, jeho synovia Jakab a Filip, brat Imre, 9, Haragoš Benedik, syn Jano, 10, Ištván Imre, syn Jakab, 11, Šimon Lukáč, syn Jakab, 12, Šanta Ďordž, jeho brat Šimon, 13, Iškarina Tamáš, syn Lorinč a brat Ďuriš, 14, Lente Istepan, jeho brat Mati, 15, Česnak Petor, jeho zať Ďordž, 16, Gerak Martin, syn Gregor, sluha Lorinc, 17, Gerhel Brtoš, jeho syn Mati, 18, Bílek Matiyáš, jeho syn Mikloš, 19, BISOVANOŠ Gašpar, jeho brat Vido, 20, Bohuš Janko, syn Tomáš a brat Giregor, 21, Siruďa Filip, syn Ivaniš, 22, Kapoš Mihal, syn Mihal, 23, Jakab Andráš, jeho bratia Ištefan a Mihal, 24, Lavro Lačko, syn Benedik a jeho brat Tomáš, 25, Šimon, sirota a jeho bratia Vido a Antal, 26, Isluk Ferenc, jeho brat Benedik, 27, Jakab Gerhab, syn Gašpar, 28, obecný pastier Šimon, syn Benedik, 29, Ištefan Petor, syn Bálind a 30, Dudla Gregor, syn Gregor. Na základe ich vlastníctva sa zachoval názov lazničkeho sídla na Veľkom Hrbe-Dudlová. Do súpisu tak bolo zapísaných 63 mužov starších ako 16 rokov. Z mien a prídomkov mohli vzniknúť neskoršie priez-

viská: Farkaš, Šimon, Dudla, Gergeľ, Pastier, Haragoš, Ištván, Cesnak, Biely, Brláš a ďalšie. Obidva súpisy mi poskytol JUDr. Bohuslav Beňo.

Na príkaz sultána Murada syna sultána Sulejmana bol vypracovaný defter datovaný 27. 2. 1579. Sucháň mal evidovaných 16 domov a ročne odvádzať 3100 akče. Prípojený zoznam uvádzal nasledovných mužov od 16 rokov: Ján Meško a jeho syn Mikuláš, Štefan Berečko a jeho syn Palko, Ondrej Benik a jeho syn Melchior, Gerhárdt a jeho brat Anton, Peter Vencel a jeho syn Anton, Orgó a jeho syn Bálint, Benko Komár, Pavel Kudlač a jeho syn Gašpar a vnuk Michal a brat Valent, Vavrínek Varga a jeho syn Martin, Ján Buči a jeho syn Martin, Petor Gregor a jeho syn Juraj, Petor Iskebáč (Skabáč?) a jeho syn Martin (B. Beňo).

Súpis z r. 1605 spomína v Dačovom Lome mená: Jakovik, Hegedúš, Valach, Lešťák, Kolár, Klimovec, Bartuš. V súpise Plášťovských sa uvádzajú: Jakub Švec, Filip Graus, Miško Martinovič, Tomáš Bradočk, Matúšik a Martin Mesároš.

Súpis z roku 1660 zaznamenáva priezviská: Šimonov (richtár), Mikušovič, Debnárov, Prístavok, Valachovič, Husárovič, Jančov, Gerhárd, Lackovič, Služkovič, Pavolkin, Škuľavič, Senohrad a Ružav.

Súpis poddaných Ladislava Benického v r. 1710 zaznamenáva: Križko 2x, Siroň, Ševcov, Matúšik, Ondrášik, Lavrincov, Matejovcy a Dial. Súpis pre Juraja Gerhardta z toho istého roku udáva 5 poddaných, z nich dvaja utiekli: Matejko, Dolný, Brláš, Beňov a Bálint.

V súpise majetkov Plášťovských z r. 1650 sú v Sucháni zapísaní poddaní: Gašpar a Števo Bereckovič, Ondrej Bemarječ, Jakub Pristvanič, Jano Švec, Beňo Kudlák, Baláž Berek a Adam Mišovič (všetky údaje od r. 1605 Slovník obcí /PDF/ NordPress. com - dostupné na internete).

V r. 1702 podpísali krížikmi (nevedeli písať) zápisnicu o rozdelení lavíc v spoločnom dačovolomskom kostole za Suchančanov richtár Šovcoviech Jano (od českého ševc-krajčír), prisažní Gažov Pavol a Ambrušoviech Andriš (od Ambruš-nemá v slovenčine ekvivalent). Za Horný Dačov Lom ju podpísali Beňo (asi Benedikt) Škreňo, prisažní Beňo Križan a Juraj Škreňo. Za Dolný Dačov Lom richtár Mikuláš Šimunkin, prisažní Pavel Benik a Ján

Slúžnik. Spory o lavice v kostole medzi obyvateľmi Horného, Dolného (vznikol v 16. storočí) Dačovho Lomu a Sucháňa sa opakovali častejšie. Skončili až osamostatnením suchánskej cirkvi. (J. Slávik, J. Macko).

V súpise majetku Lásla Benického z r. 1710 je zaznamenaných 5 mien, ale len štyri priezviská: Slavkov 4x, Bubas (zrejme Butaš) 1x. V tom istom roku sú v súpise pre Gyorgy Gebharta zaznamenané dve mená Georgius Gregus (Juraj Greguš) a Casparius Diurcho (Ďurčo)- Zdroj internet.

Z nositeľov suchánskych priezvisk od prvých zápisov v matrikách boli do daňových súpisov v Litave zapísaní: r. 1635 vlastníci pôdy Pitrov (Petrov alebo Piatrov), Juraj, Tomáš, Valent Slavka (Slavkov) a Greguš Hudec. Medzi želiarmi bez pôdy boli zapísaní B. Pitrov (Piatrov) a Tomáš Slauko (Slavkov). Do súpisu r. 1720 pisár zapísal Juraja Piatrovho, Juraja Slavkovho a Mateja Šovcovho (Litava, 1995). Od r. 1614 do r. 1703 bola aj Litava evanjelickou dedinou. Rody, ktoré boli zaznamenané v litavských súpisoch s najväčšou pravdepodobnosťou pochádzali z Lehôtky a od roku 1338 patrili panstvu Dačovcov. Postupne sa presídlili severnejšie k Sucháňu, preto starší informátori označili miesto, kde sa mala Lehôtka nachádzať v blízkosti Óvrantu (pri súčasnom laze Ištvánovcov). Označená lokalita nesie známky niekdajšieho osídlenia. V súčasnosti pozemky prevažne v okolí potoka Rieka patria rozvetvenému rodu Piatrovcov (i po ženskej línii) a Slavkovcov. Časť z nich sa nachádza v katastri obce Litava (viď majetkovú podstatu rodov Piatrovcov, Beracovcov, Slavkovcov, Hevešovcov). V súčasnosti sa prevažne jedná o lesnú pôdu v prenájme štátnych lesov, menej poľnohospodársku pôdu v prenájme Poľnohospodárskeho družstva v Litave.

Do daňového súpisu r. 1715 bolo v Hornom Dačovom Lome zapísaných 36 domácností a ich predstaviteľov: 1, Michael Balas (Michal Baláž), 2, Michael Misko (Michal Miško, Miškov), 3, Valentinus Andriasis (Valentín Andrášik, Ondrášik), 4, Georgius Krisano (Juraj Križan), 5, Antonius Krizano (Anton Križan), 6, Joanes Lukacsik (Ján Lukášik), 7, Thomas Kukucska (Tomáš Kukučka), 8, Joanes Kukucska (Ján Kukučka), 9, Pavlus Gyuriso (Pavel Ďuriš), 10, Andreas Sirony (Juraj Siroň) 11, Benediktus Krisan (Benedikt Križan) 12, Mathias Krisan (Matiáš Križan),

13, Georgius Valentov (Juraj Valentov, Valent), 14, Joanes Gaso (Ján Gažo), 15, Martinus Kriskovics (?), 16, Martinus Mathcikin (Martin Matejkin?), 17, Martinus Mathicikinid (Martin ?), 18, Joanes Sovczov (Ján Šovcov) 19, Paulus Andrérov (Pavel Ondrejov), 20, Matheus Haragos (Matúš Haragoš), 21, Matias Breskov (Matej Briežkov?), 22, Joanes Krajcsi (Ján Krajči), 23, Petrus Katolin (Peter Katolín), 24 Mathias Briezin (Matej Brezin, Brezinský?), 25, Thomas Ganicz (Tomáš Ganic), 26, Martinus Lukacs (Martin Lukáč), 27, Joanes Matusov (Ján Matušov), 28, Thomas Lukacs (Tomáš Lukáč), 29, Joanes Valenkov (Ján Valentov, Valent), 30, Petrus Farkas (Peter Farkaš), 31, Andreas Farkas (Andrej Farkaš), 32, Joanes Szkrenyal (Ján Škreňo), 33, Jakobus Szkrenyal (Jakub Škreňo), 34, Joanes Farkas (Ján Farkaš), 35, Georgius Varga (Juraj Varga), 36, Joanes Kovacs (Ján Kováč).

V Dolnom Dačovom Lome bolo zapísaných 21 domácností a ich predstaviteľov: 1, Michael Ibanics (Michal Ivanič), 2, Michal Misko (Michal Misko, -ov), 3, Georgius Zatyko (Juraj Zatóko), 4, Martinus Laco (Martin Laco), 5, Martinus Antalov (Martin Antalov, Antolov), 6, Mathias Slusik (Matej Slúžik) 7, Thomas Oravec (Tomáš Oravec), 8, Nicolaus Smiterky (?), 9, Martinus Gyebnar (Martin Debnár) 10, Matias Gyebnar (Matej Debnár), 11, Martinus Horni (Martin Horný) 12, Matheus Hegedyi (Matej Hegeduš, Hegeduš), 13, Joanes Zatyko (Ján Zatóko), 14, Jacobus Hegegyi (Jakub Hegeduš), 15, Michael Pivarsik (Michal Pivarček) 16, Martinus Pivarsik / (Martin Pivarček), 17, Thomas Filipov (Tomáš Filipov, Filip), 18, Georgius Valah (Juraj Valach), 19, Martinus Valah (Valach), 20, Tomas Lesztah (Tomáš Leštiansky), 21, Mathias Hegegyi / (Matej Hegeduš). Zoznam predstaviteľov spracoval PaedR. Pavel Hronček, PhD. Do súčasnej podoby upravil autor. Ako pomôcku som použil publikáciu Milana Majtána: Naše priezviská, 2014. Za prípadnú nesprávnu úpravu sa ospravedlňujem.

Podobu suchánskych priezvisk z daňového súpisu 1715 mi pri zostavovaní publikácie Prírodné dedičstvo obce Sucháň spracoval PhDr. Pavol Maliniak. Do daňového súpisu v Sucháni bolo zapísaných 38 domácností s menami ich predstaviteľov. Zapísaní boli: 1, Matej Ganic, 2, Matej Ganic ml., 3, Ján Berac so spomínaným pôvodom zo Srbska. 4, Tomáš Sudra - od ne-

meckého sudrath,poradca pri varení piva. Existenciu pivovaru v Sucháni zaznamenal P. Mihál'kin. Zachoval sa názov studne Pivárka pri bývalej urbárskej vyhni. Patrí k príst'ahovalcom z rakúskeho Tirolska (M. Križan) 5, Juraj Bujtaš-Butaš (z maďarského buta-hlúpy). 6, Ján Varga (v maďarčine kočiš), 7, Vavrínek Gajdoš.,-priezviská vyjadrujú ovládané činnosti,zamestnanie. 8, Tomáš Melko, 9, Juraj Cesnok, 10, Ján Minko (Minkov), 11, Pavel Gažo, 12,Matej Gažo 13, Ján Žadko (asi Zat'ko), 14, Martin Krisanov (Križan),15, Matej Krisanov,16, Matej Sencov. Veľkú skupinu tvoria priezviská odvodené od mien otcov: 17, Juraj Ištvánov (Ištván-v slovenčine Štefan), 18, Juraj Antolov (Antonov-Antol), 19, Tomáš Jánošov (Jánov)-všetky tri majú podobu zaznamenanú v súpise r. 1566. 20. Matej Valkov –Velkov. Odvodené je od slovanského mena Velimír. M. Križan ho spolu s priezviskom Zošiak (od Šiah) zaradil do skupiny prvých príst'ahovalcov starého Sucháňa, 21, Matej Beňko, 22, Peter Beňo (od Benedikt), 23, Pavol Albertov (Obert), 24. Blažej Matúšov, 25, Peter Andres (Andrej), 26,Matej Palo (Pavel-Pavlov), 27, Juraj Beňo, 28, Martin Obertov (Albertov),29,Ján Obertov, 30,Jakub Slanko (Slavkov), 31, Pavel Slanko,32, Matej Slavko(Slavkov). Odvodené sú od mena Slavomír. 33, Juraj Petrov(Piatrov), 34, Jakub Janči. Od krstných mien matiek boli odvodené: 35, Ján Ružinkin (Ruženkin). 36, Juraj Andrejkin, 37, Tomáš Mihalkin (od Mihalky) Posledné dve dáva M. Križan do súvisu s husitskou komunitou. K nej priraduje 38, Juraja Bohovho a priezvisko Zuzin, koré sa prvýkrát spomína v matrike narodených v apríli 1731, kedy sa rodičom Lukášovi Zuzinovi a manželke Anne narodila dcérka Dorka.

Tento zápis je dôležitý i z pohľadu tvorby priezviska M i h a l k i n od ženského mena M i h a l k a (odborne ženská prechýlená podoba mužského Michal-Míhal). Jednou z jej krstných rodičov bola zapísaná vdova M i h a l k a bez ďalšieho priezviska, resp. prímena. Meno Michal pochádza z hebrejského Michael a značilo „Bohu podobný“. Z tohto mena vzniklo 120 priezvisk, od podoby Mihal napr. Mihál, Mihál', Mihálik. Priezviská s pridaním koncovky –in sa tvorili od ženských krstných mien a zo ženských prechýlených podôb prímen (M. Majtán,2014). Podoba Mihalka tak vznikla prechýlením mena Michal-Miha l-jeho manželka, alebo dcéra Mihalka. Po-

znatky o husitoch zapísal M. Križan do obecnej kroniky.

Husiti, husitská kaplnka, cintoríny

M. Križan okrem iného o husitoch zaznamenal, že o ich príchode svedčia i zápisy z kanonických vizitáci a popísal poznatky z ich spôsobu života, z ktorých časť uvádzam: „*Rozvetvené panstvo Dačovcov znalosti mužov z bojového umenia využívalo u vojska alebo na prepravu tovarov medzi ich sídlami (Kosihovce, Plášťovce, Babád a ďalšie). Keďže muži boli často z domu preč, vládlo v husitských domácnostiach matriarchálne právo, domácnosti spravovali ženy. Preto aj ich synovia dostávali priezviská od krstných mien matiek, napr. Zuzin od Zuzany, Jančov od Jenče, Mihalkin od Mihalky. Husitské ženy boli inteligentné a pekné, preto si z ich radov panstvo vyberalo slúžky a kuchárky. Keď boli ich muži ako furmani na cestách, prichádzalo panstvo do Sucháňa na poľovačky. Preto sa v Sucháni rodilo dost „ľavobočkov“ (nemanželských detí). Muži údajne o nevere svojich žien vedeli, ale keďže u panstva požívali veľkých privilégií (právo libertínov-slobodníkov), trpeli ju. “ Neveru sa mi z iných zdrojov potvrdiť nepodarilo. Ak tomu tak bolo, tak len v prvých rokoch po príchode. Neskôršie sa už táto komunita uzatváraním manželstiev spájala s ostatnými rodmi. Mnohí príslušníci husitských rodov sa k väčším majetkom, pôde nedostali až do zrušenia poddanstva a živili sa službou u panstva, cirkvi a obce.*

„*Husiti mali v svojich radoch aj tzv. písmákov, ktorí ovládali písmo a vedeli vykladať o Bohu – boboslovcov, o čom svedčí priezvisko Bobov. V r. 1528, kedy došlo medzi členmi rodu Dačovcov k zálobovaniu usadlosti v Sucháni, sa v príslušnej listine spomínajú aj poddaní Valentín a Gregor Bob, neskôršie Bobov. “ (Prírodné dedičstvo obce Sucháň, 2008 s. 26). Naznačuje to, že išlo o významnejších poddaných. Listina zároveň poukazuje, že husiti sa usadili mimo obce v jej blízkosti. Do úvahy prichádzajú dve lokality. Raveň, ktorej časť je na mape z r. 1858 zaznačená ako Lazinka –laz (Prírodné dedičstvo obce Sucháň, str 79). Podľa zoznamu predkomasačných lazníckych usadlostí sa tu už žiadne lazničné sídlo nenachádzalo. Druhou možnosťou je pôvodný Suchánik pri Strážniku. Existenciu Československej čili Husitskej cirkvi v Sucháni ešte i v roku 1939 potvrdzuje záznam P. Mihalkina (opis J. Sudra). Husiti-bratráci sa v Sucháni*

usadili v rozpätí rokov 1441-1462, keď Hont ovládal Ján Jiskra, pravdepodobne po bitke pri Lučenci r. 1451, kedy sa časť jeho vojska rozutekala.

Kaplnka

Miloslav Križan sa o kaplnke hoci ju tiež hľadal nezmiňuje. Sondy, ktoré v okolí kostola vykonal, nezaznamenal. Zaznamenali ju B. Krpelec a P. Mihalkin. Bartolovej Krpelec: „*Či mala cirkev sucháňska svoj chrám hneď v prvých časoch svojho povstania nevedno. Hovorí sa, že mala kaplnku, ktorú vraj Husiti boli postavili a že terajší chrám je zväčšenina kaplnky, čo sotva zodpovedá pravde, lebo terajší chrám svojím štýlom celku poukazuje na inú dobu.*“ Podobne to zaznamenal i P. Mihalkin. Ján Slávik v Dejinnách cirkevného zboru zapísal že „*Suchanci vystavili r. 1699 svoj vlastný kostol na pozemku od zemského pána Štefana Dacso k tomu darovanom.*“

Po kaplnke som začal pátrať medzi prvými historickými zaujímavosťami obce. Informátori mi označili tri rozdielne miesta, kde mohla stáť: na mieste terajšieho kostola, že ňou bola stará zvonica a v rohu cintorína. Podľa dosiaľ známych historických dokumentov a faktov nemôžem vylúčiť ani jednu.

Pri spomínanom archeologicko umeleckom výskume kostola nebola staršia stavba potvrdená, dátum výstavby najstaršej časti-presbytéria (svätyne) bol stanovený na r. 1530, kedy bzovský kláštor zaujal Žigmund Baláš a získal aj časť pozemkov v Sucháni, v dôsledku čoho sa Sucháň stal evanjelickou dedinou. Evanjelikmi sa stali aj Dačovci. Keďže J. Slávik a B. Krpelec jednoznačne tvrdia, že evanjelici svoj chrám postavili v r. 1699, vzniká otázka, kto postavil najstaršiu časť. Nemohli to byť husiti? Pri lokalizácii kaplnky podľa všeobecného označenia na mieste terajšieho kostola existuje aj ďalšia možnosť. Na mape z r. 1782 je v tesnej blízkosti kostola červenou farbou zaznamenaná budova, ktorej účel zatiaľ nepoznáme.

O starej zvonici - dnes vstupnej bráne do kostola (parkáne) B. Krpelec zaznamenal: „*Roku 1869 bol zväčšený kostol a primurovaná k nemu veža. Dosiaľ kostolná zvonica stála nad vchodom kostolného dvora, ktorá v ten istý čas bola zmurovaná, keď kostol a keď bol múr okolo obnovený (pozn. r. 1530). Po vystavení novej veže zvonica bola zbúraná, len sklepenie bránové ponechané z nej. Kostol mal aj druhú zvoničku nad dachom z dreva vystavanú, v ktorej sa zvonievalo z kostola.*“ Súčasnú obvodovú múru

aj po úpravách v druhej polovici 20. storočia zrejme zodpovedajú pôvodnej stavbe zvonice. Škoda, že záznam o druhej zvoničke bližšie neoznačuje, kde a kedy sa „nad dachom“ (strechou) nachádzala. Nabáda uvažovať o tom, či sa nachádzala nad presbytériom alebo či bola súčasťou kostola po prestavbe r. 1699, pred prístavbou veže. Záznam o jej zbúraní som nenašiel.

Obr. 1: bývalá zvonica v súčasnosti, 2 – detail reborových dverí

Po dlhých rokoch hľadania ďalšej písomnej zmienky o kaplnke sa mi to podarilo až v r. 2015, v Knihe účtov cirkevných od roku 1874. V roku 1894 je v položke 14 zaznamenaný príjem za „staré šúbä z kaplančky a farských maštali“, v položke 19 „za staré šindle z kostolného parkánu“. Ďalej v položke výdavkov 37 je zaznamenaný výdaj „za pobíjanie kostolného parkánu“ v položke 63 „trova pri šúbení caplančky a farských maštali s pajtou“ a v položke 70 „za murársku robotu na kostolnom parkáne“. Výdavky „na kostolný parkán“ za šindle a latky sú v položke 187 zaznamenané aj v roku 1897, kaplnka sa už ďalej nespomína. Podľa slovníka cudzích slov parkán označuje vchod medzi múrmi budov alebo vchod medzi budovou a určitým múrom, resp. múrmi. V tomto prípade v obrannom múre kostola. Pri odvodňovacích prácach kostola som si okrem rozhádzaného pohrebiska, cintorína z obdobia po výstavbe jeho najstaršej časti (nevylučuje sa ani staršie datovanie) všimol, že pri severnom múre kostola sa nachádza veľké množstvo omietky strhanej pri prestavbách kostola, možno i zvonice s pomerne dobre zachovanou maľbou. Fragменты omietky sa dajú získať (vybrať) bez hĺbkového archeologického výskumu

areálu a výrazne môžu pomôcť doplniť znalosti o kostole a jeho prestavbách. Od odkvapů k múru sú veľmi dobre zachované. Priestor medzi múrom kostola a základmi múrika je zaplnený navozenou zeminou a sutinami z pôvodných stavieb a zrejme aj starého cintorína.

Zápisy v účtovnej knihe upozorňujú na niekoľko skutočností. Dozvedáme sa z nich, že všetky hlavné cirkevné budovy- fara, kostol, parkán boli pokrývané šindľom, ale kaplnka-kaplnka šúbím (slamenou krytinou) rovnako ako ďalšie hospodárske budovy-maštale, stodola a chlievy. Natíska sa tak otázka, či kaplnka v tomto období neplnila už funkciu hospodárskej stavby. Polohu v uhle -rohu cintorína mi označili viacerí informátori z radov vtedajšieho najstaršieho obyvateľstva obce (medzi nimi i najstaršia Zuzana Šimunkinová), ktorí si na ňu mohli pamätať. Urobil som chybu, že som sa v tom čase uspokojil len s týmto údajom a nenechal som si jej polohu bližšie určiť. Nepoznal som ešte údaje o cintorínoch. Keďže sa už v neskoršom období oprava kaplnky nespomína, mohla byť prestavaná na iný účel alebo zbúraná. Nepriamy súvis s existenciou kaplnky na tomto mieste môže mať aj stará lipa pri múriku cintorína, ktorá je zo všetkých stromov v okolí kostola najstaršia (na obrázku -foto M. Mihál'kinová).

Je tu ešte aj iný konkrétnejší poznatok. Na mape z r. 1854 je v rohu najstaršieho cintorína hned' za farou červenou farbou zakreslená kamenná budova. Všeobecne známe poznatky o pochovávaní na vysvätených miestach v blízkosti kostolov a kaplniek túto možnosť potvrdzujú. Pozostatky kamenných múrov budovy sa južne od fary na hranici so záhradou Pavlíkovicov (p. č. 345 a 347) zachovali dodnes. Rovnako ako v iných prípadoch o existencii kaplnky nepochybujem. Pretože sa mi ju nepodarilo lokalizovať, pre budúcich bádateľov som rozviedol všetky tri možnosti, ktorými som sa počas výskumu zaoberal.

Okrem spomínaných budov cirkevné zápisnice a účtovná evidencia uvádzajú stodolu (pajtu), maštale a kočiareň. Všetky hospodárske budovy vo farskom dvore (záhrade) boli asanované -zbúrané v roku 1964. Ponechaná bola len súčasná dreváreň, ktorá bola pokrytá eternitom (J. Macko). V súvislosti s asanáciou maštali ma Ján Kečkár informoval, že v ich múroch boli zamurované kovové mince. Počas prác ich s miestnym učiteľom M. Budajom zbierali vtedajší žiaci školy nielen v zbúranisku, ale aj pod Strážnikom, kde časť muriva bola vyvezená. Informáciu mi nezávisle potvrdil Ján Berac (Majerský). Predpokladám, že Martin Budaj ich odovzdal buď štátnym orgánom alebo niektorému z múzeí. Kde, to sa mi nepodarilo zistiť. Predpokladám tiež, že do múrov boli zamurované mince, ktoré stratili platnosť a môžu mať pre obec významnú výpovednú hodnotu. Informácia zatiaľ zapadá medzi povesti o suchánskych pokladoch. Možno že po zverejnení sa ju podarí objasniť.

Cintoríny

Žiadne pramene nezaznamenávajú miesta pochovávaní mŕtvych z obdobia osídlenia Suchánika a vzniku Sucháňa do roku 1530. Od tohto obdobia máme už presnejšie údaje a od roku 1798 ich môžeme presne lokalizovať. Všetky sa zachovali dodnes na parcelách 345 /345/1 márnica/, 516 /516/1 dom smútku a 517.

Najstarší cintorín sa nachádzal vo dvore kostola. Pri odvodňovacích prácach kostola sme vykopali ľudské kosti. Podľa archeológov pochádza-

li z obdobia prvej výstavby kostola z r. 1530. Pri prestavbe r. 1699 bola jeho najstaršia časť rozmetaná. Po odbornom posúdení som kosti uložil späť do zeme (odvodňovacej ryhy cca 1 meter východne od bočného vchodu do kostola). Len komplexný archeologický výskum by mohol doložiť, v akom časovom horizonte sa vo dvore kostola pochovávalo (pre časovú a finančnú náročnosť bolo od neho upustené). O tom, či v tom čase existoval aj iný cintorín, záznamy nie sú. V prvej polovici 20. storočia boli v kostolnom dvore pochované významnejšie osobnosti cirkvi, niekdajší menší zemepáni a ich rodinní príslušníci.

Pozemok na cintorín mimo kostolného dvora zakúpila cirkev. B. Krpelec: „*Bol zakúpený grunt na cintorín od Tomáša Beňov a Ďura Ďurčov za 10 rímskych s privolením zemianky, vdovy Jána Balogh, rod. Zuzany Beneky, vydaným prípisom, v originále zachovaným r. 1798.*“ Jedná sa o časť spodného cintorína južne od fary susediaci s pozemkami Pavlíkovcov a Suchárovcov a končí zároveň so zachovaným kamenným múrikom oproti bývalej zvonici, pri ktorom stála farská stodola. Zaznamenáva ho mapa z r. 1854. Ak by sa niekedy potvrdil predpoklad, že v jeho rohu stála kaplnka, nevylučujem, že by sa tu mohli nachádzať aj hroby staršieho obdobia. V tejto časti by malo byť pochovaných aj 18 obetí moru (cholery) r. 1849.

13. 4. 1852 bola vykonaná posviacka nového cintorína, do ktorého bol ako prvý pochovaný Ondrej Ganic (Juraj Macko). Nadväzoval na staršiu časť, zaujímal celú parcelu č. 345 a zaznamenáva ho mapa z r. 1882. Dodnes je ohraničený účelovou cestou popri kostole a poľnou cestou k Ravni.

V tomto cintoríne vznikla aj jeho tzv. morová časť, v ktorej boli pochované obete cholery r. 1873. Ohraničiť ju možno priamkou od súčasnej márníce (p. č. 345/0) k východnému múru kostola a priamkou v osi juh-sever cca okolo 15 metrov západne od prístupovej cesty do nového cintorína, ktorou je cintorín ohraničený. V tomto priestore sa nachádza šesť kamenných náhrobníkov (na obrázkoch), pričom prvý a posledný sú na pôvodnom mieste, ostatné boli premiestnené zo stredného cintorína. Pravdepodobne sú dielom miestnych kamenárov. Na staršom pôvodnom je nápis: „*Tu odpočívá Kristu Pánu zesnulá Jankova Pala Pavlína R. P. 1884*“. V morovej časti cin-

torína sa od cholery dodnes nepochováva. V západnej časti od márnice, sa začalo znovu pochovávať v 40. -60. rokoch 20. storočia (1933-1957?), keď sa zrejme zaplnil tretí cintorín na parcele 517/0/ dnes nazývaný stredný. Vymeraný bol cirkvou r. 1895 a obmurovaný kameňom r. 1896, kedy sa v ňom začalo pochovávať (cirk. učt. ev.) V cirkevnej zápisnici z r. 1955 je záznam: „*Bol daný návrh na otvorenie nového cintorína, lebo v starom sa vykopávajú pozostatky zosnulých a blížilo sa k miestu, kde boli pochovaní ľudia, ktorí zomreli na cholera*“. Cintoríny na parc. č. 516/1, kde sa nachádza aj dom smútku sú najmladšie. Terajší cintorín, v ktorom sa pochováva do súčasnosti bol otvorený r. 1973.

V spodnom cintoríne bolo aj niekoľko hrobov sovietskych a nemeckých vojakov z II. svetovej vojny. Podľa J. Sudru a M. Križana sa spoločné hroby mali nachádzať v južnej časti chotára: „*Na Salašoch 30 nemeckých a 8 sovietskych, Na Flaku 15 nemeckých a 25 sovietskych vojakov, v Obrade 10 nemeckých vojakov, v cintoríne 6 nemeckých a 6-7 sovietskych vojakov*“. Kronikári ďalej uvádzajú, že po r. 1947 boli sovietski a rumunskí vojaci prevezení a pochovaní vo Zvolene, nemeckí boli spoločne pochovaní v cintoríne. Časť z nich bola exhumovaná a pozostatky prevezené do Nemecka v 90. rokoch 20. storočia.

S výnimkou kostolného dvora sú hroby vo všetkých cintorínoch situované v osi východ-západ. Poslednými hrobármi v Sucháni boli Pavel Šimko so synmi Pavlom a Jánom. Prvou zomretou, ktorú pochovávala profesionálna pohrebná služba Chryzantéma Veľký Krtíš bola Anna Piatrova, umrela 14. 12. 2000. Prvou zomretou, ktorá bola do pohrebu uložená mimo rodinného domu v dome smútku, bola Dorota Gažová, katolíckeho vierovyznania umrela 20. 2. 1988. Jej manžel Ján spoločne s Pavlom Kozelníkom, vtedajšími dôchodcami odpracovali pri výstavbe domu smútku najviac dní. Prvým evanjelikom bol Ján Zuzin, 27 ročný, zomretý 18. 5. 1988. Počas jeho pohrebu bol dom smútku posvätený.

Dom smútku bol budovaný svojpomocne v rámci akcie „Z“ s rozpočtovaným nákladom 460 tisíc korún od mája r. 1986. Odovzdaný do užívania bol v decembri 1987. V roku 2002 bol z prostriedkov obecného rozpočtu prestrešený a nadobudol súčasnú podobu.

Na záver tejto časti je potrebné konštatovať, že len v máloktovej dedine

na okolí sa zachovali neporušené cintoríny (s výnimkou kostolného dvora) od 16. storočia dodnes. Okrem iného nám to umožňuje podľa dátumov úmrtí predpokladať miesta, kde boli naši vzdialenejší predkovia pochovaní, ktorých konkrétne hroby nepoznáme.

Na jednej z obecných skládok odpadu som našiel kameň, ktorý sa podobal náhrobníkom. Ide však o kamenný podstavec kríža odborne zaradený do 15. -16. storočia. V hornej časti má zašpicatený výčnelok, pod ním je po obvodu mierne zapustený (vysekaný) pás na uchytenie dreveného kríža (na obrázkoch horný rad, druhý zprava). Kríže tohto typu sa umiestňovali na krížne cesty. Presné miesto jeho umiestnenia nepoznám, ale podľa toho, z ktorej časti obce bol na skládku vyhodенý, predpokladám, že sa nachádzal na krížovatke ciest v dolnom konci obce v blízkosti suchého mlyna. Kameň je uložený v obecnom múzeu.

Suchánske evanjelické rody v druhej polovici 18. storočia

V r. 1757-1783 sa narodili chlapi v rodoch: 1. Butaš, 2. Sencov, 3. Jánoš, 4. Piatrov, 5. Pavlov, 6. Berac, 7. Ďurov, 8. Šovcov, 9. Slavkov, 10. Gajdoš, 11. Ištván, 12. Albert (Obert), 13. Velkov, 14. Pavlis, 15. Mihalkin, 16. Heveš, 17. Bohov, 18. Gažov, 19. Benik, 20. Petrovič, 21. Šimon, 22. Ondrejkin, 23. Cesnak, 24. Ganic, 25. Pastier, 26. Chrapán, 27. Valach, 28. Sudra, 29.

Gregor, 30. Martušin (Martuš), 31. Kováč, 32. Kraviar, 33. Zatl'ko, 34. Babiak, 35. Beňo, 36. Varga, 37. Matušov, 38. Antol, 39. Hamary, 40. Jančov, 41. Zuzin, 42. Kečkár, 43. Ruža, 44. Minkov, 45. Paffko, 46. Kozík (Koziar), 47. Čimarek (Czimarek), 48. Gomazský, 49. Slúžik, 50. Slávik, 51. Šuňava, 52. Šimunkin, 53. Sekereš, 54. Zošiak, 55. Tringel, 56. Debnár. Dievčatá sa v tom istom období narodili ešte v rodoch: 57. Juvzik (Jurzik). 58. Matej, 59. Kaderiak, 60. Dudinský, 61. Štefánik, 62. Katolin.

Z týchto rodov v súčasnosti trvale bývajú v obci nositelia priezvisk:

1. Jánoš, 2. Berac, 3. Slavkov, 4. Ištván, 5. Velkov, 6. Mihalkin, 7. Heveš, 8. Bohov, 9. Gažov, 10. Benik, 11. Martuš (Martušin), 12. Antol, 13. Zuzin, 14. Kečkár. Najrozšírenejšie sú (5 a viac príslušníkov): Berac, Heveš, Kečkár, Zuzin. Málopočetné (1-2 príslušníci): Jánoš, Slavkov, Mihalkin, Bohov, Gažov, Benik, Antol. Zoznam vychádza z prehľadu o narodených deťoch spracovaný a zaznamenaný v matrike prvým suchánskym farárom Danielom Kováčom.

Tereziánsky urbár

Rodovú skladbu a čiastočne aj majetkové pomery obyvateľstva dopĺňa Tereziánsky urbár z roku 1770. Na základné body týkajúce sa predošlého postavenia poddaných-urbárníkov kládli v Hontianskej župe otázky Ladislav Okolicsáni a Martin Blaskovics. Za poddaných urbárníkov na ne odpovedali a výsledky prieskumu 15. 11. 1769 podpísali Juraj Ponicz, Martin Benyou, Tomáš Mihalkin a Martin Bujtoš. Z toho istého dňa je i menoslov poddaných podľa príslušnosti k panstvu.

- **Poddaní roľníci prepozitúry Bzovík:** Pavel a Ondrej Heves, Juraj Zatyko, Matej Gajdos, Juraj Petrov, Matej Jancsou, Pavel Gajdos, Matej Istvánou, **podželiar** Juraj Gajdos.
- **Poddaní roľníci Štefana Dacs:** Ján a Pavel Szlaoukou, Ján Biely, Matej a Ján Obertou, **želiari** Juraj Jurzik, Lukáš Obert, **podželiari** Jakub Szlaoukou, Tomáš Obert.
- **Poddaní roľníci Gašpara Szmrecsányiho:** Ján st. a Ján ml. Martu-

šin, Lukáš a Ján Baliak.

- **Poddaní roľníci Daniela Tihányiho:** Ján Antalov, Michal a Ondrej Seuczou (Ševcov), Pavel Antalov, Ján Beráčz, **želiar** Juraj Antalou, **podželiari** Juraj Gregorou, Matej Antalou.
- **Poddaní roľníci vdovy Ladislava Dacsu:** Tomáš Bojtos, Pavel Keckóz, Jakub Benik, Martin Istvánou,.
- **Poddaní roľníci Jána Szmrecsányiho:** Martin Gzsou, Juraj Ponicz, **želiari** Matej a Juraj Gzsou, Ján Ponicz, **podželiar** Pavel Pasztor.
- **Poddaní roľníci vdovy Jána Dacsu:** Ján Bojtos, Matej Istvánou, Ondrej Gyura, Tomáš Czesznak, Ján Benik, Matej Szlaoukou, Pavel Czesznak, **želiari** Martin st. a Martin ml. Varga.
- **Poddaní roľníci Petra Dacsu:** Ján, Ondrej a Pavel Pauluska, Ondrej Szlaoukou, Ondrej Gerogorov.
- **Poddaní roľníci Jána Baloga:** Tomáš Matyasou, Juraj Jánosou, Juraj Gyurcsik, Martin a Juraj Benyou, Tomáš Jánosou.
- **Poddaní roľníci Františka Dacsu:** Pavel a Ján Zuzin, Jakub Szlaoukou, Ján Karolin, **želiar** Matej Szlaoukou, **podželiari** Ján Gyurou, Juraj Bujtos.
- **Poddaný roľník Františka Ebeczkýho** Tomáš Mihalkin, **podželiar** Michal Ondrejou.
- **Poddaný roľník Michala Ebeczkýho** Michal Palyou, **podželiar** Tomáš Palyou.
- **Poddaný roľník Alexandra Ebeczkyho** Juraj Mihalkin.
- **Poddaní roľníci Tomáša Murányiho:** Tomáš, Ján a Krištof Bohou, Krištof Berecz, Ján Ruza, **podželiari** Michal Gyurky, Pavel Bohou.
- **Poddaní roľníci vdovy Františka Palástyho, Márie Hodosy:** Martin a Juraj Cudzou, Juraj, Ján a Ján st. Velkou, **podželiari** Martin a Štefan Velkou, Pavel Czudzou, vdova Juraja Velkou.
-

Bzovické prepošstvo vypracovalo súpis v roku 1774. Okrem poddaných

uvedených v r. 1769 boli zapísaní i ďalší jemu podriadení poddaní: Juraj Petrou, Matej Gajdos, Ondrej Mihalkin a Šimon Czesznák.

V prvom z nich je zaznamenané že prednosťou, výhodou Sucháňa je dostatok pastvín, lesov, dreva, žalud'a a dva mlyny. Nevýhodou je kamenistá pôda a žiadne vinice. Výrobky sa vozia na trhy v Krpine, Banskej Štiavnici a Banskej Bystrici.

Stručný opis a malé kalendárium, udalostí počas života týchto generácií

Záznamy o živote prostého ľudu v stredoveku sú sporé. Spôsob života a zdrojov ich obživy tak môžeme odvodzovať od všeobecných historických poznatkov. Existencia panského salaša v Suchániku naznačuje, že základným zdrojom obživy poddaných bolo ovčiarstvo a s ním spojené aktivity v poľnohospodárstve- pestovanie krmovín, pre doplnenie obživy na terasovitých poličkach aj obilovín a zeleniny. Takýto stav pokračoval i po príchode prísťahovalcov z Lehôtky. Chov oviec poskytoval aj základnú surovinu na výrobu odevu, súkno z ovčej vlny, ktoré si vyrábali doma a zhutňovali vo valche-karlove pri dolnom suchánskom mlyne na konci terajšieho chotára v Suchánskej doline. Ovčiarstvo začalo strácať na význame v 19. storočí, keď súkno v odevu začalo nahrádzať plátno z konopí a ľanu, postupne potom priemyselný textil. P. Mihalkin v kronike zaznamenal: „*Šatenie až do konca 19. storočia bolo jednoduché, z domácich výrobkov zhotovené. Tak väčší, ako aj slabší gazdovia ovce držali. Ženy z vlny napriadli nite, natkali plátno a v našom karlove pri dolnom mlyne súkno sa zhotovilo. Z neho dali ušit' mužský oblek, k tomu aj kapce a čiapky. Takýto oblek bol mocný a trváci. Ženy chodili na „maďarskô“ územia na konope, z ktorých z určitej časti ženskej odev šili“.*

Viac o živote ľudu sa dozvedáme z cirkevných dokumentov. Spoločná evanjelická cirkev patrila v tom čase medzi najbohatšie cirkvi v Hon-te. Okrem iného o tom svedčí výška tzv. kathedratického poplatku. Kým v r. 1754 platili niektoré cirkvi po 2 zlaté, dačovolomska platila 16 zlatých. R. 1699 si Suchánčania prestavali a zväčšili kostol a r. 1713 boli v ňom od-bavené prvé oficiálne bohoslužby. Pred r. 1732 pôsobil v Sucháni prvý uč-

teľ Ján Chrapáň (presný dátum jeho pôsobenia sa nezachoval). Druhý učiteľ v poradí Juraj Czéry tu pôsobil v rokoch 1732-1735. Školská dochádzka v tom čase nebola ešte povinná. Reformu školstva po r. 1777 (tzv. tereziánska škola) vykonala Mária Terézia. Povinná školská dochádzka bola zavedená až reformami cisára Jozefa II. r. 1785. Tento panovník reformou z 2. 8. 1785 zrušil aj nevoľníctvo. Reformou sa odstánila nesloboda poddaných. Pri dodržaní určitých podmienok sa mohli slobodne s'ahovať a vstupovať do manželstva podľa vlastného rozhodnutia. Tieto reformy sa odzrkadlili aj na uzatváraní manželstiev Suchánčanov s partnermi z iných obcí. Ešte pred rokom 1720 sa začalo prejavovať vyst'ahovalectvo na Dolné zeme. Vyst'ahovalectvo pokračovalo aj v rokoch 1760-1770. Zasiahlo tak Dačov Lom ako aj Sucháň. Vyst'ahovalci sa usádzali v maďarskej Békeščábe, juhoslovanскеj Starej Pazove, v okolí rumunského Nadľaku, kde je dodnes rozšírené priezvisko Suchánsky (zo Sucháňa). Niekoľko rodín z rodu Mihalkin sa usadilo aj v okolí Balašských Ďarmôt.

R. 1782 predstavala cirkev budovu školy. Namiesto pôvodnej drevenej bola vystavaná nová z kameňa. 6. 11. 1703 bol na seniorálnom konvente v Dačovom Lome zvolený za seniora miestny farár Peter Rosziar. 26. a 27. 8. 1741 sa v Dačovom Lome konala voľba superintendenta. Zvolený bol miestny farár Jeremiáš Pilárik, ktorý o dva roky po zvolení zomrel (začal viesť spomínané matriky). Tolerančný patent Jozefa II. z 13. 10. 1781 zrovnoprávnil všetky kresťanské cirkvi a uzavrel dlhodobé obdobie náboženských bojov a neznášanlivosti. S narastajúcim počtom obyvateľov sa Suchánčania začali cítiť dostatočne ekonomicky silnými, aby si zriadili samostatnú cirkev. Keď našli podporu aj u panstva Dačovcov, vyslali r. 1783 priamo na cisársky dvor vo Viedni s prosbou o osamostatnenie dvoch príslušníkov cirkvi Jána Slúžika a Jána Mihalkina, Velkovho (podvetva Velkovcov). Žiadosti bolo vyhovené a od 1. januára 1784 sa cirkev osamostatnila.

Miestne záznamy sa nezmieňujú o tom, v ktorom roku bola vystavaná fara s hospodárskymi budovami. Pomerne podrobne poznáme len roky ich následných opráv. Mapa z r. 1782 v priestoroch súčasného areálu fary zaznamenáva čiernou farbou tri hospodárske budovy. Stručný zápis, že

po osamostatnení cirkev počas troch rokov vybudovala faru s príslušnými hospodárskymi stavbami naznačuje, že samotná fara bola vybudovaná zhrátka po r. 1784. Na mape r. 1854 je už zakreslená červenou farbou. Nie je vylúčené, že cirkev aj vzhľadom na prestavbu kostola (1669) sa na odlúčenie pripravovala v dostatočnom predstihu a niektoré hospodárske budovy postavila už pred rokom 1784. Za prvého farára si zvolila Daniela Kováča, bývalého legínskeho učiteľa, ktorý tu úradoval za 18 rokov.

Rod Mihalkinovcov

Skladba suchánskych rodov sa menila. Niektoré zanikli, iné vznikali. Príčin je niekoľko: vyst'ahovalectvo, mory a epidémie, malopočetnosť narodených dedí, zmena ekonomických podmienok, prist'ahovalectvo a iné. Niekoľko rokov som sa venoval skúmaniu vlastného rodokmeňa a s ním súvisiacich poznatkov o jednotlivých generáciách. Podrobne som ich s rodokmeňom manželky – Piatrovcov zaznamenal v digitálnej forme. Z nich do tejto publikácie vyberám len časti, ktoré skonkrétizujú opisované udalosti v obci.

Rod Mihalkinovcov patril v 18. a 19. storočí medzi najrozvetvenejšie rody v Sucháni. Založila ho matka Tomáša Mihalkina, zapísaného v zozname daňovníkov r. 1715, narodená okolo r. 1650, ktorá zomrela pred vedením matrik. Jej synov Tomáša a Jána môžeme považovať za prvú generáciu Mihalkinovcov, o ktorých máme konkrétnejšie poznatky. Tomáš Mihalkin zomrel ako 70 ročný 3. mája 1747. Narodil sa teda v r. 1677. Pravdepodobne mal brata Jána, ktorý bol zat'om v niektorej z rodín Slavkovcov, zaznamenaných v súpise z r. 1715 a zomrel pred vedením matrik. Dosvedčuje to zápis v matrike narodených r. 1733, kde je ako krstná mama zapísaná Slavkov Jána Mihalkina vdova. Je možné, že sa volala Mariša (Mária), o čom svedčí zápis z r. 1735, kedy bola vo februári krstnou mamou Andreasa (Andreja) Slavkovho. Meno Mariša (Mária) sa ďalej ako manželka Mihalkinovcov neuvádza. Jánova vetva sa už ďalej nerozvíjala. Skončila sa jeho synom Jurajom Mihalkinom, ktorý zomrel ako 67 ročný 24. 11. 1773. Narodil sa tak r. 1709. Manželkou Juraja bola Dorota Bohová, ktorá zomrela ako 74 ročná 17. 11. 1782-narodila sa r. 1708. V jej zápise o umrtí je ako u jednej

z mála uvedené i meno manžela Juraja Mihalkina. O narodení detí tohto manželského páru nie je žiaden zápis. Dorota mala v obci zrejme významné postavenie, nevylučujem možnosť, že bola babicou (pôrodnou asistentkou). Krstnou mamou novorodencov bola zapísaná 16 krát: 10. 1. 1736 Jánovi Vargovi, 31. 8. 1737 Pavlovi Šimkovi, 13. 8. 1738 Dorote Slavkovej, 5. 7. 1739 Jurajovi Antolovi, 22. 7. 1741 Jánovi Velkovmu, 1742 Ondrejovi Zautisovi, 6. 4. 1743 Márii Obertovej, 1. 8. 1744 Ondrejovi Šimunkinovi, 27. 4. 1745 Anne Slavkovej, 14. 2. 1747 Tomášovi Velkovmu, 30. 6. 1748 Dorote Beňovej, 15. 2. 1750 Matúšovi Jančovmu, 22. 9. 1750 Matúšovi Beňovi, 15. 10. 1751 Matúšovi Vargovi, 8. 2. 1752 Dorote Kukučkovej a 27. 12. 1755 Dorote Velkovej. V tom čase mal novorodenec päť-šesť krstných rodičov. Vyskytol sa i prípad, že krstnými rodičmi u Velkov v januári 1731 bolo päť žien a žiaden muž. Reprodukčný proces manželských párov trval i viac ako 20 rokov. Žena začala rodiť 16. -18. ročná a končila pred štyridsiatym rokom veku (sú prípady, že i tesne po ňom). Veľká bola i úmrtnosť detí.

Prvý zápis v matrike o narodení v rodine Mihalkinovcov je 3. január 1731, kedy sa rodičom Jurajovi Mihálkinovi (Ďuro) a Ližbette narodila dcéra Helena. Krstnými rodičmi boli: Martin Gažo, Jančovkin Ján, Butáš Tomáš, Elena Alberova, vdova malého Janka, vdova Černého.

Tomáš Mihalkin mal dvoch synov Tomáša a Juraja. Meno jeho manželky nepoznáme.

Juraj Mihalkin mal za manželku Ližbetu (Alžbeta-Beta). V manželstve sa im narodili: r. 1728 Ján- zomrel štvorročný 6. 1. 1732, 3. 1. 1731 Helena, 24. 11. 1733 Dorota, 7. 1. 1738 Jantus (Ján), zomrel 1739, 10. 8. 1741 Anna, 27. 3. 1744 Juraj-zomrel 5. 9. 1749 a 12. 12. 1750 Tomáš, ktorý si r. 1771 vzal za manželku Máriu Cesnakovú. V manželstve sa im narodili tri dcéry: 5. 2. 1772 Dorota, 11. 3. 1776 Mária a 4. 5. 1781 Anna. Vetva tak po mužskej línii nepokračovala. Manželstvo uzavreli pred vedením matrik. Aj Ližbeta bola krstnou mamou vo viacerých prípadoch. Dátumy umrtí Juraja a Ližbety som v spoločných matrikách nenašiel, nedá sa teda zistiť ani rok ich narodenia. M. Križan uvádza, že medzi vyst'ahovanými rodinami na Dolné zeme (do Békešskej Čaby, Komlóša) v prvej polovici 18. storočia

boli aj Mihalkinovci. Je možné, že v staršom veku (okolo 60-tych) po uzavretí manželstva najmladšieho syna (1771) Sucháň opustili. O vyst'ahovalectve na Dolné zeme mala vedomosť aj Z. Mihál'kinová, moja matka, ktorá si z detstva pamätala, že dlho udržiavali kontakty s vetvou Mihalkinovcov, ktorá sa rozvíjala v okolí Balašských Ďarmôt. Hovorila i o tom, že pôvodne sa vyst'ahovali traja bratia, z ktorých dvaja sa do Sucháňa zakrátko vrátili.

Tomáš Mihalkin, zomrel ako 95 ročný 1. 4. 1778 v dome č. 38, narodil sa r. 1693. Za manželku mal Doru Mihalkinovú, ktorá vo veku 75 rokov zomrela 20. 7. 1772- narodená r. 1697. V manželstve sa im narodili a dožili sa dospelosti štyria synovia, z nich traja rod Mihalkinovcov rozvetvovali:

Prvý - Juraj Mihalkin, zomrel ako 97 ročný 2. 9. 1812- nar. r. 1715. Za manželku mal Dorotu rod. Butašovú, zomrela 91 ročná 28. 7. 1806- narodená r. 1715. Manželia boli bezdetní.

Druhý - Tomáš Mihalkin, nar. okolo r. 1716-17, zomrel 16. 2. 1769 bez udania veku. Za manželku mal Dorotu Bohovú, zomrela 2. 1. 1777 vo veku 60 rokov-nar. r. 1717. V manželstve sa im narodili: 5. 1. 1735 Ján, (zomrel 1749), 20. 6. 1737 Tomáš, 31. 10. 1739 Martin, 4. 12. 1741 Andrej, 10. 8. 1744 Ján, 10. 2. 1747 Mária, - zomrela 28. 9. 1749, 10. 10. 1751 Anna, 25. 3. 1758 Dorota.

Tretí - Andrej Mihalkin, zomrel 21. 5. 1793 ako 75 ročný - nar. 1718. R. 1742 si vzal za manželku Dorotu Ďurišovú, zomrela 72 ročná 27. 9. 1794, nar. r. 1722. V manželstve sa im narodili: 26. 7. 1749 Anna, 20. 1. 1752 Dorota, 13. 4. 1755 Juraj, 6. 10. 1757 Mária, 21. 8. 1762 Anna. Rodina bývala v dome č. 41.

Štvrtý - Michal Mihalkin, ktorého umrtie sa v matrike nenachádza. R. 1744 si vzal za manželku Dorotu Butašovú, ktorá ako 61 ročná zomrela 10. 2. 1784, narodila sa tak r. 1723. Bývala v dome č. 41. V manželstve sa im narodili: 4. 9. 1749 Ján, 13. 2. 1752 Juraj, 9. 10. 1755 Mária, 28. 1. 1759 Matej. Rodiny Tomáša, Andreja a Michala bývali v jednom spoločnom dome č. 41. Je možné, že Michal po smrti manželky odišiel mimo Sucháňa.

Rodostrom všetkých vetiev Mihalkinovcov, ktorí sa v Sucháni narodili alebo tu majú pôvod tak vedie k trom bratom: Tomášovi, Andrejovi a Michalovi, od nich k Tomášovi, nar. 1693 a hodnoverne (zatiaľ) končí Tomáš-

šom nar. 1677, zapísaným v súpise r. 1715.

V tretej generácii vznikajú aj tri podvetvy nášho priameho rodokmeňa. Všetky začali v Sucháni a neskoršie sa rozvíjali aj v obciach Horný Dačov Lom a Lešť. Mihalkinovci sa po ženskej línii dostali aj do vetvy rodu Piatrovcov, z ktorého pochádzala moja manželka Mária. Všetky tri sa nakoniec v Sucháni i spojili. V ďalšej časti ich preto označím ako dačovolomská vetva /DLV/, leštianska vetva /LV/ a Piatrovská vetva /PV/. Zároveň s nimi budem sledovať aj vetvu Piatrovcov.

Piatrovskú vetvu založil Tomáš, dačovolomskú a leštiansku Michal.

V štvrtej generácii rod Mihalkinovcov rozvetvovali:

- Andrej Mihalkin, nar. 4. 12. 1741 Tomášovi a Dorote s manželkou Annou Slavkovou-sobáš r. 1761 Narodené deti: 13. 10. 1764 Ján, 26. 11. 1768 Mária, 1773 Zuzana, 6. 4. 1777 Anna, 5. 9. 1779 Juraj.

- Ján Mihalkin, nar. 10. 8. 1744 syn Tomáša a Doroty s manželkou Helenou Krajčovou-sobáš r. 1765. Narodené deti: 2. 11. 1769 Andrej, 17. 4. 1778 Juraj, 25. 5. 1783 Mária. Manželia sú pokračovateľmi

p i a t r o v s k e j vetvy. Dorota zomrela 25. 4. 1816, úmrtie Jána nezistené.

- Tomáš Mihalkin, syn Juraja a Ližbety – rozvedené v predošlej časti.

- Juraj Mihalkin, nar. 13. 2. 1752, syn Michala a Doroty Butašovej-sobáš r. 1771 s Dorotou Slavkovou. Narodené deti: 1773 Anna, 8. 4. 1781 Mária, 23. 12. 1788 Dorota, 19. 12. 1893 Juraj. Manželia sú pokračovateľmi d a č o v o l o m s k e j vetvy. Juraj zomrel 67 ročný 27. 2. 1819, úmrtie manželky nezistené.

- Juraj Mihalkin, nar. 13. 4. 1755, syn Andreja a Doroty s manželkou Máriou Šulanovou-sobáš 13. 2. 1776. V manželstve sa im narodili: 7. 10 1777 Andrej, 16. 6. 1778 Ján 30. 11. 1782 Tomáš, 12. 2. 1785 Juraj, 15. 4. 1790 Anna.

- Matej Mihalkin, nar. 27. 1. 1759 Michalovi a Dorote, sobášom 9. 2. 1779 si vzal za manželku šestnásťročnú Annu Slavkovú. V manželstve sa im narodili: 13. 12. 1783 Ján, 7. 4. 1787 Anna, 22. 4. 1790 Juraj, 10. 5. 1795 Andrej. Manželia sú pokračovateľmi l e š t i a n s k e j vetvy. Matej zomrel

25. 4. 1812, úmrtie Anny nezistené.

- Ján Mihalkin, asi nar. 13. 2. 1752 rodičom Michalovi a Dorote. S manželkou Máriou Oravcovou, s ktorou uzavrel manželstvo mimo Sucháňa (priezvisko vedie na Oravu) sa im narodili: 14. 9. 1786 Andrej, 12. 9. 1789 Anna, 18. 2. 1794 Ján, 24. 6. 1799 Juraj, 24. 6. 1803 Tomáš.

Pozn. : 24. 2. 1783 je zaznamenané uzavretie manželstva Tomáša Mihalkina s Máriou Oravcovou v dačovolomskom kostole. Mohlo dôjsť k zámene krstného mena Tomáš-Ján.

Štvrtá generácia

DLV: Juraj Mihalkin, syn Michala, nar. 13. 2. 1752 si r. 1771 vzal za manželku Dorotu Slavkovú, nar. 8. 1. 1757 rodičom Jakubovi Slavkovmu a Anne r. Beňovej. V manželstve sa im narodili: Anna, 19. sept. 1773, Ján, 16. 6. 1778 – pokračovateľ vetvy, Mária, 8. 4. 1781, Dorota, 23. 12. 1788 a Juraj, 19. 2. 1793, Juraj zomrel 67 ročný 27. 2. 1819. Pochovaný je pravdepodobne v najstaršom cintoríne. Úmrtie manželky nezistené.

LV: Matej, syn Michala, nar. 28. 1. 1759, 9. 2. 1779 uzatvoril manželstvo so 16 ročnou Dorotou (Dorou) Slavkovou, narodenou 22. 9. 1763 rodičom Martinovi Slavkovmu alias Pavlis a Dore rod. Beňovej. Pri narodení detí je už uvádzané meno Anna Slavková. Pozn. V r. 1779-1783, kedy sa Matejovi narodil prvý syn jeho prípadné druhé manželstvo nie je evidované. Nie je evidované ani úmrtie Doroty. V rokoch 1779-1810 je ako otec zapísaný len jeden Matej Mihalkin. Narodené deti: 13. dec. 1783 Ján-pokračovateľ vetvy, Anna, 7. 4. 1787, Juraj, 22. 4. 1790, Matej, 15. 10. 1792, Andrej, 10. 5. 1795. Matej ako manžel Anny Slavkovej zomrel 25. 4. 1812. Pochovaný je pravdepodobne v najstaršom cintoríne. Záznam veku 55 rokov o dva roky nesúhlasí s dátumom narodenia.

PV: Ján Mihalkin, syn Tomáša a Doroty Bohovej, nar. 10. 8. 1744 r. 1765 uzatvoril manželstvo s Helenou Krajčovou, nar. 1747, zomrela vo veku 69 a pol roka 25. 4. 1816. Pochovaná je pravdepodobne v najstaršom cintoríne. Narodené deti: Andrej, 2. 11. 1769-pokračovateľ vetvy, Juraj, 7. 4. 1778, Mária, 25. 5. 1783. Ostatné údaje nezistené.

Uzatváraním manželstiev sa aj pôvodné husitské rody postupne spájali s ostatnými suchánskymi. I keď si mnohí ich príslušníci udržiavali tradície českobratského náboženstva naďalej (príklady mám aj z vlastnej vetvy), oficiálne sa stali členmi – údmi evanjelickej cirkvi. Do cirkevných funkcií, ktorých zloženie poznáme od r. 1802 bol prvý príslušník rodu Mihalkinovcov zvolený viac ako jedno storočie po osamostatnení cirkvi (108 rokov). Roku 1892 bol za prezbytera zvolený Ján Mihálkin. Neskoršie boli volení: r. 1905 za kostolníka Ján Mihálkin, Velkov, r. 1907 za presbytera Pavel Mihálkin Velkov, r. 1911 za kurátora Ján Mihálkin, Velkov, r. 1911 za presbyterov Ján Mihálkin, Obert a Pavel Mihálkin, Velkov, r. 1938, Ján Mihálkin, r. 1994 za presbyterku a zároveň pokladníčku zboru Mária Mihálkinová (funkciu vykonávala až do svojej smrti 13. 6. 2013) a r. 2008 za presbytera Ján Mihálkin (autor).

V rokoch 1777-1814 v piatej generácii uzavreli Mihalkinovci –muži jedenásť manželstiev v Sucháni a dve v Dačovom Lome. Stali sa tak jedným z najrozšírenejších suchánskych rodov s viac ako desiatimi vetvami. Do ďalších sa od polovice 18. storočia vydávali ich dcéry. Na začiatku 19. st. sa dvaja dostávajú do Dačovho Lomu. 30. 4. 1810 Matej, 14. 6. 1813 Andrej, obaja boli synovia Mateja a Anny rodenej Slavkovej.

Počet detí narodených Mihalkinovcom v období 1751-1850 v 50 ročných intervaloch mierne narastal. V rokoch 1751-1800 sa im narodilo 48 detí, z toho 22 chlapcov. V rokoch 1801-1850 to bolo o 20 viac-68. Nárast nastal aj u chlapcov, keď sa ich narodilo o 16 viac, spolu 38. V priemere sa tak narodilo v jednom desaťročí 13-14 detí (13,6). V nasledujúcich dvoch desaťročiach začal počet narodených detí klesať a už sa viac nezastavil. Mihalkinovcom sa v rokoch 1851-1870 narodilo 18 detí z toho 11 chlapcov, čo je priemer na jedno desaťročie už len 9. Spôsobil to do značnej miery i nový trend narodených detí jednému manželskému páru - tri. Postupne v 19. st. a prvej polovici 20. st. odchádzali muži za manželkami do Príbeliec, Lešti, Čeloviec, Cerova. Rovnako si za manželky brali devy z iných obcí –Dačovho Lomu, Lešti, Pliešoviec.

V rokoch 1877-1900 sa narodilo v rodinách Mihalkinovcov 10 chlapcov a 8 dievčat, zomrelo 8 mužov a 9 manželiek. V r. 1911-1925 sa narodilo 6

chlapcov a 5 dievčat. Zomrelo 6 mužov a 8 manželiek. V r. 1926-2013 sa narodilo už len sedem detí, z toho tri dievčence. Posledným narodeným chlapcom bol Milan Miháľkin, 20. 4. 1946 (zomrel 16. 9. 1990), dievčaťom Marianna Miháľkinová, 21. 9. 1973, žije vo Francúzsku. Zomrelo 13 mužov a 12 manželiek. Posledným mužom bol spomínaný Milan, poslednou Mária Miháľkinová, zomrela 13. 6. 2013 (manželka autora). Na konci r. 2013 žijú v Sucháni už len dvaja potomkovia rodu Mihalkinovcov – Ján Miháľkin, nar. 1. 12. 1946-vrátil sa do Sucháňa z Dačovho Lomu, s dcérou Milenou Miháľkinovou, nar. 14. 2. 1971.

Rod pokračuje v Čelovciach, Trnave. Spolu sa v Sucháni v r. 1877-2013 narodilo Mihalkinovcom 36 detí, z toho 20 chlapcov a 16 dievčienec (započítaní sú tí, ktorí sa dožili dospelosti).

Chlapci dostávali len štyri krstné mená: Ján 10krát, Pavel 6krát, Juraj 4krát, Milan 1krát. Z tradičných prvých mien sa tak zachoval len Juraj. Posledný nositeľ prvého známeného mena Tomáš – Tomáš Miháľkin, Šovcov, vдовец po Anne Šovcov zomrel vo veku 56 rokov 1. marca 1877. Nositeľ mena Andrej - Andrej Miháľkin, manžel Anny Jančovej zomrel 57 ročný, 5. 4. 1902. Dievčence do r. 1970 dostali len dve mená – Mária 9krát a Anna 5krát. Potom ešte Milena 1krát a Marianna 1krát.

V 19. -20. st. priezvisko Mihalkin dostalo zásluhou pôrodných asistentiek (baby, babky), matrikárov rôzne ďalšie podoby. Tak sa i v tej istej rodine vyskytuje vo viacerých obmenách: Miháľkin, Mihaľkin, Miháľkin. Počas silnejúcej maďarizácie dostalo aj podobu Miháľ, Mihaľ. Ako príklad uvediem podvetvu Miháľkinovcov v Sucháni. Ján - syn Jána Mihalkina a manž. Sekerešovej bol do cirkevnej matriky narodených 18. 11. 1905 zapísaný ako Ján Miháľ. Rovnako aj jeho traja synovia: Ján, nar. 1939, Pavel, nar. 1943 a Milan, nar. 1946. V matrike zomretých má už uvedené správne priezvisko Ján Mihalkin-zomrel 1. 3. 1968. Pod rovnakým priezviskom sú zapísaní i všetci jeho synovia. Pri skúmaní rodostromu je preto potrebné prihliadať aj na tieto skutočnosti. Od r. 1731 sa menili aj iné priezviská, napr. Martušin – neskoršie Martuš.

U rozvetvených rodov sa v 19. storočí až do sedemdesiatych rokov 20.

storočia používali prídomy. Napr. : Polenica, Fiškál, Jančovkin, Horný, Dolný, Vrchný, Spodný, Kupec, Miškov, Cikanov, Babiak, Pataľa, Hucko, Kovšinar, Poddedovský, Podkruhovský, Močarovský, Kécer, Hoviak, Horár, Kuka, Brna, Slúžik, Felciar, Kľučka, Pumpel, Kotruch, Kaprál, Koreň, Šuga, Rožkár, Bočora, Sajko, Krško, Bodor, Čeprek, Milý, Paľovský, Tringel, Dunčík, Paník, Rímsky, Ihlár, Poš(č)ár a ďalšie. Rozšírené boli prídomy podľa priezviska otca manželky, kde sa muž priženil (išiel na prístavky). Aj prídomy sa dedili na viac generácií po sebe, preto sú veľmi dobrou pomôckou pri skúmaní rodokmeňa.

Rod Piatrovcov

Priezvisko Piatrov bolo odvodené od mena Peter-Petrov-Piatrov. Peter je starogrécke meno a v slovenčine znamená „skala“. V suchánskom daňovom súpise z r. 1715 sa spomína Juraj Petrov. Po zavedení matrík je v nich prvý zápis o Piatrovcoch z 19. 11. 1731, kedy zomrela Elizabet, manželka Jána Piatrovho vo veku 45 rokov, narodila sa r. 1686. Ďalší zápis je zo 17. septembra 1732, kedy sa rodičom Tomášovi Piatrovmu a Dorote narodil syn Matej, ďalší z mája 1733, keď krstnou mamou Jána Slavkovho bola vdova Piatrová. 12. marca 1735 sa narodil Ján, syn Tomáša Piatrovho a manž. Doroty, 20. 10. 1735 Martin, syn Jána Piatrovho. Roku 1741 je zaznamenaný prvý sobáš, ktorý uzavreli Ján Piatrov s Dorotou. R. 1747 uzavrel sobáš Juraj Piatrov s Máriou Šindlerovou. Tento prehľad naznačuje že do r. 1731 žili v Sucháni minimálne tri rodiny Piatrovcov: Tomáša, Jána a Juraja, ktorí rod Piatrovcov ďalej rozvetvovali. Najstarším známym z rodu Piatrovcov je Andrej Piatrov, ktorý zomrel ako 80 ročný 1. 3. 1746, narodil sa tak v r. 1666, ďalším je Ján Piatrov, zomrel vo veku 61 rokov 11. 8. 1749, narodený r. 1688. Tretím je Tomáš Piatrov, zomrel vo veku 61 rokov 3. 12. 1759, narodil sa r. 1698. Tomáš je zakladateľom našej vetvy Piatrovcov.

Prvá generácia

Ktorý bol zakladateľom vetvy Piatrovcov zapísaných do daňového súpisu r. 1715, nepoznáme.

Druhá generácia

Tomáš Piatrov, nar. r. 1698, zomrel 61 ročný 3. 12. 1759, mal za manželku Dorotu (Doru), ktorej priezvisko nepoznáme. Manželstvo uzatvorili pred vedením matrík. V manželstve sa im narodili: 17. 9. 1732 Matej, pokračovateľ vetvy, 12. 3. 1735 Ján, 17. 1. 1740 Mária. Či bol ich synom aj Juraj, narodený pred vedením matrík, o ktorom uvádzam známe údaje, potvrdiť toho času neviem. Juraj Piatrov si r. 1747 vzal za manželku Máriu Šindlerovú. V manželstve sa im narodili: 24. 11. 1747 Mária, 3. 5. 1750 Zuzana, 26. 7. 1752 Anna, 29. 11. 1754 Andrej, zomrel 14. 2. 1756, 24. 7. 1757 Ján, 29. 9. 1764 Michal, 15. 2. 1762 Eva, 16. 11. 1768 Andrej.

Tretia generácia

Matej Piatrov, syn Tomáša a Doroty, nar. 17. 9. 1732 si 11. 2. 1752 vzal za manželku Annu Ištvánovú, nar. r. 1734 /presnejší dátum narodenia v matrike nie je, mohla sa narodiť mimo Sucháňa/, zomrela 65 ročná 6. 2. 1799. V manželstve sa im narodili: 1. 10. 1762 Andrej, pokračovateľ vetvy, 5. 3. 1765 Ján, 20. 3. 1771 Juraj, 27. 6. 1776 Matej, 8. 10. 1778 Martin. Dátum úmrtia Mateja som v matrike nenašiel.

Štvrtá generácia

Andrej Piatrov, syn Mateja a Anny Ištvánovej, nar. 1. 10. 1762 si 4. 2. 1782 vzal za manželku Máriu Jančovú. V manželstve sa im narodili: 15. 6. 1785 Ján, 6. 2. 1790 Juraj, 7. 6. 1794 Andrej a 21. 8. 1797 Mária. Pokračovateľom našej vetvy bol Andrej.

Viacpočetné úmrtia obyvateľstva

Pri sčítaní r. 1828 mala už obec 112 domov so 673 obyvateľmi, čo je najviac v celej histórii a pritom bol prírastok korigovaný počas epidémií veľkou úmrtnosťou, hlavne detí. Z nich uvediem aspoň dve pred osamostatnením cirkvi. R. 1777 - 78 zomrelo v Dačovom Lome a v Sucháni 86 detí, z toho vo veku do 3 rokov 54, od 4 - 6 rokov 19, od 7 - 8 rokov 13. Z nich bolo z rodiny Mihalkinovcov (Tomáša) len jedno dievča vo veku do jedného roku.

Pred epidémiou sa v r. 1774 -77 narodilo 94 detí.

V r. 1768 zomrelo na mor 105 ľudí, čo je dvojnásobok úmrtnosti z predchádzajúcich dvoch rokov. V samotnom Sucháni bola najväčšia úmrtnosť zaznamenaná v r. 1873, keď na cholera, ktorá vypukla v auguste, zomrelo 89 ľudí, z toho traja na žatve na Dolniakoch. 86 je pochovaných v cintoríne nad niekdajšou márnicom. Pavel Mihalkin o cholere (kolera) zaznamenal (čiastočne krátené a upravené):

„Rok 1873 žalosťou a hrôzivou spomienkou zostane v pamäti národa. V tomto roku vypukla morová nemoc, ktorá nemilosrdným spôsobom ľudí pustošila. V jarnej dobe v mesiaci marci začali na šarlach a osýpkach husto mrieť malé dieťatá do dvanásteho roku. Toto umieranie bolo na čas utíšené, ale v mesiaci auguste dostavila sa kolera, na ktorú ľudia padali ako muchy. Cholera napadla človeka kŕčami, vracaním, hnačkou, horúčkou na vnútroštrných orgánoch a žiadosťou túžbou za vodou na ubasenie smädu. Ja ako malý chlapec očitým svedkom som bol toho, že na prostred obce aj tri rakvy boli znesené a tam sa miesto dvora pohrebné počestnosti vybavili. Nariekačky od truhly boli odstránené, kary v tej miestnosti, kde chorý zomrel boli zakázané. Rovnako bolo zakázané navštevovať chorých. Na oboch koncoch obce boli držané varty, ktoré mali príkaz nedovoliť s mŕtvym prejsť cez dedinu.“

Cholera v menšom rozsahu bola i v auguste r. 1849. Podľahlo jej 18 ľudí, z toho piati Mihalkinovci: 5. 8. Juraj, manžel Heleny Ďurovej, 23 ročný, 11. 8. Mária, 37 ročná, manželka Jána Mihalkina, 16. 8. Mária, 25 ročná, manželka Jána Mihalkina, 24. 8. Andrej, manžel Heleny Obertovej, 63 ročný, 24. 8. Juraj, manžel Anny Antolovej, 40 ročný.

R. 1807 (prevažne od septembra do decembra) zomrelo 51 detí najviac vo veku do 6 rokov. Po cholerách r. 1849 a hlavne 1873 sa už počet obyvateľov Sucháňa nad hranicu r. 1828 nikdy nedostal.

Štatistika obyvateľstva: 1828 - 673, 1869 - 621, 1880 - 559, 1890 - 600, 1900 - 635, 1910-589, 1921 - 538, 1930 - 497, 1940 - 511, 1948 - 440, 1961 - 488, 1970 - 444, 1980 - 402, 1989-325.

Poznáme niekoľko príčin poklesu obyvateľstva: menší počet narodených detí jednému manželskému páru, ktorý započal v druhej polovici 19. storočia, vyst'ahovalctvo za prácou a manželskými partnermi do iných obcí, obe-

te svetových vojen a po druhej svetovej vojne odchod za vzdelaním, prácou, lepšími ekonomickými a životnými podmienkami do mestských aglomerácií.

Pokles nezastavil ani príchod nového etnika – Rómov. Na začiatku 20. storočia sa v dolnom konci obce – Závoš'oku usadili tri rodiny, z nich jedna bola bezdetná. Rodiny Jána Oláha so Zuzanou Oláhovou a Michala Oláha s Teréziou Oláhovou sa začali rozvetvovať. Prvá menovaná mala 19 detí, ktoré sa všetky dožili dospelosti. V Závoš'oku - samostatnej osade si postupne vybudovali deväť murovaných, zväčša jednopriestorových menších domov. MNV zaviedol do osady elektriku a nechal vykopať studňu s osadeným ručným čerpadlom -pumpou. V 70. -80. rokoch minulého storočia bola osada postupne za spolupráce MNV s orgánmi ONV vo Veľkom Krtíši zlikvidovaná a domy zbúrané. Obyvatelia sa presťahovali do obce, časť i mimo nej. V osade sa v šesťdesiatych rokoch minulého storočia vyskytlo posledné hromadné infekčné ochorenie v Sucháni bez strát na životoch.

Historické zápisy a výskumy z 19. -20. storočia

Z histórie obce a života ľudí v 19. – 20. storočí v Dačovom Lome i v Sucháňi máme už z miestnych zdrojov veľké množstvo informácií.

Roku 1849 podľa miestnych kronikárov sa obyvatel'ov Sucháňa dotkli i revolučné udalosti v Maďarsku (Košútovo povstanie). P. Mihálkin ich opisuje nasledovne: „*Panovník Jozef I. povolal si na potlačenie košútovej revolúcie ruského cára Mikuláša II. V r. 1849 sa v našej dedine na tri dni po návrate z Maďarska utáborilo ruské vojsko v počte 24 tisíc mužov, že ich bolo. Ako chlapec sa pamätám, čo nám bačik starý Ďuroje, Strhársky vyprávali o Rusoch čo v našej dedine boli. - Za tri dni tu deti moje boli. Nad Lúkami v Suchániku okolo močíl'ov (terajšia čerpačka vodovodu), po dedine, zdola dediny, ani voda im deti moje nestačila. Brali ľuďom, čo zachytili. Strážnik zoť'ali na kúrenie, čo si varili a chleba piekli. Ako si zastal ku stromu, tak ho zoť'al. Pne nechávali veľké. Ten sa ku stromu neprihol, ale po stoačky ho zoť'al. A kde deti moje studňa bola a močidlá, to vypili a ľudia sa museli riadiť o vodu. Tak deti moje, ani ženám pokoja nedali. Ktorú chytiť mohli, mordovali ju, nak vás pán Bob chráni deti moje, žeby Rus nikdy nepriš'ov k nám (pozn. a prišiel ešte dvakrát). Aj v Antoloje humne Rus vyšiel na čerešňu oberať čerešne a spadol z nej, zabil sa. (znamená to, že tu boli začiatkom leta). Tak deti moje, Rusov toľko bolo, ako čo maku do kily ide. Od tých čias je porekadlo- Toľko vás je ako Rusov a Pne ako po rusky. “*

Udalosť opísal Pavel Mihálkin a odpísal do vlastnej kroniky Ján Sudra. Keďže sa Pavel Mihálkin narodil r. 1863 mal možnosť zaznamenať ju od priamych svedkov. Ako rozprávača uvádza bačika Ďuroje (Ďurovho), Strhárskeho. Priezvisko Ďurov je zaznamenané už v zozname rodov

v r. 1784 pri osamostatnení cirkvi. V matrikách som hľadal aj konkrétny prídomok Strhársky. V sledovanom období matrikári prídomky nezaznamenávali. Našiel som dvoch Ďurovcov, z ktorých jeden mohol byť prípadným informátorom P. Miháľkina: Ján Ďurov, manžel Márie rod. Kečkárovej, ktorý zomrel ako 68 ročný (narodil sa 1830) alebo Andrej Ďurov manžel Anny rod. Miháľkinovej, nar. 24. 11. 1821, ktorý zomrel 13. 6. 1885 ako 64 ročný. Keďže vekový rozdiel medzi nimi a P. Miháľkinom je 33, resp. 42 rokov údaj „bačik starý Ďuroje, Strhársky“ je akceptovateľný.

Podľa doterajších poznatkov z odbornej literatúry ruské vojsko opustilo Lučenec začiatkom augusta 1848. Zameral som sa aj na skúmanie údaju, ktorý môže vyvolať úsmev: „*Tak deti moje, ani ženám pokoj nedali, ktorú chytiti mohli, mordovali ju, atď.*“ V pôrodnosti po deviatich mesiacoch od augusta 1848, to znamená v mesiacoch apríl - máj 1849 nedošlo v Sucháni k žiadnemu výraznejšiemu nárastu.

Hlavná trasa odchodu ruských vojsk z Lučenca na Zvolen viedla cez Vígľaš. Vedľajšie trasy sa mi doskúmať nepodarilo. I napriek tomu považujem záznam za hodnoverný, pretože ho vyrozprávali priami účastníci udalosti.

Po r. 1848 a definitívne rokom 1870 v Sucháni zanikli feudálne vzťahy k pôde. Uzatváraním manželstiev dochádzalo k prepojeniu pôvodných rodov. Vznikla tak pomerne uzatvorená komunita, ktorú Bartolomej Krpelec r. 1914 charakterizoval: „*Čo v zraťstú sú obyvatelia zväčša vysokej postavy. Sú ľudia dost' pracovití, dost' rozumní, života schopní, skromných nárokov, žijú zvláštnej kupeckej povahy. Hmotne sú vzdor nášho skalnatého v 500 metrovej výške ležiaceho chotáru dost' dobre postavení. Čo hospodári v chovaní dobytky sú dost' pokročilí, ale v obrábaní poľa ešte zaostali. Len to je chyba, že ľud si nikdy neváží čo má a nie vtedy, keď to má.*“ Túto charakteristiku napísal po štyridsiatich rokoch zložitého spoločenského a hospodárskeho vývoja od vysporiadania feudálnych vzťahov k vlastníctvu pôdy.

Nie všetky rodiny sa dokázali s novými vlastníckymi vzťahmi k pôde vysporiadať. V období od r. 1850 (prevažne 1870) prišlo o svoje majetky 39 rodín (gazdov), z toho 7 súdnym nariadením a 32 verejnou dražbou. Menovitý zoznam sa neuvádza. Hlavnými príčinami boli súdne spory o majetok i medzi príbuznými a zadĺženosť z pôžičiek a úverov.

Popri epidémiách a vojnách sa najtragickejším obdobím v dejinách Sucháňa javia sedemdesiate roky 19. storočia. Nešťastia prichádzali v čase, keď pred prvým z nich Suchánčania prežívali jednu z najvýznamnejších udalostí tohto obdobia.

J. Macko výpis zo zápisníc cirkevného zboru (Dejiny cirkevného zboru Dačov Lom, Sucháň):

„29. apríla 1869 bol pamätný deň pre suchánsku cirkev. Vtedy sa práve položil základný kameň novej veže. Deň bol zabájený výstrelom z mažiaron, aby ľud vedel, že pre nich svitá slávny deň. Potom sa o deviatej na jednom a o desiatej na všetkých zvonoch zvonilo. Na to sa miestny slova Božieho kazateľ Ján Ambrózy, doprevádzaný Pavlom Dačom, dostavil ku chrámu. Najprv zaspievali pieseň: Ach zústaň svou milostí... Na to slova Božieho kazateľ prečítal listinu a s niekoľkými peniazmi vložil ju do sklenice a položil do základného kameňa. Potom murár s vinšom položil základný kameň. Slova Božieho kazateľ trikrát naň uderil a pritom zaintonoval: Ty si skala, na ktorej si postavím cirkev a zbor odpovedal: A brány pekelné ju nepremôžu. Nasledovala modlitba a po nej pieseň: Všichni již skládají. Po skončení nasledovala ofera a išlo sa do chrámu, kde mal kazateľ reč, v ktorej odpovedal na otázku: Prečo sa chrámy Božie stavajú? Potom nasledovala modlitba a ľud sa s radosťou vracal domov. A pokračovalo sa v práci. 7. novembra 24. nedeľu po Svätej Trojici bol posvätený chrám boží aj s novou vežou velebným pánom seniorom Adamom Mastisom, farárom devičanským. Ako slávnostný kazateľ bol pozvaný Karol Štúr, farár príbelský- Táto pamiatka sa bude pripomínať každoročne v nedeľu po Všetechsvätých, alebo prvú nedeľu v novembri“.

Ani nie o celý rok je v cirkevnej zápisnici tento zápis: J. Macko, výpis zo zápisnice: *„Roku 1870 dňa 6. septembra postretlo obec našu také brozné nešťastie, aké ju doteraz ešte nikdy nepostrehlo. V prostriedku obce v cirkevnom vdovskom dome, ktorý na tento čas Ján Buctan, mäsiar árendoval, pre ľabkomyselnosť a neopatrnosť jeho manželky, vypukol oheň, ktorý 53 domov a 80 ešte nevymlátených zbožím plné pajty na popol obrátil. Medzi týmito budovami sa nachádzala obecná krčma, jatka, mäsiarsky dom, horná vyhňa, škola so všetkými staviskami a vdovský dom. Škoda len povrchné bola stoličnou vrchnosťou na 30 000 florenov ošacovaná. Zhorel od Ganicov horný koniec všetok, až na druhú stranu po Gregorovcov, alebo Jána Šimona, ktorý zostal zachránený. Bože chráň nás, aby našu obec podobné nešťastie nikdy viacej nepostretlo.“*

Nestalo sa. R. 1873 prišla opísaná cholera a r. 1875 druhý požiar. Zho-

rela pri ňom druhá polovica obce - dolný koniec, ktorý bol pri prvom uchránený. Okrem domov a hospodárskych stavieb zhorela dolná vyhňa a spomínaný suchý mlyn. Spory a nenávisť, ktorá zavládla medzi obyvateľstvom vyústili do úmyselného podpaľačstva. Od r. 1876 do roku 1933 bolo úmyselne založených 45 požiarov, pri ktorých zhoreli domy a hospodárske budovy 41 domácností (gazdom). Vyčítanie podpaľačov nezastavila ani prvá svetová vojna. V tomto období pôsobila v dedine podpaľačská skupina mladých chlapcov, ktorí na objednávku založili niekoľko požiarov. Jej členovia po odhalení nemohli byť z dôvodu maloletosti (nemali 18 rokov) potrestaní. Menoslov kronikári nezaznamenali. Tri požiare pri búrkach spôsobil blesk. Blesk zapríčinil aj dve úmrtia (rozvedené v iných statiach).

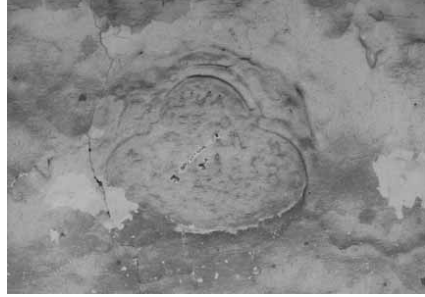
Bývanie

Podľa informátorov medzi najstaršie obydlia patrili jednopriestorové „*chyžky*“. Pozostávali zo zvislej kolovej konštrukcie vodorovne vypletenej prútím, vymazaným miesenou hlinou. Krov bol pokrytý slamou (šúbím). Spravidla slúžili ako letné sídla v lazoch. Podobnou technológiou boli stavané i dočasné hospodárske budovy. Vybavenie miestností bolo jednoduché – posteľ alebo lavica z dreva a stôl. Údajne sa viac takýchto stavieb nachádzalo v hone Liešť a v blízkosti súčasného lazú Martušovcov (Lazinka). Stavby boli opletané prútím z liesky, od čoho bolo odvodené pomenovanie lokality. V Sucháni som ich nezaregistroval. Popísala mi ich Anna Martušová, ktorej rodina mala chyžku tohto typu v Polomskej. S podobnou som sa oboznámil v Zemianskom Vrbovku, kde bol touto technológiou zhotovený včelín.

V popise mapy z r. 1854 sa uvádza, že v obci je 69 domov v ktorých je možné ubytovať 64 mužov, ďalej 42 maštali (hospodárskych budov). Z mapy r. 1868 je možné vyčítať, že na ľavej strane obce už dominujú murované obytné domy a naopak na pravej strane stále prevládali drevené budovy (P. Hronček). Väčšina z nich pravdepodobne zhorela pri požiaroch r. 1870 a 1875. V čase môjho príchodu do Sucháňa (1969) sa tu už žiadna drevenica nenachádzala. Nezaznamenal ich ani V. Mencl, ktorý v publikácii Lidová architektúra v Československu zdokumentoval aj nie-

koľko domov v Sucháni. V čelných múroch domov sa zachovalo jedenásť zdokumentovaných datovacích kameňov (kamenné tabule s vročením). Tri zdokumentoval V. Mencl, osem autor. Chronologicky udávajú roky výstavby: 1833, 1834, 1858, 2x 1863, 1868, 2x 1872, 1876 a 1884. U jedného kameňa sa dátum nedá hodnoverne určiť?

Datovacie kamene (kartuše) poukazujú aj na niekoľko ďalších skutočností – prenikanie slovenského národného obrodzenia a slavianstva do Sucháňa a drobenie vlastníctva v uzavretom priestore intravilánu obce. Údaje na dvoch kameňoch uložených v obecnom múzeu z asanovaných domov: Pivarčekovho, Ištvánovho a na dome Ľudových remesiel sú vyryté hlaholikou. Nápis na kameni z asanovanej časti Ďurčovho domu (v súčasnosti vo vlastníctve S. Bohovho), je v nemčine. Záznamy nie sú pretlmočené. Zadná časť domu Ľudových remesiel v súčasnosti s expozíciou Ľudového bývania bola postavená v r. 1833, prístavba prednej časti aj s podpivničením r. 1863 Po nej dom začal slúžiť pre dve samostatné domácnosti v blízkom príbuzenskom pomere. Každá z nich obývala jednu izbu so spoločnou vstupnou miestnosťou (pitvorom) a dymovou kuchyňou. Po osamostení jednej z rodín v druhej polovici 20. st. bola zadná izba využívaná ako komora. Delenie (drobenie) vlastníctva nehnuteľností doku-

mentuje aj izba rodinného domu č. p. . 31, ktorý spoločne obývali dve príbuzensky prepojené rodiny Velkocov a Piatrovcov. Tomuto stavu bol prispôsobený i kompaktný murovaný sporák s dvoma ohniskami pre každú gazdinú zvlášť (viď videozáznam Suchánsky ľudový kroj). V dvoch domoch som zaznamenal i najstarší typ lavice – hrubšiu dosku (fošnu) položenú na hranolcových kamených podstavcoch- u Ďurišov, obr. 3 a v dome ľudových remesiel.

Roku 1863 postavila murovaný dom aj obec. Dokumentuje to nápis na datovacom kameni v čelnom múre domu patriacemu do vlastníctva urbárskej spoločnosti v súčasnosti užívaného rodinou Štefana Kotlára. Slúžil pre potreby obecného predstavenstva a ako sídlo notára (túto funkciu zastával aj Štefan Orozházy). Od roku 1885 mala v ňom sídlo pošta (poštový úrad). Podľa časopisu Slovenskej pošty – Poštové zvesti 2/2000 bola pošta v Sucháni zriadená 5. novembra 1885 (poskytla Anna Holecová). Ostatné poznatky ohľadom pošty sú zatiaľ nedoskúmané. Po roku 1924 bola v ňom

zriadená predajňa Potravného družstva.

Za tým účelom bola vedľa nej vybudovaná kamenná Ľadovňa zastrešená slamenou krytinou, ktorá slúžila ako chladnička na uskladňovanie sudov s pivom a vínom. Podľa popisu informátorov (J. Martuš a J. Heveš) stála v strede pri severnom múre budovy a mala rozmery cca 5x3 metra. V budove bola vykopaná neprekrytá pivnica (jama) o hĺbke okolo dvoch metrov, ktorej steny boli obložené hrubšou vrstvou slamy. Sudy s pivom a vínom pokryli Ľadom nalámaným na vodných plochách v zime. Na otázku, ako dlho Ľad v Ľadovni vydržal, som dostal len všeobecnú odpoveď - „do leta“. Rovnako som nedostal konkrétnu odpoveď, či voda z topiaceho sa Ľadu vsakovala do zeminu alebo bola odvádzaná do blízkeho potoka. Ľadovňa bola asanovaná v päťdesiatych rokoch 20. storočia.

Kronikári okrem spomenutých zaznamenali v jednotlivých obdobiach tieto verejné budovy: obecný žalár s mučiarňou (obec mala aj kladu), nocľaháreň pre pocestných, márnicu, bitúnok (jatku), hajláš - budovu na spoločné stretávanie pri obecných podujatiach (obdoba kultúrneho domu), bujačiareň (býkareň), kde sa chovali plemenné býky a mliekareň.

Z pôvodných domov, ktoré neprešli rekonštrukciou, som mal možnosť sledovať dvanásť. Z nich malo rovnaké pozdĺžne dispozičné riešenie desať: predná izba (chyža), vstupná miestnosť (pitvor) s dymovou kuchyňou (udiarňou), komora, maštal' (*staja*). Len jeden (Velkov) nebol podpivničený. Výnimku tvoril spomínaný dom Benikovcov, č. p. . 69, postavený pre dve rodiny (gazdov) r. 1828. V súvislosti s ním môžeme sledovať aj podrobné informácie o spôsobe spolunažívania dvoch viacgeneračných rodín, postupnej modernizácie a zmien života roľníckych rodín od zrušenia poddanstva po súčasnosť. V 20. storočí prešiel do vlastníctva Piatrovcov a v roku 2013 do vlastníctva Mihál'kinovcov.

Piata generácia Piatrovcov

Andrej Piatrov, syn Andreja a Márie rod. Jančovej, nar. 7. 6. 1794 si sobášom 26. 10. 1813 vzal za manželku Máriu Velkovú, nar. 12. 12. 1797 rodičom Pavlovi Velkovmu a Anne Pavlíkovej. V manželstve sa im narodili: 25. 2.

1819 dcéra Anna, 25. 10. 1820 syn Ján. Andrej zomrel 42 ročný 19. 5. 1836. Mária sa ako 40 ročná vydala 5. 6. 1838 za Jána Beňu (45 ročný).

Šiesta generácia

Ján Piatrov, syn Andreja a Márie rod. Velkovej nar. 25. 10. 1820 si vzal 5. 6. 1838 za manželku Annu Beňovú, nar. 15. 9. 1822 rodičom Jánovi Beňovi a Anne Beracovej. V manželstve sa im 25. 3. 1842 narodil syn Ján, pokračovateľ vetvy. Ján Piatrov zomrel pred narodením syna - 28. 11. 1841. Anna Beňová sa druhýkrát vydala 6. 6. 1842 za Matúša Ištvána, zomrel 8. 8. 1846. Po jeho smrti sa 1. 12. 1847 vydala tretíkrát za Andreja Megu z Lešti. V manželstve sa im narodili 31. 8. 1848 Andrej, 20. 5. 1850 Mária a 17. 7. 1857 Pavel.

Podľa výskumu Márie Mihálkinovej môžeme od tejto generácie sledovať aj konkrétnejšie poznatky o Piatrovcoch manželkinej vetvy. Ján Piatrov (nar. 1820) prišiel za zať'a do Beňov z domu v strede obce na malom rade nad Madajovcami. Beňovci vlastnili dom v hornej časti obce na veľkom rade, kde toho času stojí starší dom Beracovcov (č. p. . 18). Pôvodný zhorel pri požiari r. 1895. Štvrtého júla 1895 udrel blesk do susedného domu Velkovcov, kde v izbe zabil mladú 23 ročnú gazdinú Máriu Velkovú, rodenú Beňovú. Jej dcéra Mária mala v tom čase tri roky, nar. 2. 6. 1892. Požiar, ktorý v dôsledku blesku vznikol, sa rozšíril na ďalšie štyri domy v susedstve. Beňov i Krajčov po požiari obnovili.

Beňov dom, v súčasnosti Beracov je na obr. posledný vpravo, foto J. Mencl, 1948.

Siedma generácia

Ján Piatrov, syn Jána a Anny rod. Beňovej, nar. 25. 3. 1842 si 28. 3. 1864 vzal za manželku Máriu Benikovou, nar. 16. 10. 1842, rodičom Pavlovi Benikovi a Elene Obertovej, ktorá zomrela vo veku 61 a pol roka 21. 4. 1904. V manželstve sa im 23. 12. 1869 narodil syn Ján a 26. 12. 1864 dcéra Mária. Ján Piatrov zomrel vo veku 75 rokov 2. 2. 1918.

Ján Piatrov, nar. 1842 po uzavretí manželstva odišiel za zat' a do Benikov. Benikov dom z r. 1828 ako jeden z mála v hornom konci obce pri požiarí r. 1870 nezhořel. Podľa záznamov sa požiar zastavil v susedstve u Gregorov o dva domy južnejšie. V tejto súvislosti Anna Piatrová (1917) spomínala, že keď sa požiar približoval „*stará mama uchytili prvý chlieb z posledného pečenia a v slameníku (ošatke) s ním trikrát obehli okolo domu.*“ Chlieb sa spravidla piekol jedenkrát týždenne a ten, ktorý sa sádzal do pece prvý, začali krájať a konzumovať ako posledný. Pripisovali mu magickú moc ochrániť dom pred zhorením (ohňom) pri požiarí v susedstve.

Benikov (Piatrov) dom na fotografii v strede, foto J. Mencl, 1948, vpravo po generálnej prestavbe po r. 1970. Fotografia dokumentuje, že ešte v tomto období nebola väčšina domov a súvisiacich pozemkov ohradená. Rovnako neboli ohradené záhrady za domami. K ohrádzaniu nehnuteľností pristúpilo obyvateľstvo postupne v osemdesiatych rokoch 20. st.

Dom mal nasledovné dispozičné riešenie: predná izba (chyža) s podpivničením, vstupná miestnosť (pitvor) v zadnej časti s dymovou kuchyňou,

zadná izba (chyža), komora, maštal', komora, maštal'. Hospodárske stavby stáli aj južne od domu. Obidve izby mali 32,5 m² podlahovej plochy. Piatrovci bývali v prednej izbe, z ktorej im patrila jedna polovica. Zadná izba patrila potomkovi prvých vlastníkov Jánovi Benikovi, za ktorého sa vydala dcéra Jána Piatrovho (1842), Mária, nar. 1864. Tradovalo sa, „že sa vydala z prednej chyže do zadnej“. Obidvom rodinám patrila jedna komora a jedna maštal', pitvor, udiareň a pivnicu užívali spoločne. Ján Piatrov (1842) po príchode do Benikov dostal prídomek Benik, ktoré prislúchalo i nasledujúcim dvom generáciám Piatrovcov. Predná izba v nasledujúcej generácii pripadla Jánovi Piatrovmu (nar. 1869), ktorý si vzal za manželku Máriu Miháľkinovú (17. 11. 1871), čím sa piatrovská vetva Mihalkinovcov spojila s Piatrovcami. Ján Piatrov, 1869 darovacou zmluvou zo dňa 21. 1. 1944 daroval čiastku domu, ktorú vlastnil, synovi Jánovi Piatrovmu, nar. 1909. Dar predstavoval hodnotu 1700 korún. Zo zmluvy vyplýva, že Ján sa stal vlastníkom jednej polovice prednej izby s časťou pitvora, komory a maštale, ktorú užíval s manželkou Annou rod. Velkovou, nar. 1917 a v prvých rokoch po narodení aj s dcérami Annou (1940) a Máriou (1947). Už počas života tejto generácie sa praktizoval systém podvojného hospodárenia. Piatrovci mali letné sídlo vo Veľkých Zabrach, ktoré prešlo aj do vlastníctva nasledujúcej generácie.

Ôsma generácia

Ján Piatrov, (na obr.) syn Jána a Márie, rod. Benikovej nar. 23. 12. 1869 si vzal za manželku Máriu Miháľkinovú, nar. 17. 11. 1871, dcéru Jána Mihalkina a Márie Obertovej. Sobáš uzavreli 13. 1. 1888. V manželstve sa im narodili: 13. 1. 1894 Helena (vydatá do Beracov), 4. 3. 1897 Anna (vydatá do Slavkov, Babakovcov) a 23. 1. 1909 Ján. Ján Piatrov zomrel 24. 2. 1954 a man-

želka Mária 31. 5. 1933. Laznicke sídlo pozostávalo z murovanej *chyžky* (malý domček), hospodárske stavby boli drevené.

Oprava domu č. p. . 69 po druhej svetovej vojne

Druhú polovicu prednej izby s príslušnými spoločnými priestormi a pozemkami odkúpila 21. 1. 1957 Anna Piatrová za 5000 Kčs od Márie Jančovej, rod. Benikovej a Márie Zuzinovej, posledných vlastníčok z pôvodného rodu Benikovcov. Rodina Jančovcov sa po komasácii r. 1931 trvale usadila na Mihál'ovej v časti Poddedová. Kúpou Anne Piatrovej pripadla polovica domu na p. č. 29/1 a stavbami s pozemkami na p. č. 29/2. Od tých istých vlastníčok odkúpila kúpno-predajnou zmluvou z 30. 8. 1963 potvrdenej v Sucháni 31. 8. 1963 a potvrdenou uznesením Okresného súdu vo Zvolene 31. 3. 1964 za 2000 Kčs druhú polovicu domu s pozemkami. Polovicu schátranej stodoly odkúpili od rovnakých vlastníčok manželja Mihálkinovci 29. 1. 1987. Prvá prestavba bola v zmysle stavebného povolenia zo dňa 5. 10. 1959 vykonaná v roku 1960. Zabezpečila ju Anna Piatrová po smrti manžela. V rámci adaptácie bola vykonaná výmena krovu obytnej časti a slamená krytina bola nahradená eternitom. Po odkúpení druhej polovice bola zrekonštruovaná zadná izba a predná komora. Generálnou prestavbou s prístavbou prešiel dom po roku 1969 - mojom príchode do Piatrov. Prestavba bola vykonaná na základe stavebného povolenia ONV vo V. Krtíši č. 679/70 Py zo dňa 25. 1. 1970 pre vlastníčku domu Annu Piatrovú. S prácami sme začali v máji 1970. Prvé dni zaznamenala manželka Mária v denníčku:

1. mája 1970: „Začali sme bírat' kuchyňu. Zároveň sme aj vynášali z prednej chyže. Spávame v zadnej, v komore máme veľa vecí, v novej maštali sa zdržujeme a pri vrchnej záhradke varíme (pozn. na sporáku pod holým nebom). Zrútili sme dnes komín a bovd (sklepenie na dymovej kuchyni). Práce sa zúčastnili Janko, otec, bačik Matejov (z Buzitky) a Kečkár-sused. Nikomu sme nič neplatili.“

2. mája 1970 sobota: „Vynášali sme z kuchyne zem a vynášali kameň. Boli nám pomôcť bačik Matejov, otec a Janko bol doma, nikomu sme nič neplatili.“

4. -9. mája 1970 pondelok až sobota: „Rúcali sme a vypratúvali kamenia aj zem. Zrútila sa celá kuchyňa, priečka od prednej izby, od dvora pitvor aj sa kamenia

poynášalo väčšinou, tak isto sa rozobral padláš a vyvožila sa zem. Janko mal v pondelok voľno, v ostatné dni okrem soboty robil, až sa vrátil z roboty. Otec robili celý týždeň. Vyvážali nám väčšinou mladý Suchár, prípadne niekto druhý. “

4. marca 1969 poskytlo JRD Márii mladomanželský príspevok v sume 8. 000 Kčs. 19. 1. 1971 bola Anne Piatrovej (vlastníčke domu) poskytnutá na výstavbu domu nenávratná pôžička 32. 000 Kčs, z toho od JRD 28. 000 Kčs.

Podľa evidencie zaznamenatej Máriou náklady na materiál a dopravu v prvom roku výstavby 1970 dosiahli výšku 54 487 Kčs. V nákladoch nie sú zahrnuté odmeny majstrom a pomocným robotníkom. Veľa odborných a pomocných prác nám bezplatne vykonali rodinní príslušníci a susedia, čo som následne u nich odpracoval. V tom čase bola bežnou vzájomná bezplatná výpomoc.

Prestavba zahŕňala prístavbu obývacej miestnosti (obývačky) so vstupnou miestnosťou (verandou) a v zadnej časti domu murovanou chodbou. Obidve miestnosti boli podpivničené. Zadná časť pivníc slúži ako kotoľňa, predná ako pomocná kuchyňa. Priestory bývalého pitvora a dymovej kuchyne boli premurované na kuchyňu s malou komorou (špajzou), kúpeľňou, záchodom a schodišťom na povalu. Novému stavu bol prispôsobený aj krov, strecha bola pokrytá eternitom. Na konci prvého roku prestavby bola už „hrubá“ stavba vrátane krovu a strechy hotová. Roku 1971 bol do domu zo studne Benikovka zavedený vodovod s príslušnou kanalizáciou. V roku 1972 bolo zavedené ústredné kúrenie. Splachovací záchod bol dokončený r. 1974. Dom po prestavbe bol kolaudačným rozhodnutím ONV Veľký Krtíš č. Výst. -126/77 oficiálne odovzdaný do užívania 16. 3. 1977. Po smrti Anny Piatrovej r. 2000 prešiel do vlastníctva Márie Mihálkinovej a po jej smrti r. 2013 do vlastníctva dcér Mileny a Marianny. V rokoch 1975 - 2000 bola postavená nová garáž, murovaná udiareň, kovová ohrada preddymovej záhrady, pristavená dreváreň a opravená druhá stajňa. Drobné úpravy a opravy pokračujú dodnes.

Malé kalendárium modernizácie a vybavenia domácnosti

- 19. 11. 1968 – zakúpená elektrická práčka s odstredivkou (výr. Kovosmalt Trnava)

- 20. 12. 1968 – zakúpená elektrická rúra na pečenie typ 154 (výr. Tatramat Matejovce)
- 18. 12. 1970 – zakúpená chladnička Lehel, obsah 150 l s malým mraziacim boxom
- 7. 1. 1972 - zakúpená obývacia súprava-celoorech PEZ (výr. Mier Topoľčany) v cene 12. 000 Kčs
- 26. 1. 1976- zakúpený nábytok spálňa Octav 2 v cene 11 200 Kčs
- 19. 2. 1979- zakúpená automatická bubnová práčka Tatramat 241
- 23. 7. 1983- zakúpený a nainštalovaný plynový sporák Mora
- 3. 10. 1984 – zakúpený automobil Škoda 105 L v cene 58 220 Kčs (Mototechna Lučenec)
- 12. 10. 1985 – zakúpená spálňa do detskej izby RS-0038 v cene 14 205 Kčs
- r. 1985 – z ruky zakúpený klavír Čajka (výr. ZSSR, r. 1975)
- 25. 10. 1985 – zakúpený farebný televízor Merkur Tesla 4160 AB. Satelitná súprava namontovaná 21. 1. 1999.
- 7. 1. 2002 – zakúpené do vstupnej haly liatinové kachle zn. Jotul v cene 24 300
- 3. 11. 2003 – zakúpený kotol Viadrus Hercules U 26 v cene 29 200 Sk pod ktorý bol r. 2014 namontovaný horák zn. Kovarson na pelety, štiepku a uhlie orech do 2 cm s ovládačom Panda v cene 2 100 €

Stodoly (humná)

Samostatné stodoly sú zaznamenané už na mapách z r. 1782 a 1854. Do veľkých požiarov sa stavali v blízkosti obydí, potom už v bezpečnej vzdialenosti od nich, spravidla na konci pozemkov intravilánu. Výnimočne v prípade nedostatočnej výmery pozemkov vlastníkov boli postavené i v blízkosti obydí. V dedine i v lazoch som zaznamenal niekoľko typov: drevené z otesaného (okresaného) i neotesaného dreva, kamenné, v kombinácii kameňa a dreva. Prevažne boli pokryté slamou, v súčasnosti i eternitom, napr. Pavlíkova, Kečkárova, Melicherova, Ištvánova (Mihalkinova).

Slamené strechy

Do medzivojnového obdobia boli všetky roľnícke domy pokryté slamenou krytinou. Dreveným šindľom boli pokryté len kostol, zvonica (parkán) s obranným múrom, fara a škola. Dosvedčujú to zápisy v účtovnej knihe cirkvi. Šindel sa v obci nevyrábal.

P. Miháľkin: „Až do konca 19. storočia sa obilie žalo len pomocou srpov, čo bola práca zdĺhavá a ťažká, ale šetrná, pretože sa zachránilo každé zrnko.“ Keď bolo obilie nízke, používal sa tento spôsob aj v prvej polovici 20. storočia. Obilie sa do polovice 19. st. mlátilo ručne za pomoci cepov. Okolo r. 1850 roľník Sekereš v Sucháni zakúpil gápeľ, ktorý ťahali kone. O niečo neskoršie zakúpili gáple aj Šajbanovci a Slavkovci-Babiakovci. R. 1890 zakúpil Ján Piatrov- Benik prvú mláťačku s trasidlami a r. 1910 Ján Sudra - Sochter mláťačku, ktorá už obilie aj čistila a toto padalo do vriec. Takýto spôsob mlátenia obilia sa praktizoval aj v prvých rokoch založenia družstiev a v záhumienkovom hospodárstve členov družstva až do sedemdesiatych rokov 20. storočia. Ručnú žatvu začala postupne nahrádzať strojová pomocou kosačiek a samovázov. Raž, ktorá bola určená na výrobu strešnej krytiny (šúbikov), mlátili prevažne ručne, od začiatku 20. st. v menšom i za pomoci ručne ťahaných mláťáčiek, tzv. šuboviek. Jednu mláťačku tohto typu venoval obci Pavel Kečkár, č. p. 66 a uložená je v obecnom múzeu.

Obr. 1: mlátenie obilia mláťačkou v stodole pred založením JRD Obr. 2: mlátenie obilia v poli po založení JRD

V medzivojnovom období začala nahrádzať slamené strechy pevná krytina (škridla, eternit), vo väčšom rozsahu po druhej svetovej vojne. V Sucháni sa slamené strechy na starších (predvojnových) domoch udržali do začiatku osemdesiatych rokov 20. storočia. Zaznamenávajú to i dobové fotografie z knihy *Lidová architektúra v Československu a výstavby kultúrneho domu*. Fotografie urobil autor knihy Václav Mencl po roku 1948. Na jednej z nich je drevený stĺp elektrického vedenia so žiarovkovým verejným osvetlením. Na fotografii z horného konca obce sú všetky tri domy pri studni Benikovka: Kečkárov č. p. . 66, Piatrov (náš) č. p. . 69 a Šajbanov č. p. . 70 pod slamenou krytinou. Rovnako tomu bolo aj na veľkom rade v radovej zástavbe, kde od domu P. Ištivána (zbúraný) boli pod slamou štyri domy. Na fotografiách z výstavby kultúrneho domu v r. 1966 - 70 vidieť v pozadí na západnej strane veľkého radu ešte šesť domov so slamenou krytinou. V osemdesiatych rokoch 20. storočia bola na nich slamená krytina nahradená eternitom.

Posledným domom, kde sa slamená krytina zachovala, bol dom ľudovej architektúry č. p. . 7. Prvá oprava slamenej strechy bola na ňom vykonaná v r. 1976 (opravu zabezpečil MNV). Ďalšia oprava z prostriedkov fondu Pro Slovakia bola zrealizovaná v r. 1992-93, generálna oprava v roku 1995. Obidve zabezpečil obecný úrad - starostka A. Triznová. Počas opráv bol na dome vymenený celý strop, slamená krytina, pôvodnými materiálmi opravené všetky vnútorné a vonkajšie omietky, vymenené hlinené podlahy a hlinené zásypy stropov miestností. Práce, ktoré som dozoroval, vykonali pracovníci stavebnej skupiny Poľnohospodárskeho družstva pod vedením majstra Miroslava Kuboleka. Za obnovu domu obdržal Obecný úrad a autor osobne Výročnú cenu časopisu *Pamiatky a múzeá v kategórii reštaurovanie-obnova za rok 1995*, udelenú Slovenským národným múzeom, Pamiatkovým úradom a citovaným časopisom. Ceny sme spoločne so starostkou A. Triznovou preberali 7. 9. 1996 v Košiciach. Odovzdával nám ich primátor mesta Rudolf Šuster, neskorší prezident SR.

V dome bola po ukončení opravy zriadená expozícia ľudového bývania z prvej polovice 20. storočia. Nahrávali sa v ňom i scény filmu Vianoce

na Honte a dokument o suchánskom ľudovom kroji. Nová slamená krytina žiaľ začala vplyvom poveternostných podmienok rýchlo chátrať. Aj napriek ďalším opravám sa ju nepodarilo udržať. Aby sa predišlo škodám na poválach a interiére budovy, bola v roku 2012 nahradená imitáciou eternitu (opravu zabezpečila A. Triznová). Slamené strechy tak v Sucháni definitívne skončili. Prečo strecha vydržala tak krátko? Z dvoch príčin: na výrobu dielcov sa používala raž z miestneho družstva. Nové vyšľachtené odrody raže nemajú požadovanú kvalitu slamy ako odrody pôvodné. Kvalite slamy a znalosti zhotoviteľov zodpovedala aj hrúbka dielcov- maximálne polovičná oproti dielcom zhotovovaným v minulosti. Technológiu ručnej žatvy, mlatby a výroby slamených dielcov som spracoval ako video dokument. Poznatky o pokrývaní slamenej strechy (šúbení) dopĺňa krátky film čsl. televízie natočený v réžii Dr. Kiripolského v rámci cyklu Encyklopédia obcí Slovenska,.

Žatva kosami v pároch

Do r. 1921 „veľkí i malí gazdovia“ chodievali na žatevné práce na Dolné zeme (Dolníaky) - územie dnešného Maďarska, kde žatva, začínala 2-3 týždne skôr ako v našich podmienkach. Za práce dostávali ako odmenu spravidla obilie. Rozdelením hraníc táto možnosť vedľajšieho príjmu zanikla, čo kronikár P. Mihálkin hodnotil pomerne nostalgicky: „Do prvej svetovej vojny sa do našej obce veľa metrických centov výžinkov a výmlatkov dovážalo. Keď tento najlepšší zárobok zanikol, boli mnohí obyvatelia donútení vyst'ahovať sa.“

Od začiatku 20. storočia, keď sa začali používať kosy, obilie sa žalo

v pároch. Ženci na žatvu obilia používali prispôsobenú kosu s kakarovom (niekde cakarovom). Jariny, hlavne jačmeň začínali žať skoro ráno na svitaní, po rozbrížení, kým bolo zarosené. Žatva ozimín – pšenice, raže, začínala ráno neskoršie. V poludňajších hodinách priamo na poli oddychovali a obedovali. Žalo sa tak, ako bolo obilie zavalené, aby sa odkosené steblá opierali o stojace. Žnica odkosené obilie za žencom zberala kosákom, nazberané hrste kládla za seba na riadok. Hrste sa povrieslami viazali do snopov. Oziminy spravidla po dožatí role (zeme medzi agrárnymi valmi), jačmeň a ovos len za rosy – neskoro večer alebo zavčasu ráno. Do jedného snopa viazali spravidla tri hrste, pričom žnica zhotovovala povriesla a ženc snopy viazal. Ak bolo obilie mokré alebo silne zaburinené, nechávalo sa v hrstiach na riadkoch preschnúť. Poviazané obilie ukladali do hrbok – krížov. Hrbka sa ukladala tak, že klasmi (klasovím) ležal na zemi len prvý snop. Ďalšie sa naň kládli klasovím dovnútra v pároch oproti sebe. Posledný vrchný (nepárny) sa položil do stredu hrbky klasovím nadol. Zakryl tak klasy spodných snopov. Ľudovo ho nazývali kňaz, menej farár. Do hrbky ukladali 11 ražných a 13 pšeničných snopov. Obilie zväzali na senných vozoch, rebrinákoch obtiahnutých hrubšou voznou plachtou. Ukladali ho do stodôl (humna), po zaplnení priestorov stodoly do stohov. Pod stoh naukladali vrstvu starej slamy alebo nekvalitného sena, tzv. rováš. Ako predel nahrádzania prácnej ručnej žatvy obilovín mechanizáciou možno v Sucháni považovať obdobie po roku 1948, keď vzniklo prvé strojové družstvo.

Mlátenie obilia cepmi

S mlátením obilia a následným viazaním slamených dielcov (šúbikov) začínali roľníci po skončení jesenných poľných prác a pokračovali v zimnom období. Mlátilo sa v stodole na *holovniä* (prejazdny priestor stodoly medzi štadlami), ktorá sa pred začatím prác starostlivo pozametala brezovou metlou. Pri mlátení si roľníci spravidla vzájomne pomáhali. Od ich počtu záviselo rozostavenie pri práci – „do dvojky“, „do trojky“, do „štvorky“, „do päťorky“, do „šestorky“ – väčší počet mlatcov som nezaznamenal. Táto práca si vyžadovala značnú zručnosť mlatcov. Mali pri nej zaužívaný pravidelný rytmus s určitým taktom, napríklad pri štvorke znel „*deťom chleba, deťom chleba, deťom chleba*“... Pri šestorke „*z rožij múky nameleme, nový chlebič jest' budeme, z rožij múky nameleme, nový chlebič jest' budeme*... Najrýchlejším tempom sa mlátilo v trojke, ktorú nazývali „*šuster-ská*“. Mlátili pri nej podľa taktu „*rozdrob cep, vydri chlieb, rozdrob cep, vydri chlieb*“, atď. Ak niektorý z mlatcov takt nedodržel (vyšiel z rytmu), museli začínať odznova. Začínajúci mlatec bol obrazne primášom kapely.

Cep pozostával z ručnára a cepíka vzájomne uchytených remenou *ohlávkou a búžvou* (ľudové názvy). Zrnku obilia, ktoré mlatcovi pri mlátení odskočilo do oka, pripisovali magickú ochrannú moc pred strelami nepriateľa počas vojen. Pavel Berac, ktorý sa zúčastnil bojov druhej svetovej vojny na východnom (ruskom), západnom (talianskom) fronte, počas SNP i počas služby v ŠSM, mi rozprával, že takéto zrnko nosil vo vrecku uniformy po celý čas a ani raz nebol ranený.

Mlátenie začínalo bokovaním (obokovaním). 22-26 poviazaných snopov

(podľa dĺžky holovnice) porozkladali v pároch klasovím oproti sebe tak, aby sa klasy čiastočne prekrývali. Pri práci sa posúvali z jedného konca rozložených snopov na druhý. Potom snopy *ručníkami* cepov obrátili a postup zopakovali. Po obokovaní šesť až osem snopov rozviazali, znova v hrúbke cca 20 cm už len v jednom rade rozložili a rovnakým spôsobom ako pri bokovaní omlátili. Omlátenú slamu vytriasli od poškodenej, pliev a zrna sponad hlavy smerom nadol. Vhodnú na viazanie šúbikov na konci stoniek (pri rit'oví) udieraním o podlahu zrovnali a položili na vopred pripravené povrieslo. Po zviazaní povriesla vznikol *šúb* (väčší snop), ktorý klasovím nahor uložili na voľné miesto v štadle. Tým, že šúb bol uložený „klasovím“ nahor a „rit'ovím“ nadol, čiastočne chránili slamu pred hlodavcami. Vytrase- nú slamu ešte raz cepmi omlátili. Pri tomto mlátení už všetci mlatci udierali cepami naraz. Slamu uviazali povrieslami do balíkov alebo ju ukladali voľne. Spravidla slúžila ako podstielka pod hospodárske zvieratá. Používali ju aj ako podstielku do postelí, kde ju potiahli posteľnou plachtou. Neskoršie začali používať vaky z domáceho plátna po celej dĺžke posteľe, tzv. *strožliak- ky*. Po omlátení zhrabali zo zrna rozdrvenú slamu, opadané klasy a prímiesy z burín „*bumnovými brablami*“, ktoré mali širšie rozpätie zubov ako bežné. Hrubšie plevy nakoniec ešte zmietli brezovou metlou. Vymlátené zrno špeciálnou drevenou obilnou lopatou uložili do rohu holovnice. Zrno čistili via- tím pri silnejšom vetre na voľnom priestranstve, neskoršie na továrenských čističkách poháňaných ručne kľukou – *reštách*.

Podľa starších informátorov aj „dobrí gazdovia“ potrebovali na pokrytie roľníckeho domu raž z dvoch sezón, „menší“ i z viac sezón. Som si vedomý toho, že popis mlátenia obilia bez fotodokumentácie, resp. videodokumen- tácie je pre toho, kto ho nevidel, náročný a ťažko zrozumiteľný. Zapísal som ho pre prípad, že by som ozvučenie videonahrávky nestačil zrealizovať. Rovnako je to aj s technológiou zhotovovania slamených dielcov – šúbikov. Ja som si všetky technológie počnúc žatvou, cez mlátenie, výrobu šúbikov a ich viazanie na strechu vyskúšal v praxi už v r. 1976 – 77 pri prvej oprave strechy ľudového domu č. p. 7 a zopakoval pri neskorších opravách v de- väťdesiatych rokoch 20. st., a napriek tomu som už mnohé zabudol.

Výroba slamených dielcov a pokrývanie

Slama sa na pokrývanie striech v Sucháni používala od nepamäti. Presne odkedy nemožno vyčítať zo žiadneho záznamu. V 19. a v prvej polovici 20. storočia sa používal spôsob hladkého šúbenia pomocou troch druhov šúbikov ľudovo označovaných *ústrechy, babky a kosáky*. Všetky tri druhy sa viazali pomocou povriesla a ich základom bola „hubka“. Bolo to množstvo slamy, ktoré sa zhotovovateľovi (*šúbikárovi*) zmestilo medzi dlane. Najzložitejšiou technológiou sa zhotovovali ústrechy, ktoré mali na klasoví „zakrútené hlávky“. Pozostávali zo štyroch „hubiek“ zviazaných povrieslom. Na strechu sa priväzovali v jednom rade na *spodné latvie* (spravidla okrúhly hrab do priemeru cca 10 cm a menej). Ďalej sa až po hrebeň strechy priväzovali *babky*, ktorých zhotovenie bolo jednoduchšie. Babka pozostávala spravidla z troch „hubiek“ zviazaných povrieslom 15-20 cm „od rit’ovia“ – konca zarovnaných stebiel slamy. Výnimočne sa na dokončenie (*došúbenie*) strechy používali babky z dvoch „hubiek“. Na strechu sa viazali klasovím nadol. Tretím typom šúbikov boli *kosáky*. Zhotovovali sa podobne ako babky z troch „hubiek“. Viazali sa ale 15-20 cm pod klasovím. Priväzovali sa *na nárožky*, klasovím nahor. Po hrebeni strechy sa naukladala hrubšia vrstva pazderia alebo slamy a pritlačila sa prekříženými *drúčkami* – „koňmi“. Pri tomto spôsobe pokrývania (šúbenia) zostala strecha vizuálne hladká.

Predkomasačné lazy

Predpokladaný vznik laznickeho osídlenia je opísaný v stati o trúbiacom kameni. K jeho rozšíreniu došlo po zrušení poddanstva. Zoznam spracovaný Pavlom Beracom zároveň zaznamenáva aj vtedajšiu architektúru laznic-kých usadlostí. Spracovaný je podľa chotárnych častí.

Jama – 1, Pavel Kochuľa, murovaná chyžka a maštaľ, obývaný trvale; 2, Pavel Gažov Hoviak, chyžka a maštaľ drevené; 3, Pavel Gažov Horár, stavisko drevené; 4, Juraj Martuš a Ondrej Kuka, stavisko z dreva; 5, Ján Minkov Brna, stavisko drevené – títo obývali lazy prechodne.

Veľké Zabre-východná strana - 6, Juraj Ištván Obert, všetko murova-

né ; 7, Ján Mihál'kin Obert, všetko murované – obidvaja obývali lazy trvale. Prechodne túto časť obývali- 8, Ján Sekereš, všetko murované; 9, Ján Šajban Ištvánov, všetko murované; 10, Ján Benik a Pavel Benik Slúžnik, všetko murované; 11, Ján Minkov Kuka, všetko murované; 12, Ján Piatrov Benik, 13, Pavel Zuzin Felčiar Dolný, chyžka murovaná, ostatné drevené; 14, Ján Mihál'kin Kľučka, všetko drevené; 15, Ján Zuzin Horný všetko drevené; 16, Ján Jančovkin Pumpel', všetko drevené.

Veľké Zabre – západná strana - trvale obývali: 17, Pavel Bohov Kotruch, chyžka murovaná, ostatné drevené; 18, Pavel Mihál'kin Kaprál, všetko murované-bol včelárom; 19, Ján Jančovkin Vrchný, chyžka murovaná, ostatné drevené; 20, Ján Jančov Fiškál', všetko murované; 21, Ján Šebek, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Prechodne obývali: 22, Pavel Bohov Koreň, chyžka murovaná, ostatné drevené; 23, Pavel Bohov Häväš, chyžka murovaná, ostatné drevené; 24, Ján Mihál'kin Velkov, všetko murované; 25, Pavel Sudra Králik, chyžka murovaná, ostatné drevené, 26, Ján Obert Spodný, chyžka murovaná, ostatné drevené; 27, Ján Velkov Duncík, chyžka murovaná, ostatné drevené; 28, Pavel Mihál'kin Šuga, chyžka murovaná, ostatné drevené; 29, Juraj Bavka Šovcov, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Malé Zabre -trvale obývali: 30, Juraj Šimko, všetko drevené; 31, Ján Slavkov Vrchný, chyžka murovaná, ostatné drevené; 32, Pavel Antol Babík, všetko drevené; 33, Jozef Vaiss a Jozef Bér, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Prechodne obývali: 34, Pavel Slavkov Babiak, všetko drevené; 35, Pavel Zuzin Rožkár, všetko drevené; 36, Juraj Bohov a Pavel Bočora, chyžka murovaná, ostatné drevené; 37, Ján Krajčov a Pavel Sajko, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Polomská- obývali trvale: 38, Pavel Martuš Krško, chyžka murovaná, ostatné drevené; 39, Pavel Slavkov Martuš, Škvaren, chyžka murovaná, ostatné drevené-bol včelárom; 40, Ján Martuš Hucko všetko murované; 41, Juraj Ďurov Bodor, chyžka murovaná, ostatné drevené ;42, Pavel Benik Gajdoš, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Obývali prechodne -43, Juraj Farkaš Miškov, chyžka murovaná, ostatné

drevené; 44, Ján Ďurov Strhársky, všetko drevené; 45, Juraj Sudra Pavlisov, chyžka murovaná, ostatné drevené; 46, Ján Sudra Čeprek, chyžka murovaná, ostatné drevené; 47, Pavel Ištván Samko, všetko drevené; 48, Pavel Bizov a Ján Bizov, chyžka murovaná, ostatné drevené.

Zoznam nám okrem majiteľov poskytuje aj prehľad prídavných mien-prídomkov. Pred komasáciou stál v strednom a hornom poli len jeden laz - Šajbanov v Polomách (popísané v súvislosti s Gálovou).

Prvá komasácia - sceľovanie pozemkov

Komasácia, sceľovanie pozemkov začala v Sucháni r. 1912. Inžinier (meno sa neuvádza), ktorý ju začal vykonávať, pochádzal z Budapešti. V rokoch 1912 -1913 spracoval mapy celého chotára s označením bonity – akosti pôdy. V roku 1914 sa malo začať s vymeriavaním pozemkov. Po vypuknutí vojny pán inžinier narukoval a vo vojne zahynul. Jeho manželka rozpracované mapy a dokumenty zachovala a Suchánčanom odpredala. Aj podľa nich komasácia pokračovala od roku 1927 a bola ukončená roku 1931, keď roľníci začali hospodáriť na novo pridelených pozemkoch (P. Berac, J. Sudra).

Udalosti 1. svetovej vojny v Sucháni

Pavel Mihalkin (opis J. Sudra): „*Od tej doby ako jestvuje obec naša, nebolo tak žalostnej hrôzy plnej noci, ako bola zo dňa 28. júla 1914 v nočnej dobe, keď vyše štyridsiati vojska povinní lúčili sa od svojich sladkých rodičov, verných manželiek, drabo milovaných dietok, ktoré poslednýkrát privinuli k srdcu svojmu a obsypali žalostnými slzami. Nie bez žalostných následkov vedúca bradská cez obec našu, bola vykropeaná horkejmi slzami ako prudkým dažďom, keď našich najmilejších, vypravili sme na takú cestu, z ktorej nebolo viac návratu. Všetci vojska povinní lúčili sa so svojou rodnou veskou, pri krásnom hlabole našich zvonov. Mnohí keraj svoj viac ani neužreli.*“ P. Miháľkin a Ján Sudra zaznamenali aj zoznam padlých v 1. svetovej vojne. Je v ňom 20 mien, traja z nich už bývali mimo obce. Zoznam som porovnal s matrikou zomretých a pochovaných. V nej je zaznamené úmrtie pätnástich vojakov, o ďalších dvoch úradná správa neprišla. Mená a údaje uvádzam podľa dostupných zdrojov:

1, Juraj Kečkár, nar. 24. 11. 1889 - 29.8.1914 /rodičia Juraj, Anna r. Jánová, manželka Mária rod. Sudrová/, zostali po ňom traja chlapi, bez údajov o mieste smrti. 2, Ján Slančík, nar. 30. 10. 1887 /rodičia Ján, Anna rod. Strmá, manželka Mária, rod. Slavková/, padol v Ivangorode, Ruské Poľsko /strelený do hlavy/, zostala jedna dcéra. 3, Pavel Benik, nar. 19. 12. 1878 - 12.11.1914 /rodičia Ján, Helena, rod. Ištvanová, manž. Anna rod. Beškurová/, zomrel po zranení v nemocnici vo Viedni 26. 2. 1915 /hospitalizovaný 7. 12. 1914/, zostala jedna dcéra. 4, Ján Slavkov, Babiak, nar. 2. 10. 1891 /rodičia Pavel, Anna r. Zuzinová, manželka Mária r. Velková/, padol v Nových Záložciach, Východná Halič 17. 11. 1915, pochoval ho kňaz Izabani Michal, zostala jedna dcéra. 5, Juraj Velkov, nar. 9. 11. 1887 /rodičia Ján, Helena

Ďurová, manželka Anna, rod. Šimková/. Zomrel v Moskve 21. 11. 1915, zostali dve deti. 6. Pavel Ganic, nar. 1. 1. 1895 /rodičia Pavel, Mária r. Kečkárová, slobodný /, padol 13. 4. 1916 vo Volhýnii. 7. Ján Ďurov, nar. 26. 9. 1898 /rodičia Ján, Mária r. Koziarová, slobodný/, padol 6. 11. 1916 v Brašove. 8. Ján Gažov, nar. 17. 7. 1874 /rodičia Ján, Anna r. Bohová, manželka Mária r. Králiková, bezdetný/, zomrel ako príslušník domobrany v Nitre 12.3.1917, 9. Ján Strmý, Piatrov, nar. 11. 9. 1885 /rodičia Juraj, Anna r. Kršiaková, manželka Anna r. Bohová, bezdetný/, zomrel 25. 11. 1915 v poľnej nemocnici vo východnej Galícii. 10. Ján Sudra, Gregor, nar. 18. 11. 1888 /rodičia Ján, Anna r. Mihálová, manželka Anna r. Jančová/, nezvestný, vyhlásený za mŕtveho 4. 2. 1917, zostala jedna dcéra, 11. Ján Ganic, nar. 27. 5. 1892 /rodičia Juraj, Anna r. Kečkárová, manž. Elena r. Antolová, bezdetný/, nezvestný, vyhlásený za mŕtveho 31. 3. 1917, kronika uvádza, že zahynul v zajatí na ruskom fronte počas boľševického hnutia v Ázii. 12. Ján Zaťko, nar. 26. 9. 1889 / manž. Anna r. Gažová, bezdetný/, nezvestný, vyhlásený za mŕtveho 18. 3. 1917, 13. Ján Bavka, Šovcov, nar. 19. 11. 1878 /rodičia Juraj, Elena r. Velková, manželka Mária r. Jančová, / zahynul 28. 11. 1914 bez udania miesta, v ten istý deň bol pochovaný farárom Štefanom Bergendym, zostala jedna dcéra. 14. Juraj Šajban, nar. 9. 7. 1895 /rodičia Pavel, Anna r. Ištvanová, manželka Helena r. Zaťková/, nezvestný, bez oficiálneho záznamu dátumu smrti, kronika udáva, že nedošla o ňom z ruského frontu žiadna správa, zostal jeden syn Pavel-Juraj nar. 16. 6. 1915. 15. Juraj Mihalkin, nar. 6. 4. 1879 /rodičia Juraj, Mária r. Jančová, manželka Zuzana r. Chorvátová, bezdetný/, bez záznamu o smrti, kronika udáva, že zahynul na bojišti, ale žiadna úradná správa o ňom neprišla. 16. Ján Ganic /brat Pavla/, nar. 5. 10. 1897 / rodičia Pavel, Mária r. Kečkárová, slobodný/, nezvestný bez ďalších záznamov. 17. Ján Benik, Slúžik nar. 26. 1. 1895 /rodičia Pavel, Anna r. Velková, manželka Mária r. Mihalkinová/, nezvestný, dátum smrti nezaznamenaný, kronika udáva že zahynul na ruskom fronte, zostala jedna dcéra Mária, nar. 16. 9. 1904. Kronika zaznamenáva meno Pavel Slúžik. V matrikách narodených a sobášených nie je toto meno zapísané. Obidve udávajú meno Pavel Benik, Slúžik. Kronikár tak zaznamenal len prídomok Slúžik.

Kronikári ďalej zaznamenali: 18, Pavla Heveša, - v čase smrti bol už oženený v Teranoch /na prístavkách/, 19, Pavla Šimku, nar. 1. 4. 1894 /rodičia Martin a Anna r. Slavková/- v čase smrti bol už oženený /na prístavkoch v Čelovciach/, 20, Samuela Orožházyho, 30 ročného, slobodného syna tunajšieho učiteľa a ovocinára Petra Orožházyho. Zápisy v matrikách o jeho narodení a smrti sa nenachádzajú. Nie je teda známe, či bol v čase smrti obyvateľom Sucháňa.

Na bojisku boli ranení: 1, Juraj Pivarček, 2, Ján Ištván, Babiak, 3, Pavel Jančov, 4, Ján Heveš, Gajdoš, 5, Ján Martuš, Hucko, 6, Ján Obert, Spodný, 7, Pavel Antol ml., 8, Samuel Hudec (obuvník), 9, Ján Velkov, 10, Pavel Mihalkin (Mihál'), Velkov, 11, Ján Bizov.

Zajatí: 1, Pavel Gažo, 2, Ondrej Šimko, 3, Ján Slavkov, Vrchný, 4, Ján Ištván, 5, Juraj Šimko, 7, Juraj Piatrov, Dolný, 8, Ján Gažov, 8, Pavel Kršiak, 9, Pavel Šándor, 10, Juraj Jánošov, 11, Pavel Martuš, 12, Pavel Sudra, Králik, 13, Pavel Bohov, 14, Ján Mihalkin, Velkov, 15, Ján Heveš, Gajdoš, 16, Pavel Berac, 17, Juraj Bohov, 18, Ján Jančov, Slavkov, 19, Juraj Pivarček, 20, Pavel Mihalkin, 21, Juraj Ďurčov, 22, Pavel Benik, 23, Juraj Ištván, Česnak, 24, Ján Berac - všetci na ruskom fronte, 25, Ján Ištván v Taliansku. Časť zajatcov v Rusku bola pridelená na práce v roľníckych usadlostiach (spravidla u väčších roľníkov). Títo sa podľa zaznamenaných rozprávání po návrate mali v zajatí vzhľadom k okolnostiam pomerne dobre.

Vojnové udalosti prvej svetovej vojny tak určitým spôsobom poznačili 45 suchánskych domácností, najviac tie, ktorým sa rodinní príslušníci z frontov nevrátili (20 - počítam aj tri rodiny vojakov, ktorých synovia už bývali mimo obce). Vojnové udalosti sa prejavili aj na počte uzatváraných manželstiev. V roku 1914 bolo ešte 6 sobášov, v roku 1915 jeden, v r. 1916 ani jeden, v r. 1917 dva sobáše, 1918 v apríli jeden, novembri už štyri. Prvý rok po vojne r. 1919 bolo uzavretých 21 sobášov. Udalosti vojny sa prejavili aj na pôrodnosti. R. 1912 sa narodilo 17 detí, 1913 – 15, v r. 1914 a 1915 – po 13 detí, v r. 1916 – 9, 1917 – 5, 1918 – 7, 1919 – 9 a r. 1920 – už 15 detí. Pre porovnanie pôrodnosti uvádzam počet narodených detí v päťročných intervaloch. Na začiatku 20. storočia sa v r. 1901 – 1915 narodilo 71 detí,

najviac r. 1904 - 20. V r. 1910 – 1914 -66 detí a v r. 1915 – 1919 – 43 detí. Štatistiky zahŕňajú len obyvateľstvo evanjelického vierovyznania podľa cirkevných matrik. Štátne matriky nemám k dispozícii.

Prvá svetová vojna negatívne zasiahla aj do života evanjelickej cirkvi. Za pôsobenia farára Samuela Fuscha bolo r. 1906 prijaté rozhodnutie o zakúpení nových zvonov. J. Sudra z kroniky P. Mihalkina o osude zvonov zaznamenal: „Zo Šopronu boli za 6018 korún kúpené tri pekné zvonov, ktoré padli za obeť svetovej vojne (války). 12. augusta 1916 prišiel do cirkvi oddiel vojakov s poddôstojníkom aj úradným dokumentom s udanou váhou našich zvonov, ktoré majú cirkev odobrať. Podľa určenej váhy odobrali tri a len jeden najmenší ponechali. Celá cirkev s úžasom a plačom sa lúčila s novými ťažko nadobudnutými zvonami, ktoré svojim krásnym blasom ľud veriaci zvolávali ku poctám Božím.“ Dva nové zvonov v tónine Fis a Ais o celkovej váhe 1. 120 kg, ktoré slúžia doteraz boli nadobudnuté podľa zmluvy z r. 1924 od firmy Maloušek v hodnote 33 600 korún. Nainštalované na vežu boli roku 1926. Podľa účtovnej evidencie cirkvi náklady spojené s dovozom, inštaláciou a posviackou predstavovali čiastku 4 152 korún a 83 halierov.

Na bojisku prvej svetovej vojny vznikla aj ľudová pieseň „Keď som ja v tej Galícii bojoval“, ktorá je súčasťou nahrávky suchánskych ľudových piesní v audio kazete, i na CD nosiči. Nezávisle sme ju s manželkou Máriou pri prieskume zaznamenali od Juraja Kečkára a Pavla Kečkára ml. u Benikov.

Poznámka: kronikár Pavel Mihálkin meno Juraj u všetkých vojakov uvádza v podobe Jiri (od českého Jiří). V iných dokumentoch som sa s touto podobou nestretol. Zdá sa, že sa vrátil k svojim husitským koreňom a česko-bratskému náboženstvu. Dosvedčuje to i záznam v cirkevnej matrike o jeho vystúpení z evanjelickej cirkvi. Z toho dôvodu nebol do nej zaznamenaný ani deň jeho tragickej smrti.

Obdobie medzi

1. a 2. svetovou vojnou

Druhá komasácia v Sucháni

Priebeh komasácie opísali Pavel Berac, Pavel Mihálkin (opis J. Sudra). V roku 1927 bol štátnymi orgánmi na komasačné práce pridelený inžinier zememerač Falgen z Bratislavy, pôvodom sudetský Nemeč. Z radov roľníkov bol zvolený komasačný výbor – dôverníci a figuranti, ktorí v kostole zložili prísahu, že svoje funkcie budú vykonávať čestne a svedomito. Za predsedu komasačného výboru (komasácie) bol zvolený Ján Sudra, Sochter, za podpredsedu Ján Obert, Spodný, pokladníka Pavel Benik u Ďurov, za členov výboru: Pavel Sudra Králik, Ján Velkov Dunčik, Pavel Mihálkin Kaprál, Pavel Bohov Koreň, Juraj Farkaš Miškov, Ján Martuš Hucko, Juraj Piatrov Paník, Pavel Zuzin Dolný, Ján Zuzin Horný, Ján Jančovkin Vrchný, Ján Jančov Slavkov. Za figurantov boli stanovení: Ján Šimko Vrchný, Juraj Ganic Škrvan, Ján Slavkov Vrchný, Ján Pavlis Čiarik, Pavel Kršiak, Ján Hudec.

Pri komasácii sa finančne stanovila bonita (akosť) pôdy, ktorá bola základným ukazovateľom výmery pridelenia novej pôdy. Pôda bola ohodnocovaná v siedmych triedach. Jeden ár (100 m²) mal podľa bonity hodnotu: 1. trieda 500 kor., 2. trieda 450 kor., 3. trieda 400 kor., 4. trieda 350 korún, 5. trieda 300 korún, 6. trieda 250 korún a 7. trieda 200 korún. Pridelená nová pôda zodpovedala peňaznej hodnote pôvodnej držby (vlastníctva). Výmera novej sa tak spravidla nezhodovala s výmerou pôvodnej, čo mnohí roľníci nepochopil. Dochádzalo k sporom a pochybnostiam o objektívnosti inžinie-

ra, na ktorého podávali sťažnosti. Pod tlakom roľníkov začal mať inžinier zdravotné problémy a výkonu funkcie sa vzdal. V prácach pokračoval inžinier Vrána z Čiech, s ktorým roľníci tiež neboli spokojní, podozrievali ho z korupcie a tak komasáciu dokončil tretí inžinier Zachar. Počas komasačných prác zomreli štyria starší dôverníci, ktorých vo funkciách nahradili: Pavel Slavkov Martuš, Ján Slavkov Kľučka, Pavel Slavkov Rímsky a Ján Piatrov Benik mladší. Do nových majetkov sa vstúpilo v marci 1931. Mnohí roľníci museli opustiť lazy v Zabrach a okolí a začať hospodáriť na opačnom konci chotára, napr. Ján Sudra Čeprek, ktorý prešiel na severný okraj do Riečok (dnes Rausovci) a ďalší.

V tomto období začali v celom chotári vznikať nové lazničke sídla. Štátne orgány poskytovali roľníkom subvencie na odstraňovanie kamenných valov (skladov) a na budovanie nových betónových hnojísk - až 50% nákladov.

Pokomasáčn é lazy (po r. 1931) - 1, Ján Sudra Čeprek (odborník, štepár ovocných stromov) postavil dom v Riečkach, kde mu zomrela manželka. Po jej smrti si vzal za manželku Annu Rausovú, s dvomi chlapcami Jánom a Štefanom. Ich synovia laz obývajú trvale. Jánov syn Jozef tu prevádzkuje farmu. 2, V Trstí postavil nový dom Ján Benik Milý, zať Ján Penička z Dačovho Lomu. Dom bol opravený, slúži pre rekreačné účely. 3, V Močari postavil murovaný dom Ján Bizov, zať Juraj Sudra, laz je zbúraný. 4, Pavel Gažov Ďurčov, Pavel Ďurov Medveď a Ján Heveš Počtár postavili v Močari drevené stajne, stavby neexistujú. 5, V Močari postavil dom s príslušenstvom Ján Bohov Heveš, zať Ján Kečkár, slúži na rekreačné účely. 6, V tej istej lokalite postavil dom Ján Slavkov Kľučka, predal ho Štefanovi Mojžišovi. Laz obýva jeho syn Ján. 7, V Sopkovom laze postavil dom Juraj Beškur, zať Štefan Merica. Laz je obývaný prechodne, - vlastníci manž. Sarvašovci. 8, Pod Hájom postavil dom Pavel Sudra Gregor, zať Pavel Kečkár - laz je opustený, schátraný. 9, Pod Kruhom postavil menší dom Ján Sudra Paľovský, pokrytý bol slamou, slúžil ako letné sídlo, schátraný. 10, Na Černákovej postavil dom s komorou Juraj Slavkov Babiak, zať Juraj Heveš - slúžil ako letné sídlo, schátraný. Pozemky sú využívané pre účely farmy (chov hovädzieho dobytku a koní). 11, Na Mureňovej postavil dom Ján Slavkov Martuš, slúžil ako letné

sídlo, schátraný. 12, Na Černákovej postavil dom Pavel Bohov Koreň -slúžil ako letné sídlo, schátraný. 13, Pod Hájom postavili dom Pavel a Ján Slavkovci- Miškovci, laz bol obývaný trvale, chátra. 14, V Gálovej nad Okrúhlym hájkom postavil chyžku s hospodárskymi budovami Ján Piatrov Benik, rozvedené v predošlých častiach. 15, K domu na Polomách pristavili Šajbanovci, zat' Pavel Kečkár jednu izbu,laz je opustený,chátra. 16, Vedľa postavil dom s mašataľou Pavel Šajban - laz neexistuje. 17, V Litavských lazoch kúpili dom od Priškina Ištvánovci, laz je obývaný. 18, V litavských lazoch kúpili dom od Luptákovcov Ján Antol Tringel' so zat'om Štefanom Suchárom, laz stojí, je neobývaný. 19, Tretí laz v litavských lazoch kúpil Ján Ištván, laz je obývaný. 20, Vo Filipovej hôrke postavil dom Pavel Gažov Horár, laz neexistuje. 21, Vo Filipovej hôrke postavil dom aj Ján Jánoš Kécer- bol obývaný trvale, toho času je opustený. 22,V Ohrade postavil dom Ján Sekereš, predal ho Výboštekovcom, laz stojí opustený-má nového majiteľa. 23, Zdola Ohradu postavil dom s príslušenstvom Ján Gajdoš. V r. 1922-1928 bol s manželkou aj synom v Amerike. Za zarobené peniaze postavil dom, kúpil 38 ha pôdy a mláťačku. Dom je opustený v dobrom stave. 24, V Kostolnom laze postavil dom Ján Obert, zat' Juraj Velkov- dom je obnovený, patrí Triznovcom a je obývaný trvale. 25, V Močiarke pri Salašoch postavil dom Juraj Šimko, predal ho Luptákovcom z Litavy. Laz bol obývaný trvale, je opustený. 26, Na Salašoch postavil dom Juraj Velkov Sekereš, bol obývaný trvale, je obývaný. 27, V susedstve postavil dom aj Ján Šebek a Anna Velková. Bol obývaný trvale, je opustený. 28. V Malých Zabrach postavil dom Jozef Vais, predal ho Ondrejkovcom zo Senohradu, bol obývaný trvale, je súčasťou farmy. V jeho blízkosti sa nachádza známa studňa Turčianka. V Malých Zabrach ďalej postavili domy: 29, Ján Slavkov Vrchný, bol obývaný trvale, je súčasťou farmy. 30, Ján Pavlovkin, bol obývaný trvale, využívaný prechodne. 31, Ján Jančov Fiškál' so zat'om Jánom Mihálkinom Obertom, bol obývaný trvale, využívaný prechodne. 32, Ján Jančovkin so zat'om Jánom Ištvánom, bol obývaný trvale, toho času opustený. 33,Pavel Mihálkin so zat'om Jurajom Pivarčekom, obývaný trvale doteraz. 34,Pavel Bohov Kotruch, obývaný trvale doteraz. 35, Juraj Ištván Česnak, neskoršie Mozoľa, bol obývaný trvale, schátraný.

36, Pavel Ištván-syn Juraja, laz neexistuje. 37, Juraj Jánošov, zat' Juraj Šajban, bol obývaný trvale, laz je opustený. 38, V Polomskej postavil dom Pavel Benik Gajdoš, obývaný trvale. V Polomskej postavili ďalšie domy: 39, Pavel Martuš, zat' Pavel Velkov, bol obývaný trvale, opustený. 40, Juraj Martuš, bol obývaný trvale, novým majiteľom je využívaný na chov pštrosov. 41, Ján Martuš Hucko, bol obývaný trvale, zbúraný. 42, Juraj Ďurov, bol obývaný trvale, laz neexistuje. 43, Juraj Kečkár, bol obývaný trvale, opustený. Na Šovcovej dolinke postavili domy: 44, Pavel Slavkov Martuš, obývaný trvale. 45, Juraj Ďurov Farkaš, bol obývaný trvale, opustený. 46, Pavel Antol, zat' Pavel Kršiak, bol obývaný trvale, toho času opustený. 47, Ján Martuš Hucko, zahynul v II. s. vojne, obývaný trvale. Na Jakobovom laze postavili domy: 48, Pavel Šimko, bol obývaný trvale, postupne chátra, opustený. 49, Ondrej Šimko, bol obývaný trvale, zbúraný. 50, Stajňu na prechodné používanie postavil František Hric, zbúraná. Na Kovšine postavili domy: 51, Pavel Gažov Župan, laz bol obývaný trvale, schátraný. 52, Ján Zuzin, bol obývaný trvale, je opustený. Lazy v Jakobovom laze a na Kovšine neboli elektrifikované. Na Poddedovej postavili lazy 53, Pavel Zuzin, bol obývaný trvale, obývaný dodnes. 54, Pavel Pavlík Antol, bol obývaný trvale, toho času prechodne. 55, Ján Benik, zat' Ján Zuzin, obývaný trvale. 56, Na Veľkom Hrbe (v Dudlovej) postavil dom Pavel Benik, zat' Pavel Kečkár. Bol obývaný trvale, opustený. Pri domoch s výnimkou Jakobovho lazu boli postavené stodoly a príslušné hospodárske stavby – chlievy, komory. Stajne boli u väčšiny lazníckych usadlostí súčasťou domov.

K opúšťaniu lazov dochádzalo postupne po založení družstva. Záznamník Márie Mihálkinovej, vtedajšej agronómky družstva dokladuje, že pracovníci rastlinnej výroby boli rozdelení do dvoch poľných skupín. Prvú tvorili členovia bývajúci v dedine v počte 38 žien a 19 mužov, druhú bývajúci v dolných lazoch. V roku 1967 mala druhá poľná skupina v lazoch 26 žien a 19 mužov. Členmi skupiny boli: ženy - Mária Zuzinová, Mária Antolová, Anna Zuzinová, Anna Martušová, Anna Horniaková, Mária Vozárová, Mária Beniková, Anna Beniková, Anna Slavková, Anna Ištvánová, Mária Pivarčeková, Anna Šajbanová, Mária Gažová, Mária Bohová, Elena Kečkárová,

Mária Velková, Anna Chovancová, Anna Slavková, Katarína Ľuptáková, Anna Velková, Anna Gajdošová, Elena Kečkárová, Anna Jánošová, Anna Suchárová, Anna Antolová, Agnesa Výbošteková.

Muži - Vladimír Zuzin, Pavel Antol, Ján Martuš, Ján Horniak, Pavel Bohov, Juraj Pivarček, Ján Pavlovkin, Pavel Gažov, Pavel Jánošov, Pavel Slavkov, Ján Slavkov, Juraj Kečkář ml., Martin Ľupták, Ján Ľupták, Juraj Velkov, Ondrej Kečkář, Pavel Jánošov, Ján Jančov, Ján Ištván. Všetci ešte trvale bývali v lazoch. K nim je potrebné priradiť rodiny Juraja Kečkára st., Pavla Martuša- Cikanovho, Tomáša a Jána Ondrejku, ktorí členmi družstva neboli. V horných lazoch trvale bývali rodiny súkromne hospodáriacich roľníkov Štefana, Jána Rausovcov, Štefana Mojžiša, a rodiny Štefana Mericu, Jána Kečkára-Močarovského a Pavla Kečkára, ktoré boli členmi družstva.

Dolné suchánske lazy boli elektrifikované až v rokoch 1964-65. Mnohé v okolí Rieky a Kovšine neboli elektrifikované vôbec.

Dačovolomské lazy

V Dačovom Lome boli lazy okrem iných lokalít sústredené aj v Močari, kde trvale bývalo 23 rodín. Medzi nimi i rodina Matušovcov, ktorú sme s bratom v detstve často a radi navštevovali (ide o rodinu otcovej sestry Anny).

Zoznam lazniického osídlenia Dačov Lom, Močar: 1, Pavel Hlivár / Anna Hlivárová, Anna Hlivárová, Juraj Penička, Anna Peničková, Anna Úkropová/- dom obývatel'ný, 2, Juraj Hlivár /Mária Hlivárová, rod. Antolová, Pavel Hlivár, Zuzana Hlivárová, Juraj Hlivár/ - potrebuje opravu, 3, Ján Hlivár, Šramka /Anna Hlivárová, rod. Obertová, Ján Hlivár, Zuzana Hlivárová, r. Petrášová, Ján Hlivár, Zuzana Hlivárová, Pavel Hlivár/,- dom obývatel'ný, 4, Juraj Antol, Haragoš,/ Anna Antolová, Mária Antlová/-zbúraný, 5, Ján Obert, / Anna Obertová, Pavel Obert, Anna Obertová r. Rievajová, Anna Suchárová- zbúraný, 6, Pavel Siroň / Mária Siroňová, Anna Peničková/-zbúraný, 7, Juraj Siroň / Anna Siroňová, Juraj Siroň, Anna rod. Valentová/- zbúraný, 8, Ján Matušov, Rievaj / Anna Matušová, rod. Mihálkinová, Ján Matušov, Anna Matušová, rod. Bohová, Božena Martinčoková/- čiastočne schátraný, 9, Pavel Bavka / Mária Bavková, Juraj Hlivár, Juraj Hlivár,

Elena Hlivárová, Ondrej Mikula, Anna Mikulová, Ján Dorotin, Anna Škreňová, rod. Mikulová, Pavel Mikula/-opravený, obývatel'ný, 10, Juraj Bavka, / Anna Bavková, Vidová, Anna Bavková, Ján Bavka, Zuzana Bavková, Rumanová, Ján Bavka, /, stav nepozná, 11, Hlivárovci pod Jasením – rod vymrel, 12, Ján Križan / Anna Križanová, rod. Rélová, Ján Križan, Anna Ratkovská, r. Križanová, Anna Križanová, Ján Mikula, Anna Mikulová r. Križanová, Ján Mikula /, - dom v dobrom stave, vedľa je salaš, predtým kejdové hospodárstvo 14, Pavel Gažov a Anna Gažová-bezdetní, dom zbúraný, 15, Juraj Šovcov, / Anna Šovcová, Ján Šovcov, Elena Šovcová r. Hlivárová, Anna Brlášová, r. Šovcová, Juraj Brláš, Ján Brláš, Juraj Brláš/-potrebuje opravu, 16, Ondrej Valent / Anna Valentová, Anna Hlivárová, Frcáková, Zuzana Úkropová /-zbúraný, 17, Juraj Šavka / Anna Šavková, r. Rievajová, Anna Obertová, rod. Rievajová, /-zbúraný, 18, Juraj Šajban / Mária Šajbanová, Štefan Šajban, Anna Šajbanová, rod. Beracová, Pavel Šajban, Ján Šajban/-zbúraný, 19, Juraj Antol, Šešel- zbúraný, 20, Juraj Vřba / Anna Vřbová, r. Žiaková, -prišli z Turieho Poľa/- zbúraný, 21, Ján Farkaš, Ďurišov / Anna Farkašová, Ján Farkaš, Anna Farkašová, r. Jánošová, Anna Hlivárová, Petrová, Mária Krátka, Ján Danka, Zuzana Danková, Ján Danka /-dom opravovaný, 22, Ján Jančovkin / Zuzana Jančovkinová, r. Mikulová, Ján Jančovkin, Anna Jančovkinová, Juraj Rievaj, Elena Rievajová, Milan Rievaj, Ján Hegeduš, Andela Hegedušová, Ján Hegeduš, Emília Peničková, r. Hegedušová/- zbúraný, 23, Juraj Škreňo / Mária Škreňová, Anna Škreňová, Križanová, 24, Zuzana Škreňová /-zbúraný. 25, Pavel Farkaš / Pavell Farkaš, Ján Farkaš, Pavel Farkaš. Pozn. : U Obertov boli presídlenci z Lešti: Juraj Ruman, Zuzana Rumanová, rodičia Zuzany Bavkovej. Na Čert'azi boli dve usadlosti: Štefan Valent, Kysel' / Mária Valentová, Mária Valentová, Anna Valentová / - zbúraný, a Štefan Kukaš / Kukašová, rod. Zubercová, Anna Zubercová, Mária Zubercová, potom Pavel Ištván, Mária Ištvánová, Pavel Ištván/. V súčasnom vojenskom priestore mali lazničné usadlosti: 1, Peničkovci / bez prsnejších údajov, 2, Ján Klinko a manž. Anna, 3, Ján Baľov / Anna Baľová, Pavel Baľov, Elena Baľová-Anna, Mária, Zuzana, Pavel Ruman, Anna Rumanová, Ján Ruman / 4, Pavel Hlivár, Vidov / Elena Hlivárová-Elena, Anna Zuzana /,

5, Pavel Belov, Madlena Belová a syn, Na Suchom vršku-Blato: 6, Ján Réll / Anna Réllová, Anna,Ján,Anna,Elena,Zuzana/, 7, Ján Guľáš, /manželka, syn manželky, ďalej Mária, Pavel, Ján/ 8, Martin Ďuriš, manželka, dve dcéry, 9, Jozef Ďuriš, manželka a desať detí, 10, Ďuriš-tri deti, 11,Dobrocký, 12, Bosovci. Zoznamy r. 1997 vypracoval Ján Matušov, pôvodom z Močari. Zoznam z Vojenského priestoru Lešť je potrebné dopracovať.

Od Pavla Medveďa som získal zoznam lazničkových usadlostí v Polomách: 1, Úkropovci, 2, Maliniakovci, 3, Ondrej Penička, 4, Bosákov laz horný, 6, Bosákov laz dolný, 7, Antolov-Grznárov laz, 8, Pavel Penička, 9, Štefan Brláš, 10, Ján Brláš, Cerovan, 11, Ján Kňazko, Brlášov, 12, Juraj Réll, 13, Ján Dorotín, 14, Ján Matušov, 15, Anna Matušová. Za neúplné údaje v posledných dvoch zoznamoch sa ospravedlňujem. I napriek tomu môžu prípadným bádateľom pomôcť.

Obr. 1: Matušov dom v Močari Obr. 2: Šajbanov laz v Zabrach Obr. 3: priečelie domu Martušovcov v Lazinke

Družstvá a ústavy

V roku 1903 bol z iniciatívy ev. farára v Dačovom Lome Juraja Slávika založený Mliekarenský spolok. Mliekareň bola pri súčasnom starom kultúrnom dome. V Sucháni je za rok založenia Mliekarenského spolku považovaný rok 1904 a rovnako jeho založenie inicioval Juraj Slávik. Mliekareň bola zriadená v strede obce pod terajším kultúrnym domom, kde bola podľa kronikára predtým „*obecná jatka*“ -bitúnok (budova naposledy slúžila ako klub mládeže). Zástupcovia družstva vykupovali od roľníkov mlieko, ktoré sa

v mliekarni zmútilo a maslo sa predávalo do Budapešti. V začiatku družstiev sa roľníkom platilo za množstvo odovzdaného mlieka, čo niektorí začali zneužívať a riedili ho vodou. Preto sa v druhom roku existencie spolku pristúpilo k platbe podľa tukovosti. Cena za jeden liter bola pomerne nízka - päť grajciarov (desať halierov). Roľník, ktorý do spolku vstúpil, nesmel mlieko odpredávať iným výkupcom (P. Mihálkin). Spolok vyvíjal činnosť do prvej svetovej vojny (r. 1914). Pretože bol v Sucháni založený za spoluúčasti „budapeštianskych pánov“, po vojne jeho činnosť obnovená nebola.

Po Mliekarenskom družstve bolo v roku 1905 založené Potravné družstvo. Založil ho dačovolský farár Juraj Slávik a do roku 1909, kedy sa osamostatnilo, bolo filiálkou Potravného družstva v Dačovom Lome. O jeho zakladateľovi P. Mihálkin zapísal: „*Spolok tento ustanovený bol s pričinením vysoko vzdelaného a blaho národa na srdci nosiaceho slova božieho kazateľa Juraja Slávika. Tento na slovo vzatý muž nešanoval sa namáhať za dobro a rozkvet svojho národa. Ukazoval svojmu ľudu smerodajnú cestu, po ktorej kráčať máme k lepšej budúcnosti.*“ V roku 1909 bol za predsedu spolku zvolený miestny farár Samuel Fuchs, cechového komisára Jozef Blaho, obchodníka Pavel Lалуška. Už v tomto roku boli členom spolku vyplatené prvé účastiny. Družstvo sa po prvej svetovej vojne zásluhou „boľševikov“ z Maďarskej republiky rád dostalo do finančných problémov. P. Mihálkin uvádza, že „boľševici“ platili peniazmi, ktoré nemali žiadnu hodnotu, čím spôsobili škodu 37 tisíc korún, s ktorou zápasilo mnoho ďalších rokov. Družstvo po roku 1948 prešlo pod celoštátnu Jednotu spotrebné družstvo.

Roku 1959 bola dostavaná a odovzdaná do užívania nová budova Jednoty SD, v ktorej boli zriadené predajne, obchodné priestory potravín a pohostinstva. Zmurovaná bola novými stavebnými technológiami a materiálmi (betonáž, pálené tehly, bloky, cementovo-vápenné omietky) ako prvá verejná budova v dedine. Zakrytá bola eternitom. V tomto období sa definitívne na výstavbu budov a domov prestal používať kameň spájaný miesenou hlinou.

P. Mihalkin (opis J. Sudra): „*S pomocou centrály v Bratislave bolo v r. 1924 zriadené Úverné družstvo, do ktorého sa v prvom roku upísalo 45 podielnikov. Jeden podiel mal hodnotu 50 korún. Ústav bol spravovaný päťčlenným správnym orgánom*

(správou) a šesťčlenným dozorným výborom. Hlavným pokladníkom a predsedom družstva bol učiteľ Gustáv Husák. Po ňom sa stal predsedom Pavel Mibálkain, podpredsedom a zároveň pokladníkom Pavel Sudra Králik, členmi správy Ján Benik Slúžnik, Ján Jančov a Pavel Šajban. Zmena nastala po 4. 3. 1932, kedy Gustáv Husák zomrel. “Dokedy družstvo pracovalo, záznamy nie sú. V rodinnom archíve sa zachovala členská knižka Anny Piatrovej. Posledný zápis o úroku v nej je zo dňa 12. 10. 1941. Podlhovastá pečiatka udáva názov: *Úverné družstvo s neobmedzeným ručením v Sucháni*. Okolo r. 1950 prevzala jeho funkciu Slovenská sporiteľňa.

Dobrovoľný basičský zbor

O jeho činnosti som získal poznatky len z pokladničnej knihy, ktorú v rokoch 1939-1942 viedol Ján Piatrov ml., pokladník zboru. Výsledok hospodárenia bol uzatváraný k termínu konania valného zhromaždenia zboru. 5. 2. 1939 bol plus 497 kor. slov. 30 halierov-príjmy 752,35, Sk, výdavky 255,05 Sk. Najväčšiu časť príjmov tvorila dotácia z obecného rozpočtu 300 Sk. Z prehľadu príjmov vyplýva, že v zbore vládla prísna disciplína. Členovia, ktorí sa 25. júna 1939 nezúčastnili cvičenia, museli zaplatiť pokutu po 10 Sk. Boli to Pavel Vais, Ján Slavkov Miškov a Juraj Beškur. V nasledujúcom roku bolo z pokuty vrátené Jurajovi Beškurovi 8 Sk a Jánovi Slavkovmu 6 Sk. V roku 1941 dostalo 16 členov pokutu po 2 Sk za to, že sa 26. 10. nezúčastnili likvidácie (hasenia) požiaru v Dačovom Lome. Pokutu zaplatili: Juraj Šajban, Pavel Slavkov Martuš, Ján Hudec, Pavel Gažov, Pavel Bohov Heveš, Pavel Pavlík u Minkov, Juraj Sudra, Ján Velkov, Július Hudec, Ján Ďurčov Pavlis, Ján Šándor, Pavel Butáš, Ján Králik, Juraj Kečkář, Ján Ištván, Ondrej Siroň. V roku 1942 zaplatili za neúčasť na cvičení pokutu 2 Sk ďalší členovia: Pavel Bohov-Zabre, Ján Sudra Gregor, Pavel Benik Gajdoš, Ján Piatrov, Jozef Packa, Daniel Pavlík, Ján Zuzin, Ján Rausa, Juraj Rél, Pavel Velkov ml., Štefan Suchár, Juraj Sudra Sochter, Ján Kečkář, Pavel Velkov, Heveš Juraj, Pavel Šándor, Ján Ištván Hegeduš, Juraj Sudra u Bizov, Štefan Kisel. Záznamy o udelení pokút sú zatiaľ jediným zdrojom o členstve v zbore.

Z prehľadu o príjmoch a výdavkoch vyplývajú aj iné poznatky o činnos-

ti zboru a vzájomnej výpomoci susedských zborov pri likvidácii požiarov. Napr. v r. 1939 pri požiari dolného mlyna zaplatil zbor bratskému hasičskému zboru v Senohrade 60 Sk a v Lackove 30 Sk. Hasičský zbor organizoval, resp. formou požiarneho dozoru spoluorganizoval aj kultúrno spoločenské podujatia – divadelné predstavenia, tanečné zábavy a iné. Z fašiangovej zábavy v r. 1939 mal príjem 52,40 Sk, z divadla na Štefana 15 Sk, z trojkráľovskej zábavy r. 1940- 20 Sk, za zapálenie vatry od obce 25 Sk. Zbor inkasoval aj pokuty za nedodržiavanie požiarnych opatrení občanmi. Záznamy výdavkov v cirkevnej evidencii od r. 1894 dosvedčujú, že cirkev musela každoročne nechať vyčistiť komín kominárovi (kochniarovi). V tom roku činila jeho odmena 3 zlaté, 80 korún. V období 1939-1943 mal zbor neustály prebytok v hospodárení s finančnými prostriedkami. 9. mája 1943 predstavovala pokladničná hotovosť 921,30 Sk.

Politická situácia a strany

Politickú situáciu v obci v medzivojnovom a povojnovom období opísali Pavel Mihálkin a Ján Sudra, ďalšie sú zaznamenané v obecnej kronike (M. Križan, J. Mihálkin).

P. Mihálkin (opis J. Sudra): *„Občianska samospráva po rok 1875 tak bola zriadená, že okresné vrchnosti sa do málo čoho starali. Obec si svoje záležitosti riadila sama. Občania si volili Predstavensto (samosprávu) na dobu jedného roka. Koho chceli, mohli potvrdiť aj na dlhšie obdobie. Pri voľbe členov výboru muselo byť dodržané tzv. „výrnlé“ právo to znamená, že majitelia najväčších usadlostí dosadzovali do výboru určitý počet svojich zástupcov. Po rok 1868 obecné predstavenstvo bolo splnomocnené vynášať voči priestupcom peňažné i telesné tresty. Každá obec mala pre tento účel zriadené rôzne mučidlá (pozn. Sucháň mal žalár s kladon).“* Administratívny vývoj členenia Sucháňa je spracovaný P. Hrončokom v Prírodnom dedičstve obce Sucháň ss. 12. -19.

P. Mihalkin a J. Sudra: *„Najviac prívŕžencov v Sucháni hlavne z radov bohatších gazdov mala Hodžova Strana republikánska zemedelského a maloroľníckeho ľudu. Miloslav Hodža si značnú popularitu získal ešte pred vznikom Československej republiky r. 1921 za jeho postoj v boji za osamostatnenie Slovákov. Sucháň navštívil už v marci r. 1912, kedy sa u Juraja Velkovho, spodného, ktorého úrady nazývali „pán*

Slavón“ konalo tajné zhromaždenie za účasti „popredných gazdov“. Zakladajúcimi členmi Hodžovej strany boli: Ján Sudra, Sochter-predseda, Ján Obert, pokladník, členovia výboru- Ján Sudra, Králik u Benikov a Ján Mihalkin, Velkov. Hodžova strana si nárokovala, aby členmi obecného zastupiteľstva boli len jej zástupcovia, čo sa nepáčilo „chudobnejším, menším gazdom“. “Tí si preto založili Kramárovú stranu národného zjednotenia. Zakladajúcimi členmi (zrejme aj členmi výboru) boli Juraj Slavkov, Pavel Martuš a Ján Bohov, Haváš, ktorý bol v obecných voľbách zvolený aj za richtára.

Predvolebné zhromaždenia (kortešačky) sa v ničom neodlišovali od nedávnych po r. 1989. Keď „kramárovci“ ako prví dali „národu“ zadarmo pálenku, na nátlak priaznivcov dali aj „hodžovci“. Roku 1935 sa pred hajlášom (budova určená na verejné zhromaždenia), konalo predvolebné zhromaždenie - kortešačka Hodžovej strany: „Bolo to v nedeľu popoludní, tribúna bola pekne ovenčená, vyzdobená, ale rečník nechodil. Národ túžobne očakával, kedy auto počuje vrčať. A vtedy prišli počúvať aj Velkoje stará Kristuska. Zastali si pred tribúnou, rozprestrelí ruky a preriekli: „No ľudia moji. Chliev je už hotový, len sviňa do neho chybje.“ Kramárovci sa smiali, hodžovci brešili. V hajláši mali potom zhromaždenie kramárovci a rečnil aj ich agitátor. Dobro mu to išlo, keď na neho bačik Jančok, Polenica zakričali: „Ondrej, Ondrej, povgáre (motúzy na gatách) ti trča, ta si ich skovaj!“ A on sa zabanbil a rukou si prešiel, či naozaj.“ Pozn. : Takýmto spôsobom zvykli mýliť aj starejších pri odobierkach na svadbách.

Ján Sudra, Sochter s Jánom Sudrom mladším, Jánom Slavkovým, Bohovým a Pavlom Ištvanom, Kolárom boli r. 1933 zakladajúcimi členmi komunistickej strany. Ján Sudra Sochter, ktorý bol aj členom Hodžovej strany, bol po vojne z komunistickej strany vylúčený. Proti nej bola väčšina zámožnejších gazdov. Na organizované zhromaždenie pred voľbami r. 1938 zavolali aj žandárov, ktorí však do jeho priebehu nezasiahli. I napriek tomu získala vo voľbách okolo 80 hlasov hlavne z radov chudobnejších občanov.

Po 2. svetovej do r. 1948 pôsobili v rámci Národného frontu v Sucháni politické strany: Komunistická strana Slovenska, Strana práce – predseda Juraj Pavel Šajban a Demokratická strana- predseda Ján Kečkár.

Chov hospodárskych zvierat

Pavel Berac: „*Hospodárske zvieratá sa do komasácie pásli spoločne na urbárskych pasienkoch o celkovej výmere 228 ha, 74 árov a 33 m². Pre kravy dojnice boli vybradené pasienky v Čertiažke, Doline, Poddedovej, Kamenci a v Ohrade. Pásli ich pastieri „kriavari“ Laľuškovci, Šándorovci a Jankovskí. Jalovice mali vybradený pasienok v Lazinke, kde bola aj studňa s vhadlom. Tu sa nachádzali košiare (rajčule), kde bývali od jari do jesene. Jalovice sa pásli aj po horách: Nad Stráňou, v Brezčí, Javorskej stráni. Pásli ich Kochuľovci. Kone sa pásali na Útlakách a v Ohrade. Pásal ich Ján Kozziar. Ošípané (svine) sa pásli spodkom Čertiažky, v Bučine a v Doline. Pásali ich Kršiakovci. Ich malé dcérke Anne počas spánku sviňa vybrýzla oko, čo ju poznačilo na celý život. „Hospodárske zvieratá spoločne pásli aj roľníci hospodáriaci v južných - dolných lazoch. Po komasácii si väčšina roľníkov začala pásť zvieratá samostatne v okolí lazničných sídiel.*

Prvý číselný údaj o chove koní pochádza z popisu mapy z r. 1854, kedy sa v Sucháni chovalo 40 koní. Stav hospodárskych zvierat môžeme podrobnejšie sledovať od r. 1920. V rokoch 1920 až 1930 sa pohybovali nasledovne - Kone: 24,22,20,26,28,21,22,18,16,30,28. Rožný dobytok (statok) 495,46 3,438,457,484,475,512,413,480,500,504. Ovce: 130,152,124,160,142,130,97, 69,52,40. Ošípané: 63,75,81,73,82,96,115,118,130,150,191. V danom období vyrobili roľníci pre potreby chovu zvierat nasledovné množstvo objemových krmovín, ktoré sú uvedené jednotkou voz. Myslí sa pod tým priemerné množstvo krmiva naloženého rebrinového senného voza (s tzv. bočnými lojtrami), u ktorých sa kvôli rôznym rozmerom priemerná váha nedá určiť – seno: 710,818,620,840,753,830,890,716,950,870,793 Kosienky: 80,42,25,19, 23,78,325,03,78,93,103. Krm zo zeme (kímnne miešanky): 192,218,194,270,2 63,215,390,215,285,264,296. Hrach krmny: 18,13,14,8,6,4,5,2,0,0,0.

Kronikár J. Sudra pri prehľade poznamenal, že roľníci nenahlásili do súpisov skutočné stavy zvierat, a výnosy krmovín „*pretože ľud sa bál, že z toho povstane nejaká štátna dávka*“. Stav zvierat aj výnosy mohli byť preto nepatrne vyššie. Vyrobené krmoviny väčšine roľníkov nepostačovali. Seno z lúk nakupovali i v susedných obciach, prevažne v Dačovom Lome (P. Mihalkin, J. Sudra, P. Berac).

V r. 1944 do prechodu frontu roľníci chovali: 578 ks hovädzieho dobytka (rožného statku), 293 ošípaných a 89 oviec. Vojnové udalosti v decembri 1944 a januári 1945 spôsobili ich pokles na 357 ks. hovädzieho dobytka, 58 oviec a 93 ošípaných. V nasledujúcich rokoch ich stav postupne narastal. Vzrástli počty oviec a ošípaných, hovädzí dobytok už stav z predvojnových udalostí neprekročil. V r. 1949 chovali roľníci 455 ks hovädzieho dobytka, 208 oviec a 333 ošípaných. K nárastu stavu oviec prispel zvýšený záujem priemyslu o ovčiu vlnu. Stavý koní ako základnej ťažnej sily sa od r. 1944 pohybovali nasledovne: 1944-28, 1945 – 17, 1946-29, 1947-46, 1948-30, 1949-34, 1950-32. Pokles v roku 1945 bol spôsobený vojnovými udalosťami, keď roľníkom vojsko pobralo kone. Súpisý poukazujú, že v 20. storočí až do vzniku JRD využívali roľnícke domácnosti ako ťažnú silu viac kravy a voly (rožný statok) ako kone. Kone chovali len „väčší gazdovia“.

Technológie, spôsoby pestovania rastlín

P. Berac spôsob trojpoľného spôsobu hospodárenia opísal: „*Obecná dohoda bola taká, že napríklad v dolnej tarate (v dolnom poli) sa bude siat' ožimína, v prostrednej jarina a horná zostala na podsev – datelína, bolboj, ľadník a na úbor (brance tarát - polí sú rozvedené v časti Gálová). Toto rozhodnutie sa nesmelo porušiť. Výnimku dostávali len chudobnejší roľníci, ktorí mali zemičku len v jednom alebo dvoch honoch. Na poriadok v chotári dozeral obecný poľný hájnik, ktorého platila obec z obecnej pokladne. Zistené priestupky hlásil obecnému úradu a richtárovi obce. Za pasenie dobytka na nepovolenom mieste sa vyrubovali pokuty 5 korún od kusa. Keď priestupca nezaplatil pokutu v stanovenej lehote, komisia zostavená z obecného úradu mu zobrala z'áloh. Napríklad v lete, keď mu bol potrebný voz, zobrali z neho koleso, pred orbou pluh a podobne. Potom už každý priestupca pokutu uhradil. Na jednom hone tak sezónne poľnohospodárske práce vykonávalo naráz 15-20 gazdov, pri kosení aj 30. Práce doprevádzal spev škovránkov a prepelíc.*“

Pokuty sa platili aj za vykonávanie prác počas nedieľ a cirkevných sviatkov s výnimkou tých, ktoré sa týkali chovu hospodárskych zvierat. V cirkevnej zápisnici z r. 1859 je zaznamenané „*že kto by sa v nedeľu vzdialil z dediny na konskom povozе zaplatí pokutu 1 zlatý.*“ Rok pred tým zaplatili viacerí cirkevníci pokutu

po jednom zlatom pre to, že odviezli obilie do mlyna v Ďarmotách.

P. Mihál'kin zaznamenal: „*Pluhy po rok 1880 boli drevené so železným lemešom a čeriestlom. Neskoršie začali zhotovovať liate pluhy vo fabrikách (továrňach), ktoré sa v našom kamenistom kraji rýchlo lámali. Preto začali kováči po dedinách vyrábať pluhy železné.*“ Z prvých drevených pluhov sa v Sucháni zachovali len torzá. V súkromnej zbierke mám uložené tri druhy železných (fabrických) pluhov ťaháňých koňmi – jednoradličný, dvojradičný od Šajbanov a plúžok na oborávanie zemiakov. Pluh na rozoranej zemi je aj základným symbolom obecného erbu. Zbierku dopĺňajú železné brány *s tiablami a bívnicami*. Toto náradie sa používalo aj v prvých rokoch po založení družstiev.

Do začiatku 20. storočia sa orná pôda hnojila len maštalným hnojom. Na pole sa vyvážal v zime. Okolo r. 1910 začal ako prvý v Sucháni používať priemyselné hnojivá Ján Sudra, Sochter. V Dačovom Lome bol priekopníkom používania umelých hnojív ev. farár Juraj Slávik a po ňom Juraj Siroň. Záznamy udávajú, že až s ich aplikáciou stúpili hektárové výnosy obilovín (zrna) nad 20 metrických centov. V rozmedzí 20-30 metrických centov sa pohybovali i v časoch záhumienkového hospodárenia. Pred používaním priemyselných hnojív sa aj lúky kosili len jedenkrát ročne. Po kosbe, ktorá začínala v polovici júna, sa spásali dobytkom. Tradovalo sa porekadlo, že „*seno nakosené a usušené do Jána /24. 6. / je jánske želi, po Jáne už len suchá tráva*“. Trávy sa kosili ručne kosou, seno sa sušilo drevenými vidlami a hrabalo drevenými hrabľami. V časoch záhumienkového hospodárenia sa už praktizovala aj druhá kosba tráv (kosienky).

Kováči, kováčske vyhne

Významné postavenie z radov remeselníkov v dedinách mali kováči. Sucháň mal v 19. storočí dve kováčske vyhne. Horná stála za terajším domom Pavlíkovcov a už pred požiarom 1870, kedy zhorela, bola murovaná z kameňa. Kováčsky mech bol do nej zakúpený za dve jalovice r. 1832, predaný bol r. 1940. Pracovali v nej kováči: Jankovský, otec aj syn, Pavel Pavlík (prišiel z Pliešoviec), Jozef Pačka (z Horných Mladoníc), Fábry (jeden rok), Kaštieľ (prišiel z Čeloviec). Dolná, ktorá stála na terajšom mieste urbárskeho domu pod obchodom, bola drevená, r. 1875 zhorela. Po požiarí bola už vymuro-

vaná z kameňa. Murári dostali ako odmenu 12 kíl raže. Generálne aj s bytom bola prestavaná r. 1952. Počas prestavby bola horná vyhňa zbúraná a kameň bol odvozený k dolnej. Dolná vyhňa bola kolaudovaná a daná do užívania r. 1953. Prešli do nej aj kováči Kaštieľ s Pavlíkom. Posledným suchánskym kováčom bol Jozef Trizna, prišiel z Plachtiniec. Prestala sa využívať po zlúčení JRD v r. 1976. Kováči okrem hospodárskeho a poľnohospodárskeho náradia vyrábaného pre roľníkov podkúvali podkovami aj kone. V rodinnom depozite mám uložené viac ako tri desiatky náradia so železnými súčast'ami, ktoré vyrobili kováči - napr. dláta, vrtáky, motyky, sekery, obojručné nože, hoblíky, kosáky, srpy, kuchynské nože, nekompletný drevený pluh a ďalšie.

Z ostatných remeselníkov sú zaznamenaní: murári, tesári (v Dačovom Lome Juraj Antol, Šeňšel) výrobcovia slamenej krytiny, v Sucháni Jankovský, debnári, kolári, v suchom mlyne sa spomína aj kužušnícka a obuvnícka dielňa. Poslednými obuvníkmi v Sucháni boli: Ján Hudec a Ján Miháľkin (1905). Väčšina stolárskych a tesárskych prác súvisiaca s prípravou drevených stavebných prvkov: okresávanie a hobl'ovanie hrád, povalových a podlahových dosiek patrila k bežným znalostiam väčšiny roľníckeho obyvateľstva. Na jednom z hoblíkov v mojej zbierke je vyrytý rok jeho vyhotovenia 1886.

Obr. 1: vľavo posledný suchánsky kováč Jozef Trizna,

Obr. 2: mladí tesári a stolári pri príprave stavebného reziva, zľava: Pavel Kačkář, Juraj Ďurčoň, Pavel Bobov (stojáci), Ján Slavkov a Juraj Sudra.

Zdroje pitnej a užitkovej vody

Vlastnosti Suchánskeho potoka, ktorý v letných mesiacoch pravidelne vyschýna a význam priehrady som spomenul. Pri mnohých rodinných domoch sa nachádzali kopané a murované studne. Po 2. sv. vojne už slúžili len ako zdroj užitkovej vody. Hlavnými zdrojmi pitnej vody, ktorej mala obec dostatok, boli obecné studne. V hornom konci Benikovka, v strede obce Antolovka, pri vyhni Pivárka, v dolnom konci pri štátnej ceste Obertovka a za potokom na Malom rade Žibovka. Studne boli pôvodne ohradené drevenými zrubkami, na Benikovke sa voda čerpala pomocou vahadla ešte aj v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Bol pri nej drevený válov, kde po celý rok i v zime napájali dobytok. V dolnom konci na tento účel využívali Obertovku a Žibovku. Nadzemné časti studní boli v druhej polovici 20. storočia upravované betónážou, do Žibovky boli vložené betónové skruže. V tomto období bola vykopaná aj studňa v cigánskej osade v dolnom konci dediny – Závožt'oku, na ktorú bolo osadené ručné čerpadlo, pumpa. O čistenie studní sa staral miestny hasičský zbor. Všetky obecné studne mali dostatočný zdroj pitnej a užitkovej vody, žiadna z nich ani v najsuchšom období nevyschýnala. Zdravotne boli nezávadné. Všetky sa s výnimkou spomínanej Pivárky po uprávach zachovali dodnes. Po dobudovaní miestneho vodovodu r. 1980 sa väčšina domácností napojila na obecnú sieť rozvodov. Ešte pred vybudovaním vodovodu si v 70. rokoch 20. st. vybuďovali súkromné vodovody na ponorné čerpadlá resp. stabilné čerpadlá tzv. „darlingy“ viacerí občania. So zavedením vodovodov boli v rodinných domoch vybudované aj prvé kúpeľne so sprchou a elektrickým ohrevom vody prostredníctvom bojlerov. V hornom konci zo studne Benikovky vybuďovali vlastné vodovo-

dy Šajbanovci, Kečkárovci a Mihál'kinovci, v strede obce z vlastného zdroja Bohovci, Antolovci. V osemdesiatych rokoch si vlastné vodovody vybudovala aj väčšina rodín v lazoch.

Šatstvo a úžitkovú bielizeň prali ženy na tzv. *potočných praliskách*, v jarnom období a v čase dostatku vody na koryte Suchánskeho potoka. Keď tento vyschol, využívali vody dačovolomského Lahoša, alebo suchánskej Rieky. V časopise Slovenka z r. 1964 je zaznamenaná zaujímavá informácia o prvej elektrickej práčke v Sucháni: „Elektrická práčka je na školskej chodbe už niekoľko rokov nevyužitá, načo nám ju darovalo Povereníctvo poľnohospodárstva?“. Informácia sa týkala práce a plánov miestneho výboru žien a pokračovala: „Tiež padli návrhy na zriadenie kúpeľne so sprchami, lebo na Sucháni nieto ani potok, kde by sa dalo okúpať“. Prvé elektrické práčky, do ktorých bolo potrebné vodu nalievat' ručne, sa do domácností dostali koncom 60. a začiatkom 70. rokov 20. storočia, automatické, napojené na vodovod až začiatkom 80. rokov.

Ako zdroj pitnej vody vo vegetačnom období pri vykonávaní poľnohospodárskych prác slúžili poľné studničky, ktoré sa nachádzali po celom chotári a o ich čistenie sa starala obec. Každoročne ich na Turíčiu sobotu a Jána čistila mládež. Pavel Berac zaznamenal čistenie studničiek nasledovne: „Čistenia sa zúčastnili mládenci, dievky a žiaci vyšších ročníkov, ktorí boli rozdelení na štyri skupiny. Viedli ich obecní úradskí-richtár, podrichtár, výberčík a poľný hájnik. Prvá skupina mala úsek zdola dediny, dolinou po plachtinský chotár. Druhá mala úsek hore nad dedinou- Brežinou, tretia dolu popri Rieke po litavský chotár, štvrtá hore popri Rieke po senobradský chotár. Prvá skupina čistila tieto studničky: 1, na Rehtorovej lúke, 2, na Farskej lúke, 3, na Kovšine, 4, v Trávníkách, 5, na Tobajskej, 6, na Butásovej lúčke, 7, pod Kamencom, 8, pod Dedovou pri Brale, 9, na Šándorovej lúke, 10, v Močiarke, 11, na Šovcovej dolinke, 12, pod Kútom, 13, pod Uhliarkou, 14, v Doline pod bralom, 15, pod Plešinou, 16, pod Jamou. Druhá skupina: 17, vo farskej zábrade, 18, pod Konopiskami, 19, v Suchániku, 20, na Gubovci, 21, zhora mostu v Suchániku, 22, pod Veľkým Hrbom na lúke, 23, v Brežine pri dubách, 24, na Jančovkinej lúke, 25, na Dudlovej, 26, v Močari na Hevešovej lúke, 27, v Močari na Čapási, 28, na Ďurčovej lúke, 29, v Riečkach na Čeprekovej lúke, 30, v Trísti na Bizovej lúke, 31, pod Močarou Rybárka, 32, v Sopkovom laze na Istvánovej lúke, 33, na Zuzinovej lúke, 34, pod

Hlinkou na Slavkovej lúke, 35, pod Hlinkou na čapáši, 36, v Širine na čapáši. Tretia skupina: 37, Lastovka v Rieke, 38, pod Kopanicou, 39, na Barine, 40, pod Hájom, 41, v Krumpliskách, 42, pod zábunním, 43, Erdegovka, 44, v Koryte, 45, v Rieke na Piatrovej lúke, 46, na Bobovej lúke, 47, pod Mureňovou, 48, pod Óvrantom, 49, pod Čekovma čelami, 50, v Polomách pri Šajbanovom laze, 51, pod Kamenným dielom, 52, vo Filipovej hôrke, 53, vo Vlčkovom laze. Štvrtá skupina: 54, v Gálovej, 55, pod Gálovou, 56, pod Okrúhlym hájikom, 57, pod Obrádkom, 58, v Obrade pri ceste, 59, v Obrade na pasienku, - pri tejto sa napájali hospodárske zvieratá a voda sa čerpala pomocou vabadla. V časoch spoločného pasenia sa tu pásli kravy a kone (pastieri Šándor Ján, Jankovský a Ján Kozjariar), 60, pod Obradom pri Zuzinovej lúke, 61, pri Benikovom laze, 62, v Močiarky, 63, v Meštrovom laze, 64, v Lazínke pri košiaroch, voda sa čerpala vabadlom, pásli sa tu jalovice (pastieri Kochulovci), 65, zdola Obradu, 66, nad Plesom, 67, na Salašoch, 68, v dolnej Močiarky. “

Zoznam P. Berac spracoval pre Máriu Mihálkinovú, moju manželku počas jej etnografického výskumu. Je cenný nielen z hľadiska prehľadu o studniach v chotári, ale zaznamenáva aj chotárne názvy, z ktorých by mnohé už zapadli do zabudnutia. Dopĺňam názvy, ktoré r. 1924 zaznamenal G. Husák: Veľký Hrb, Malý Hrb, Kostolný chodník (po ňom chodili Suchánčania do kostola v Dačovom Lome). Ďalej oračiny - Záhumnie, Lasec (Lazec), Kopanica, Za Jordán, Raveň, Závoz, Čertiažka, Polomky, Za Kamenec, Breziny, Tančoková, Medzi boky, Kovšina. Lúky: Močar, Trávniky, Teplica, Pod Kruhom, Močiarka, Celina, Za Hájikom. Lesy: Strážnik, Háj, Bučina, Želiarsky háj, Medzi Zabre.

Udalosti a výskumy z druhej polovice 20. storočia

Udalostiam druhej svetovej vojny predchádzala mobilácia vyhlásená 23. septembra 1938. J. Sudra ju v Sucháni zaznamenal nasledovne: „*Hrúža a strach opanovali národ na Sucháni, veď ešte bola v živej pamäti u národa tá noc zo dňa 28. júla 1914 a teraz nás taký osud mal postihnúť, najkrajší výkvet našich občanov. Dvadsať ročníkov bolo zmobilizovaných. Na druhý deň 24. septembra večer na vozoch boli sme odvezení na Pliešovskú štáciu / železničnú stanicu/. Vyprevadení sme boli so všetkými našimi občanmi, ktorí sa vládali postaviť na nohy, išli za nami až na Hrbok. Plač, žalostnô kvivenia, boli sme vyprevadení za hláholu zvonov. Vďaka tomu, že neprišlo k války (vojne) po dvoch mesiacoch sme sa vrátili domov všetci zdraví.*“

Vojna si na svoje obete počkala. Vyžiadala si ich nielen na bojiskách, ale i v katastri obce. Najviac trpelo obyvateľstvo v južných lazoch (Zabre, Polomská, Lazinka), kde boje trvali od 13. decembra 1944 do 28. januára 1945, keď bol Sucháň oslobodený. Boje v okolí Sucháňa oslobodením obce neskončili. Trvali až do oslobodenia Senohradu. Vo februári 1945 (dátum sa neuvádza) boli všetci obyvatelia s výnimkou milícií a tých, ktorí sa ukryli, evakuovaní do Veľkého Krátiša a Plachtiniec. Podľa miestnych zdrojov padlo v katastri obce 39 sovietskych, 6 rumunských a 21 nemeckých vojakov. Vojnové škody boli vyčíslené na 6 595 198 vtedajších korún (Sucháň I, 1996). Obyvateľstvu boli vyplatené len vo výške 2 134 939 korún. V dolných lazoch zhoreli domy Jána Mihálkina, Oberta, Juraja Šajbana, Juraja Ištvána, Jána Šebeka, Pavla Velkovho, Juraja Velkovho, Jána Oberta, Juraja a Jána Pivarčeka a Pavla Pavlovkina. V dedine zhoreli „len“ dve stodoly Jána Piatrovho a Pavla Mihalkina, Velkovho.

V druhej svetovej vojne zahynuli (s popisom udalostí, ktoré sa mi podarilo doskúmať a údajov z cirkevnej matriky): 1, Pavel Mihál'kin- Velkov, /15. 11. 1863-1. 1. 1945/ v cirkevnej matrike dátum o umrtí nie je uvedený. 2, Pavel Pavlovkin, /13. 10. 1890-17. 1. 1945, pohreb 29. 1. 1945/ zastrelený Nemcami pri vlastnom laze, 3, Anna Zat'ková, rod. Bizová / 10. 10. 1871-20. 1. 1945, pohreb 29. 1. 1945/ zastrelená Nemcami v lazoch, 4, Juraj Martuš, /24. 7. 1884-15. 1. 1945, pohreb 17. 1. 1945/ zastrelený Nemcami pri vlastnom laze, keď predtým na koryte zväžal zabíjajúcich nemeckých vojakov. Zastreli ho preto, že v práci odmietol pokračovať. 5, Pavel Šimko /15. 7. 1900-1. 3. 1945/ 6, Mária Išt'vánová, rod. Pavlisová / 10. 12. 1881-6. 1. 1945, pohreb 16. 2. 1945/, zastrelená pri vlastnom laze. Nemci ju vniesli do domu, ktorý zapálili. V ňom jej telo obhorelo. 7, Ján Martuš-Mínkov / 7. 2. 1920-23. 8. 1942 padol na ruskom fronte, 8, Ján Martuš-Zat'kov /23. 1. 1904-3. 11. 1945/, ako povstalecký vojak sa dostal do nemeckého zajatia, zomrel pri pochode do koncentračného tábora na neznámom mieste, 9, Ján Ďurčov-Pavlis, / 20. 6. 1908-31. 3. 1945/, zahynul v koncentračnom tábore Kleidenbach, Nemecko, tam bol aj 14. 3. 1945 pochovaný, 10, Ján Pavlis-Čiarik /17. 4. 1904-17. 4. 1945/ zahynul v koncentračnom tábore, 11, Juraj Šimko /17. 8. 1907- apríl 1945, zahynul v koncentračnom tábore 12, Pavel Šándor, / 7. 2. 1920-4. 3. 1945, pohreb 5. 3. 1945/ zabila ho náš'ľapná mína 13, Pavel Bohov-Heveš, /3. 12. 1905-4. 2. 1945, pohreb 23. 2. 1945/ zahynul pri odpratávaní snehu pre postup sovietskej armády na ceste v Závoze počas nemeckej mínometnej paľby. Poranenie nohy s celoživotnými následkami utrpel Ján Kršiak. Kronikári uvádzajú aj Annu Sľúkovú, ktorá bola zastrelená Nemcami v lazoch. Jej meno sa na pomníku ani v matrike nenachádza, preto záznam neviem potvrdiť. Anna Horniaková mi poskytla informáciu, že Nemci v obci zastrelili maloletú, asi desať ročnú Annu Chriašteľovú z lazov pri evakuácii rodiny na voze. Ani túto informáciu zatiaľ neviem potvrdiť.

Pri ústupe zobrali Nemci na nútené práce do koncentračných táborov deväť mužov, z nich sa štyrom podarilo ujsť v Senohrade a jednému v Pliešovciach. Ďalší boli zajatí a odvedení počas SNP.

Z koncentračných táborov sa vrátili domov: Ján Hudec, Ján Mihalkin, Ján Slavkov, Martuš, Pavel Slavkov (zo Zabier), Ján Gažov, Pavel Išt'ván, Pavel

Velkov, Ján Sudra, Pavel J. Šajban. V SNP ďalej bojovali, vyhli sa zajatiu a vrátili sa domov: Pavel Ďuriš ako partizán, Pavel Berac, Pavel Heveš, Juraj Kečkar st., Pavel Kečkar- Gregorov, Ján Kečkar- Močarovský, Pavel Martuš- Cikanov, Juraj Sudra- Bizov, Ján Piatrov, ako vojaci (zoznam je vyhotovený podľa fotografií z prijatia účastníkov SNP na MNV – ZPOZ).

Miestny národný výbor padlým a zahynutým občanom obce v druhej svetovej vojne nechal postaviť pomník zo švédskej žuly s ústredným motom: „Ľudia bdite!“ Odhalený bol 29. augusta 1955 pri príležitosti 11. výročia SNP. Do majetku MNV bol zaevidovaný ako pomník SNP.

Radom Slovenského národného povstania boli vyznamenaní: Ján Martuš, Ján Heveš, Juraj Sudra, Juraj Ďurčov, Juraj Velkov, Ján Králik.

Udalosti druhej svetovej vojny opísali kronikári M. Križan a J. Sudra. Vyžadovali by si rozsiahlejšiu štúdiu. Niekoľko príbehov a osudov sa mi doskúmať podarilo. Medzi nimi aj jeden príbeh dvoch mladých sovietskych ostreľovačiek, ktorý som vpísal aj do obecnej kroniky. Jedna z nich Oľga Filipovna Kelnerová 8. novembra 1966 navštívila Sucháň, kde sa jej dostalo vreľého prijatia nielen zo strany funkcionárov, ale aj obyvateľov. Svedčia o tom dobové fotografie, ktoré som získal od bývalého predsedu MNV Jána Šimkoviča zo Zemianskeho Vrbovka a zápis v obecnej kronike. V časopise Vlasta č. 18 zo dňa 4. 5. 1966 bol publikovaný otvorený list Oľge Kelnerovej do Soči. Z neho a poznatkov P. Beraca, ktorý mi časopis zapožičal, sa mi podarilo čiastočne rekonštruovať dramatický príbeh obidvoch ostreľovačiek: 30. januára 1945 sa v malom domčeku na okraji Sucháňa ubytovali sovietske ostreľovačky Oľga Filipovna a devätnásťročná Galina Fedorovna Koldejevová. Podľa spomienok Oľgy na dve ženy-obidve Márie sa podarilo zistiť, že išlo o rodinu Sudrovcov- Bizovcov. Odtiaľ podľa rozkazu odišli okolo 22. hodiny vypátrať nemecké guľometné hniezdo, ktoré držalo bývalú štátnu cestu do Dačovho Lomu pod Malým Hrbom. Zakrátko na to sa z Veľkého Hrbu ozvala guľometná streľba. Juraj Sudra-Bizov, ktorý išiel kus cesty za ostreľovačkami, začul v Brezine hlasitý nárek a volanie o pomoc. Ihneď bežal na sovietsky štáb do fary a odviezol sovietskych vojakov tým smerom, odkiaľ krik začul. Nemci

zbadali ostreľovačky skôr, ako stačili zaujať vlastné stanovisko. Galine už pomoci nebolo. Zahynula pri moste cez Suchánik. Oľga bola neďaleko nej ťažko ranená do nohy pod kolenom a stratila veľa krvi. Odniesli ju do poľnej nemocnice v škole. Na výzvu sovietskych vojakov sa aj napriek pokročilému nočnému času dostavilo do školy niekoľko miestnych žien na darcovstvo krvi. Vybrali Máriu Sudrovú mladšiu. Potom Oľgu v bezvedomí previezli do nemocnice v Šahách, kde jej nohu amputovali. Po vojne sa vydala za Nemca Kelnera, príslušníka Paulusovej armády, ktorý podobne ako Oľga prišiel vo vojne o nohu. Trvale sa usadili v Soči. V manželstve sa im narodili tri deti – dve dievčatá a jeden chlapec. Galinu Fedorovnu Koldejevovú pochovali v Dačovom Lome. Oľga z návštevy v Sucháni odniesla jej príbuzným kúsok zeme z miesta, kde padla. Koncom roku 1945 bola spoločne s ostatnými padlými sovietskymi vojakmi prevezená a pochovaná vo zvolenskom pamätníku padlých červenoarmejcov. Keď sa sovietskym vojakom podarilo guľometné hniezdo na Veľkom Hrbe zlikvidovať, zistili, že v ňom boli iba dvaja nemeckí vojaci. Údajne sa tam striedali. Strategicky vyvýšené miesto im umožňovalo meniť polohu a ovládať celú dolinu Suchánika.

Príbehy suchánskych občanov, ktorí zahynuli v dolných lazoch som spracoval v pásmach odprezentovaných pri miestnych oslavách výročí oslobodenia obce a SNP. Hľadal som i odpoveď, prečo bolo najviac obetí a materiálnych škôd práve v týchto lazoch. Na fronte zahynul zo Suchána len jeden vojak, v koncentračných táboroch štyria, šesť v blízkosti svojich lazničných obydlí. Hlavné príčiny boli dve. Front tu stál takmer dva mesiace. Bojovalo sa o každé strategicky významné miesto vrátane domov, ktoré boli terčom delostreleckých útokov. Druhou príčinou bolo, že v dačovolomskej Chyžkovke mal sídlo partizánsky oddiel, ktorého príslušníci na ceste od Čeboviec zastrelili jedného nemeckého vojaka. Nemci preto strieľali na každého voľne sa pohybujúceho človeka. Pavel Ištván mi vyrozprával príbeh zastrelenej matky: „Nemci mamu považovali za partizána preoblečeného do ženských šiat. Keď ju zastrelili, vniesli ju do nášho domu a dom zapálili. V ňom jej telo ohorelo.“ Väčšinu obetí kvôli neustálym bojom a snehovým závejom pochovávali individuálne na miestnom cintoríne jeden až dva týždne po smrti.

Obr. 1: z miestnych osláv konca 2. sv. vojny.

Obr. 2: Oľga Filipovna Kelnerová v sede, stojaca padlá Galina Fedorovna Koldejevová

Obr. 3 - 5: z miestnych osláv konca 2. sv. vojny.

Po napadnutí Sovietskeho zväzu nemeckou armádou 21. 6. 1941 a vyhlásení vojny Slovenského štátu Sovietskemu zväzu bolo v mesiacoch jún-júl vyslaných na Východný front 50 tisíc slovenských vojakov. Väčšia časť slovenských vojakov, záložníkov (asi 35 tisíc) bola stiahnutá z ruského frontu už v auguste 1941 (16 tisíc ich tam zostalo). Dĺžka základnej prezenčnej vojenskej služby bola v rokoch prvej Slovenskej republiky dva roky. Vzhľadom na vojnové udalosti sa však bežne stávalo, že armáda si mužov ponechala v zbrani aj dlhšie.

V osobnom archíve Jána Martuša (môjho švagra) sa zachoval denník jeho strýka – strelníka Jána Martuša, príslušníka Konskej delostreleckej batérie v Banskej Štiavnici. Ján Martuš sa narodil 13. 6. 1919 rodičom Ondrejovi Martušovi a Anne rod. Obertovej. Patril do odvodového ročníka 1919, ktorého vojaci s ročníkom 1920 tvorili rýchlu divíziu slovenskej armády a zúčastnili sa tzv. bleskovej vojny. V denníku zaznamenal ich postup a vojnovú činnosť deň po dni.

Z denníka vyberám: „4. júna 1941 som odišiel na Oremov Laz. 22. júna bola vyhlásená vojna ZSSR. 24. júna nás stiahli z Oremovho Lazu. Z Bankej Štiavnice sme odišli 28. VI. 41. Ládovali sme 28. VI. vo Zvolene a išli sme o 02 hod. preč smerom Banská Bystrica, Červená skala, Margecany, Prešov, Kapušany. Vyládovali sme 30. VI. v slovenských Rastislavovciach. Išli sme pešo do Vaniškoviec, tam sme nocovali jednu noc. Ďalej sme išli pešo ráno cez Zborov, Nižná Polianka, Závadka, tam sme nocovali jednu noc. 2. VII. 41 sme prekročili slovensko-poľskú hranicu o 6. hodine. Kobylné-Dukla sme prišli 2. VII. o 20. hodine. Spali sme tu jednu noc. Odišli sme 3. VII. o 8. hodine- Rímanov-Tviani-Zarsim-Novoselci-Kostajovce- tu sme prišli 3. VII. o 23 hodine. Novú poľsko- ruskú hranicu sme prešli 5. VII. o 15. hodine. Tu padli naši dvaja tankisti. Boli pochovaní pri prvých ruských bunkroch. Zažir-Tirava-Kuznina-Vojtkovo-Krásnica-Dobbnich sme prišli 5. VII. o 24. hodine. Ešte borela židovská synagóga, tu boli pobití povstalci v Solivare. Odišli sme 8. VII. o 5,30. hodine. Vieskovice sme prišli 8. VII. o 21. hodine. Rutky sme prešli 9. VII. o 17. hodine. Dobrivka, prišli sme 10. VII. o 16. hodine. Od 15. VII. o 7. hodine Chyčovice. Tu som sa stretol s Lomanci, záložníkmi Ondrejom Pánovým (Úkropom) a Jánom Paľovičom (Debnárom). Od 19. VII. 13 hod. Koropuš, prišli sme 19. VII., odišli

sme 23. o 5. hodine. Odtiaľ som išiel s muníciou s autom cez Lvov 23. VII. o 10. hodine. Zločkov tu sme prišli 23. VII. o 16. hodine. Zložili nás na dvor väznice, kde som videl odratú kožu z ľudskej ruky. Odtiaľ nás odviezli do Poľkej asi gymnázia, kde bola na polovici nemocnica, v ktorej sa liečili ranení červenoarmejci -ruskí vojaci. Odtiaľ odišli domov záložníci.“

Tu v denníku chýba strana. Denník ako nepotrebný bol vyhodený do drevenej latríny a len vďaka Jánovi Martušovi ml. sa zachoval. Zápisy pokračujú: „Mesto bolo čo nové, štvrte celé rozbité a spálené. Ku koncu tu už panoval normálny život. Tu bola väčšia časťka Židov. Zo školy sme sa presťahovali do tankových kasární. Tu bol aj Jano a celý náš pluk. Robili sme strážnu a poriadkovú službu. Pluk odišiel 27. VIII. 41 a my sme boli tam až do 10. IX. 1941. Tu sme sa mali výborne. Odchod o pol deviatej, Karvanice o 10,30, Pluhov o 12. hodine, Bronislavovka o 15,50 hod., Zborov, tu sme nocovali. Tu sú cintoríny československých legionárov. Tu som sa (asi poznal Janna Futšvabl ul. Krzywa č. 1 Zborov). Tu bolo veľa masla. Od 12. IX. 41 7. hodiny ráno som odtiaľ išiel autom do Jezerná. Tu sme sa napili s Pitnerom horivky. Starí rusko-poľskú hranicu sme prekročili 13. IX. o 14,30 hod. 13. IX. Proskurov – tu sme sa pobili s Maďarmi, bolo tu veľa piva. Tarnopol-Smekovce,-Kamionky,Voločistka-Garnižovka-Kobylnia 20. IX. 41, 21. IX. Starokonštantínov, od 23. IX. Lenkovce 24. IX. Szepetovka, 25. IX. Polonné- prišli sme 25. IX. 41,17,30 hod. “

Zápis potom pokračuje po mesačnej pauze: „25. XI. o 8,30 hod. Tu sme boli ubytovaní v odbornej škole. Veľakrát sa nám chytila horieť. Tu zastreli sloh. Igora Hurtu. Tu sme prežívali ružové dni (? -tak je to zapísané. Pravdepodobne tento zápis patrí do času medzi 25. 9. a 25. 11. 41.) 26. XI. 41 Sviabel. Tu som strávil sviatky. Na Štedrý večer som bol na stojky. Bola veľká zima 40-47 stupňov. Odišli sme 3. 2. 1942 veľa z nás pomrzlo po ceste. 4. 2. sme prišli do Žitomíra. Boli sme ubytovaní v dosľuhujúcich bytoch-?. Tu sme boli do 30. 3. 1942. Tu sme sa stretli s Laurincom a s Beňom, prišli 21. 3. 42. Laurinec odišiel 23. 3. a Beňo 27. 3. Do rýchlej sme odišli 1. 4. vlakom smer Fastov-Dnepropetrovsk, Ambrozovka. Odtiaľ pešo na front do Marinovky. Odtiaľ sme prešli do Olchovčika /Čapračky/. Prvý deň tu padol kamarát Filakovský Ondrej, dvaja civilisti a Hurta Jozef bol ranený. Strieľali Rusi z mínometov. 14. 4. sme sa mali dosť dobre, padli dvaja. Tu nás začali bombardovať v máji od 28. do 10. júna. 28. 5. 42 padla bomba k nášmu

S. V. boli ranení por. Cibula, slob. Greša a strelec Kdovina. Večer 29. 5. nás zase bombardovali a bomba nám spadla na 3. V. pred samé okná. Pri bombardovaní sa nestalo nič, len krv zo skla cezo mňa tiekla za dva dni. Zhodili vtedy 30 bômb, v noci zapálili muničný sklad a zabilo četníka, čo mal ísť domov. Útok mal byť prevedený 14. 7. 42 a pre nepriateľa bol odložený na 20. 7. 19. bola bubnová paľba a po nej úderná skupina prekročila Mius, dostali odpor a poručík a dvaja padli. Po novej paľbe prekročila úderná skupina znovu Mius a preblialda Godajovku. Nemeckí hľadači mŕn odstránili míny. Na Pancier Štrase naši pionieri urobili most cez Mius. Vyrazili sme z Čaprák o 15,45 hod. Tu bola prvá korisť včelího medu. 21. 7. sme dostali odpor pri Generalskoje, padlo 17 a viac bolo ranených. 23. 7. sme prišli k Rostovu, tam sme boli zaradení, ale sme nestrielali. Tu som sa stretol s Paľom Mališom, od P. O. V Rostove sme boli za štyri dni, kým pechota obsadzovala Zelený [nečitateľný]. Odtiaľ sme vyrazili a išli sme smerom na Kropótky Kaukazskaja. Pred Propotkinom padol major Bundvisk pri Losovskaja. 18. 8. sme prišli ku Kaukazským horám. 19. 8. sme vyrazili na útok, bol ranený Jano-7 km od Kubajiskaja a dostali sme výprask. Ustúpili sme naspäť do Kubajiskaja. 20. -21. -22. bol ústup. 23. sa zriadila obrana. Aj Jano zomrel v nemocnici v Račeskaja. 25. 8. bol útok na kótu 260. 26. 8. ranilo Petráša [partizáni]. 2. 11. 42 zabili partizáni Krátkeho a Mizjeráka na obed. Boli pochovaní v Kubajiskej 3. 9. o 17. hodine. 10. 9. nás napadli partizáni a zabili nám druhého kuchára a sedem iných, desiaty boli ranení. Tu som druhý krát prežil môj život. Som dobrovolne išiel ako sprievod s ranenými. 12. 9. ranili posledného kuchára o 20. hodine Petroka, bol ranený, dostal črepinu z granáta a guľku do ľavej nohy. Je živý. 16. 9. bol prvý slabý mráz. 24. 9. 42 sa začal útok ráno, ktorý stroskotal v náš neprospech. Bolo veľa ranených. Útok sa opakoval 25. a 26. 9. Benčok z Tesár padol 1. 10. 42. Bol pochovaný v Kutajiskaja. Pochoval ho rim. kat. kňaz. Bol som mu aj na pobrebe. 14. 10. sa zase začal útok a 15. prelomili naši a spojili sa s nemeckými jednotkami. Tie útoky stáli spolu 530 ranených a 76 mŕtvych. 16. 10. sme odišli z Kutajiskaja na pomoc k Dávidovi. 17. bol útok zo Suhej Lici na tri duby. 17. sa spojili pred večerom s Nemcami. Cez noc sme spali v bore. Ráno 18. sme začali ustupovať a začal pršať dážď, tak sme stáli v blate do 21. 10. 42. 22. 10 sme prišli naspäť do Kutajiskaja, kde sme nocovali dve noci. 25. 10. sme prišli na nový úsek do Klučeva-ja na zimnú obranu. Boli sme zasadení 26. 10. 42. Všetky tri Konské batérie na jed-

nej čiare. Večer pretrbli Rusi frontu a pechotu obkľúčili. Od všetkých troch HKB boli pobratí chlapi a zasadení ako pešiaci. Držali frontu za tri dni. Padli dvaja kamaráti Milovčík a Zlatala. 27. 10. odchodil Ďuro Pavlis domov. Bol pri mne na fronte pri palebnom poste. Tu sme zažili časy-dažde a blata. Spávali sme v bunkroch. 12. 12. som už vedel, že pôjdem na dovolenku. 16. som odišiel z palebného postu do Kľučevaja. 20. 12. 42 sme odišli autom do Krasnodaru. 23. sme ládovali a odišli sme o 9. hodine z Krasnodaru a išli sme smer Krasnodar-Kropotkim-Rostov-Jasenovskaja-Záporož'-Dneprostroj-Grovozgrad-Golba-Balba-Amárik-Komárovce-Tarnopol-Šmelink-Gločavy-Proskurov-Grežam-Lemberg-Přemysl-Jaroslav-Príborsk-Lambút-Rajskov-Debica-Tarnov-Krakov-Tšebyna-Anšír-Aderberg /Bohumín/-Čavka-Žilina 12. a 13. 1. 1943. " Tu sa frontové zápisky končia.

Účasť slovenských vojakov v Sovietskom zväze sa skoncentrovala do dvoch divízií - Prvej Rýchlej divízie a zaist'ovacej. Pri porovnávaní zápisov J. Martuša s publikovanými poznatkami možno jednoznačne potvrdiť, že ich HKB bola súčasťou Rýchlej divízie. Potvrdzujú to aj fakty z odbornej literatúry.

Už na prelome júla a augusta 1941 bolo 35 tisíc záložných vojakov stiahnutých späť na Slovensko. J. Martuš opísal 15. 7. stretnutie so záložníkmi z Dačovho Lomu, Jánom Paľovičom (Debnárom) a Ondrejom Pánovým (Úkropom), ktorí 23. 7. odišli domov. Rýchla divízia mala v rámci skupiny armád Juh postupovať v smere Lvov-Kyjev-Dnepropetrovsk – Rostov na Done a Kaukaz, čo zaznamenal i J. Martuš: 23. 7. *sme prišli k Rostovu, tu sme boli štyri dni. – Odtiaľ sme vyrazili smerom na Kropôtky, Kaukazskaja, atď. 18. 8. sme prišli ku Kaukazským horám.*

V druhej polovici novembra sa „Blitzkrieg“ zasekol na sovietskej obrane a Rýchla divízia ostala približne v priestore miest Mariupol – Taganrod. Frontová hranica, ktorú mali Slováci brániť na dlhých osem mesiacov až do júla 1942 bola na rieke Mius. Práve tu prebiehali prudké boje s množstvom obetí. J. Martuš ich opísal: „20. 7. *po novej palbe prekročili úderná skupina Mius a prebľadali Godajovku – naši pionieri zrobili most cez M i u s.*“ O zastavení nemeckej ofenzívy a silných bojoch s prechodom do obrany svedčia zápisy od 19. 8. do 14. 10. 1942, z ktorých opakovane uvádzam: „*tie útoky nás stáli 530 ranených a 76 mŕtvych. - 17. 10. bol útok, 18. 10. sme*

začali ustupovať, a začal padat' dažď, tak sme stáli v blate do 21. 10., 22. 10. 1942 sme prišli naspäť do Kutajiskaja, - odkiaľ 19. 8. vyrazili. 25. 10. sme prišli naspäť do Klučevaja na zimnú obranu, boli sme nasadení 26. 10. 42 všetky tri horské kon-ské batérie na jednej čiare. “

V denníku zapísal čiastočne v ruštine niekoľko piesní. napr. *Kat'ušá, Dosvidanja, Jestli zajtra vojna* a ďalšie. Z nich vyberám jednu, ktorá najlepšie vyjadruje rozpoloženie slovenských vojakov v tejto situácii. Nevieť či ide o pieseň alebo o báseň, ale takmer hodnoverne opisuje skutočný stav, ktorý naznačuje i denník. Vystihol ho aj veliteľ ubytovacieho miesta v obci Kutajskaja podpl. jazdeckta Ján Malár, ktorý zaznamenal: *„Vojaci ubytovaní v dedinkách v tyle divízie nemajú dostatočnú kontrolu a vôbec nedodržiavajú čistotu. Na niektorých miestach som našiel priamo svinčik, kde namiesto lôžkov sú špinavé kut-lochy s rozhádzanými a zablatenými prikrývkami a pobodenými odevnými súčiastkami, na týchto uspinených chlieb, plechovky od konzerv, nečisté zbrane. Podlaha miestnosti je plná smetí a haraburdia a nie je preto žiaden div, keď sa vyskytujú završivavení a završivení jednotlivci. “* Pohľad vojakov na tento stav bol iný. I v takejto situácii sa prostredníctvom básne (piesne?) prejavila ľudová tvorivosť.

Odkazujem

Odkazujem domov, kľajem tristo hromov. Že je veľa blata, že neprídem domov. Brodím sa po Rusku, hľadajú ma strely, líham si do blata, som všivavý celý. Každý deň tak smutný, spomínam na teba, nanosili sa mi potkany do chleba. Ráno, keď si vstávam, vietor po mne šumí, po hlave, po nohách myši behajú mi. Na večer tu nie je posteľ odostlaná, na zemi sa krčím do bieleho rána. Zima ma tu mrví, blchy po mne skáču, na teba spomínam aj mi je do plaču. Už som dobojoval, už nemám čo robiť, ani Rusov zahnať, ani bunker dobyť. V premoknutých chatách vysedávam v pľúšti, od tekvičných zrníek pľuzgierajú mi prsty. Cez šaty mi fúka, jak by vlci vyli, nemám ani gaty, onuce mi zhnili. Špina do mňa siakla, ľudia sa mi smejú, neumytý chodím, bárišne ma nechcú. Oblakov sa pýtam, kde vlast' moja kde je, s motoriz divízou (motorizovanou divíziou) zle je. Autá nepojazdné vzývajú pod stromom. Ach, bože môj, bože,

jak ja pôjdem domov.

Ján Martuš sa nakoniec domov dostal na dovolenku. Aký bol jeho ďalší frontový osud neviem. V tom čase už silnel odpor tých vojakov, ktorí boli na fronte od začiatku, voči veliteľom. Podľa zákona sa dožadovali prepustenia zo služby a návratu domov. Popri otvorených protestoch bol zaznamenaný aj anonymný list, v ktorom sa vyhrážali veliteľom, že ak ešte nemajú dost' železných krížov, môžu dostať drevený. Narážali tým na udalosti z 1. svetovej vojny, keď hlavne slovenskí vojaci v boji strelali maďarských dôstojníkov. V marci 1943 bola Rýchla divízia reorganizovaná. Z Kaukazu, kde zanechala aj väčšinu ťažkej techniky, bola evakuovaná na polostrov Kerč a odtiaľ presunutá na Krym, kde plnila úlohy strážnej služby. Koncom júna došlo k stiahnutiu vojakov ročníkov 1919 a 1920 na Slovensko. Spolu s nimi aj vojakov slúžiacich v poli 12 – 18 mesiacov. Nahradili ich nováčikovia ročníka 1922, čo zastihlo aj môjho otca Jána Mihálkina, príslušníka Delostreleckého pluku 15 v Topoľčanoch. Do poľa sa dostal po stiahnutí starších ročníkov v júni 1943. 29. -30. októbra 1943 zasiahol jeho pluk do bojov pri Kachovke, kde padlo do zajatia 2000 slovenských vojakov a 50 dôstojníkov, 20 zahynulo. Zachránilo sa viac vojakov 3. a 7. batérie 11 delostreleckého pluku medzi nimi i otec (viac v digitálnej forme vlastného rodokmeňa).

Osudy Ľudí v medzivojnovom a vojnovom období môžeme sledovať aj na príklade rodiny Piatrovej.

Ján Piatrov, nar. 1909 po skončení Ľudovej školy v Sucháni pokračoval v roľníckych tradíciách predkov. Základnú vojenskú službu absolvoval v r. 1931-32 u Hraničného práporu 8 v Šahách, o čom svedčí pamätný list v rodinnom archíve. Preukazný lístok z 18. 10. 1931 dopĺňa údaj, že bol vojakom 3. cyklistickej hraničnej rotý. Pod Hraničný prápor v Šahách spadala obrana hraníc s Maďarskom, z toho dôvodu bol zriadený aj vojenský priestor Oremov Laz-Lešť. Do Hraničného práporu bol povolán ako vojak v zálohe i v jeseni 1936 a pri spomínanej všeobecnej mobilizácii r. 1938. V rokoch 1938-1940 si viedol podrobnú evidenciu príjmov a výdavkov domácnosti. Z nej sa dozvedáme, že z mobilizácie si doniesol 125 Kčs.

Fotografie zo základnej vojenskej služby Jána Piatronbo v Šabách

Čistý zisk, ktorý sa prenášal do nasledujúcich rokov, v r. 1938 činil 135,10 ks (korún slovenských), r. 1939 -186,30 ks, r. 1940- 248 ks. Prevažnú časť príjmov tvorili tržby za odpredané zvieratá a z poľnohospodárskej výroby. Na túto činnosť išla aj najväčšia časť výdavkov. V roku 1937 chcel Ján spoločne s manželkou Annou vycestovať za prácou do Francúzska, kde už pracovali brat Anny Pavel Velkov s manželkou Máriou. Ján v r. 1937 požiadal Úrad práce pre zemedelské robotníctvo vo Zvolene o umiestnenie vo Francii. Žiadosť mu listom č. j. . 1334/37 zo dňa 12. 3. 1937 bola zamietnutá. Odôvodnená bola nasledovne: „K vašej žiadosti, týkajúcej sa umiestnenia vo Francii sa zdeľuje, že tunajšiemu úradu nateraz žiadne voľné zmluvy pre chlapov neprichádzajú a z toho dôvodu niet výhľadu na Vaše umiestnenie. Nateraz je možnosť umiestnenia len slobodných žien,

vdiv, znalých hospod. prác a najmä dojenia kráv. “Anna bola v tomto smere úspešnejšia. Prostredníctvom ČEDOKu 8. augusta 1939 mala vybavenú pracovnú zmluvu na farmu v Saind Lô Manche. Vycestovaniu zabránili udalosti 2. svetovej vojny- napadnutie Francúzska Nemeckom (obidve listiny sú uložené v rodinnom archíve).

V rokoch 1943-46 bol Ján pokladníkom miestneho Úverového družstva, ktoré bolo v Sucháni založené r. 1924. Zachoval sa poznámkový zošit zo školenia, ktoré absolvoval. Do bojov v 2. svetovej vojne nezasiahol. Pripustka z 18. 9. 1939 dosvedčuje, že bol ako vojak v zálohe príslušníkom Pešieho pluku 3 vo Zvolene. Vo veku 35 rokov bol mobilizovaný do Slovenského národného povstania. Jeden z listov, ktorý písal domov 17. 10. 1944 zo Seliec zaznamenávam bez úprav:

Milá moja rodinka. Zasielam Vám srdečný pozdrav a smutnú spomienku na Vás neviem ako sa máte. Keď Vám napíšem o mojom položení v akom sa nachádzam tešíť Vás nebude ale Vás prekvapí. Pavlisovci aj Lomanci práve neská odišli na priepustku, bol by dal aj mne nadporučík, ale som si myslel keď oni prídu ja zase pôjdem, lebo ten balík čo mi tí Vrbovčania doniesli kým by som bol doma by sa mi skazil lebo zjesť som ho nemal kedy. Ale čo sa stalo, situácia je zmenená. Práve neská 17. t. m. sme prišli večer o 4 tej k žoldu domov a už tam čakal jeden nadporučík na aute a poďa mena nás vyčítal všetkých ktorí majú 35 rokov a mladších a kázal nám nastúpiť aj s výstrojom v stredú ráno o 10 tej hodine a máme odísť do Šáľkovej my už pôjdeme do poľa. Čítali aj Pavlisovcov / Kečkárovcov/ aj Lichnera ale tí sa nie tu tak tí už s nami nepôjdu. Hovoril ten nadpor. Že o dva dni alebo o týždeň si príde vybrať ďalších. Pre mňa je toto dosť smutná správa a Vám veľký žiaľ. Ufal som sa, že moju rodinu uvidím, ale mňa už nečakajte. Ja sám želim toho že som sa domov nezobral ale neviem čo sa to stalo či mi to pán Bob nedal prísť že som sa tak s tými nezobral vet som mal aj škatuľu cigareťov pripravenú, že ich vezmem domov. Darmo je moji milí najviac Putujem to maló nevinnó dieť a že ho už nevidím /pozn. Annu, nar. 6. 10. 1940/ veru sa mi slzy ronía z očí ako dážď pri tejto rozpomienky, veď pri našom lúčení keď som sa posledne s Vami lúčil možno že som sa navždy. Najprv píšem úprimný pozdrav milěj Aničky. Milá Anička pozdravuje ť a tvoj apko čo ť a mal vždy rád, kerýmu

si bola vždy úprimná. Pokým bude srdce biť vo mne vždy budem myslieť na teba. Moja láska k tebe ochladne len pod hroudou zeme. Ucti si výjav tejto lásky tvojho apku a poslúchaj naučenia tvojho starkýho a svoju matku. Možno že mňa už viacej neuvídíš, tak ti tvoj apko vinšuje nak ť a Hospodin sprevádza po šťastlivých cestách. Moja milá manželka môj osud je v Božej moci a ako Boh mieni tak sa aj stane. Apo môj nezabudnem na vaše vysprevádzanie veď ste ma vypevadili ako ten Tobiáš tobo syna s naučením Božským a viem že ma z bolesti budete čakať domov. Pozdravujem Beňovcov, Babiakovcov aj Mibálovských a čo bude ďalej to vám napíšem. Ja skladám Bohu všetku nádej a nak sa stane jeho svätá vôľa, lebo ten vyslobodil aj Daniela z ľavej jamy a ak som si to zaslúžil môže vyslobodiť aj mňa a ak mi je určený cieľ života skončiť na vojne tak ma to neminie. Veľmi sa netrápte za mnou, lebo tým ani mne ani sebe nepomôžete ale proste Boha lebo len on je našim pomocníkom. Ešte raz Váš všetkých pozdravujem pán Bob Váš poteš. Pozdravuje Váš otec, syn, manžel, brat, švager, a Váš priateľ z Bobom J. Piatrov. – môj adres / adresu/ Vám potom napíšem.

Dcéra Anna (1940) sa v čase, keď bol jej otec na povstaní, modlíla modlitbičku: „Môj otecko bojuje, je na vojne v boji a my sme tu bez nebo v žiali, nepokoji. Bojíme sa o nebo, že sa mu dať stane, mamka plače a mne slza z oka kanie.“

Po potlačení SNP sa Ján začiatkom novembra 1944 vrátil domov. Začiatkom decembra sa v Sucháni začali objavovať prví nemeckí vojaci, za nimi postupovala Červená armáda. Počas bojov o oslobodenie obce (oslobodená bola 28. 1. 1945) sa spolu s Pavlom Beracom zdržiavali v lazoch, neraz boli ohrození na životoch. Počas vojny zhorela Piatrovcom stodola v dedine. Ján Sudra zaznamenal, že sa tak stalo 2. februára 1945, počas bojov medzi Sucháňom a Senohradom. Ruskí vojaci mali v nej zriadenú poľnú kuchyňu. V stodole, v ktorej bola uložená aj munícia, sa počas nemeckej mínometnej paľby chytila horieť uložená slama. Následkom výbuchov munície zahynuli kone, ich kosti spoločne s črepinami vykopávame dodnes pri obrábaní záhrady. Po vojne sa 29. 10. 1947 stal členom Zväzu vojakov SNP (zachovala sa legitímácia s fotografiou). Ministerstvom národnej obrany mu bola započítaná doba v povstaní

od 29. 8. 1944 do 31. 10. 1944. Zachoval sa jeho drevený vojenský kufor a opasok. V roku 1946 si zakúpil bicykel značky Effekt č. 838, ktorý si zrejme obľúbil počas vojenčiny. Na bicykel vlastnil Legitimáciu pre majiteľov, držiteľov bicykla používaného na verejných cestách vydanú Oblastným veliteľstvom NB I, Úradom Miestneho národného výboru v Senohrade č. 38/1946 dňa 11. 12. 1946. 1. 12. 1946 bol zvolený za člena Miestneho národného výboru v Sucháni. Vo funkcii zotrval do r. 1948.

11. 9. 1947 sa jeho manželke narodila druhá dcéra Mária. Novovzniknuté socialistické zriadenie po februári 1948 malo na rodinu negatívny dopad hneď v prvých rokoch. Vojnové škody rodiny, hlavne za zhorenú stodolu boli odhadnuté na 40 000 Kčs. Tieto boli hlavným zmocnencom pre obnovu v Banskej Bystrici Jánovi poukázané, ale hneď pri vyplatení aj zobraené. Svedčí o tom Potvrdenie Stanice SNB Senohrad: *„v Sucháni 25. 9. 1950: Tunajšia stanica SNB týmto potvrdzuje, že dnešného dňa zaisťovala od Jána Piatrovho zo Sucháňa, č. p. . 70 okres Krupina podľa rozhodnutia OV-SNB Krupina a OV KSS Krupina peňažnú čiastku 40 000 Kčs, slovom štyridsaťtisíc korún čsl. ,ktoré peniaze mu boli poukázané Hlavným zmocnencom pre obnovu Banská Bystrica a do ďalšieho vyšetrenia odovzdané do depozítu MNV (Miestneho národného výboru) v Sucháni. Podpísaný strážm. Cyril Hlinka v sl. (aj rukopisný podpis). Aj napriek mnohým urgenciám neboli peniaze rodine nikdy vyplatené. Dodnes sa nepodarilo vyjasniť, aký bol ich osud.*

Socializácia, vznik družstiev

V roku 1948 vzniklo v Sucháni z Jednotného zväzu slovenských roľníkov Strojové družstvo. Prvým predsedom bol Ján Králik. Z neho sa v r. 1949 vyvinulo Jednotné roľnícke družstvo I. typu, ktoré obrábalo cirkevnú pôdu a niekoľko hektárov neobrábanej pôdy. V septembri r. 1952 vzniklo JRD III. typu. Spoločne začalo hospodáriť 104 roľníkov na výmere 1180, 85 ha poľnohospodárskej pôdy z toho ornej 610,12 ha. Do družstva nevstúpili roľníci, ktorí sa prist'ahovali zo Senohradu a dvaja roľníci v severnej časti chotára (Rausovci). Na jeseň r. 1953 vystúpilo z družstva 26 roľníkov prevažne z dolných lazov s výmerou pôdy 265 ha, z toho ornej 154 ha. Po zlepšení ekonomickej situácie družstva aj z dôvodu, že nedokázali plniť predpísané dodávky poľnohospodárskych výrobkov pre štát sa títo do družstva postupne vracali, poslední v rokoch 1970-72. Do družstva až do jeho zániku nevstúpilo šesť roľníkov, ktorých pôdu JRD obrábalo. Finančnú situáciu rodín po vzniku JRD výrazne ovplyvnila aj menová reforma (ľudovo zámena peňazí) roku 1953.

Po vzniku JRD sa pôda obrábala spoločne, zvieratá zostali sústredené po adaptovaných maštaliach väčších gazdov. U Piatrovcov sa napr. chovali sliepky. V zadnej izbe, ktorá ešte patrila Benikovcom (Jančovcom) bola uskladnená kukurica, kde ju v zime ženy „moržovali“ -oddeľovali zrno od šúľkov. K sústredeniu zvierat došlo postupne v šesťdesiatych rokoch po vybudovaní živočíšneho strediska nad dedinou. V dvoch vybudovaných montovaných drevených maštaliach bol do spoločného chovu ako prvý v roku 1954 sústredný hovädzí dobytok. Koncom toho istého roku boli do novo postavenej ošipárne sústredené aj ošipané. V roku 1956 bola zavedená umelá inseminácia (pripúšť'anie) zvierat. Od tohto roku bola Veterinárnou službou v Senohrade poskytovaná aj odborná zdravotná starostlivosť o zvieratá (očkovanie, kastrácia a i.). Odborným veterinárnym technikom bol dlhé roky miestny občan Pavel Benik. Zavedením odbornej veterinárnej služby ustúpilo do pozadia ľudové liečiteľstvo zvierat, až nakoniec takmer úplne zaniklo.

Podľa listiny z 1. 3. 1956 (originálna pretnač je z r. 1953) mal Ján Piatrov

vniesť do JRD: „1 kravu, 3 jalovice, 1 junca, 2 ošípané, 1 ovcu, 2 jahnce a 12 sliepok. Ďalej pol voža a jedne brány.“ Podľa ďalšej listiny adresovanej Anne Piatrovej o nedoplatku na poistnom bol prínos do JRD ohodnotený na 2. 926 Kčs, 714 Kčs bolo odpočítaných na nedoplatok poistného.

Finančný príjem roľníckych rodín bol v prvých rokoch vzniku družstva nízky. Základným ukazovateľom odmeňovania bola tzv. pracovná jednotka (norma). Rok po menovej reforme r. 1954 predstavovala finančnú hodnotu 18,50 Kčs. Priemerný zárobok sa tak u mužov pohyboval v rozpätí 250-350 Kčs, u žien bol ešte nižší. K mzde dostávali členovia družstva jedenkrát ročne v naturálnej forme obilie. Doplňkovým zdrojom boli výnosy zo záhumienkového hospodárstva. Rodina mala nárok na 0,50 ha pôdy, na ktorej si dopestúvali obilie, zemiaky, zeleninu a krmoviny pre zvieratá. V rámci záhumienkového hospodárstva členovia družstva chovali hovädzí dobytok, spravidla jednu dojnica, ovce a ošípané. Záhumienkové hospodárstvo prešlo rôznymi zmenami. Uznesením členskej schôdze družstva v Sucháni 24. 4. 1974 bolo zrušené, zaniklo. Postupne sa zlepšovala aj ekonomická situácia družstva a jeho členov.

Vedenie Jednotného roľníckeho družstva

Vo vedení suchánskeho družstva od založenia 1952 do r. 1976, kedy bolo zlúčené s JRD Dačov Lom, som počas výskumu zaznamenal nasledovné zmeny v jeho vedení. Prvým predsedom bol Pavel Šajban, nasledovali Pavel Slavkov, Juraj Ďurčov, Juraj Miháľkin, Daniel Pavlík, Pavel Sudra, Juraj Heveš, Juraj Šajban, Pavel Bohov, 1964-66, Ján Pohánka zo Záhoriec 1967-68, Pavel Jánošov 1969 Ing. Ján Jánoš z Krupiny 1971-72, František Papp z Dolinky, 1973-74, Pavel Jánošov, 1975-76.

V roku 1972 pristúpili do družstva i roľníci z hornoplachtinských lazov. Na výročnej členskej schôdzi (ďalej VČS) 19. 2. 1964 boli do vedenia družstva zvolení: Pavel Bohov, predseda, Pavel Šajban, podpredseda, Pavel Antol skladník, ostatní funkcionári volení neboli. Do predstavenstva boli zvolení: Pavel Antol, Pavel Šajban, Ján Madaj, Pavel Heveš ml., Ján Kečkář, Močarovský, Anna Ištvanová, Pavel Jánošov, Pavel Slavkov.

Na VČS 15. 2. 1965 boli zvolení: Pavel Bohov, predseda, Pavel Berac, agronóm, Pavel Antol, účtovník, Ján Kysel', mechanizátor, Pavel Heveš ml., hospodár. Zmeny v predstavenstve neboli.

Na VČS r. 1966 zmeny nenastali.

Na VČS 15. 2. 1967 boli do vedenia družstva zvolení: Ján Pohánka, predseda, Pavel Jánošov, podpredseda, Mária Piatrová /(od 1969 Mihál'kinová), agronómka, Pavel Slavkov, zootechnik, Ján Medveď z Dačovho Lomu, ekonóm, Mária Siroňová a Viera Kysel'ová, účtovníčky, Pavel Bohov, vedúci dielne. Do predstavenstva boli zvolení: Ján Kečkár, Pavel Berac, Pavel Heveš ml., Ján Ištván, Juraj Suchár, Ondrej Kečkár a Pavel Bohov.

Na VČS r. 1968 zmeny nenastali.

Na VČS 18. 2. 1969 bol za predsedu zvolený Pavel Jánošov, za podpredsedu Juraj Kečkár, v ostatných funkciách zmeny nenastali. Do predstavenstva boli zvolení: Ján Horniak, Juraj Suchár, Juraj Heveš, Ján Kečkár, Ondrej Kečkár, Juraj Velkov, Pavel Slavkov. Do revíznej komisie: Ján Ištván, Pavel Heveš ml., Ján Martuš.

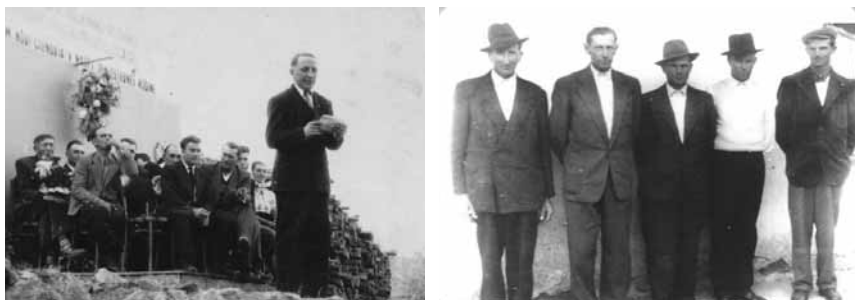
Ďalej som podľa dostupných dokumentov zaznamenal tieto zmeny:

R. 1971 bol za predsedu zvolený Ing. Ján Jánoš z Krupiny, r. 1973 František Papp z Dolínky, za ekonóma Ing. Jozef Králik z Trnavy. Funkcie zootechnikov vykonávali: Ing. Piecha, Ing. Pástor a Pavel Slavkov. Funkciu agronóma počas materskej dovolenky Márie Mihál'kinovej Štefan Kováč z Trebušoviec. R. 1975 bol za predsedu zvolený Pavel Jánošov a vykonával ju do zlúčenia družstiev. Posledným ekonómom pred zlúčením s JRD Dačov Lom bol Dušan Bohov.

Na VČS 1973 boli do predstavenstva zvolení: Pavel Jánošov, podpredseda družstva, Pavel Heveš ml., Ján Bobiš, Ondrej Kečkár, Jozef Bavka, Plachtinské Lazy, Mária Vozárová, Juraj Šajban, Mária Slavková. Za členov revíznej komisie: Anna Kozelníková, Pavel Kečkár, Pavel Bohov, Ján Martuš, Ján Sarvaš, Plachtinské Lazy.

Vývoj miezd od r. 1953 do r. 1972:

- r. 1953 mzdy a odmeny v naturáliách 206 000 Kčs
- r. 1968 mzdy a odmeny v naturáliách 1 392 000 Kčs
- r. 1972 mzdy a odmeny 2 309 000 Kčs

Obr 1: oslavy v JRD D. Lom, **Obr 2:** funkcionári JRD Sucháň

Po maturite od 1. júla 1966 nastúpila pracovať do suchánskeho Jednotného roľníckeho družstva Mária Mihál'kinová. Na toto obdobie si zaspomínala v príhovore na oslavách 50. narodenín v zamestnaní: „Od februára 1967, keď mi bola zverená funkcia agrónomky, som pocítila veľkú zodpovednosť za celý suchánsky chotár, 1200 hektárov poľnohospodárskej pôdy, ku ktorému neskôr pribudli Plachtinské Lazy (pozn. od r. 1973). V tom čase boli ešte podmienky v poľnohospodárstve veľmi zlé, nebolo mechanizácie, ani stavieb, rozvoj začal až od roku 1968. Chotár bol plný medzí a kamenia, zemičky úzke, že sa nemal ani kombajn kde obrátiť, kým nevycúval späť. A tak sme pracovali a pretvárali chotár za pomoci mnohých ľudí – družstevníkov, ktorých som mala rada a myslela som si, že oni mňa tiež, ktorým som povďačná za ich rady, múdrosť a zdravý sedliacky rozum a od ktorých som sa veľa naučila.“

Obr. 1: Mária ako agronómka s predsedom družstva Ing. Jánom Jánošom z Krupiny

Obr. 2: v kancelárii družstva v Sucháni

V čase nástupu do funkcie agronómky bola vo vedení družstva prvou a jedinou funkcionárkou s ukončeným stredným odborným vzdelaním s maturitou. Až o niekoľko rokov pribúdali ďalší už aj s vysokoškolským vzdelaním: Ing. Ján Jánoš, z Krupiny-predseda (1971), Ing. Jozef Králik, ekonóm (1973), Anna Mericová (Slavková), Dušan Bohov a ďalší.

Počas jej pôsobenia vo funkcii agronómky začali sa v suchánskom choťári rekultivačné práce (rekultivácie), ktoré zmenili ráz krajiny a spoločne s melioráciami zamokrených pozemkov pokračovali aj po zlúčení JRD Sucháň s JRD Dačov Lom v r. 1976. Spoločné JRD prijalo názov Jednotné roľnícke družstvo Slovenského národného povstania so sídlom v Dačovom Lome, pod týmto názvom hospodáril do r. 1990, kedy bolo v dôsledku politicko-spoločenských zmien (tzv. nežnej revolúcie) pretransformované na akciovú spoločnosť.

V r. 1990 sa po vzore z iných oblastí aj v JRD konali tajné hlasovania o dôvere vedúcim funkcionárom družstva. 12. 2. 1990 sa hlasovalo o dôvere vedúcim funkcionárom. Najviac hlasov z 252 prítomných členov 213 získal vedúci rastlinnej výroby Ing. Milan Baláž, o jeden menej 212 vedúci živočíšnej výroby Ján Penička. Predseda družstva Michal Selský získal 207

hlasov, ekonóm Ing. Anton Macko, neskorší predseda 199 hlasov. 14. 2. 1990 sa rovnakým spôsobom vyslovovala dôvera technicko-hospodárskym pracovníkom. Najviac hlasov zo 169 prítomných radových členov - 168 získala ekonómka rastlinnej výroby Mária Mihál'kinová, o jeden menej 167 ekonómka živočíšnej výroby Darina Bohovová, 164 ekonómka technických služieb Anna Triznová (kompletné výsledky oboch hlasovaní sú zaznamenané v súkromnej kronike).

Údaje o hlasovaní sú zároveň poslednými údajmi o vedení družstva a počtoch pracovníkov, ktorým družstvo poskytlo možnosť zamestnania sa, a tým aj pravidelného mesačného príjmu a sociálnych istôt. Pracovali v ňom prevažne členovia z obcí Dačov Lom, Sucháň a hornoplachtinských lazov. V nasledujúcich rokoch sa ich počet začal podstatne znižovať. V dôsledku poklesu pracovných miest v pretransformovanej akciovej spoločnosti začali hlavne mladí zamestnanci z oboch obcí odchádzať a začal vznikáť nový, dovtedy nepoznaný fenomén - nezamestnanosť, ktorý pretrváva dodnes. Začiatkom 21. storočia pribudol k nemu v Sucháni ďalší - predaj poľnohospodárskej pôdy novým vlastníkom. Pri transformácii družstva na I. akciovú spoločnosť boli členom a zamestnancom družstva vydané akcie podľa vlastníctva poľnohospodárskej pôdy a odpracovaných rokov. V roku 2016 takmer všetci akcionári akcie odpredali samotnej akciovej spoločnosti, čím vlastníci pôdy definitívne stratili možnosť vplyvu na ďalší vývoj spoločného poľnohospodárskeho podniku. Medzi akciovou spoločnosťou a vlastníkmi pôdy, ktorí ju doteraz nepredali, zostal nájomný vzťah. V riadiacich funkciách v spoločnosti k 31. 7. 2017 zo Sucháňa pracujú: Ján Berac ml. - hlavný zootechnik, Peter Velkov - pomocný zootechnik a Ján Heveš ml. - pomocný agronóm, predsedom je Ján Mikula z Dačovho Lomu.

Obr. 1: výročná členská schôdza JRD SNP D. Lom

Obr. 2: prvý sediaci zľava Michal Selský, posledný predseda spoločného družstva

Chov hospodárskych zvierat po 2. svetovej vojne

Martin Budaj zaznamenal, že roľníci r. 1952 vniesli do JRD 303 ks. hovädzieho dobytká, z toho 91 kráv, 216 oviec, 132 ošípaných, 19 koní a 540 sliepok. Podľa toho istého autora boli v roku 1968 stavy hospodárskych zvierat v JRD nasledovné: hovädzí dobytok 317 ks z toho kravy 117 ks, ošípané 313 z toho prasnice 35, ovce 337 z toho matky 248, kone 4 (v r. 1953 ich bolo ešte 19). V roku 1972 sa už kone v JRD ani v obci nechovali. Stavy ostatných zvierat sa pohybovali v podobných číslach: hovädzí dobytok 345 ks, z toho kravy 120 ks, ošípané 369 ks, z toho prasnice 35 ks, ovce 337 ks, z toho matky 318 ks. V r. 1972 sa zásluhou vtedajšieho predsedu JRD Ing. Jánoša z Krupiny rozvinul chov mäsového plemena sliepok-brojlerov. Stavy hospodárskych zvierat v družstve zostali na rovnakej úrovni do zlúčenia s JRD Dačov Lom r. 1976.

Obr. 1: budovanie stavieb v stredisku živočíšnej výroby družstva

Obr. 2: krmičky ošípaných Anna Antolová a Anna Ištvánová

K 1. januáru 1989 podľa súpisu hospodárskych zvierat chovali členovia družstva: 835 ks hydiny z toho 777 sliepok, 157 oviec z toho 126 bahníc (matiek), 67 ošípaných (sčasti už mali roľníci po domácich zakáľáčkach), 15 ks hovädzieho dobytká, z toho 13 kráv a 4 kozy. Ostatní chovatelia (nečlenovia družstva) chovali: 34 ks hydiny, 11 oviec, 6 ks hovädzieho dobytká, z toho ani jednu kravu a 4 kozy. Prehľad potvrdzuje postupný zánik chovu kráv. Z celkového počtu 13 kráv, desať chovali členovia družstva bývajúci v lazoch. V 90. rokoch začal klesať aj počet oviec v domácom chove. V súčasnosti už v dedine chová kravu len jeden chovateľ. Z hydiny okrem sliepok mali v domácom chove zastúpenie kačice, husi a morky, z drobných úžitkových zvierat domáce zajace. V Dačovom Lome sme zajace chovali voľne v maštali, voľne sa pohybovali i na okolitých pozemkoch pri dome. V časoch výskytu zajačieho moru často vyhynul celý chov.

Predaj, spracúvanie poľnohospodárskych produktov, povinné dodávky štátu

Predaj hospodárskych zvierat a produktov živočíšnej výroby bol do založenia družstva najhlavnejším zdrojom príjmov roľníkov obidvoch obcí. Na trhoch a jarmokoch sa po zániku mliekarenského družstva predávali hlavne mliečne výrobky - maslo, syr, vajcia.

Po druhej svetovej vojne mlieko patrilo medzi základné produkty živočíšnej výroby povinného predaja štátu. Podľa „Smluvy o výrobe a dodávky poľnohospodárskych výrobkov“ zo dňa 13. 1. 1950 opatrenej pečiatkami a podpismi Roľníckeho skladištného družstva, filiálky Krupina a MNV v Sucháni mali Ján Piatrov ml. a Ján Piatrov st. dosiahnuť dojivosť jednej dojnice 950 litrov ročne. Z toho mali štátu odovzdať 462, resp. 263 litrov mlieka o tukovosti 3,4 percenta. Doklad o plnení sa nezachoval. Povinná dodávka sa týkala i slepačích vajec. Na jednu nosnicu sa mala dosiahnuť ročná výroba 120 ks vajec. Ján ml. mal odovzdať 296 a Ján st. 161, spolu 457 - odovzdali 428 kusov vajec.

Mlieko bolo doplnkovým zdrojom príjmov členov družstva zo záhumienkového hospodárstva aj v 60. -70. rokoch 20. storočia. Vykupovali ho

Stredoslovenské mliekarne vo Zvolene, od r. 1970 novovybudovaná mliekareň v Krupine. V Dačovom Lome ho konským povozom z celej dediny zvážali do mliečnice v kravíne JRD (Ján Varga, Pavel Mikula), v Sucháni ho vykupovala zberačka Elena Chovanová v rodinnom dome. Mliekareň rovnako platila za množstvo vykúpeného mlieka podľa kvality – tukovosti. V rokoch 1968-1972, kedy som pracoval v mliekárňach ako samostatný referent pre nákup mlieka, som mal na starosti v rámci krupinského obvodu aj kvalitu zberu mlieka na zberných miestach v Dačovom Lome a v Sucháni.

Mlieko a mliečne výrobky, maslo, tvaroh, syr z domácej produkcie boli významným potravinovým článkom roľníckych domácností, preto sa individuálny chov kráv udržal v obidvoch obciach u väčšiny členov družstva do osemdesiatych rokov 20. storočia.

Chov kráv si každý majiteľ zabezpečoval sám vo vlastnej maštali, vo vegetačnom období sa pásli spoločne na vymedzených pasienkoch. V Sucháni na Hlinke, v Rieke a v Čertiažke. Páslo sa striedavo. Každý chovateľ za jednu kravu odpásol jeden deň, jalovicu pol dňa. V hornom konci sa spoločne takýmto spôsobom páslo 12-15 kráv, rovnaký počet v dolnom konci obce. Roľníci v lazoch si pásli kravy individuálne v okolí lazú. Krmoviny (seno) si chovatelia zabezpečovali z pridelených lúk od družstva vo výmere 0,20-0,50 ha a vlastných záhrad. Asi do roku 1970 pásli ovce spoločne pastieri z radov rómskych obyvateľov - v Sucháni naposledy Oláhovci. Neskôr aj ovce a kozy z celej dediny v Sucháni pásli chovatelia striedavo podľa ich počtu (za dve ovce, resp. päť baraniac jeden deň). Ovce sa pásli pod Veľkým Hrbom - Na lazci. Aj chov oviec prinášal členom družstva doplnkový príjem z predaja vlny, ovčieho syru z domáceho chovu sa vyrábala len sporadicky. Baranie mäso z domáceho chovu bolo významným potravinovým článkom domácností. Obvykle sa časť z neho určená na dlhšie obdobie konzervovala zasolením v drevených, po 2. svetovej vojne i v keramických súdkoch.

Pohyb zvierat i v mieste bydliska podliehal kontrole miestnej správy. Najstarší zachovaný „Dobytčí pass“ v rodinnom archíve je zo dňa 7. 11. 1936. Vydaný bol pre Jána Piatrovho mladšieho na jeden kus jalovice (červená, hlava biela) s údajmi, že bola doma vychovaná a doma predaná. Opatrený

je pečiatkou obce Sucháň a podpisom starostu Jána Bohovho. Ďalšie zachované dobytčie pasy boli vydané v r. 1950 na ošípané (1 kus). Opatrené sú okrúhlymi pečiatkami – Manipulant dobytčích pasov obec Sucháň, resp. Dačov Lom. V 70. -80. rokoch 20. st. vydával pri predaji zvierat MNV sprievodné listy. Týkali sa i pohybu zvierat v JRD.

Chov jatočných ošípaných: Po vzniku JRD členovia družstva v rámci záhumienkového hospodárstva chovali doma spravidla 1-2 jatočné ošípané, po roku 1989 i viac. Domáce zakáľačky boli rovnako kontrolované. Najstarší zachovaný zakáľací list je z obdobia pred založením JRD – zo dňa 28. 12. 1950. Opatrený je okrúhlou pečiatkou MNV a podpisom Sudra. Povinnosťou chovateľa bolo z každej porazenej ošípanej stiahnuť kožu z chrbta tzv. *krupón* (znižila sa tým kvalita slaniny). Pre tento účel boli stanovení mäsiari – kruponári, v Sucháni napr. Juraj Ďurčov. Okrem toho musel chovateľ odpredať 5 kg vypraženej masti. Krupón i masť vykupovala Jednota SD. Tieto povinnosti zanikli v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, po r. 1989 i povinnosť nahlasovania domácich zakáľáčiek na MNV. Väčšina domácností v Sucháni chov ošípaných nezrušila do súčasnosti. Domáce zakáľačky, pri ktorých sa poschádzajú všetci rodinní príslušníci, plnia aj spoločenskú funkciu.

Po zániku miestnych mlynov začali Suchánčania mlieť pšenicu v Krupine, Sáse, Dolných Mladoniciach (mlynár Prokl), Litave. Takmer každá činnosť súvisiaca s poľnohospodárskou výrobou, predajom a spracovaním produktov podliehala súhlasu miestnej štátnej správy. Aj na zomletie obilia bolo potrebné mlecie povolenie. 22. 8. 1946 vydal Notársky úrad v Senohrade v príslušnom tlačive Mlecie povolenie pre Pavla Bohovho Dolného na 150 kg pšenice, 100 kg raže a 50 kg u mlynára J. Ciglana v Litave. Pre hospodársky rok 1949/50 sa povolenie vydávalo na Mlecom výkaze. Vydal ho MNV v Senohrade, zásobovací odbor (referent) pre Jána Piatrovho č. p. . 90., 9. septembra ho uzavrel podpisom zásobovací referent v Sucháni - Berac. Počas roku 1950 Ján Piatrov zomlel v mlyne v Krupine 732 kg pšenice a 250 kg raže. Poverenictvo výživy v Bratislave prostredníctvom MNV v Sucháni nariadilo roľníkom aj povinné dodávky pre štát. V dodávkovom výkaze (formát zošita) z r. 1951 bolo Jánovi Piatrovmu nariadené na celko-

vej výmere poľnohospodárskej pôdy 10,85 ha, z toho ornej 4,73 ha, pestovať pšenicu na výmere 0,71 ha, dopestovať 5,68q, odovzdať 2q, raž na výmere 0,71 ha, dopestovať 9,51q, odovzdať 3,60q, jačmeň na výmere 0,48 ha, dopestovať 6q a odovzdať 1,2q, ovos na výmere 0,61 ha, dopestovať 8,84 q a odovzdať 1,2q. Podľa potvrdenky z 12. 9. 1951 odovzdal 2,0 q pšenice, 1,25 q jačmeňa, 1,25q ovsu a 3,66q raže, čím predpis splnil. Odpredaj pečiatkou a podpisom potvrdilo Roľnícke skladovacie družstvo, filiálny sklad Krupina.

Obilie určené pre chov ošípaných sa mlelo (šrotovalo) v stredisku JRD. Koncom 60. rokov si družstevníci zadávajújú súkromné šrotovníky.

Tak v Dačovom Lome ako i v Sucháni hlavnou chlebovinou bola pšenica, preto ľudovo nazývaná žito. Piekol sa z nej tzv. biely chlieb, z raže tzv. čierny chlieb. Využívala sa múka z dopestovaného obilia na záhumienke, alebo z natuálneho podielu v JRD. Pece na chlieb boli spravidla umiestnené v domoch v dymových kuchyniach, menej samostatne pri obydlíach. Pečenie domáceho chleba začalo zanikať po založení družstiev. Po zrušení záhumienkového hospodárstva v r. 1974 zaniklo úplne. Domáci chlieb nahradil chlieb zo štátnych pekárni predávaný v predajniach Jednoty SD. Do oboch dedín bol do r. 1989 dovážaný z pekárne v Bzovíku.

Po obilovinách druhou najdôležitejšou potravinovou plodinou boli zemiaky. I na ne bol do vzniku družstva stanovený povinný odpredaj. R. 1951 ich mal Ján Piatrov pestovať na výmere 0,90 ha, dopestovať 10,3 q a odpredať 6,3 q - rovnaké množstvo aj odpredal.

JRD bolo v osemdesiatych rokoch 20. storočia jedným z najväčších pestovateľov zemiakov v okrese Veľký Krtíš. V Dačovom Lome bola vybudovaná mechanizovaná pozberová linka na triedenie podľa veľkosti a kvality. Akciová spoločnosť postupne pestovanie zemiakov zrušila. Časť domácností ich pestuje dodnes na súkromných pozemkoch v záhradách alebo pôde pridenej akciovou spoločnosťou. Technológia pestovania je zmechanizovaná. Počet pestovateľov však postupne klesá.

Zo zeleniny sa pestovali: kapusta, cibuľa, cesnak, mrkva, petržlen, tekvice, uhorky, strukoviny- šošovica, hrach, *bôb*, *čičer*. Vzhľadom k vtedajším klimatickým podmienkam v nadmorskej výške okolo 500 metrov sa len veľmi málo

pestovali paprika a paradajky. Tieto do obce prinášali súkromní pestovatelia z južných oblastí. V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa v menšom rozsahu začali pestovať vo fólii (tzv. fóliovníky). V súčasnosti sa pestujú už aj na voľných pozemkoch. Prídomové záhradky má väčšina domácností dodnes.

Z technických plodín sa vo väčšom rozsahu pestovali konope a ľan, používané na výrobu domáceho plátna. Na domáce spracúvanie konopí si pamätám z detstva. Podľa predpisu mal Ján Piatrov ešte aj v roku 1951 odovzdať štátu 5 kg strukovín a 10 kg konopí. Ľan sa v Sucháni pestoval i po založení družstva do začiatku 70. rokov 20. storočia.

Dôležitou súčasťou ľudového stravovania bol mak a lekvár z ovocia, hlavne bystrických slivák. Varili ho vo väčších medených kotlíkoch na prírodných pieckach. Rozvoj ovocinárstva v obidvoch obciach nastal v druhej polovici 19. storočia zásluhou suchánskeho učiteľa a významného hontianskeho ovocinára Petra Orožházyho, ktorý r. 1876 založil v Sucháni (pri te-rajšom futbalovom ihrisku) a zakrátko i v Dolnom Dačovom Lome župné štepnice. Pestovanie ovocných stromov - jabloní, hrušiek, slivák, vlašských orechov, čerešní sa rozvinulo do takej miery, že sa stalo aj doplnkovým zdrojom príjmov obyvateľstva. Na „Dolniaky“ sa predávali hlavne jablká. V roku 1955 založilo JRD nad kostolom čerešňový a na Zadnom záhumní hruškový sad. V súčasnosti sú neudržiavané, väčšina stromov rodí dodnes. V domácnostiach našli široké uplatnenie bystrické slivky, z ktorých sa varil lekvár, domáci lieh (slivovica) alebo sa sušili v peci po upečení chleba (sušienky). V sedemdesiatych rokoch 20. st. ich napadla šárka a následne v obidvoch obciach vyhynuli. Z lesných plodín na varenie lekváru využívali jahody, maliny, černice a na čaj sušené šípky. Zber lesných plodov v súčasnosti takmer zanikol, sporadicky je orientovaný na zber černíc. Naopak vzrástol počet hubárov. Zber húb bol orientovaný len na hríby - hríb dubový (dubáky), hríb hrabový (hrabovce), kozáky, masliaky a kuriatka. Nedôverovali hríbom, ktoré po zbere omodrievali (napr. suchohríby) a všetkým druhom húb s výnimkou májoviek. Tak je tomu dodnes. Zanikol i zber borievok a šípok, ktoré sa v 50. -70. rokoch vykupovali prostredníctvom Jednoty SD a boli doplnkovým príjmom domácností.

Pestovanie rastlín v JRD

Hektárové výnosy poľnohospodárskych plodín začali výrazne stúpať v rokoch po zlúčení družstiev. Ich prehľad zostavila ekonómka rastlinnej výroby Mária Mihál'kinová. Prehľad bude pre budúcnosť porovnávacím dokumentom o využívaní pôdy v katastroch obcí Dačov Lom, Sucháň a Hornoplachtinské Lazy. V prehľade sa zameriam na plodiny pestované na ornej pôde v päťročných intervaloch. Čísla v prehľade znamenajú: rok, výmeru, výrobu v tonách, priemernú úrodu z jedného hektára:

- R. 1976- pšenica ozimná: 440 ha, 778 ton, 17,7 q, raž ozimná: 200 ha, 250 t, 17,5 q, jačmeň jarný: 310 ha, 495,7 t, 16,q ovos jarný: 20 ha, 26,8 t, 13,4 q, obiloviny spolu: 970 ha, 1650,5 t, 17q zemiaky 75 ha, 630,3 t, 8,4 t, kukurica na siláž 118 ha, 550 t, 4,66 t., repka ozimná sa nepestovala, začala sa r. 1977.
- Rok 1980: pšenica ozimná -480 ha, 1777,3 t, 37 q, raž ozimná – 70 ha, 228,9 t, 32,7 q, jačmeň jarný – 200 ha, 712,8 t, 35,6 q, ovos jarný – 70 ha, 315,0 t, 45 q, obiloviny spolu – 820 ha, 3034 t, 37 q, zemiaky – 70 ha, 630 t, 9,0 t, kukurica na siláž – 86 ha, 4318,6 t, 50,2 t, repka ozimná 90 ha, 207,3 t, 23 q.
- Rok 1985:pšenica ozimná 545 ha, 2521 t, 46,3 q, raž ozimná – 70 ha, 281 t, 40,1 q, jačmeň jarný – 120 ha, 548 t, 45,7 q, ovos jarný – 65 ha, 290 t, 44,6 q, obiloviny spolu – 800 ha, 3640 t, 45,5 q, zemiaky – 80 ha, 1040 t, 13 t, kukurica na siláž 163 ha, 7055 t, 43,3 t, repka ozimná 120 ha, 192,4 t, 16 q, slnečnica 530 ha, 229 t, 7,6 q.
- Rok 1990: pšenica ozimná 555 ha, 2012 t, 36,2 q, raž ozimná 100 ha, 352 t, 3,52 q, jačmeň ozimný 60 ha, 208 t, 34,6 q, jačmeň jarný 80 ha, 300 t, 37,5 q, ovos jarný 30 ha, 105 t, 3,5 q, obiloviny spolu 825 ha, 2977 t, 36,1 q, zemiaky 30 ha, 120,8 t, 4,02 t, kukurica na siláž 271 ha, 3718,1 t, 13,72 t- časť výmery bola ponechaná na zrno, repka olejnatá 125 ha, 260,6 t, 2,08 t.
- Rok 1995: pšenica ozimná 380 ha, 1520 t, 40 q, raž ozimná 150 ha, 450 t, 30q, jačmeň jarný 70 ha, 210 t, 30 q, ovos jarný 170 ha 440 t,

25,6 q, obiloviny spolu 770 ha, 2620 t, 34,0 q, repka olejná 80 ha, 168 t, 21 q, kukurica na siláž 180 ha, 2941,3 t, 16,3 t, horčica 100 ha, 70 t, 7 q, zemiaky 15 ha, 80 t, 53,3 q.

- Rok 2001: pšenica ozimná 300 ha, 1203 t, 40,1 q, raž ozimná 200 ha, 773 t, 38,65 q, jačmeň ozimný 40 ha, 88 t, 22 q, jačmeň jarný 160 ha, 162 t, 10,1 q, ovos nahý 110 ha, 118 t, 10,72 q, obiloviny spolu 810 ha 2344 t, 28,9 ha, repka ozimná 56 ha, 254 t, 4,53 q, zemiaky 3 ha, 55 t, 18,35 t., kukurica na siláž 215 ha 1576,5 t, 7,33 t.

Chov včiel po vzniku JRD

Chov včiel v druhej polovici 20. storočia nadviazal na stáročné tradície a stal sa jednou z najrozšírenejších vedľajších činností členov družstva. Včeláreniu sa venovali predovšetkým obyvatelia lazov (muži), časť i priamo v obci. Združení boli v organizácii Slovenského zväzu včelárov so sídlom v Dačovom Lome. Hlavnými organizátormi včelárskeho združenia pred zlúčením v Sucháni boli Štefan Merica a Ján Ištván.

Menoslov chovateľov včiel v lazoch: Ján Martuš /viac ako 30 včelstiev/, Ján Horniak, Ján Vozár, Vladimír Zuzin, Ján Ištván, Juraj Pivarček, Pavel /Jaroslav Benik/, Ján Pavlovkin /Ján Suchár/, Pavel Martuš /z Krupiny/, Pavel Jánošov, Štefan Merica, Štefan /Ján/ Mojžiš.

V dedine: Juraj Heveš, st., Pavel Heveš, Ján Heveš, Pavel Berac, Ján Velkov, Ján Berac, Pavel Gažov, Pavel Ďuriš, Ján Siroň, Ján Slavkov, Miškov, potom Juraj Jánošov, Pavel Slavkov a Ján Slavkov (bytom Sliač, včelstvo mal v Sucháni).

Štatistiky počtu včelstiev nemám k dispozícii. Väčšina včelárov chodila v čase kvitnutia agátu so včelstvami na kočovky do južnejších oblastí, kde kvitol o 1-2 týždne skôr ako v našich podmienkach, napr. do Obeckova, Príbeliec, Plachtiniec a inde.

Technológia chovu včiel zodpovedala vtedajším všeobecne zaužívaným praktikám zaznamenaným v odbornej literatúre. Jedným z produktov včelárenia bol v minulosti obľúbený nápoj „mjadovec“. Používal sa pri rodinných oslavách – svadbách, kršteniach, konfirmačných hostinách a podob-

ne. Bol určený hlavne pre deti a abstinentov. Zatiaľ nevyskúšaný postup jeho prípravy som zaznamenal podľa receptu Zuzany Mihaľkinovej: „*Med sa zmiešal s vodou. Pomer nebol určený, závisel od toho, akú sladkosť nápoja chcel pripravca dosiahnuť. Zmes sa potom za stáleho miešania pri miernom vrení varila na sporáku. Po uvarení ju vyliali do blineého hrnca, prikryli handrou (textíliou) a pokrievkou. Potom ju voľne uložili do obytnej miestnosti a nechali kysnúť. Kysnutie doprevádzalo šumenie a penenie zmesi na povrchu. Trvalo niekoľko dní podľa teploty v miestnosti, v ktorej bola uložená. Keď sa peny rozplynuli a zmes prestala šumiť (šoptať), bol nápoj vhodný na konzumáciu.* I napriek tomu, že obsahoval určité množstvo alkoholu, bol v našom detstve jedným z najobľúbenejších nápojov (Sucháň II).

Začiatkom 21. storočia začal chov včelstiev v obci postupne zanikať. V súčasnosti chovajú včely už len Ján Martuš / 11 rodín/, Ján Heveš /10 rodín/, Pavel Heveš /5 rodín/, Ján Mojžiš, najväčší chovateľ – 40 včelstiev.

Z voľne žijúceho bodavého hmyzu v okolí Sucháňa sú rozšírené osy a sršne. Uštipnutie sršňom pri strojovom mlátení obilia spôsobilo v 60. rokoch 20. storočia aj jedno úmrtie (Pavel Bohov v r. 1951).

Politická situácia od roku 1944

Po vypuknutí Slovenského národného povstania 29. augusta 1944 sa za prítomnosti Pavla Ferianca z Dačovho Lomu 1. septembra 1944 uskutočnila voľba revolučného národného výboru, táto ale bola vyhlásená za neplatnú. Až 17. novembra 1944 sa za dozoru vedúceho notára so Senohradu a „dirigenta“ z banky z Krupiny uskutočnila riadna voľba národného výboru.

Za predsedu bol zvolený Ján Bizov, za prvého podpredsedu Pavel Sudra, Králik, za druhého podpredsedu Ján Sudra, za tajomníka Ján Slavkov, Bohov, za pokladníka Pavel Zuzin.

Obecná a súkromná kronika autora: Od r. 1945 do 30. 11. 1946 pracoval národný výbor v zložení: Ján Bizov, predseda, Ján Sudra, podpredseda, Pavel Zuzin, pokladník. Členovia: Ján Slavkov, Bohov, Ján Heveš st., Ján Králik, Pavel Sudra, Králik st., Juraj Kečkár, Pavel Antol, Pavlík, Pavel Bohov st., Pavel Miháľkin, Benda, Ján Jančov, Sekereš, Ján Zuzin, Ján Šándor.

Od 1. 12. 1946 do mája 1948: Pavel Bohov, predseda, Pavel Slavkov, č. 42, podpredseda, Juraj Šajban, pokladník, členovia – Daniel Pavlík, Pavel Sudra, Králik ml., Pavel Berac, Ján Kečkár, Juraj Kečkár, Pavel Miháľkin, Benda, Juraj Velkov-Salaše, Ján Piatrov, Benik, Ján Velkov u Antolov, Pavel Velkov u Martušov, Pavel Gažov, Juraj Ištván.

Po februári 1948 bola namiesto národného výboru zriadená dočasná miestna správna komisia, ktorá miestnu správu vykonávala do 19. 10. 1948. Zloženie: Pavel Bohov, predseda, Ján Martuš, podpredseda, Juraj (Pavel) Šajban, pokladník, členovia – Ján Ištván, Ján Sudra, Pavel Gažov, Pavel Ištván, Česnak, Pavel Ištván, Babiak, Ján Slavkov, Miškov, Pavel Kečkár, Ján Zuzin, Kovšinár, Štefan Merica. O nasledujúcich rokoch som presnejšie informácie nezískal. Do roku 1960 funkciu predsedu zastávali: Pavel Ištván, Kolár, Mária Šajbanová, tajomníka Ján Heveš, Ihlár.

12. júna 1960 boli do Miestneho národného výboru (ďalej MNV) zvolení: Štefan Kysel, horár, predseda, Ján Šimkovič zo Z. Vrbovka, tajomník-platená funkcia, za poslancov- Ján Kršiak, Ján Madaj, Anna Bohovová, Pavel Heveš-podpredseda, Štefan Merica, Pavel Slavkov, Martuš, Martin Budaj, učiteľ, Štefan Ďurčov, Pavel Slavkov, st., Pavel Benik.

16. júna 1964 boli za poslancov MNV zvolení: Pavel Antol, st., Anna Beracová, Pavel Bohov, Martin Budaj, Pavel Ďuriš ml., Ján Gažov, Ján Gažov, Ján Heveš ml., Ján Horniak, Ján Ištván st., Pavel Jánošov, Ondrej Kečkár, Pavel Martuš, Ján Oláh, Zuzana Pavlíková, Anna Piatrová, Pavel Slavkov, Ján Šimkovič. Plenárne zasadnutie zvolilo za predsedu Jána Šimkoviča, za tajomníka Pavla Antola, členov rady MNV: Ondreja Kečkára, Pavla Bohovho, Martina Budaja, Pavla Slavkovho, Pavla Jánošovho.

V roku 1968 sa z dôvodu augustových udalostí po príchode sovietskych vojsk do Československa voľby nekonali.

Na mimoriadnom plenárnom zasadnutí MNV 14. 2. 1971 boli z funkcie poslanca odvolaní: Ján Šimkovič, predseda, odišiel za predsedu JRD v Zemianskom Vrbovku (neskoršie po zlúčení družstiev do Cerova), Ján Gažov, Ján Oláh, Šušorák, a Anna Piatrová (svokra autora). Za poslancov boli zvolení: Juraj Ďurčov st., Dezider Oláh, Ján Sudra, Anna Kozelníková, Ondrej

Kečkár, zároveň za tajomníka a Ján Mihál'kin za predsedu. Obidvaja funkcie vykonávali na čiastočný pracovný úväzok (predseda 500 Kčs).

V riadnych voľbách 26. a 27. novembra 1971 boli za poslancov MNV zvolení: Ján Mihál'kin, Ondrej Kečkár, Pavel Benik, Pavel Išt'ván, Mária Beracová, Ján Jančov, Ján Bobiš, Martin Budaj, Ján Horniak, Pavel Berac, Anna Mericová, Pavel Heveš, Dezider Oláh. Plenárne zasadnutie zvolilo za predsedu Jána Mihál'kina, od apríla 1972 ju začal vykonávať na plný pracovný úväzok, za tajomníka Ondreja Kečkára, podpredsedu Pavla Benika, členov rady: Pavla Išt'vána, Kolára, Máriu Beracovú, Jána Jančovho a Jána Bobiša. Zriadenkyňou / upratovačkou a doručovateľkou bola v r. 1961- 1977 Mária Hevešová,č. 84. Účtovníkom v r. 1971-1974 na čiastočný pracovný úväzok bol Dušan Bohov, od r. 1974-1977 Emília Sľúková z Dačovho Lomu.

Vo voľbách 22. a 23. októbra 1976 boli za poslancov MNV zvolení: Pavel Benik, Ján Bobiš, Anna Bohovová ml., Mária Beracová, Martin Budaj, Pavel Heveš, Ján Horniak st., Ján Chovanec, Anna Jánošová, Ondrej Kečkár, Mária Kečkárová /rod. Gažová/, Ján Mihál'kin, Mária Slavková, Ján Suchár, Ján Trizna. Plenárne zasadnutie zvolilo za predsedu Jána Mihál'kina, podpredsedu Pavla Heveša, tajomníka Ondreja Kečkára, členov rady- Máriu Beracovú, Máriu Kečkárovú, Pavla Benika, Martina Budaja., ktorý sa zároveň stal novovzniknutého Zboru pre občianske záležitosti. Od 1. 6. 1977 nastúpila na plný pracovný úväzok ako referentka Anna Bohovová. Od voľieb 1981 v tejto funkcii pracovala aj na MNV Dačov Lom (2x pol úväzku), po r. 1987 už len na miestnom MNV.

Vo voľbách 5. a 6. júna 1981 boli za poslancov zvolení: Pavel Benik, Mária Kečkárová, Mária Beracová, Ján Bobiš, Anna Bohovová, Martin Budaj, Pavel Heveš, Pavel Chovan, Ján Chovanec, Anna Jánošová, Ondrej Kečkár, Ján Mihál'kin, Mária Slavková, Ján Suchár, Ján Trizna. Plenárne zasadnutie zvolilo za predsedu Jána Mihál'kina, podpredsedu Pavla Heveša, tajomníka Ondreja Kečkára, členov rady- Martina Budaja, Pavla Benika, Máriu Beracovú, Máriu Kečkárovú. 29. júna 1983 bol zo zdravotných dôvodov a odchodu na inv. dôchodok odvolaný z funkcie tajomníka Ondrej Kečkár,zvolený bol

Martin Budaj, Za členku rady bola zvolená Anna Bohovová.

Vo voľbách 23. a 24. mája 1986 boli za poslancov zvolení: Viera Antolová, Pavel Benik, Božena Beracová, Ján Bobiš, Pavel Bohov, Pavel Chovan, Mária Kečkárová, Pavel Kováč, Vladimír Medveď, Ján Mihál'kin, Pavel Pivarček, Ján Trizna, Ján Suchár, Anna Veľková, Milada Zuzinová, Plenárne zasadnutie zvolilo za predsedu Ján Mihál'kina, za podpredsedu Jána Triznu, tajomníka Vladimíra Medveďa, členov rady – Pavla Benika, Jána Suchára, Máriu Kečkárovú, Vieru Antolovú.

Národný výbor v Sucháni zabezpečoval výkon miestnej štátnej správy i samosprávy od 17. novembra 1944 do 10. decembra 1990, kedy sa konalo prvé zasadnutie novovzniknutého obecného zastupiteľstva. Posledné plenárne zasadnutie sa konalo 11. 9. 1990 v zasadačke MNV, za účasti 13 poslancov, posledná rada MNV 13. 11. 1990.

Nikto z Piatrovcov sa v Sucháni ako člen niektorej z politických strán, resp. ich sympatizant nespomína. Pokiaľ mám vedomosť členom žiadnej strany až do môjho vstupu do KSS r. 1976 (pred tým od r. 1974 kandidát) nebol nikto z Mihál'kinovcov v Dačovom Lome.

8. a 9. 6. 1990 sa konali všeobecné voľby do Federálneho zhromaždenia ČSFR – Snemovne národov, Snemovne ľudu a Slovenskej národnej strany Do FZ kandidovalo 22 a do SNR 19 politických strán. V Sucháni sa z 214 oprávnených voličov zúčastnilo volieb 209. Pre jednotlivé strany odovzdali nasledovný počet hlasov:

Snemovňa ľudu, počet platných hlasov 208, hlasy získali: Verejnosť proti násiliu 88, Kom. str. Československa 41, poľnohospodári 40, Demokratická strana 22, KDĽ 9, Rómovia 3, Slov. nár. strana 2, Strana zelených 2, Strana slobody 1.

Snemovňa národov – VPN 42, DS 43, Poľnohosp. 71, KSČ 30, KDĽ 13, SNS 4, Rómovia 2, Str. zel. 2, Str. Sl. 1.

Slovenská národná rada: Dem. str. 47, VPN 42, Poľnohosp. 34, KSČ 33, Rómovia 19, KDĽ 13, SNS 12, Str. sl. 5, Str. zel. 3.

23. a 24. 11. 1990 sa konali voľby poslancov obecných zastupiteľstiev, primátorov miest a starostov obcí. V Sucháni sa konali len voľby obecného

zastupiteľstva, o funkciu starostu neprejavil záujem žiadny kandidát. Počet poslancov obecného zastupiteľstva (ďalej OZ) stanovila rada MNV na 11. Kandidovalo 13 – za KSS 7, z toho dve nečlenky, za DS 6. Volieb sa zúčastnilo z celkového počtu 219 oprávnených voličov 184, platných hlasov bolo 175. Zvolení boli Ján Siroň /DS/ 130 hlasov, Ján Martuš /DS/ 123, Ján Ištván /DS/ 108, Vladimír Zuzin /108/, Pavel Veľkov /KSS/ 102, Viera Antolová /KSS-nečlen/ 97, Juraj Pivarček /DS/ 92, Mária Kečkárová /KSS nečlen/ 88, Peter Bojna /KSS/ 85.

Na prvom zasadnutí, OZ zvolilo za zástupcu starostu Jána Siroňa, ktorý sa funkcie na druhý deň vzdal, agendu obce tak neoficiálne až do doplňovacích volieb viedol dovtedajší predseda MNV s referentkou.

Druhé (doplňovacie) kolo komunálnych volieb sa konalo 19. 1. 1991. Za starostu kandidovali Ján Mihálkin a Vladimír Zuzin. Za starostu bol zvolený Ján Mihálkin, počet hlasov 157 z celkového počtu 186 platných. Referentkou Obecného úradu zostala Anna Bohovová. Ján Mihálkin sa po nezhodách so skupinou poslancov v septembri 1992 funkcie starostu vzdal.

V doplňovacích voľbách 23. januára 1993 bola za starostku obce zvolená Anna Triznová. 26. 3. toho istého roku kooptovaný Pavel Chovan.

Vo voľbách do samosprávnych orgánov 18. a 19. 11. 1994 bola za starostku zvolená Anna Triznová, ktorá získala 135 hlasov. Protikandidát Ján Mihálkin (autor) získal 62 hlasov. Za poslancov bolo z 23 kandidátov zvolených 11 poslancov: Viera Antolová, Ján Berac st., Anna Bohovová, Pavel Ištván, Ján Heveš ml., Ján Siroň, Anna Suchárová, Ján Martuš, Pavel Gažov, Pavel Chovan a Jozef Výboch.

V r. 1998, kedy sa konali ďalšie voľby, som prestal evidovať záznamy pre obecnú kroniku a nemám o nich hodnoverné podklady.

Funkciu starostky do súčasnosti vykonáva Anna Triznová. V súčasnom volebnom období funkcie poslancov vykonávajú: Viera Antolová (zástupkyňa starostky), funkciu poslanca zastáva nepretržite od volieb r. 1986, Dana Suchárová, Jana Kečkárová, Ján Berac a Ján Suchár. Poslední dvaja funkcie poslancov vykonávajú tretie volebné obdobie. Referentkou obecného úradu od r. 1992 je Ľubica Šajbanová.

Obr. 1: v strede predsedu MNV Ján Šimkovič

Obr. 2: predsedu MNV a starostu Ján Mihál'kin

Obr. 3: v strede starostka Anna Triznová na Hontianskych slávnostiach v Hrušove, vľavo vtedajší predsedu SDE Peter Vajs, druhá vpravo jeho manželka.

Výčiny počasia, zemetrasenia

Hospodárska a ekonomická situácia roľníckych rodín bola do značnej miery závislá od počasia. Ján Sudra zaznamenal: „*Veľká suchota, ktorú je hodno do pamätnej knihy zaznamenať, bola v r. 1904 alebo 1905. Dážď nepršal celé leto, jačmene boli také nízke, že ich len kolenačky trhali ručne. Následkom prepálenej slamy mladé kravy – prvový v nasledujúcom roku choreli na noby a mnoho z nich museli gazdovia utrátiť. Veľké sucho bolo i v r. 1946, urodilo sa málo sena, ktoré museli gazdovia už v jeseni vozit' od Iplá. Sucho pokračovalo aj v r. 1947 s rovnakými následkami na úrode sena z líke, ovos sa neurodil vôbec (spálila ho líška), veľmi slabá bola úroda zemiakov (krumplí).*“

Silný vietor – povíchrice s dažďom, ktoré spôsobili škody na budovách a ovocných stromoch, boli zaznamenané r. 1894 a 22. 6. 1957. Povíchricu v Sucháni r. 1957 zaznamenal Ján Sudra: „*Okolo piatej odpoľudnia bolo počut' od západu silné brnenie. Zakrátko sa pribnali veľké čierne mraky so silným vetrom, ktorý vyvracal stromy, strhával a poškodzoval strechy i múry budov.*“ Povíchrice narobila najviac škôd na budovách v dolných (južných) lazoch. Zoznam silnejšie poškodených budov: Ján Sudra, Pod Kruhom a Pavel Bohov, Černáková - úplne zničené stodoly. Pavel Kečkář, Medvedia skala, zvalená strecha, poškodené kamenné múry. Ján Jánošov, Filipova hôrka, zvalená strecha stodoly,

Juraj Velkov, Tančoková, zvalená strecha stodoly, Jozef Lupták, Tančoková, zvalená drevená stodola. Pavel Bohov, Zabre, zvalená stodola, Anna Kršiaková, Šovcová dolinka, zrútená strecha stodoly, Ján Šajban, Močiarka, zvalená strecha na usadlosti (dome), Mikuláš Výboštek, Ohrad, takmer zničená strecha domu. Pavel Antol pod Dedovou, zvalená strecha stodoly, poškodená strecha domu, Pavel Antol pod Dedovou, zvalená predná časť domu s komínom. Ján Velkov, zvalená strecha stodoly, silne poškodené múry, Pavel Gažov, Kovšina, zvalená stodola, Ján Zuzin, Kovšina, zvalená stodola, Pavel Martuš v Kúte, zvalená stodola- po oprave ju 6. 6. 1960 znovu zničil blesk. Ďalšie poškodené strechy stodôl: Gajdošovci spodní, Jančovkinovci vrchní, Zuzin, dolný, Bohov, vrchný, Pavel Sudra, Králik. Pri povíchríci bola čiastočne poškodená i strecha kostola.

Blesky spôsobili dve úmrtia. Prvé som spomenul v stati o Piatrovcoch o druhom som sa dozvedel z náhrobníka vo vrchnom cintoríne, na ktorom je nápis: “*Tu odpočívá Kristu Pánu mladá 18 ročná strašným bromom usmrtená Mária Mihalkin Velkov dňa 2. augusta 1906 jediná to dcéra drabo milovaných rodičov.*” Zápis v cirkevnej matrike udáva meno Mária Benik, Slúžik r. Mihalkin Velkov, manželka Jána Benik, Slúžik, 18 ročná, príčina smrti – bleskom zasiahnutá. Znamená to, že mramorový náhrobník dali vyhotoviť jej rodičia.

Blesky spôsobili škody i v rokoch 1956, keď 15. 6. zapálili stodolu na Dudlovej a v maštali na Jakubovom laze zabili dve kravy a dve ovce. 17. 5. 1959 usmrtil blesk pod Záhumním 25 družstevných oviec. Povodne, ktoré ale väčšie škody nespôsobili, boli zaznamenané v r. 1936 (škody na dolnom mlyne som už spomenul) a 25. 8. 1964 bola v dôsledku prietrže mračien v Senohrade „zaliata od brehu k brehu“ Rieka. Ani pri tejto povodni materiálne škody na majetku zaznamenané neboli. Naposledy sa Suchánik vylial po letnom lejaku v r. 1999 pred miestnymi oslavami 650. výročia prvej písomnej zmienky o obci.

Zimy boli charakteristické tvorbou snehových závejov. Veľké snehové záveje boli zaznamenané v spomínanom vojnovom januári 1945. V januári 1982 boli zaviate prístupové komunikácie do obce zo všetkých smerov. Od Močari po litavskú križovatku bola zaviata štátna cesta. Záveje dosaho-

vali výšku okolo 2 metrov. Museli byť odstraňované ťažkými mechanizmami a snehovými frézami niekoľko dní. Podobná situácia sa zopakovala v januári 1983, kedy bola cez Veľký Hrb spojzadnená provizórna cesta oráčinou.

Zemetrasenia v minulosti miestne pamene nezaznamenávajú. Prvé citeľné zemetrasenie v katastri obce bolo zaznamenané vo štvrtok 28. októbra 1999 s epicentrom v Čekovciach pri Krupine. Moja osobná skúsenosť: S Markou sme ho začítali doma v spálni. Ja som ležal, oddychoval na posteli, ona sedela pri mne na stoličke s nohami vyloženými na posteľi. Zrazu sme pri rozhovore obidvaja začítali pohyby - „trasenie“ posteľi i stoličky. Spýtal som sa jej, prečo do mňa kope, ona mi odpovedala, že si myslela, že do nej kopem ja, a tým to skončilo. Zakrátko sme išli do kostola na nácvik spevokolu a tam nás otrasy zastihli na chóre kostola znova. Až vo večernom spravodajstve televízie sme sa dozvedeli, že sme sa stali svedkami zemetrasenia. Najviac ho pocítili obyvatelia severných lazov pri potoku Rieka v Močári. Od vtedy sa zemetrasenia zopakovali dvakrát, avšak už s epicentrom pri Balažských Ďarmotách. Obidve sme doma pocítili. Po prvom nám zostali na dome menšie praskliny vonkajších i vnútorných omietok.

Mária Mihálkinová niekoľko rokov sledovala pre Slovenský hydrometeorologický ústav zrážky v Sucháni. Spracovala súhrnný prehľad zrážok za roky 1980-1990: r. 1980 napršalo 819,1 mm, najviac v mesiacoch jún 118,2 mm, október 100,5 a november 112,2 mm, najmenej v mesiacoch december 29,5 a február 31,5 mm. Roku 1981 – 679,9 mm, najviac v mesiaci jún 168,1 mm, najmenej vo februári 14,8 mm. Roku 1982 – 498,1 mm, najviac v júli 89,0 mm, najmenej vo februári 11,1 mm, Roku 1983 – 488,5 mm, najviac v máji 76,7 mm, najmenej v júli 22,6 mm. Roku 1984 napršalo 776,8 mm zrážok, najviac v máji 207,5 a septembri 150,4 mm, najmenej v júli a decembri 12,5, rep. 12,6 mm, počet dní so zrážkami bol 139. Rok 1985 – 560,8 mm, najviac v mesiacoch máj a november po 110,1 mm. Roku 1986 – 531,2 mm, najviac v máji 73,2 a júni 84,8 mm., najmenej v septembri 7,4 mm a novembri 10,7 mm. Roku 1987- 569,9 mm, najviac v máji 117,7 mm, najmenej v decembri 13 mm a marci 23,7 mm. Roku 1988- 700,6 mm, najviac

v máji 113,1 mm, najmenej v októbri 17 mm a novembri 15,0 mm. Roku 1989- 588,3 mm, najviac v júni 143,4 mm, najmenej v januári 10,1 mm a októbri 18,0 mm. Roku 1990 v mesiacoch január-február (december nezaznamenala): 500,1 mm, najviac v apríli 97 mm a v novembri 80,7 mm, najmenej v januári 8,1 mm, marci 10,5 mm a auguste 14,9 mm. Najmokrejšími rokmi tak boli roky 1980 s 819,1 mm, 1981 s 679,9 mm a 1988 s 700,6 mm. Najsuchšími: r. 1983 s 488,5 mm a 1982 s 498,1 mm.

Obr 1: zvalená stodola Ján Sudru pri povichrici 1957

Obr 2: snehová kalamita - spojazďovanie štátnej cesty v Močari v januári 1982

Školstvo

P. Mihalkin ohľadne školstva zaznamenal: „Ešte okolo r. 1830 - 40 nebol štátnymi ustanovizňami vydaný školský zákon, podľa ktorého by každý občan svoje detky do školy posielat' musel. Preto svoje detky si dali učiť len tí hospodári, ktorí chceli, aj to len 2-3 zimy. Ešte na konci 18. storočia polovica národa bola analfabetmi, to znamená, že nevedili čítať ani písať. Okolo r. 1850 bol vydaný nový zákon podľa ktorého muselo každé dieťa vychodiť 6 „zim“ (ročníkov) a to len šesť mesiacov v jednom školskom roku. Takáto doba vyučovania vyhovovala všetkým roľníkom, lebo svoje detky mohli využívať na pasenie dobytka a iné práce. Po veľkej svetovej vojne už bola nariadená osemročná školská dochádzka. “ Školské zákony sú rozvedené v predošlých častiach.

Prvú drevenú školu vybudovala ev. cirkev r. 1787. Roku 1883 bola opravená (viď stat' Suchánsky previs). Na jednu z najmodernejších na okolí ju

cirkev generálne prebudovala v r. 1912. Hlavným staviteľom bol stavbár František Turiansky z Krupiny. Budovala sa s pomocou miestneho obyvateľstva. Roľníci mali napríklad stanovené, koľko fúr kameňa mali na murivo z chotára priviesť. V cirkevnej účtovnej evidencii je doložený podrobný rozpis výdavkov. Generálnou opravou prešla r. 1960.

Z archívnych materiálov poznáme meno prvého učiteľa v Sucháni. Bol ním bez údajov rokov pôsobenia Ján Chrapáň. Roky pôsobenia poznáme až u tretieho v poradí - Juraja Czéryho, ktorý tu pôsobil v rokoch 1732-1735. Od vzniku patrila škola evanjelickej cirkvi. Poštátnená bola r. 1946 za pôsobenia učiteľa Jána Felixa, ktorý ako cirkevný učiteľ prešiel do štátnej služby. 20. októbra 1956 vtedajší riaditeľ Ján Mot'ovský začal viesť školskú kroniku. V tomto období mala názov Miestna národná škola. V úvodnom prehľade histórie školy uvádza, že škola bola do šk. r. 1941/42 pravdepodobne jednotriedna, potom striedavo dvojtriedna a jednotriedna. Z obdobia šk. rokov 1941/2 až 1943/44, kedy bol riaditeľom Ján Felix (pôsobil v rokoch 1935-1946) a škola bola dvojtriedna, poznáme aj prvý číselný údaj žiakov 55-64. Asi dva roky bola v povojnových rokoch jedna trieda zriadená aj v dnešnom súkromnom dome Kečkárovcov č. p. 66 pri Benikovke (dôvody nepoznám). Dnes sa to zdá ako perlička, ale do povojnových rokov musel každý žiak v zimnom období priniesť každý deň na vyučovanie jedno poleno dreva.

Roku 1950 bolo v miestnej škole zrušené vyučovanie postupných ročníkov 6. – 8. Žiaci navštevovali ZŠ v Dačovom Lome, žiaci z dolných lazov v Litave. Od šk. roku 1959/60 žiaci vyšších ročníkov ZŠ v Dačovom Lome začali navštevovať ZŠ v Senorade.

Zápis v kronike zaznamenáva, že v šk. roku 1956/57 navštevovalo školu 24 žiakov vo všetkých postupných ročníkoch. Škola bola z dôvodu nízkeho počtu žiakov jednotriedna. Vyučovanie prebiehalo v jednej rannej smene. 1. a 3. ročník začínal o 8,00 hod. a 2., 4. a 5. ročník o 10,00 hod. Skupiny sa striedali. Zaujímavé sú aj údaje o prepadnutých žiakoch. Na konci školského roku prepadli dvaja žiaci, čo J. Mot'ovský považoval za zlepšenie, pretože v predchádzajúcom školskom roku prepadli šiesti žiaci. V školskom roku

1955/56 je zaznamenaný aj prvý tri a pol dňový školský výlet do Bratislavy a okolia. Kronikár uvádza, že sa naň prihlásilo hodne žiakov, ale zúčastnilo sa ho len šesť. Aj školský výlet v nasledujúcom školskom roku 1956/57 musel byť pre nízky počet tunajších žiakov organizovaný v súčinnosti s Národnou školou v Dačovom Lome. V tomto období pracoval v rámci školy Pioniersky oddiel a Mičurinský krúžok, ktorý mal v záhrade školy zriadené pokusné poličko. Žiaci v školskom roku uskutočnili 10 brigád, z toho 5 na poliach JRD pri zbere zemiakov, ručnom zbere pásavky zemiakovej, sušení sena a čistení pasienkov. V rámci školy sa tiež vykonával zber papiera a železa.

V školskom roku 1959/60 nastúpil do funkcie riaditeľa školy posledný učiteľ Martin Budaj. V školskom roku 1960/61 stúpol počet žiakov 1. -5. ročníka na 44 a bola zriadená aj druhá trieda s dvomi oddeleniami: 1. a 3. ročník a 2., 4. a 5. ročník. Druhou učiteľkou sa stala Alžbeta Cieslikewicová z Holíča, v nasledujúcom školskom roku ju vystriedala Terézia Petrovičová. V školskom roku 1963/64 sa druhou učiteľkou stala miestna rodáčka Emília Slavková, rod. Velková, ktorá bola zároveň prvou vyštudovanou učiteľkou v Sucháni a spoločne s bratom Pavlom aj prvými Suchánčanmi s vyšším školským vzdelaním. V nasledujúcom školskom roku ju vystriedala Mária Kelemenová. V školskom roku 1965/65 navštevovalo školu 29 žiakov bývajúcich v lazoch a 24 v dedine. V tomto školskom roku sa už jednodňového výletu do Bratislavy zúčastnilo 30 žiakov a 20 rodičov. V školskom roku 1971/72 klesol počet žiakov na 32 a škola sa stala jednotriednou.

Žiaci 5. -8. ročníka navštevovali ZŠ v Senohrade. Vyučovanie v ZŠ v Sucháni bolo zrušené na konci šk. roku 1978/79 a od 1. 9. 1979 bola škola integrovaná do ZŠ v Senohrade. Poslednými žiakmi, ktorí navštevovali školu v Sucháni boli: 1. ročník – Miriam Bohovová, Adriana Ďurišová, Ľuba Jančová, Miroslav Kallay, Erika Oláhová. 2. ročník: Elena Ďurišová, Marta Ištvánová, Iveta Kováčová, Milena Mihálkinová, Renáta Oláhová, Jana Sudrová. 3. ročník: Ján Heveš, Mária Jančová, Vladimír Zuzin. 4. ročník: Monika Kallayová, Dušan Matis, Marta Siroňová. Posledný riaditeľ školy Martin Budaj odišiel pracovať do JRD SNP Dačov Lom na úsek kádrovej

a personálnej práce, odkiaľ odišiel na dôchodok.

V roku 1994 prenajala ev. cirkev budovu školy s pozemkami obci. V r. 1996 bola v nej zriadená turistická ubytovňa, v roku 1997 vybudovala obec v jej areáli prírodný amfiteáter (A. Triznová).

Prvá materská škola bola zriadená v budove NŠ za pôsobenia učiteľa a riaditeľa školy Cyrila Barana v rokoch 1953-54. Bližšie údaje kronika nezaznamenáva.

Vďaka Anne Bohovovej, keď sa uvoľňovali priestory bývalej MŠ, naposledy umiestnenej v hornej šesťbytovke, sa zachovala kronika MŠ vedená od jej vzniku do školského roku 1999-2000. O vzniku MŠ prvá kronikárka a zároveň učiteľka Marta Balážová zaznamenala: „MŠ Sucháň bola založená z príležitosti Roku ženy v júli 1975 z akcie „Nápad za milión-rozum do hrsti“. Otvorená bola dňa 20. júla 1975 predsedom MNV Jánom Mihálkinom. Počas slávnostného otvárania MŠ boli prítomní zamestnanci MŠ a miestni občania, ktorých sa toto otváranie priamo dotýkalo. MŠ je umiestnená vo vlastnej budove, ktorá bola renovovaná zo starej budovy MNV za spolupráce MNV, JRD a všetkých občanov obce Sucháň. Do novozaloženej MŠ bolo prihlásených 16 žiakov. Sú to nasledovní: Merica Marian, Heveš Ján, Mihálkinová Milena, Mihálkinová Marianna / najmladšia žiačka /, Jančová Mária, Jančová Ľuba, Bobovová Miriam, Ištvanová Marta, Ďurišová Adriana, Kukučková Diana, Oláhová Renata, Kallay Miroslav, Sudrová Jana, Berac Ján, Chromá Monika, Marko Robert. Táto MŠ je jednotriedna, s celodennou prevádzkou a stravou. V budove je umiestnená trieda, ktorá slúži aj ako herná, spálňa, kuchyňa s kapacitou 24 osôb, chodba ktorá slúži ako šatňa pre deti, sociálne zariadenie a príslušenstvo. Nakoľko nie je v obci vybudovaný vodovod a ani v škole, po dohode s JRD a ZRPŠ sa voda do školy dováža. V MŠ je zavedená dvojsmenná prevádzka. Personál: Riaditeľka školy Mária Kostárová. Do školy dochádza zo svojho bydliska – Veľkého Krtíša. Zodpovedá za prospešnú prevádzku školy a kuchyne. Učiteľka Marta Balážová, dochádza tiež zo svojho bydliska v Dačov Lome. Jej povinnosťou je správna výchova formou vplývať na deti tak po stránke vyučovacej, kultúrnej i pracovnej. Vedie školskú stravnú pri MŠ. Riaditeľka školy a učiteľka sú plne zodpovedné za správnu výchovu mladej generácie. Kuchárka Milada Chovanová býva priamo v obci Sucháň. Je zodpovedná za správnu výživu detí spolu s vedúcou stravnou. Jej práca vplýva z príprav a výdaja desiatej, obedu a olovran-

tu. Upratovačka – Angela Trižňová býva priamo v obci Sucháň. Zodpovedá za čistotu a poriadok v škole. “

Obr. 1: z otvárania MŠ 20. 7. 1975, vpravo prvá riaditeľka M. Kostárová, **Obr. 2:** prví žiaci MŠ

Budovu pre účely MŠ začal rekonštruovať MNV v roku 1974 z vlastného rozpočtu. Časť nákladov a poskytnutím zamestnancov stavebnej skupiny hradilo JRD. Zariadenie do MŠ uhradil ONV, odbor školstva vo Veľkom Krťiši. Veľkú zásluhu na zriadení MŠ mala vtedajšia inšpektorka pre MŠ ONV vo V. Krťiši Júlia Maternýová. Okrem metodického pomoci presadila u okresných štátnych orgánov a inštitúcii fungovanie školy aj bez vodovodu, čo bola z hygienického hľadiska jedna zo základných podmienok. Počas celého účinkovania MŠ nevyskytol sa v nej ani jeden prípad infekčného ochorenia z hygienických dôvodov. V MŠ sa v prvom roku jej existencie uskutočnili tri väčšie podujatia: prvé zimné radovánky pod jedličkou (spolupráca MNV a ZRPŠ), 8. marca 1976 oslavy MDŽ a Deň detí celého sveta. Z kroniky sa ďalej dozvedáme, že v šk. r 1979/80 bolo do MŠ prihlásených 15 detí, v šk. r. 1980/81 – 20 detí, v šk. r. 1981-82 – 22 detí, v šk. r. 1982-83 – 20 detí, šk. r. 1983-84 -19 detí, v šk. r. 1984-85 – 18 detí, v šk. r. 1985-86 – 17 detí, v šk. r. 1986-87 – 14 detí, v šk. r. 1987-88 – 15 detí, zápisy zo šk. r. 1988-89 chýbajú. V školskom roku 1989-90 nastúpilo do MŠ 1989-90 12 detí.

Záznamy v kronike z tohto roku uvádzajú: Prvý septembrový deň teplé slnečné lúče štekli líčka detí, ktoré prvýkrát v novom školskom roku prišli

do našej materskej školy. O dvanásť detí sa začal starať personál materskej školy. Staronová riaditeľka Sečkárová, ktorá sa vrátila z materskej dovolenky je pripravená plniť výchovno-vzdelávací program spolu so začínajúcou učiteľkou Mihálkinovou (pozn. Milenou, ktorá bola jednou z prvých žiačok MŠ). O dobrý obed sa vždy postará teta kuchárka Habiňáková, no a teta upratovačka Bojnová sa deťom vôbec nemusí predstavovať. Z detí sa v tomto školskom roku budú na školu pripravovať Katka Sečkárová, Katka Vozárová, Peťo Velkov, Ľudka Madajová, Ruženka Kotlárová, Peťko Pleva, Gabika Výbochová, Marcelka Kállayová, Žanetka Kotlárová, Miško Medveď, Zuzka Sečkárová a Janka Sečkárová.

Nasledujúci zápis hovorí o ukončení činnosti MŠ v prvej budove: „6. apríl bol pre našu MŠ smutným dňom. Poslednýkrát sa otvorili dvere našej starej dobrej škôlky, aby privítali naše deti. Nedalo sa nič robiť, lebo rozhodnutie hygieny bolo neúprosne, a tak sa musel predčasne ukončiť školský rok. So škôlkou sa nelúčili len deti, ale aj celý personál. Pani učiteľka Sečkárová putovala aj s deťmi do MŠ v Dačov Lome, pani učiteľka Mihálkinová do MŠ vo Veľkom Krtíši, teta kuchárke Bobovovej (Márii) a teta upratovačke Bojnovaj pridelilo JRD novú prácu. A tak už nám nezostáva nič, len si priať, aby sme sa čo najskôr stretli v novej MŠ. Dovidenia, naša stará dobrá škôlka!“ Rozhodnutie novo zriadených „porevolučných“ orgánov nás zaskočilo, no nevzdali sme to. Vďaka výraznej podpore vedenia JRD a zánietenia riaditeľky Evy Sečkárovej sa nám v priebehu niekoľkých mesiacov podaril „malý zázrak“. V školskom r. 1990-91 je tento zápis: „Hurá! Podarilo sa! 5. september bol pre nás radostný deň. V tento deň sme začali nový školský rok. V novej Materskej škole so starým personálom v družstevnej bytovke /pozn. hornej/ sa pre nás našiel jeden byt a tak sa smelo môžeme pustiť do práce a nových úloh, ktoré nás čakajú. Pani učiteľka Sečkárová a pani učiteľka Hoffmanová /ktorá sa stihla medzi tým vydať/ sa pustia do práce s deťmi. O dobré jedlo sa bude starať teta kuchárka Bobovová a o poriadok teta upratovačka Bojnová. Pripravovať na školu sa budú deti Peťo Pleva, Marcelka Kallayová, Gabika Výbochová, Miško Medveď, Janka Sečkárová, Zuzka Sečkárová Anička Budzákova, Janko Poliak a Filip Šajban.“

V školskom roku 1991-92 začali MŠ v Sucháni navštevovať aj deti zo zrušenej MŠ v Dačovom Lome. Spolu bolo zapísaných 15 detí, v šk. r. 1993-94

to už bolo 23 detí, v šk. r. 1993-94 – 15 detí. V školskom roku 1994-95 bola škôlka pre nedostatok prihlásených detí znovu zavretá. Znovu bola otvorená v šk. r. 1995-96, keď väčšinu nákladov na jej prevádzku hradilo Poľnohospodárske družstvo. Prihlásilo sa 12 detí. Posledný školský rok v škôlke začal 1. septembra 1999, kedy sa prihlásilo 11 detí. Od nasledujúceho školského roku už učiteľky a deti odišli do MŠ v Senohrade. V Sucháni i v Dačovom Lome sa v tomto čase začal prejavovať odchod mladých ľudí z obce, čo malo vplyv na počet narodených detí a tento trend naďalej pokračuje. Ako príklad uvediem, že zo 16 detí-žiakov, ktorí nastúpili do MŠ v roku 1975, bývajú trvale v obci len štyria, 12 sa odsťahovalo.

Modernizácia domov a bytov

Modernizáciu domov a bytov v Sucháni v druhej polovici 20. storočia možno rozdeliť do troch základných skupín – stavebná úprava pôvodných domov, generálna prestavba s prístavbou a novostavby.

Generálnou prestavbou prešli domy pôvodných vlastníkov: Pavel Sudra (Melicher), Pavel Slavkov (Mária- ústredné kúrenie- ďalej UK) Ján Siroň (Mária -UK), Ján Heveš st. (UK), Pavel Antol (UK), Pavel Bohov (UK), Ján Chovan (Pavel-UK), Ján Sudra, Podkruhovsk (Mária), Pavel Ďuriš (Anna), Juraj Šajban (Mária Sečkárová) Ján Martuš (škôlka), Ondrej Kečkár (synovia Ľubomír a Ondrej-UK), Ján Horniak (Ľudovít Madaj- UK).

Novostavby - súčasní vlastníci: Pavel Berac, Ján Berac ml. (J. Výboch), Anna Medveďová (Michal), deti Jána Sečkára v spoluvlastníctve, Pavel Jánošov, Pavel Suchár, Martin Ďuriš, Ján Suchár, Vladimír Zuzin, Pavel Ištván, v Močiarke na severnej hranici chotára postavil nový dom Štefan Rausa (manž. Anna). JRD postavilo dve šesťbytovky, dve spojené päťbytovky a drevený montovaný dom typu Okál. V 70. -80. rokoch boli asanované schátrané domy Pavla Ištvána a Juraja Pivarčeka.

Po roku 1990 doteraz väčšiu prestavbu domov v obci vykonali rodiny: Martina Ďuriša (novostavbu odkúpenú od Beracov, č. p. . 100), Jána Heveša ml. (dom Jána Heveša, Ihlára), Anna a Božena Ištvánové (dom Kečkárovcov, Gregorocov), Emília Michalskú (dom rodičov Jánošovcov), Ján Berac ml.

(pôvodnú novostavbu J. Výbocha), Pavel Chovan (dom J. Triznu).

Doprava

Pravidelné autobusové spojenie z Dačovho Lomu do Krupiny bolo zavedené 18. februára 1948. V prvých rokoch autobus do Sucháňa nezachádzal, zastávka bola zriadená na križovatke nad Suchánom (Křížne cesty). Do obce začal zachádzať r. 1954. Pri cestách do Zvolena sa po r. 1948 využívali osobné vlaky z Krupiny. Podľa zachovaného cestovného poriadku platného od 5. júna 1944 premával vlak z Krupiny dvoma smermi – do Zvolena a Dudiniec. Do Zvolena sedemkrát denne s odchodom: 4. 27, 6. 27, 7. 54, 11. 27, 15. 10, 17. 33, 21. 26. Späťne zo Zvolena 6x, rovnako i do Dudiniec. Do roku 1948 využívali Suchánčania i Dačovlomčania obojstranné vlakové spojenie- Zvolen, resp. Krupina zo železničnej stanice v Pliešovciach. Spravidla tam išli pešo alebo na konskom povoze. Priame autobusové spojenie do Zvolena a Veľkého Krtíša bolo zavedené až po vzniku okresu Veľký Krtíš v r. 1968.

Ján Sudra zaznamenal, že prvé osobné auto v Sucháni zakúpil roku 1957 učiteľ Môt'ovský, občania zakúpili 17 motocyklov. Prvou ženou v Sucháni, ktorá získala oprávnenie na vedenie osobného auta - vodičský preukaz bola Anna Bohovová, rod. Zuzinová (31. 12. 1932-15. 3. 2015).

Od 70. rokov 20. st. vlastnilo autobus aj JRD – do r. 1983 RTO-706, potom do r. 2012 Karosu C-735. V období rokov 1983-2012 bol vodičom autobusu Pavel Chovan (1956). JRD ním zabezpečovalo vnútrodružstevnú dopravu ako aj dopravu vnútroštátnych a zahraničných zájazdov členov družstva.

Pohyb (úbytok) obyvateľov

Po druhej svetovej vojne a hlavne po založení družstva r. 1952 začali mladí ľudia odchádzať za pracou, štúdiom a lepšími podmienkami. Tento trend nezmenila ani zlepšujúca sa ekonomická situácia družstva v osemdesiatych rokoch, kedy mzda na niektorých úsekoch (napr. živočíšna výroba, úsek mechanizácie-traktoristi, vodiči nákladnej dopravy) bola vyššia

ako vo väčšine iných hospodárskych odvetví. Roku 1980 žilo v Sucháni 402 obyvateľov, z toho 193 mužov a 209 žien. Z celkového počtu bolo 82 dôchodcov – mužov nad 60 rokov 29, žien nad 55 rokov 53. Počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva bol 207 z toho mužov 120, žien 87. Z tohto počtu mimo obce pracovalo len 64 (39%) v družstve 144. Ako príklad odlivu obyvateľov po roku 1980 uvádzam štatistiku pohybu obyvateľstva v rokoch 1983-1988: 1983 – odst’ahovaných 13, príst’ahovaných 8, narodených 4, zomretých 7, úbytok 8, 1984 – odst’ahovaných 6, príst’ahovaných 3, narodených 7, zomretých 4, pohyb vyrovnaný, 1985 – odst’ahovaných 10, príst’ahovaných 1, narodených 3, zomretých 5, úbytok 11, 1986 – odst’ahovaných 22, príst’ahovaných 7, narodených 1, zomretých 4, úbytok 18, 1987 – odst’ahovaných 22, príst’ahovaných 5, narodených 5, zomretých 6, úbytok 18, 1998 – odst’ahovaných 11, príst’ahovaných 5, narodených 4, zomretých 8, úbytok 11.

Celkovo za sledované obdobie: odst’ahovaných 84, príst’ahovaných 31, narodených 20, zomretých 30, úbytok obyvateľov za šesť rokov 55.

S klesajúcim počtom obyvateľov klesal aj počet trvalo obývaných domov. R. 1961 bolo trvalo obývaných 131 domov, r. 1970 – 116. Podľa výsledkov súpisu z r. 1980 bolo trvalo obývaných 108 bytov vrátane bytoviek JRD, z toho domov 96. Z celkového počtu malo jednu obytnú miestnosť (izbu) 37, 2 izby 39, 3 izby 25, viac izieb 7 domov. Vodovod malo zavedených 44 domácností, kúpelne 31, z toho 13 domácností v bytoch JRD a ústredné kúrenie 19 (12 domácností v bytoch JRD).

Spoločenské organizácie, ktoré vyvíjali činnosť v r. 1970-1989

Socialistický zväz žien (predsedníčky Anna Jánošová, Anna Suchárová), Socialistický zväz mládeže (predsedovia Ján Berac, Ján Trizna, Ján Heveš), Zväz protifašistických bojovníkov (Pavel Ďuriš, Juraj Kečkár, Pavel Berac), miestna organizácia Československého červeného kríža (od r. 1955, predsedníčky Angela Triznová, Mária Kečkárová st.), Zväz slovenských invalidov (Daniel Pavlík, Ján Bobiš), Zväz požiarna ochrany (Ján Jančov, Ján Trizna, Peter Bojna), Zväz československo sovietskeho priateľstva (Pa-

vel Benik), Jednota spotrebné družstvo (Ján Ištván, Pavel Slavkov), Zväz družstevných roľníkov pri zlúčenom JRD, Pomocná stráž verejnej bezpečnosti (Pavel Benik), Poľovnícke združenie SNP Dačov Lom, ktoré vyvíja činnosť doteraz- jeho členmi zo Sucháňa sú: Ján Suchár st., Ján Suchár ml., Ivan Sečkář, Ján Heveš st., Ján Heveš ml., (otec a syn), Ján Berac, Majerský, Pavel Sečkář, Peter Veľkov. Predsedom združenia je bývalý občan Sucháňa Ján Chovanec.

Kultúra – divadlo, ľudové zábavy, estrádna činnosť, zánik zvykoslovia, rozvoj folklórnej činnosti

Zaznamenávaniu kultúrnych podujatí, zvykom a obyčajom kronikári v minulosti venovali len minimálnu pozornosť. Spomenutý zápis v účtovnej evidencii hasičského zboru potvrdzuje, že začiatky amatérskeho divadla v Sucháni siahajú do rokov 1918 a 1919. Zatiaľ je možné bez podrobnejších informácií potvrdiť aj rok 1939. Rozvoj divadelníctva po druhej svetovej vojne v 50. – 60. rokoch zaznamenávajú dobové fotografie.

Problémom rozvoja kultúrneho života v obci v 60. rokoch sa stali nevyhovujúce spoločenské priestory. V rokoch 1954-55 bola na účely kultúrneho domu prestavaná budova Urbárskej spoločnosti (dnes dom Chovanovcov). M. Križan uvádza, že už po prestavbe v dôsledku vlhkosti, priestorových kapacít budova pre potreby kultúrnej činnosti nevyhovovala. V noci zo 4. na 5. januára 1963 sa pod ťarchou snehu zrútil celý krov,

budova bola silne poškodená a MNV k jej oprave nepristúpil. V dôsledku toho zaniklo amatérske divadlo, tanečné zábavy sa konali v škole (vo veľkej triede), v priestoroch budovy vtedajšieho MNV (neskoršie MŠ) alebo v prírode. Požiadavky mládeže o výstavbu nového kultúrneho domu miestne orgány neriešili. Preto sa skupina členov miestnej organizácie Československého zväzu mládeže rozhodla riešiť situáciu priamo na ONV vo Zvolene, kde určená delegácia odniesla písomnú žiadosť. ONV, odbor plánovací a výstavby na žiadosť reagoval kladne. Svedčí o tom list zo dňa 15. 7. 1964 číslo: Plán. 2359/154/64 adresovaný ZO ČSM pri JRD Sucháň, ktorý sa zachoval v rodinných dokumentoch. Z listu citujem: „*Výstavba kultúrneho domu stanovisko – Pred niekoľkými dňami navštívili zástupcovia Vašej organizácie vedúceho odboru plánovacieho a výstavby a prejednávali možnosť výstavby kultúrneho domu vo Vašej obci. I keď sme naše stanovisko osobne prekonzultovali, považujeme za potrebné i touto cestou naň odpovedať. Pre posúdenie technických možností výstavby navštíví Váš v najbližších dňoch niektorý z našich stavebných technikov, ktorý navrhne spôsob výstavby. Toto považujeme za potrebné aj preto, že dochádza k zmene pôvodného návrhu, kedy sa pre kultúrne účely mala adaptovať staršia budova. Výsledky prieskumu ovplyvnia zostavenie návrhu plánu, kde s týmto objektom budeme uvažovať. Upozorňujeme však, že zväzová organizácia bude musieť byť iniciátorom prác až do ich ukončenia a už teraz získavať rodičov a ostatných občanov pre brigádnicke práce.*“ Podpísaní sú vedúci odborov výstavby a plánovacieho ONV. List je opatrený okrúhlou pečiatkou.

Po nasledujúcich jednaniach a vyhotovení projektovej dokumentácie bol kultúrny dom budovaný za brigádnickej účasti občanov a pomoci JRD formou akcie „Z“ od 30. 3. 1965 do r. 1970. Výstavbu zabezpečoval MNV (predseda MNV Ján Šimkovič). Slávnostne bol odovzdaný do užívania 29. augusta 1970 pri príležitosti 26. výročia SNP. V r. 1971 bol dovybavený javiskovým zariadením a nábytkom. Do časti priestorov sa presťahoval aj MNV. V r. 2008 bol kultúrny dom prestrešený plochou sedlovou strechou a r. 2013 prebudovaný a zmodernizovaný do dnešnej podoby. Práce zabezpečoval obecný úrad pod vedením starostky A. Triznovej. Od vtedy, ako bol odovzdaný do užívania, uskutočnili sa v ňom stovky kultúrno- spoloč-

ských a rodinných podujatí.

Keď ma r. 1974 zakladateľka speváckej skupiny Anna Jánošová požiadala o jej vedenie, nemal som s organizovaným folklórom žiadne skúsenosti. Patril som ku generácii, ktorej ľudový folklór bol ešte súčasťou rodinných osláv - svadieb, krštení, konfirmačných hostín, ľudových zábav. V tomto období sa už ale obyčaje kalendárnych sviatkov a sviatkov životného cyklu začali výrazne meniť. Začalo sa od zábavnej formy prechádzať ku konzumnej. Poslednú tradičnú trojdňovú svadbu v Sucháni mal manželský pár Juraja Mericu a Anny rod. Slavkovej, ktorí uzavreli civilný i cirkevný sobáš 7. 6. 1969. Po nej definitívne odišli do zabudnutia zvyky spojené s výmenou svadobných darov medzi ženichom a mladou nevestou - prevoz výbavy mladej nevesty, prinášanie vyšívaných košeli ženichovi a ďalšie. Zanikol aj jeden z najkrajších zvykov v deň sobáša, - spievanie na zore počas obliekania mladej nevesty do sobášneho rúcha. Už nebolo potrebné zväzať svadobných hostí v druhý a tretí deň svadby na „*taligáč*“ a fúrikoch.

Svadby od 70. rokov 20. storočia začínali v sobotu predpoludním v dome mladej nevesty, večer pokračovali v dome mladého zaťa, kde aj končili (podľa dohody mohlo byť poradie opačné). Jedlo sa podávalo v obidvoch domácnostiach takmer totožné. Po odovzdaní kultúrneho domu do užívania sa od stolovania v obidvoch svadobných domácnostiach v Sucháni upustilo a svadobné hostiny sa začali konať na jednom mieste. Svadobné zvyky sa obmedzili na odobierku pred sobášom buď individuálne (starejší, oddavač) alebo spoločnú len starejším - táto forma začala postupne prevládať. Ďalším zvykom sa stal slávnostný prípitok po sobáši a zachovala sa vykrúcanka po polnoci s výberom peňazí od svadobníkov. Neskôršie pribudol prevzatý zvyk - rozbíjania taniera a zametanie črepov mladým zaťom po príchode do svadobnej miestnosti. Tradičné vinše pri podávaní jedla (polievky, slepačieho mäsa) a ďalšie boli už len sporadické. Prestávky medzi tancom a stolovaním sa vyplňali spevom ľudových piesní. Ich repertoár bol takmer neobmedzený. Vo výraznej miere k tomu prispelo zriadenie vojenského priestoru. S vojakmi sem prichádzali aj piesne z iných regiónov, ktoré sa tu veľmi rýchlo udomácnili. Pribudli i tzv. zľu-

dovené piesne v rytme valčíkov a poliek. Tradičné tanečné kolo začínalo valčíkom, pokračovalo polkou a končilo čardášom so zrýchlením na konci v pároch alebo kolese. Obdobne tomu bolo i na ľudových tanečných zábavách. Postupne boli do tanečného kola pridávané modernejšie tance. S prvou gitarovou skupinou som sa stretol počas štúdií na strednej škole v Krupine v 60. rokoch. Do konca 20. storočia boli preferované ľudové hudby s repertoárom ľudových a tzv. moderných tancov. Začiatkom 21. storočia účinkovanie hudobných skupín nahradila reprodukováná hudba. Na svadbách sa v súčasnosti už takmer nespieva.

Medzi tradičné ľudové zábavy patrili zábavy „na hostinu“ (pri príležitosti spomienky na posviacku kostola) a regrútske zábavy. Obidve na konci 20. storočia zanikli. Spoločne s nimi i tradičné hodové stretnutia rodiny v miestach konania slávností. Hostina v Sucháni sa konala v prvú novembrovú nedeľu po Všetkých svätých - „šechsvätých“, v Dačovom Lome o týždeň neskoršie.

Jedným z posledných zvykov, ktorý sa udržal počas krstín (*kerštenia*) bolo posýpanie novorodenca po príchode z krstu orechmi, cukríkmi a mincami. Zbierali ich deti z rodiny a od susedov. Koncom 20. storočia zanikol, rovnako aj zvyk vyberania milodarů od účastníkov slávností pre potreby cirkvi – „na kostoľ“.

Tak ako rodinné zvykoslovie, začalo v povojnových rokoch postupne zanikať aj zvykoslovie kalendárne. Časť z neho sa najdlhšie zachovávala počas veľkonočných a vianočných sviatkov.

Veľkonočné sviatky tradične začínali Veľkým piatkom. Stále sa udržovala tradícia pôstu, keď sa po celý deň nejedli mäsité jedlá. Konzumovali sa jedlá z cestovín – halušky, rezance, ktoré sa ale neposýpali makom a varené vajcia. Pretože som v tomto smere podrobnejší výskum nerobil, nemôžem tento zvyk rovnako ako i niektoré ďalšie zovšeobecniť. Tradíciu veľkonočného a štedroňového pôstu v našej rodine dodržiavame dodnes. Zachovala sa aj tradičná oblievačka na Veľkonočný pondelok. Ostatné zvyky zanikli. V súčasnosti už len málo ľudí považuje Veľký piatok za deň pracovného pokoja, ktorý sa „svätí“ a bežne pracuje.

Posledný zvyk, ktorý sme v Dačovom Lome v čase mládeneckých rokov

ešte udržiavali, bolo „*chodenie s bakusom*“ v čase domácich zakáľáčiek. Podstatou zvyku bolo „zobranie“ v rodinách, kde sa konala zakáľáčka. Spravidla dvaja mládežníci sa obliekli za maskovaných „*bakusov*“ do starších šiat a vo večerných hodinách, keď už gazdovia mali hotové výrobky, vstúpili do obydľia, kde ľubovními scénkami „vyžobrali“ od domácich zabíjačkové výrobky – jaternice (*búrky*), klobásy, varené alebo zapekané mäso a pálenku. Tohto zvyku sme sa zvyčajne zúčastňovali všetci mládežníci z dediny. V role bakusov sme sa striedali, ostatní čakali pred domom. Striedanie bolo nutné aj z dôvodu, že *bakusov* častovali pálenkou, ktorú nemohli odmietnuť. Návštevu viacerých gazdov by neboli zvládli. Vyberali sme zväčša tie domácnosti, v ktorých mali mládenca alebo dievku. Výrobky sme sústreďovali do kultúrneho domu, kde sme ich spoločne so spevom konzumovali. Klobásy sme nechali u niektorého mládežníka zaúdiť. Spoločne s ušetrenou pálenkou nám na spoločné stretnutia vydržali takmer počas celého zimného obdobia. Boli sme poslednou generáciou, ktorá tento zvyk udržiavala, po príchode do Sucháňa som sa s ním už nestretol.

V Sucháni sa naopak pomerne dlho až do sedemdesiatych rokov udržala novoročná voľba mládeneckého richtára a trojkráľovský tanec okolo dediny za klobásy (popísané v Suchán II a súčasť filmu Vianoce na Honte). Je trochu kuriózne, že posledným mládeneckým richtárom okolo r. 1965 bolo dievča - Mária Mihálkinová, Piatrová. Trojkráľovský tanec sme niekoľkokrát zopakovali aj v 80. -90. rokoch.

Z ostatných vianočných zvykov sa aj v druhej polovici 20. storočia udržiavala tradícia pôstu počas Štedrého dňa, rovnako ako veľkončného. Pôst sa dodržiaval do štedrovečernej večere, ktorá sa konala po službách Božích v kostole.

Zvyky s koledami - polazovaním na prvý sviatok vianočný (Božie narodenie) sa udržiavali do 90. rokov. Dodržiavala sa i zásada, že na Božie narodenie a Nový rok musel ako prvý vstúpiť do domu muž, chlap. Najdlhšie chodili koledovať rómske deti, tieto však do domov nevstupovali. Koledovali pred dverami. V posledných rokoch už nechodia koledovať ani tie. Výnimočne deti koledujú - polazujú v úzkom rodinnom kruhu.

Do 90. rokov sa udržiaval i zvyk obdarúvania krstných detí krstnými rodičmi „kačičou“ (vianočným koláčom) na Štefana. Tento zvyk ale prešiel obmenami. Prestali sa nosiť koláče, nahradili ich vecné a peňažné dary - pre menšie deti hračky, súčasti odevov, väčšie deti dostávajú úžitkové predmety a súčasti odevu. Zachovala sa tradícia vianočného stromčeka, s uložením darov pod ním.

Vinše

Svadobný vinš: *Dobry večer pán starejší, pilný pozor dajte a vy páni svadobníci dobre počúvajte. Ako som ja prešla, kecm vám poviedati, viem že ma budete všetci šanovati. A čo sa mi stálo, to vám všetkým poviem, lebo neviem, či ja z toho aj do rána nezomriem. Išla som ja neďaleko jedného múra, tam som sa štopila do jedného konšťúra. A keby do ucha, ale tak nešťastne do spodku do brucha. Pozrela som si, či mi je spuchnutô, a to ako hlavem všetko očernutô. Tak mi poradili poniektorie ženy, žeby som sem išla na toto veselí. Že vy pán starejší takvo hojevate, že vy taký korem vždy u seba máte. Ale ak sa neufáte, aspmo radu dajte, či tu nieto taký, čo to vie bojiti, lebo na to musí dobrý chlap byti. Starýmu sa telo trasie, flajster mu odpadne, keď ho g rane nesie. No ale ja už nebudem šíriti ďalej tieto reči, príjmite ich vďačne, milý pán starejší. Ale mi nalejte pán starejší! S pohárom v ruke „vinšoviarka“ zaspievala pieseň: *Prečo by som si ja nevypila, keď som si ja včera zarobila. Na tom našom chlieve, môj muž o tom nevie, liter vína.**

Vinš krstnej mamy po príchode z krstu: *Môj kersničeký sa narodiv ako z ruží kvet, preto sa má radovati z nebo celej svet. Ni lem vy, rodičia, ale aj my, krstní rodičia. Žebo prospievav hojnost'ou, u ľudí radost'ou a u Boha milost'ou. A žebo vedev dobre tancovati. Na to sa krstná mama s diet'at'om -krstným zvrtila, položila ho na pripravený obrúsok na podlahe a posypala ho drobnými mincami a orechmi, ktoré zbierali deti z rodiny a od susedov.*

Zanikanie tradičných ľudových zvykov vytvorilo priestor pre ich zachovávanie formou folklórnej činnosti. V miestnych záznamoch a literatúre som našiel len skromné poznatky z minulosti. Okrem toho, čo sme si zapamätali z praxe, sme museli začať s miestnym prieskumom. Časť zvykov sme zapracovali do scénických programov skupín, pričom sme

sa snažili o čo najväčšiu autentickosť, časť som spracoval v publikácii Sucháň II.

Keď sme v roku vzniku skupiny išli na prvú okresnú súťaž v speve s tromi piesňami, urobil som „malú pohybovú choreografiu“. Druhú pieseň spievali ženy s jedno, tretiu s dvojkročkou v rade. Obsadili sme druhé miesto a od Ústredného výboru SZŽ sme obdržali zvláštnu cenu pre najlepšiu skupinu, ktorá ich zaujala. Maľovanú keramickú vázu ochraňujeme na Obecnom úrade dodnes. V roku 1976 sme súťaž vyhrali. V okresných novinách Pokrok číslo 11 z 11. marca 1976 písali: *„Krása života v ľudovom speve – Už po štvrtýkrát usporiadal OV SZŽ v spolupráci s odborom kultúry ONV a OOS vo Veľkom Krtíši celookresnú prehliadku ženských folklórnych skupín v ľudovom speve. Na tejto prehliadke ľudovej krásy sa zúčastnilo 10 skupín a 15 jednotlivcov. Bola to prehliadka vzácnej, dnes už málo známej umeleckej tvorivosti nášho ľudu. Chceme aj v našom okrese oživiť bobaté zdroje našej tradičnej národnej kultúry a túto zachovať nielen pre súčasné ale i budúce generácie. S týmto predsavzatím sa organizujú i v našom okrese celookresné súťaže v ľudovom speve. Žiada sa však, aby v budúcnosti okrem ľudových piesní vnášali ženy do svojich vystúpení aj piesne tematické, staré ľudové zvyky a obyčaje, ako to urobili ženy zo Sucháňa so svojimi „priadkami“. Súťaže by sa tým oživilo a stali sa viac prítlačlivejšími. Porota vyhodnotila súťažiacich nasledovne. Skupinky v reči slovenskej: 1. miesto Sucháň, 2. miesto Bátorová, 3. miesto Hrušov.“* K článku je pripojená fotografia našej skupiny, autorkou bola Anna Vargová. Tento rok môžeme považovať za obdobie pretransformovania skupiny zo speváckej na folklórnu.

V roku 1980 prišli do skupiny aj chlapi. Naštudovali sme nové pásmo „Krstenia“ zo zvykov rodinnej slávnosti krstín. Na okresnej súťaži sme s ním u poroty neuspeli, obsadili sme „až tretie miesto“, ale zaujali sme iných. Dostali sme pozvanie do Modrého Kameňa a na Hontianske folklórne slávnosti do Šiah. V roku 1982 sme sa s ním predstavili na Podpolianskych folklórnych slávnostiach v Detve, kde bolo s programom ďalších hontianskych folklórnych súborov nasnímané čl. televíziou (réžia V. Gruska, pobyt v Detve trval štyri dni). Počas ďalších desaťročí sme ho s menšími obmenami niekoľkokrát reprízovali, aj na folklórnych slávnostiach v Hrušove a Veľkej Čalomiji.

Obr. 1: priadky v r. 1976, časť skupiny, **Obr. 2:** „Krštenia“ na okresnej prehliadke r. 1980

Zakrátko po spevackej skupine vznikla z iniciatívy vtedajšieho predsedu SZM (Socialistického zväzu mládeže) Jána Triznu estrádna skupina SZM, ktorá pravidelne pripravovala a realizovala koncoročné silvestrovské estrády, ktoré sa tešili priazni obecnstva. V organizovaní práce mládeže a estrádnej skupiny pokračoval predseda SZM Ján Heveš. 1. januára 1983 zorganizovala skupina naživo „Trojkráľovský tanec okolo dediny“, ktorý bol v nasledujúcich rokoch viackrát reprízovaný a nahratý bol aj Slovenským rozhlasom.

Obr. 1: silvestrovské estrádne vystúpenie r. 1986, **Obr. 2:** tanec okolo dediny za klobásy

V auguste 1986 založila Mária Miháľkinová detský folklórny súbor Suchánik. DFS naštudoval detskú verziu pásma „*Krštenia*“, s ktorým sa 30. 8. 1987 predstavil na okresných folklórnych slávnostiach v Hrušove. Folklórna skupina dospelých sa na týchto slávnostiach predstavila s novým programom „Na zore - obliekanie mladej nevesty“, ktoré niekoľkokrát reprízovala (okrem iného vo Veľkom Krtíši, Hrušove, Bratislave a inde). Obrázok je nasnímaný aj v dokumente o ľudovom kroji. DFS v r. 1988 naštudoval nové pásmo „Ako sa dorába chlieb“. Na okresnej súťaži v tom istom roku s ním obsadil 2. miesto a vystúpili aj vo Veľkej Čalomiji, Filipkove a Kokave nad Rimavicou, naposledy 28. 10. 1989 v PKO v Bratislave. Z vystúpenia bol spoločne s vystúpením ženskej folklórnej skupiny „Na zore“ vyhotovený videozáznam a je zdigitalizovaný.

V tom čase už začali prebiehať pravidelné krajské školenia vedúcich folklórnych skupín s praktickými ukážkami niektorého folklórneho súboru, ktorých sme sa zúčastňovali. V r. 1987, kedy školenie organizovalo Okresné osvetové stredisko vo Veľkom Krtíši, sme s DFS v spoločensko-prevádzkovej budove v Dačovom Lome robili praktickú ukážku my. Školenie potom pokračovalo v Motoreste Čebovce, kde sme jeho účastníkov učili našu pieseň „*Tá suchánska brána ihája*“. Tu vzniklo naše priateľstvo so Šumiačanmi. Keď na suchánskom hornom moste pri návrate zo školenia začali spievať pieseň *Na kráľovej holi*, ľudia z dolného konca dediny sa začali zbíhať, čo sa deje. Našu pieseň v origináli som potom niekoľkokrát počul v Slovenskom rozhlase v interpretácii spevákov iných súborov. Originál sa nedá zameniť, pretože sa v nej okrem suchánskej brány spomína aj suchánske priezvisko Suchárka. DFS spoločne s ďalšími folklórnymi skupinami spoluúčinkoval v decembri 1991 v pásme *Detské Vianoce*, režirované V. Kyselom. Vystúpenia sa postupne uskutočnili vo Veľkom Krtíši, Lučenci a Filipkove, pásmo je zdigitalizované.

Obr. 1: ukážka tancov DFS v rámci školenia folkloristov r. 1987, **Obr. 2:** z účasti na okresných Spievankách r. 1987

Obr. 3: detské Vianoce 1991

Bolo to posledné väčšie vystúpenie skupiny. Folklórna skupina dospelých pretrvala dodnes. Do svojho repertoára zaradila popri svadobných obrázkoch „*S uterákama*“, „*S košeliama*“, „*Zvážania svadobníkov*“ ešte tri nové pásma, „*Rukoväčku*“, „*Konopa, konopa*“ a „*Volbu mládeneckého richtára*“, s ktorým spoločne s folklórnou skupinou Bažalička z Plachtiniec ešte raz roku 1996 vyhrala okresnú súťaž, krajskej sa nezúčastnila. Okrem iných podujatí sa predstavila vo všetkých folklórnych programoch v rámci desiatich ročníkov festivalu Čipka v Honte. V dňoch 6. -7. mája 2000 nahrala v doprovode ľudovej hudby

Jána Cútha z Dobrej Nivy vlastnú audiokazetu (zdigitalizovaná): „*A napresriet Sucháňa kukulienka kukala*“. Vystúpenia obidvoch skupín možno počítať rádovo v druhej stovke. Patria k nim i vystúpenia v rámci miestnych osláv významných výročí oslobodenia obce, Slovenského národného povstania, Dňa kvetov, Jánsko-pavlovských slávností, výročí obce a podobne. Spomenul som len stručný prehľad. Vystriedalo sa v nej niekoľko generácií folkloristov. Medzi zakladajúce členky skupiny okrem Anny Jánošovej patrili: Mária Kečkárová st. Mária Kečkárová ml., Mária Slavková, Mária Miháľkinová, Mária Gažová, Mária Beracová, Anna Martušová, Anna Mericová, Mária Zuzinová, Milada Zuzinová, Mária Bobišová, Anna Bohovová. Postupne pribudli: Milada Chovanová, Anna Kečkárová st., Marcela Grobařová-Suchárová, Terézia Ištvanová, Božena Ďurišová, Milena Miháľkinová, Anna Beniková, Anna Hevešová a ďalšie. V r. 1981 sa členmi skupiny stali: Juraj Kečkár, 71 ročný (vekom najstarší člen), Pavel Kečkár st. (56 ročný), Pavel Kečkár ml., Ondrej Kečkár, Ján Sudra ml., Ján a Božena Beracovci, Zuzana Pavlíková (54 ročná). manž. Ján a Anna Suchárovci. Hudobne skupinu doprevádzali: heligonkári Pavel Farkaš z Dačovho Lomu, Ján Miháľkin, akordeonisti Ján Martuš ml., Ján Berac ml. a hrou na list Ján Martuš st., ktorý sa stal aj jej stálym členom. V poslednom desaťročí ju doprevádza ľudová hudba Dezidera Oláha. V súčasnosti sú stálymi členkami skupiny: Mária Kečkárová ml., Anna Suchárová, Stana Vozárová, Terézia Ištvanová, Milada Zuzinová, Mária Bobišová, Anna Triznová, Anna Hevešová, Silvia Hevešová, Jana Gondášová, Kristína Štefánska, Anna Hevešová.

Obr. 1: spevácka skupina krátko po vzniku, **Obr. 2:** z vystúpenia skupiny

Medzi prvých členov DFS Suchánik patrili: Radoslav, Pavel, Rastislav Kečkárovci, Marián a Pavel Veľkovci, Peter a Pavel Chovanovci, Andrea a Silvia Melicherové, Stanislava Suchárová, (vyhrala aj oblastnú individuálnu súťaž v ľudovom speve v Krupine, na okresnej vo Zvolene skončila tretia), Žaneta a Pavlína Antolové, Martina Ištvánová, Ivana Bohovová, Anna Madajová, Jana Beracová. Na spievankách vo V. Krtíši r. 1987 sa zúčastnili: Martina Ištvánová, Anna Madajová, Jana Beracová, Andrea Melicherová, Beáta Očenášová, Ľubica Ištvánová, Žaneta Antolová, Stanislava Suchárová, Pavlína Antolová, Ivana Bohovová, Silvia Melicherová, Mária Bojnová. Postupne pribudli: Ján, Pavel Beracovci, Ján Suchár, Pavel Ištván, Ján a Miroslava Záchenský, Marianna Bohovová.

Vystúpenie DFS počas miestnych osláv SNP

V roku 1997 založila Mária Mihál'kinová Záujmové združenie Domovina a Dedovizeň, ktoré v nasledujúcom roku 1998 bolo premenované na Moja dedovizeň. Už v r. 1996 oslovila listom s dotazníkom desiatky občanov všetkých generácií v obci. Z listu určeného pre najmladšiu generáciu vybrám: „Dovoľujem si ťa osloviť a požiadať o spoluprácu ako človeka nastupujúcej generácie, ktorý sa iste zamýšľaš nad svojou budúcnosťou a cieľmi, ktoré chceš dosiahnuť. Ak prejavíš záujem o niektorú z navrhovaných aktivít, ponúkam ti spoluprácu, pri ktorej sa dá mnohému naučiť a rozvinúť svoje schopnosti v danom smere. Jedná sa o aktivity v Záujmovom združení Domovina a Dedovizeň, ktoré bude rozvíjať činnosť v troch

oblastiach: A/ Krajina: prírodné podmienky a zvláštnosti, geológia, poľnohospodárstvo, ovocinárstvo, rastliny a vtáctvo, zemepisná poloha. B/ História: dejiny obce, najstaršie osídlenie a archeológia, architektúra, súčasnosť a možnosti ekonomického rozvoja. C/ Kultúrne dedičstvo: paličkovaná čipka, odevná kultúra, folklór, zvyky a obyčaje, ľudové remeslá, duchovná pieseň, tradičné jedlá a receptúra, cigánske tradície a remeslá“.

Pri zakladaní združenia požiadala o spoluprácu aj mňa. 25. januára 1997 sme za spolupráce s Obecným úradom a Evanjelickou cirkvou pripravili odborný seminár spojený s výstavou súčasných ľudových remesiel v obci a pestovaných odrôd jabĺk. Následne v tom istom roku sa uskutočnilo prvé stretnutie spolupracovníkov Združenia (aj vdigitálnej podobe) a toto začalo vyvíjať, ako sa neskoršie ukázalo, úspešnú činnosť. Rozbehli sa kurzy paličkovanej čipky, výskum odevnej kultúry za účasti najstarších žien v obci, etnografický a historický výskum a ďalšie. V záujme získania finančných prostriedkov na činnosť združenia, výskum ľudovej kultúry a jej propagácie nadviazala spoluprácu s mimovládnyimi združeniami, ktoré na Slovensku pracovali. Na základe vypracovaného projektu „Moja dedovizeň“ získala v rámci programu Pekná obec od nadácie Ekopolis v spolupráci s neziskovou organizáciou A-projekt so sídlom v Liptovskom Hrádku grant vo výške 30 tisíc slovenských korún. Grant bol schválený 28. 10. 1997 a realizácia projektu prebiehala do júna 1998. Dňa 28. apríla sa uskutočnilo záverečné stretnutie ľudí, ktorí sa do realizácie projektu zapojili. Výsledky boli nasledovné: a) ušilo sa päť nových ľudových krojov pre 12-15 ročné dievčence; b) kurzov paličkovanej čipky sa zúčastnilo 15 dievčenic (lektormi boli i J. Zajonc a O. Frátričová z Bratislavy); c) bola vyhotovená profesionálna fotodokumentácia viac ako 150 ks pôvodnej paličkovanej čipky zo Sucháňa a Dačovho Lomu; d) vznikli videonahrávky suchánskeho ľudového kroja (vrátane samostatnej fotodokumentácie), ručnej žatvy, mlátenia obilia a výroby slamenej krytiny (šúbä), rekonštrukcie bohoslužieb na Veľkonočný pondelok a ďalšie z pracovných stretnutí združenia. Kameramanom a výrobcom videozáznamov bol Ing. František Drgoň z Veľkého Krtúša. V rámci etnografického výskumu zvykov a piesní nahrála niekoľko autentických audiokaziet, zabezpečila spomínaný zoznam poľných studničiek a spôsob - organizáciu ich čistenia.

Časť zozbieraného zvykoslovia mi poskytla pre knihu Sucháň II. Na posezení pri príležitosti priebežného hodnotenia projektu okrem iného uviedla: „*Keď chcem zhodnotiť ohlas medzi ľuďmi, musím zhodnotiť i negatíva tejto práce. V prvom rade si vyžaduje veľmi veľa času. Robím túto prácu počas večerov, voľných dní aj dovoleniek. Zo začiatku som mala dojem, že sa tejto práci niekto ľudia aj smejú, nenašla som pochopenie u tých, ktorým by výsledok práce mohol byť aj v niečom nápomocný. Záleží mi na takých ľuďoch, ktorí sa v tejto spolupráci vidia, ožívajú pri nej. Aj poďakovanie sa mi dostalo a keď sa pri rôznych akciách niekto nehanbí za slzu dojatia v oku, tam už slov netreba. Tento projekt onedlho skončí, bude potrebné konečné zhodnotenie, vyúčtovanie. Verím v to, že neskončí táto cesta, cesta hľadania, úcty k tvorcom hodnôt a ich zveladenia. Keď zostanú po nej kráčať len niektorí z mladých ľudí, bude to cesta nádeje na oživenie môjho rodného kúta zeme a bude to moja veľká odmena.*“

Za realizáciu projektu Mária nemala a ako realizátorka ani nemohla mať žiadnu odmenu. Na dokončenie videonahrávky žatvy, mlatby a výroby slamenenej krytiny použila aj vlastné finančné prostriedky. Táto nahrávka nebola spracovaná (zostrihaná) do zamýšľanej podoby s komentárom. Na jeho príprave som v tom čase pracoval. Konečná verzia bola dopracovaná až po skončení projektu a zakrátko na to sa F. Drgoň odst'ahoval do Trnavy. V rodinnom archíve je uložená takmer kompletná dokumentácia realizácie projektu.. Akú hodnotu má táto práca po rokoch?

Všetky videonahrávky som nechal zdigitalizovať. Ani po rokoch som na dokumente o suchánskom ľudovom kroji nenašiel väčšie chyby. Dovoľujem si tvrdiť, že dnes by sa už takýto dokument, čo sa týka farebnosti krojov počas kalendárnych sviatkov, rodinných udalostí - sobáša, smútkov, pracovných verzií, najstarších krojov a ľudového pomenovania výšiviek a súčastí odevu spracovať nedal. Jeho konečnej podobe predchádzali hodiny pracovných stretnutí, nahrávania s vtedajšími najstaršími ženami obce, pre ktoré zhotovovanie a nosenie kroja bolo v mladosti bežnou súčasťou života. Tento dokument som v roku 2015 poskytol Slovenskému ľudovo umeleckému kolektívu v Bratislave v rámci programu digitalizácie ľudovej kultúry Slovenska a čoskoro by mal byť po úprave a spracovaní zverejnený na internete. Spolu s ním som poskytol aj nahrávku žatvy, mlatby a výroby

slamenej krytiny, fotodokumentáciu paličkovanej čipky a niekoľko audionahrávok z prieskumu, rovnako budú zverejnené. Vianočné zvykoslovie z knihy Sucháň II bolo základom scenára pre film Slovenskej televízie Vianoce v Honte z našej obce. V digitálnom dokumente bohoslužieb z Veľkonočného pondelka je nosným prvkom zmena postojov dievčat vo svätyni počas bohoslužieb a farebnosť kroja. Zmeny postoja dievčat som rekonštruoval podľa výsledkov výskumu v rámci projektu. Dokument zároveň zaznamenáva cirkevný spevokol, ktorý založila a viedla Mária Mihálkinová. Spracované poznatky k nahrávke žatvy, mlatby a výrobe strešnej krytiny zaznamenám v tomto dokumente.

Paličkovaná čipka

Niekedy večer na sklonku jari 1984 zastalo pod naším domom osobné auto s dánskou poznávacou značkou, z ktorého vystúpila príjemná pani. Predstavila sa ako Jana Nováková a požiadala manželku, či by jej bola ochotná pomôcť pri bádání po miestnej paličkovanej čipke. Pozvali sme ju ďalej, pohovorili, poukazovali, čo mala Marka k dispozícii. Po skončení sa opýtala, či by mohla v našom dvore v aute prenocovať. Ponúkli sme jej nocľah v našej spálni, čo neodmietla. Po raňajkách na druhý deň milo za starostlivosť poďakovala, rozlúčila sa s tým, že sa čoskoro ozve. Vtedy sme ešte nevedeli, že toto stretnutie výrazne zmení a rozšíri náplň našich záujmov v ďalších rokoch. Z viac - menej náhodného stretnutia vzniklo dlhoročné priateľstvo s obojstrannou spoluprácou, nielen v oblasti paličkovanej čipky, ale i spoznávania kultúry a života iných národov. Najdôležitejšie bolo, že sme začali skúmať a oživovať oblasť, ktorá v Sucháni a vo väčšine okolitých hontianskych dedín upadla do zabudnutia.

Pri výskume sme hneď na začiatku narazili na skutočnosť, že v Sucháni ani v Dačovom Lome už nežila žiadna aktívna čipkárka. Najstaršie informátorky narodené v období rokov 1915-1920 poskytli informácie, že si pamätajú na staré matky i matky, ktoré paličkovanie ovládali a že valec s paličkami v Sucháni ľudovo označovaný *bambúľ* bol bežne vyložený na stole od jesene do jari. Na túto skutočnosť sa rozpamätali aj mladšie informátorky. Prišli sme k záveru, že pletenie roľníckej čipky patrilo v Sucháni k bežným činnostiam, ktoré ovládala väčšina roľníčok narodených do roku 1910, potom už len sporadicky. Ženy narodené okolo r. 1915 a neskoršie už technológiu paličkovania neovládali vôbec. Paličkovaná čipka mala v Sucháni rovnako ako takmer v celej oblasti Hontu široké uplatnenie. Okrem ozdobnej funkcie na najstarších variantoch čepcov sa vsívala do súčastí ženského kroja: spodníc (*rubáčov*), sukní, košelí (*opleciek*), plachtíčiek (*odiedzok*) na transport detí, ďalej do bytového textilu, obrusov, posteľných plachiet a do *keítnej plachty*, v ktorej našla najdlhšie uplatnenie – do 60. rokov 20. storočia. Za hlavnú príčinu zániku tejto činnosti možno považovať modernizáciu ľudového odevu v prvej polovici 20. storočia, keď do neho začal vo väčšej miere prenikať

priemyselný textil, ozdobné doplnky a ľudová výšivka. Podľa zozbieranej a zdokumentovanej vzorky zachovanej čipky možno predpokladať, že v najväčšom rozsahu sa používala na ozdobu bielych čepcov bez výšivky, ktoré nosili vydaté ženy i vdovy bez rozdielu veku. Čepcové čipky sú špecifické tým, že na jednom okraji majú zuby. Väčšina má šírku 8 cm, z toho zuby 1 cm. Len malé percento vzorky bolo užšie. Na novom variante čepcov, ktoré sa začali farebne odlišovať podľa veku a kalendárnych cirkevných sviatkov sa začala používať kupovaná redšia starohorská čipka, ktorá našla uplatnenie aj v posledných variantoch ženského ľudového odevu.

Jedným zo špecifik hontianskych čipiek, aj suchánskych bol spôsob ich pletenia na veľkom vankúši - v Sucháni nazývanom *bambúľ*, inde batoh, ktorý bol uložený v okrúhlejšej slamienke (*slameníku*). Čipkárku pri pletení viedol len pás tmavej látky na vankúši. Základ čipky i vzory pletla podľa pamäti alebo inej čipky s minimálnym použitím špendlíkov. Pri širokej čipke používala paličkárka aj 75 párov (150 ks) paličiek. Technológiu paličkovania sme odpozorovali od posledných tradičných paličkárov v susedných obciach, pani Šimáčkovej, Agnesy Dolinskej (vtedy 94 ročnej) v Senohrade a aktívnej čipkárky Anny Matejkinovej (1929-2013) v Litave. Túto technológiu sa naučila aj manželka. Nedá sa určiť, kedy sa v Sucháni začala vyrábať paličkovaná čipka. Odborníci predpokladajú, že hontianska roľnícka čipka vznikla z baničkej, ktorá bola v okolí Banskej Štiavnice rozvinutá už pred tristo rokmi. V prípade suchánskej použijem termín od nepamäti.

Väčší problém pri skúmaní nastal s posudzovaním používaných paličiek. V Sucháni sa zachoval len jeden kompletný valec v ošatke (*slameníku*) s 86 paličkami. Okrem neho asi len dve desiatky sólo paličiek, jeden valec sa nachádza v súkromnej zbierke mimo obce. Paličky, ľudovo nazývané *klepne*, pretože pri práci klepotali, vyrábali pre ženy spravidla muži. I keď nám túto skutočnosť nepotvrdil žiaden informátor, k záveru som dospel na základe vlastných skúseností. Na zhotovenie paličiek používali rôzne dostupné druhy dreva, prevažovala lieska. Vyrábali sa spravidla ručne pomocou nožika alebo točili na sústruhu (*tokárni*). Pri ručnom opracúvaní používali okrúhle (konáre stromov), alebo sekerou naštiepané hranolcové drevo. Dĺžka paličiek

bola rôzna spravidla 10-15 cm. Mali jednoduchý okrúhly, hranolcový tvar, resp. v kombinácii obidva tvary. Väčšina skúmaných paličiek bola zdobená geometrickým, alebo ornamentálnym vzorom (aj v kombinácii) zhotoveným -vyrezaným vrúbkovaním alebo jednoduchými zárezmi nožíkom. Výnimočne bolo použité úzke dlátko. Špecifikom suchánskych, všeobecne hontianskych paličiek boli príviesky v tvare lampášika, domčeka, srdca, lístka a iných na retiazke s dvoma alebo tromi okami, vyrobené z jedného kusa dreva. Na suchánskom valci je založených osem hranolcových paličiek s prívieskom - sedem v tvare domčeka, jeden hranolcový s vrúbkami. Len jedna palička je vyrobená na sústruhu, ostatné ručne. Dĺžka valčeka na navíjanie nití sa pohybuje medzi 1,5 – 2 cm. Podľa pôvodného valca sme zhotovili repliku. Valec so vzorom pôvodnej čipky zhotovila manželka, ošatku Ján Martuš a paličky ja. Výrobe paličiek prevažne s prívieskami sa v zimnom období venujem od roku 1989. Od tej doby som ich vyrobil viac ako dvetisíc kusov, z nich si väčšina našla majiteľky nielen na Slovensku, ale hlavne v zahraničí. Výroba jednej vyrezávanej paličky s prívieskom trvá v priemere 2-3 hodiny, jednoduchšej bez zdobenia okolo jednej hodiny. Časová náročnosť výroby je hlavnou príčinou, prečo som v tomto smere nenašiel pokračovateľa. Na výrobu paličiek som používal rôzne druhy dreva: liesku, slivku, jaseň, čerešňu, jelšu, orech a iné. Podarilo sa mi vyrobiť paličky z 28 druhov dreva. Pri výrobe vyrezávaných paličiek a ich vzorov som spravidla improvizoval. Množstvo nápadov zdobenia je prakticky neobmedzené. Paličky sa môžu podobať a pri tom nemusia byť rovnaké. V menšej miere som okrem suchánskych robil aj repliky z iných obcí – Dačovho Lomu, Litavy, Senohradu, Čekoviec, Cerova a ďalších. Lipu som použil len výnimočne pri jednoduchších typoch. Z recesie som vyrobil paličku s 366 očkami v dĺžke 495 cm. Retiazka je vyrobená z troch kusov lipového dreva, na dvoch miestach spájaná, pretože som sa kvôli potrebnej dĺžke suroviny (*krížá*) nevmestil do dielne. Vyrábam som ju celú zimu po úraze pravej ruky v r. 1996 v sezóne 1997/98.

Po novembri 1989 sme v našej obci privítali dva autobusové zájazdy paličkárov a paličkárrok z Dánska, Švédska, Nórska, Nemecka a iných krajín. Tretí som zorganizoval už na hrade v Modrom Kameni. Celá rodina

sme absolvovali niekoľko viacdňových pobytov v Dánsku, Jana s manželom a priateľmi u nás. Vrcholom tejto spolupráce bola výstava paličkovanej čipky s vystúpeniami folklórnej skupiny (osem vystúpení) v meste Hårlev a Koge v dňoch 10. -21. marca 1994. Výstava sa konala pri príležitosti otvorenia paličkárskeho strediska ateliéru Morávia, Jana Novak. Autorkami výstavy boli Jana Nováková a Mária Mihálkinová. Na vernisáži doprevádzanej vystúpením našej folklórnej skupiny sa okrem zástupcov miestnej a regionálnej správy zúčastnili aj generálny konzul Slovenskej republiky Igor Slobodník a ďalší hostia. Otvorenie strediska bolo na konci roku 1994 vyhlásené za regionálnu akciu roka. Kvôli zložitým podmienkam pri vybavovaní súhlasu k uskutočneniu výstavy v zahraničí sme ju uskutočnili pod hlavičkou Vlastivedného múzea v Modrom Kameni, v ktorom som pracoval. Výstava je s časťou vystúpenia folklórnej skupiny v rámci vernisáže zaznamenaná v digitálnej podobe.

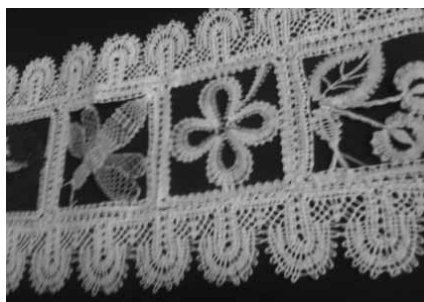
Marka sa naučila paličkovať. Vnikla aj do tajov hontianskej čipky. Paličkovala ju tak, ako niekdajšie paličkárky na holom valci (*bambúli*), ktorý si sama zhotovila bez predlohy. Počas štúdia v Prešove sa bližšie zoznámila s učiteľkou čipky, neskoršie iniciatorkou Slovenského festivalu paličkovanej čipky v Prešove Janou Frajkorovou, ktorá ju vo výskume čipky a praktickom paličkovaní posunula. Zozbierala a zdokumentovala viac ako sto vzorov čipky zo Sucháňa a Dačovho Lomu. Zúčastňovala sa čipkárskych podujatí v Česku i na Slovensku. Organizovala kurzy paličkovania, sama niekoľko aj odlektorovala. Z jej iniciatívy vznikol Festival hontianskej paličkovanej čipky, ktorého prvý ročník sa uskutočnil v dňoch 5. -6. júla 2003 v Sucháni. V nasledujúcich rokoch sa v obciach mikroregónu Východný Hont uskutočnilo ďalších osem ročníkov. Posledný r. 2012 znovu v Sucháni. Pripravila naň poslednú z mnohých výstav na ktorých sa podieľala – *Od kolísky*. Poslednýkrát účinkovala aj vo folklórnom programe v pásme *Krštenia*, kde stvárnila „*babku*“ (ľudové označenie pre pôrodnú asistentku). Autorskú výstavu paličkovanej čipky, na ktorú sme sa pripravovali, už zrealizovať nestačila. Na pozvanie Jany Frajkorovej som ju prezentoval v júni 2015 na Medzinárodnom festivale paličkovanej čipky v Prešove.

Festivally paličkovanej čipky priniesli do mikroregiónu Východný Hont niekoľko pozitív: zvýšil sa záujem o čipku, po dedinách sa zachránilo veľké množstvo pôvodnej čipky, ľudia si ju spolu s krojmi začali viac vážiť, rozbehla, resp. obnovila sa činnosť folklórnych súborov. Hontianska čipka sa dostala do povedomia odbornej, ale i laickej verejnosti na Slovensku. Prejavili o ňu záujem paličkárky z celého Slovenska, následne sa v Sucháni konalo niekoľko kurzov so zameraním na hontiansku čipku. Skúsené paličkárky ju začali rozkresľovať a publikovať – Iveta Žlnková, Oľga Frátríčová, Jana Frajkorová. Iveta Žlnková vydala vlastnú publikáciu. Marka v tomto smere udržiavala spoluprácu s Janou Frajkorovou, ktorá v r. 2003 rozkreslila a publikovala 11 vzorov suchánskej čipky (Suchánska čipka, Jana Frajkorová 2003) a v roku 2004 - 21 vzorov lackovskej, senohradskej a litavskej čipky Čipka lackovská, senohradská, litavská, Jana Frajkorová, 2004). Hlavným organizátorom festivalov paličkovanej čipky bolo Okresné osvetové stredisko vo Veľkom Krtíši v spolupráci s obecnými úradmi, v ktorých sa festivaly konali. Zdokumentované boli na videozáznamoch aj knižnou formou. Tri príslušné brožúrky: Čipka v Honte Tichá krása, Čipka v Honte, Tichá krása rozkvitla a Čipka v Honte Tichá krása rozkvitla II z deviatich ročníkov zostavila so spoluautormi referentka OOS Veľký Krtíš Ivana Lešková.

Keď v Sucháni začal postupne klesať záujem o prácu v záujmovom združení *Moja dedovižeň* Mária jeho aktivity posunula do širšieho okolia. Vo februári 2007 iniciatorky Oľga Mozoľová, Magda Paľková, Mária Mihálkinová, Gita Kiršnerová a ďalšie založili klub paličkovanej čipky, s názvom

„*Moja dedovižeň, klub roľníckej paličkovanej čipky Hontu a tradičných ľudových remesiel*“, ktorého vedúcou sa stala Oľga Mozoľová, vtedy starostka obce Lackov. Členovia klubu sa pravidelne zúčastňovali Medzinárodného festivalu paličkovanej čipky v Prešove, organizovali kurzy, pripravovali výstavy, putovné výstavy krojov mikroregiónu, ktorých súčasťou bola paličkovaná čipka pod názvom „*Od kolísok, po hrob*“. Prezentovali ju v Lackove, Cerove, Zemianskom Vrbovku a v dňoch 8. 12. 2009 až 21. 01. 2010 v Podpolianskom osvetovom stredisku vo Zvolene.

Asi v roku 2008 vznikol na Slovensku projekt *Čipkárskej cesty*, do ktorého sa zapojili kluby paličkovanej čipky z celého Slovenska, tiež aj klubu Moja dedovizeň. O príspevku klubu v príslušnej dokumentácii je zaznamenané: „O projekte *Čipkárska cesta* sme sa dozvedeli z časopisu *Čipka*. Zaujala nás myšlienka putovania valca s čipkou po Slovensku, a preto sme sa vo februári 2009 do neho prihlásili. Valec s *Čipkárskou cestou* sme si prevzali 1. júla 2010 v Banskej Bystrici od dvoch klubov: KPC pri ÚLUV a KPC „Pavúček“. Veľa sme o projekte hovorili, menej na ňom pracovali, ale keď sme začali vedľa seba ukladať upalíčkové štvorce, s prekvapením sme zistili, že sa pred nami otvára zaujímavý príbeh – Slnko Hontu vyslalo svoje lúče, aby odhalili tajomstvá zeme, ktorá dáva rovnako lásku živočíchom i rastlinám. Tie sa krúčia vo víre života, kým im prameň zdravia neuhási smäd, aby sa svet za pomoci včiel dostal od kvietkov stromov v sadoch či kvetov lúk a hôr až k plodom kolobehu života. Náš príbeh tvorí 11 štvorcov, má dĺžku 93,5 cm a paličkovo ho 6 párov ochotných rúk. Tradičnú časť tvorí suchánska čipka, ktorú podľa zubov z kútnej plachty zo Sucháňa rozkreslila a upalíčkovala Mária Mihálkinová. Pozn. z obidvoch strán štvorcov, t. j. 187 cm.. “Mária ho za účasti ďalších členiek klubu slávnostne odovzdala 8. augusta 2010 v Múzeu lipťovskej dediny v Pribiline, kde je „celá čipkárska cesta“ trvalo vystavená. Žilinský samosprávny kraj, Liptovské múzeum v Ružomberku, Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku venovalo pri tejto príležitosti klubu ďakovný list v ktorom sa uvádza: „Ďakujeme za Vami zhotovený pás čipky, ktorý bude uchovaný ako zbierkový predmet v Národopisnom múzeu v Liptovskom Hrádku“ (na obrázkoch).

Zbor pre občianske záležitosti

Vznikol pri MNV v roku 1976 a jeho predsedom do roku 1986 bol riaditeľ ZŠ Martin Budaj. Po ňom do r. 1992, kedy zbor ukončil činnosť, členka rady MNV Mária Kečkárová. Prvým slávnostným aktom v roku vzniku bolo spoločné víťanie detí do života. V nasledujúcom období sa už víťania detí konali individuálne. Náplňou činnosti zboru sa ďalej stali: slávnostné rozlúčky s brancami pred odchodom na základnú vojenskú službu, stretnutia s jubilanťami, účastníkmi Slovenského národného povstania, slávnostné stretnutia žien pri príležitosti Medzinárodného dňa žien, občianske rozlúčky so zosnulými pri pohreboch a ďalšie. Slávnostnú atmosféru aktov príhovorami, recitáciou a spevom spríjemňovali stále členky ZPOZ-u : Anna Bohovová, referentka MNV, recitátorky: Milena Mihálkinová, Mária Mihálkinová (i spevom), Mária Kečkárová st., Mária Kečkárová ml., Mária Zuzinová, Milada Zuzinová, Mária Slavková, Mária Beracová- všetko členky folklórnej skupiny, hudobný doprovod Ján Martuš ml. – akordeón a Milena Mihálkinová - varhany. Zbor viedol Pamätnú knihu, ktorá je uložená na obecnom úrade. V r. 2017 obecný úrad činnosť zboru obnovil.

Šport

Športová činnosť rovnako ako kultúrna bola v povojnovom období obmedzená priestorovými možnosťami. V tomto prípade prírodnými, pretože v dedine a jej okolí nebola dostatočujúca rovná plocha pre futbalové ihrisko. Roku 1954 si mládež na družstevnej lúke nad súčasným čerešňovým sadom svojpomocne vybudovala prvé futbalové ihrisko, ktoré malo mierny sklon smerom k dedine a rozmermi pre prípadný súťažný futbal nevyhovovalo. I napriek tomu na ňom vyrástlo niekoľko dobrých futbalistov. Pamätníci spomínali hlavne Pavla Velkovho a Pavla Kozelníka. Na ostatných si pamätám z priateľských futbalových stretnutí, ktoré sme v Sucháni odohrali ešte z Dačovho Lomu: bratov Jána, Pavla a Milana Mihalkinovcov, Jána Heveša, Juraja Mericu, Juraja Ďurčovho, Jána Sečkára a brankára Pavla Ďuriša (č. p. . 28). Po obnovení TJ v Dačovom Lome r. 1968 (prvá vznikla už r. 1952) sa členmi základného kádra futbalového mužstva zo Sucháňa stali menovci Pavel Sudra (Pataľa) a Pavel Sudra (Gregorov). Neskôršie k nim pribudol Pavel Bohov, niekoľko majstrovských zápasov odchytal aj spomínaný Pavel Ďuriš. Členmi iných športových oddielov, ktoré postupne v rámci TJ vznikali - stolnotenisový, šachový, lyžiarsky, ľahkoatletický nebol ani jeden Suchánčan.

Obr. : Sudrovci v mužstve TJ Dačov Lom - v hornom rade prvý zľava, v dolnom posledný sprava

V roku 1974 začal z iniciatívy Pavla Heveša ml. MNV s výstavbou nového futbalového ihriska v Suchániku v blízkosti dediny. Za použitia ťažkých mechanizmov buldozéra (buldozerista bol samotný iniciátor) a bágra boli zrovnané kaskády na pozemku a ďalšími strojmi bola hracia plocha vyrovnaná. Po zatrávnení bolo ihrisko o rozmeroch cca 95 x 45 metrov, čo v tom čase zodpovedalo podmienkam pre okresné futbalové súťaže, odovzdané do užívania.

V r. 1997 začala miestna organizácia SZM usporiadať dedinské futbalové turnaje za účasti mužstiev z Dačovo Lomu, Uňatína, Lackova a domáceho Sucháňa. Druhý a tretí ročník vyhralo domáce mužstvo. V treťom ročníku r. 1979 bola zostava Suchánčanov nasledovná: Ján Mihálkin (kapitán), Pavel Veľkov st., Pavel Chovan, Pavel Hudec, Pavel Drozdík, Pavel Heveš ml., Ján Chovanec, Ivan Budaj, Vojtech Kováč, Pavel Pivarček, Ján Berac, Vladimír Jančov. Pravidelne sa hrávali zápasy „slobodní - ženatí“ a „Rómovia – Gádžovia“.

Po generačnej výmene prvého kádra obnovené TJ Dačov Lom v sezóne 1980/81 vypadlo mužstvo dospelých z okresnej súťaže, z vtedajšej II. triedy do III. triedy a v nasledujúcom ročníku 1981/82 do IV. triedy. O futbal stratili záujem aj dačovolomskí diváci. Futbalové dianie sa tak od sezóny 1982/83 presunulo na ihrisko v Sucháni, kde o futbal nastal nevšedný divácky záujem. Na Dačov Lom sa futbal vrátil po rekonštrukcii ihriska od r. 1985 v sezóne 1988/89. V rozmedzí rokov 1982-1988 sa stálymi hráčmi mužstva zo Sucháňa stali: Ján Suchár, Pavel Heveš, Pavel Chovan, František Pleva a Jozef Výboch. (pozn. autor odhrál v r. 1968-1985/86 16 a pol sezóny). V sezóne 1985/86 sa mužstvo vrátilo do majstrovstiev okresu II. triedy. V sezóne 1986/87 sa členmi dorasteneckého mužstva stali Vladimír Zuzin ml. (prešiel do mužstva dospelých) a Ján Heveš ml.

V sezóne 1991/92 sa členmi dorasteneckého mužstva stali Pavel Drozdík, Oliver a Dušan Oláhovci, Pavel a Peter Chovanovci, Pavel Veľkov (brankár), poslední traja prešli do mužstva dospelých a poslední dvaja hrávajú doteraz. V sezóne 1998/99 boli členmi dorasteneckého kádra Pavel Ištván, Rastislav Kečkár, Branislav Trizna, Richard Melicher, Marián Pleva a kádra dospelých Vojtech Kováč. Členmi futbalového oddielu a aktívny-

mi hráčmi boli aj Ján Berac, Ján Chovanec, Ivan Budaj, Stanislav Heveš. Pavel Chovan (1956) bol v sezónach 1990-1993 hlavným trénerom mužstva dorastencov a v sezónach 2006-2008 mužstva dospelých v Dačovom Lome. Na konci tejto sezóny postúpilo mužstvo do krajskej súťaže – V. ligy. Členmi kádra zo Sucháňa boli Pavel Veľkov, Pavel a Peter Chovanovci (kapitán mužstva), Vladimír Zuzin.

Po návrate futbalu do Dačovho Lomu sa záujem o futbal v Sucháni nekončil. Majstrovské zápasy znovu nahradili priateľské *derby* zápasy s Lackovom, tímom Kubolek a iné. Na suchánskom ihrisku sa konali aj turnaje výrobných úsekov JRD, i pamätný zápas žien Sucháň - Dačov Lom v r. 1983, v ktorom Suchánčanky vyhrali 1:0 (gól dala Mária Mihálkinová). Vtedajšia generácia starších a v tom čase už neaktívnych futbalistov sa s futbalom rozlúčila v priateľskom zápase „*Veteráni Sucháňa- mužstvo dospelých Senohrad*“, v rámci osláv 650. výročia prvej písomnej zmienky o obci

3. júla 1999, v ktorom zvíťazili 3:2. Obľúbenými sa stali ľahkoatletické preteky žiakov a branno-športové preteky dospelých, dorastencov a žiakov. V súčasnosti tu aktívni a zaniatení futbalisti Ľubomír Zuzin, Patrik Oláh, Patrik Gondáš, Ján Kubolek, Stanislav Heveš, Peter Chovan a ďalší za pomoci rodinných príslušníkov organizujú pravidelné futbalové turnaje. Spravidla sa ich zúčastňujú mužstvá z Litavy, Senohradu, Kubolek tímu a domácich. V roku 2016 začali organizovať aj turnaj v minifutbale.

Erb evanjelickej cirkvi ausburgského vierovyznania v Sucháni

Po prevzatí funkcie pokladníčky v miestnom cirkevnom zbore venovala Mária Mihálkinová zvýšenú pozornosť aj ochrane cirkevných spisov. V cirkevnej zápisnici „*priateľstvo porovnania medzi obcou, cirkvou a farárom Jánom Ambrozým*“ z 8. marca 1874 našla čitateľný voskový odtlačok pečiatky cirkevného zboru s motívom rozsievачa. Rok na pečiatke 1784 svedčí, že išlo o prvý známy symbol cirkvi po jej odlúčení od cirkvi dačovolomskej. Pečiatku nechala odborne vyfotografovať, s úmyslom zabezpečiť podľa nej vyhotovenie cirkevného erbu. Zrealizovať úmysel sa jej nepodarilo. Stalo sa tak za výraznej pomoci p. farárky Anny Kukulovej z Cerova. Pani farárka

mailom z 14. 7. 2014 oslovila predsedu Heraldickej komisie Ladislava Vrteľa, ktorý vypracoval návrh erbu a následne ho nechal schváliť heraldickou komisiou a zapísať do Heraldického registra. Slávnostná inaugurácia spoločne s erbom cirkvi Dačovolomskej sa uskutočnila v suchánskom kostole 21. júna 2014.

Frazeologizmy v Sucháni

V obci sa bežne používali nasledovné príslovia, porekadlá a prirovnania. Bez použitia literatúry ich zaznačila Mária Mihál'kinová.

Príslovia a porekadlá:

- Aj malé ryby, sú ryby.
- Aj majster tesár sa utne.
- Aj na silných býkov povrazy bývajú.
- Aj pán farár sa pomýli.
- Aj po zime tejto bude zase leto.
- Aj v pekle raz do roka bývajú hody.
- Aj vo Viedni jesto biedni.
- Ak boh dá, aj motyka vystrelí.
- Ak nejde gazda na strechu, strecha ide na neho.
- Aká matka, taká Katka, aký otec, taký syn.
- Aká práca, taká pláca, aký požičaj, taký vráť'.
- Aké vrece, taká záplata.
- Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva.
- Ako si ustelieš, tak budeš spať, ako si zaseješ, tak budeš žať'.
- Aký požič, taký vráť'. Aký vracaj, taký požičaj.
- Aký život žil, takého konca dočkal.
- Ani myš nechodí do tej istej diery (pri nevere).
- Bez práce nie sú koláče.
- Bez vetra sa ani list na strome nepohne.
- Bližšia košeľa ako kabát.

- Bože chráň v kostole prdnúť.
- Bude z teba chlap, ak ťa sračka nepokazí.
- Čerta spomínaš, čert za dverami.
- Čím vyššie rúbe, tým nižšie mu triesky padajú.
- Človek mieni, pán Boh mení.
- Človek si zvykne aj na šibenicu.
- Čo do Ďúra (Juraja) narastie, to po Ďúri skape.
- Čo hodina, to novina.
- Čo mačka okotí, všetko myši chytá.
- Čo môžeš urobiť dnes, neodkladaj na zajtra.
- Čo na druhom vidíš, na sebe čakaj.
- Čo oči nevidia, srdce nebolí.
- Čo sa doma navarí, má sa aj doma zjest'.
- Čo sa tebe nepáči, to druhému neprav!
- Čo sa vlečie, neutečie.
- Čo sa za mladi naučíš, na staros (starobu) akoby si našiel.
- Čo ťa nepáli, nehas!
- Darmo tekvicu do vody tlačíš, aj tak na vrch vypláva.
- Darovanému koňovi na zuby nehľad'.
- Do pŕhľavy ani hrom neudrie.
- Dobrý sused lepší, ako mrcha (zlá) rodina.
- Dočkaj času, ako husa (hus) klasu.
- Dom rozdvojený padá.
- Dost' je len tomu, čo ho bijú.
- Drevo po konci a žena po ležiačky veľa vydržia.
- Dvaja kohúti sa na jednom dvore neznesú.
- Dvakrát meraj a raz strihaj!
- Dve polená na kríž horiet' nebudú.
- Ešte nikto múdry z neba nespadol
- Hlavou múr nepreraziš (neprebiješ).
- Hľadaj ihlu v kope sena.
- Hora je ako vojna.

- Hora sa toho nebojí, čo veľa berie, ale toho, čo pomaly, ale často.
- Chudoba cti netratí.
- Chudobná fara, pán farár si sám zvoní.
- Chudobnému aj z hrnca vykypí.
- Idem si oči oklamať (zdiemnuť).
- Ja pán, ty pán a kto bude kozy pást'?
- Jablko od stromu ďaleko nepadá.
- Jeden čihí, druhý hota (poveľ na kone- vpravo, vľavo).
- Jeden ako žiaden.
- Jedna lastovička ešte leto nerobí.
- Jedno je len koleso na fúriku.
- Jedno poleno prisahalo, že samo horieť nebude.
- Kamarát, nekamarát, z čerešne dole !
- Kamaráti buďme, ale dlhy si plat' me!
- Každá krava dáva biele mlieko.
- Každá líška svoj chvost chváli.
- Každá palica má dva konce.
- Každá sliepka k sebe hrabe.
- Každé hrable len k sebe hrabú.
- Každéj veci spôsob.
- Každý kohút je pánom na svojom smetisku.
- Každý začiatok má svoj koniec.
- Kde je tvrdza, tam je aj prdza.
- Kde nieto, ani čert neberie.
- Kde sa dvaja bijú, tretí víťazí.
- Kde vietor, tam plášť.
- Keď je koze dobre, ide na ľad tancovať.
- Keď ti dávajú ber, keď ťa bijú utekaj!
- Keď do pekla, tak na peknom koňovi.
- Keď je somárovi najlepšie ide sa na ľad kľzat'.
- Keď si telo neopatriš, aj duša ťa nahá.
- Komu česť tomu česť, pastierovi (resp. somárovi) trúba.

- Komu pán Boh, tomu všetci svätí.
- Komu sa nelení, tomu sa zelení.
- Kos všade tam, čo sa koze do pysku vmestí.
- Kotlík hrncu závidí a oba sú čierne.
- Kôň má štyri nohy a potkne sa.
- Krása je len dočasu, no poriadnosť naveky.
- Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom.
- Kto druhému jamu kope, sám do nej padá.
- Kto druhému nepraje, tomu aj z rúk vypadne.
- Kto chce kam, pomôžme mu tam.
- Kto chce psa biť, palicu si nájde.
- Kto mečom bojuje, mečom zahynie.
- Kto namočí, ten usuší.
- Kto počtuje, ten gazduje.
- Kto prvý zvedel, ten na ňom sedel (pri prdnutí).
- Kto s čistým svedomím chodí, tomu hrom neuškodí.
- Kto sa bojí, hovno stojí.
- Kto sa bojí, nak (nech) do hory nechodí.
- Kto sa hanbí, má prázdne gamby.
- Kto seje vietor, žne búrku.
- Kto si nevie odkrojiť(chlieb), ten si nevie dorobiti.
- Kto šetrí, má za tri.
- Kto vysoko skáče, hlboko padá.
- Kto zavčas ráno vstáva, dvakrát vstáva.
- Kto nemá v hlave, má v päťách.
- Láska ide cez žalúdok.
- Lepší vrabec v hrsti, ako hulub na streche (alebo zajac v chrásti).
- Lož má krátke nohy.
- Malý žobrák s veľkou palicou chodí.
- Mrcha zelina nevyhynie.
- Musa (musíš) je veľký pán, nemusa (nemusíš) ešte väčší.
- Na dvoch koňoch sa naraz sedieť nedá (zhodia ťa).

- Na choré hovädo každý ovad sadne.
- Na každé vrece sa záplata nájde.
- Nedrž nos dohora, lebo ti do neho naprší.
- Nehraj sa s ohňom, lebo si prsty spáliš.
- Nechváľ deň pred západom slnka.
- Nechváľ sa cudzím perím.
- Nekrič hop, kým nepreskočíš!
- Nemému dieťaťu ani vlastná mati nerozumie.
- Nešprtaj do osieho hniezda.
- Neučený doktor, hotový kat.
- Nič sa neje také horúce, ako sa navarí.
- Nie každý deň bývajú hody.
- Nie každý pes zajaca chytí.
- Nieto horšie, ako keď sa dobrý človek nahnevá.
- Nieto takého domu, aby v ňom nebolo dymu.
- Nikdy nebolo tak zle, aby nemohlo byť horšie, alebo nikdy nebolo tak dobre, aby nemohlo byť lepšie.
- Noc má svoju moc.
- Oči sa roboty zľaknú, ale ruky spraví.
- Od susedov ani kohút dobrý nebýva.
- Od veľa roboty aj kone dochnú.
- Ohýbaj ma mamko, pokým som ja Janko. Nebudeš ma mamu, keď ja budem Jano.
- Opitý vytriezvie, sprostý rozum nedostane.
- Padne kosa na kameň.
- Pánska láska na zajačom chvoste.
- Pes, ktorý veľa šteká, nehryzie.
- Po hodoch býva brucha bôľ.
- Po staršom do mlyna, po mladšom do riti.
- Pod lampou býva najväčšia tma.
- Pomaličky chlapci rastú.
- Pomaly ďalej zájdeš

- Potme je každá krava čierna.
- Proti Bohu nič nezmožu.
- Proti vetru sa št'at' nedá.
- Probovala, chlapca mala.
- Psí hlas do neba nejde.
- Pýcha predchádza pád.
- Pýcha, peklom dýcha.
- Ráno býva múdrejšie večera.
- Robotu chvatná, pramálo platná.
- Robotu nie je zajac, neujde.
- Ruka ruku umýva, aby obe čisté boli.
- Ryba od hlavy smrdí.
- Skôr príde hora k Mohamedovi, ako Mohamed k hore.
- Sľuby sa sľubujú, blázni sa radujú.
- Spovke (spolky), čertove volke (voly).
- Stará hába (časť odevu) novú šetrí.
- Starý strom nepresadíš.
- Strach sa smrti rovná.
- Svetská sláva ako poľná tráva.
- Svine sa menia, válovy zostávajú.
- Sýty hladnému neverí.
- Šanuj sa človeče aj pán Boh ťa bude. (Pomôž si človeče. aj pán Boh ti pomôže.)
- Šaty robia človeka.
- Škoda do hory drevo nosiť.
- Škoda plakať nad rozliatym mliekom.
- Šuster, drž sa kopyta!
- Tak sa zakrývaj perinou, ako dochodí!
- Toho koňa bijú, čo najviac ťahá.
- Topiaci sa aj slamky chytá.
- Trafená hus zagága.
- Uver čertovi, peklom sa ti odvd'ačí.

- V noci je každá krava čierna.
- Včera bolo hop a dneska rob!
- Večerný hosť tu zostáva (keď začne večer pršať).
- Viem, koľká bije.
- Vrana k vrane sadá, rovný, rovného si hľadá.
- Vtedy sa pes besnie, keď mu je najlepšie.
- Vysoko rúbeš.
- Z brucha sila pochodí.
- Z cudzieho krv netečie.
- Z deravého duba len sova vyletí.
- Z hovna sa bič uplietť nedá.
- Zlodej kričí – chyt' te zlodēja!
- Z malej iskry veľký požiar býva.
- Za dobro, dobro nečakaj.
- Za dobrotu, na žobrotu.
- Za rána za rosy, výborne sa kosí.
- Zabudol vôl, že teľat'om bol.
- Zatiaľ sa chodí s krčahom po vodu, kým sa nerozbije.
- Zbytočne je plakať nad rozliatym mliekom.
- Zdochýnajúci kôň najviac kope.
- Zíde z očí, zíde z mysle.
- Zlá robota stojí deravý groš.
- Železo sa kuje za horúca.
- Žena, britva a kosa sa nepožičiavajú.
- Ženské slzy ako ranná rosa. (Ženský plač, ako ranná rosa.)
- Ženu ani kvetinou neudrieš.

Posmešné:

- Pobúchal, pomlátil, na posmech obrátil.
- Hrdoba, pýcha, sople na pol rífa.
- Pane bože, kde ma polož, tam ma polož, len ma tíško polož.
- Od kmotra som požičal, švagrovi som vrátil, neboj sa ty žienka moja,

už som dlh vyplatil.

- Čo je aký dobrý hosť, dva dni mu je dost'.
- Ty o voze, ja o koze. (pri rozhovore)
- Zadok ti smrdí cintorínom.
- Vyšiel na psí tridsiatok.
- Brucho máš pri chrbtovej kosti.
- Takto rečme, ta sa vlečme.
- Vrátim ti na svätého dindi, čo nebude nikdy.
- Moja koza dojí a tvoj voz stojí.
- Aj vôl vie, kedy má dost' (pri pijatike).
- Ako som kúpil, tak som predal (pri správach).
- Trt baba, strhla sa svadba. (Trt baba, bude bál.)
- Odmena za päť prstov a šiestu dľaň.
- Prázdna hlava nebolí.
- Nemá za mak rozumu.
- Zober rozum do hrsti.
- Otvor ústa, dám ti chrústa.
- Nech prší, veď má nadol.
- Ande, kvinde, nič ti nevynde.
- Posteľ to napraví (po manželskej hádke).

Prirovnania:

- Hľadiš ako teľa na maľované vráta.
- Vyzeráš ako vyoraná myš.
- Máš sa ako prasa v žite.
- Si usilovný ako včelička.
- Ponáhľáš sa ako rak s drožd'ami.
- Hudieš ako dudok kukučky.
- Nieto väčšieho blázna ako fľaša prázdna.
- Nestoj ako svätý za dedinou.
- Čušíš ako voš pod chrastou.
- Vyt'ahuješ sa ako mucha z cmáru.

- Trčíš ako kôl v plote.
- Nebuď ako z makového kvetu.
- Ani slepá krava oko neotvorí a bude to.
- Hlava prázdna ako makovica.
- Si ako piate koleso na voze.
- Máš pytačov na robotu ako hrdá dievka v tanci.
- Ako spadlo, tak leží.
- Nepomôže ani svätená voda.

Chronologický prehľad udalostí, ktoré sa nedostali do textu

Evanjelická cirkev

- V rokoch 1784 – 1802 pôsobil v suchánskej evanjelickej cirkvi prvý farár Daniel Kováč, ktorý tu údajne v prvých rokoch pôsobil aj ako učiteľ. Za jeho pôsobenia bol za 218 zlatých z Banskej Bystrice nadobudnutý organ, roku 1792 bol v Lučenci preliaty a zväčšený najväčší zvon a r. 1794 aj maličký. Roku 1802 bol zakúpený dom pre vdovy a siroty suchánskych farárov a učiteľov v ktorom v roku 1870 vznikol spomínaný veľký požiar.
- 23. septembra 1802 bol uvedený do cirkvi druhý farár Jakub Gally. O jeho pôsobení nie sú žiadne záznamy. Zomrel 14. augusta 1851.
- 14. septembra 1851 bol uvedený do úradu tretí farár v poradí Ján Ambrozy. Predtým tu dva roky po smrti predošlého farára pôsobil ako kaplán. Počas jeho pôsobenia bol r. 1855 prestavaný oltár postavený r. 1712 a prestavaný r. 1788. Na oltáre bol ústredný nápis: Oltár chvály Bohu Otcu, Synu i Duchu Svätému zasvätený. R. 1856 bol za 1000 florenov opravený veľký zvon, ktorý sa rozpadol. R. 1861 bola na školskom dvore postavená nová maštaľ. V tomto období pôsobil ako inšpektor a dozorca cirkvi Pavel Dačo.
- 6. decembra 1874 bol do úradu uvedený štvrtý farár Samuel Schultz. Za jeho pôsobenia už v r. 1875 bola v kostole vymenená drevená dlažba, ktorá prehnila v dôsledku vlhkosti za kamennú. R. 1888 bola vykonaná oprava farskej stodoly a pri jeho odchode r. 1899 fara.

- R. 1856 prišiel do Sucháňa z Radvane ako učiteľ Štefan Orozházy, rodák z Ladzian. Popri učiteľstve tu v období krajinskej správy pôsobil 13 rokov ako notár a v cirkevnom zbore dlhé roky ako kantor. Bol priekopníkom racionálneho hospodárenia, rozvoja záhradkárstva a hlavne ovocinárstva. Ako vynikajúci ovocinár bol do vysokého veku správcom a vandrujúcim učiteľom Horno-Hontianskeho ovocinárskeho spolku a hlavným dozorcom štepnic v Hornom Honte. Vydal i brožúru o ovocinárstve. Jeho zásluhou bola z prostriedkov ovocinárskeho spolku v r. 1876 založená v Sucháni spomínaná župná štepnic. Po penzionovaní si v dolnom konci zakúpil rodinný dom, na ktorm žil až do svojej smrti 10. januára 1920. Kronikár P. Mihálkin zaznamenal, že bol pochovaný za veľkej účasti ľudí zo širokého okolia vo dvore kostola. Jeho hrob sa nepodarilo indentifikovať.
- R. 1890 sa piatym farárom stal Samuel Fuchs. V tom istom roku 19. júla o 1. 00 zomrel na Sliači bez zanechania potomkov posledný vlastník Sucháňa, inšpektor, mecenáš a ochranca cirkvi Pavel Dačo. Za nového inšpektora bol zvolený Pavel Láskary, statkár z Horných Príbeliec, ktorý tu 26. októbra zložil prisahu. 18. februára 1892 sa pre veľké snehové záveje nemohol zúčastniť zborového konventu. R. 1899 bol obnovený kostol, za 300 zlatých bol staviteľom Bokkelev Lambertom postavený nový oltár. Veža bola zo štvoruhlastej pre-robená na osemuhlastú pyramídu. Oltár i veža si novú podobu udržali dodnes. Roku 1903 bola vykonaná oprava farskej budovy. Roku 1910 zomrel inšpektor Pavel Láskary, roku 1911 bol za inšpektora zvolený Dr. Vladimír Fajnor, advokát vo Zvolene.
- 1. júla 1911 bol za farára zvolený šiesty farár v poradí Ivan Šimkovic. R. 1911 zakúpili cirkevníci do daru veľký luster, ktorý slúži doteraz. R. 1924 bola opravená strecha kostola a zvonice. Obidve boli pokryté novým šindľom. R. 1936 bola vykonaná oprava krovu veže, veža bola pokrytá pocínovaným plechom a opatrená bleskozvodom. Práce za 4050 korún vykonal klampiár Jozef Kreiner z Kru-

piny. R. 1941 bol za 4000 slovenských korún pokrytý aj kostol. 7. novembra 1946 odišiel do dôchodku po 35 ročnej službe v Sucháni Ivan Šimkovic. Po jeho odchode administroval cirkev dačovolský farár Ladislav Lehotský.

- 16. marca 1947 bol zvolený posledný stály farár evanjelickej cirkvi suchánskej Miloslav Križan. Inštalovaný bol 17. februára 1952. V roku 1947 bol za nového dozorca cirkvi zvolený lekárnik Dr. Pavel Eisert z Krupiny. Roku 1949 bol elektrifikovaný kostol, organ bol elektrifikovaný r. 1966. Roku 1952 bol Michalom Štrbkom z Krupiny vy-maľovaný kostol aj s presbytériom. Maľba lode kostola sa zachovala dodnes. Roku 1957 bol kostol pokrytý novým plechom. Veža bola novým plechom pokrytá r. 1965. Roku 1963 odišiel Miloslav Križan do Šiah. Od 1. novembra toho istého roku je samostatný cirkevný zbor v Sucháni administrovaný z Dačovho Lomu. Prvým adminis-trátorom sa stal Vincent Blaško.
- Roku 1969 bol na fare vymenený krov, strecha bola pokrytá novým eternitom. osadili sa strešné žľaby a odtokové rúry.
- Roku 1974 bola vo fare zriadená modlitebňa, v ktorej sa vykonávajú služby v zimnom období.
- 1. decembra 1977 nastúpil do zboru doterajší administrátor Juraj Macko. V období od r. 1970-1977 administroval zbor Rudolf Zá-humenský.
- Roku 1981 bol kostol aj s presbytériom vydláždený dlaždicami, vyba-vený bol novými lavicami.
- v r. 1983-84 bola vykonaná oprava budovy fary: opravená omietka, vymenené okná, vybetónovaný oporný múrik, nanovo zhotovené vonkajšie omietky (brizolit).
- 1993 bola vykonaná oprava starej zvonice, v súčasnosti vstupnej miestnosti do kostolného dvora.
- R. 1994 sa po 31 rokoch vzdal funkcie inšpektora - dozorca cirkvi Juraj Kečkár, zvolený bol Ján Martuš, ktorý ju vykonáva doteraz.
- R. 1988 zomrel dlhoročný kantor cirkevného zboru Ján Bobiš. Kan-

torom zboru bol 26 rokov. V tom istom roku založila Mária Miháľkinová pri cirkvi cirkevný spevokol, ktorý pôsobí doteraz. Boli elektrifikované zvony, urobené nové schodište na chor a na cirkevnom pozemku založený sad pôvodných odrôd jabloní pri kostole.

- R. 2001 bola natretá farbou strecha kostola a veže.
- R. 2004 bola ukončená oprava dvoch miestností a chodby vo fare, čiastočne i kuchyňa. Časť priestorov slúži na stretávanie cirkevníkov pri oslavách v cirkevnom zbore, stretávanie žien pri umeleckej remeselnej výrobe, menšie rodinné oslavy výročí a kary. Prvým väčším podujatím spoločenského charakteru bolo posedenie členov spevokolov a funkcionárov cirkevných zborov Dačov Lom a Sucháň 6. januára 2005.

Čo sa dozvedáme zo staršej cirkevnej účtovnej evidencie ? (výňatok).

- R. 1874 mala cirkev príjem zo suchého mlyna 50 florenov a 80 korún, z dolného mlyna 120 fl. 80 kor., r. 1884 125 florenov.
- R. 1876 činil celoročný zvonárov plat 4 floreny.
- R. 1882 bolo vyplatené pánu rektorovi (učiteľovi) za oblátky 8 florenov.
- R. 1883 bola vyplatená odmena kurátorom za dvojročné obdobie 10 florenov a kostolníkom r. 1884 – 2fl., 50 korún.
- R. 1886 mala cirkev výdaj za kúrenie školy 2 floreny.
- R. 1890 je prvýkrát rozpísaná ofera, ktorá predstavovala príjem: Veľkonočný pondelok 2 floreny 65 korún, druhý sviatok Vianočný 3 floreny 10 kor., Silvester 1889 2 fl., 36 kor., Nový rok 2 fl., 40 korún.
- R. 1891 odmena kominárom (*kochniarom*) 3 fl., 40 korún.
- R. 1892 bolo vyplatené hrobárovi za dve motyky 80 korún.
- R. 1903 od kedy sa už účtovalo v korunách a halieroch, činila odmena kurátorom 12 korún, kostolníkom 6 korún.
- R. 1916, keď vojsko bralo zvony, mala cirkev výdaj 4 koruny 20 halierov.
- R. 1917 mala výdaj za 4000 ks šindľa na kostol 420 korún, r. 1921

- za šindeľ na kostol 3000 korún.
- R. 1918 mala cirkev príjem z divadelného predstavenia 326 korún a r. 1919 -105 kor. a 34 halierov.
- R. 1921 za kladenie kríža na vežu bol výdaj 400 korún.

Celkový ročný príjem a výdaj finančných prostriedkov (výňatok z evidencie).

- r. 1875 – príjem 168 fl., 80 kor., výdaj 199 fl. 53 korún
- r. 1879 – príjem 615 fl.,59 kor., výdaj 608 fl. 97 korún
- r. 1885 – príjem 340 fl., výdaj 343 fl. 43 korún
- r. 1995 – príjem 385 zlatých, 21 korún, výdaj 434 zl., 27 korún
- r. 1993 – príjem 1462 korún, 07 halierov, výdaj 1469 korún, 48 halierov
- r. 1913 – príjem 6267, 85 korún, výdavok 6267,85 korún
- r. 1923 – príjem 7519,16 korún, výdavok 7240,20 korún

Aj tento stručný prehľad poukazuje, že do skončenia 2. svetovej vojny cirkev plnila v obci nielen duchovnú, ale aj hospodársku funkciu. Okrem cirkevných záležitosti pod jej správu spadalo školstvo, dva mlyny, mliekareň a mliekarenské družstvo, cintoríny, odmeny hrobárom vrátane nákladov na výstavbu, opravu a údržbu cirkevných, školských budov, mlynov, mliekarne a obhospodarovanie cirkevných pozemkov. Ďalej prostredníctvom cirkevnej školy organizovala divadelné predstavenia. Z jej prostriedkov bol financovaný aj jeden z vianočných zvykov – roznášanie vianočných oblátok.

Vierovyznania v minulosti a súčasnosti (bez štatistických ukazovateľov).

- Ján Sudra zaznamenal: „*Keď píšem tieto riadky, okolo 1939 v obci našej boli tieto vierovyznania. Evanjelici ausburského vyznania, katolíci, babtisti, cirkev Československá, čili husitská a voľnomyšlienkári.* “
- I v súčasnosti prevažujú evanjelici. V súčasnosti cirkevnú daň pre evanjelickú cirkev platí 99 osôb (aj deti a mládež). Z toho sú mnohí katolíci. V druhej polovici 20. storočia bolo uzavretých viac zmiešaných manželstiev podľa vierovyznania (evanjelici-katolíci) a ten-

to trend pokračuje. Príslušníci katolíckeho náboženstva, hlavne ženy, napr. Anna Hevešová, Viera Antolová, Anna Veľková, Milada Chovanová patria v rámci evanjelickej cirkvi medzi najaktívnejšie, ktoré sa podieľajú na jej chode a duchovno-spoločenských podujatiach. V obci žije aj niekoľko rodín výlučne katolíckeho vierovyznania. Okrem nich sa niektorí občania hlásia ku Kresťanským zborom (Zvolen). Pretože v poslednom období došlo k pomerne značnej obojstrannej migrácii obyvateľstva a niektorí občania, ktorí sa hlásili k evanjelickému náboženstvu, si prestali platiť cirkevnú daň a plniť základné povinnosti voči cirkvi, boli by prípadné štatistiky v skladbe obyvateľstva podľa vierovyznání len orientačné.

- Súčasnú zloženie vedenia evanjelickej cirkvi /funkcionári / od r. 2017: dozorca cirkvi Ján Martuš, poddozorca Ján Berac st., kurátori Ján Heveš, Radoslav Kečkár, kostolníci Pavel Berac a Patrik Gondáš, hospodárka a pokladníčka Anna Bohovová, pomocná pokladníčka Silvia Hevešová.

Obec a JRD

- Roku 1944 je prvý záznam o rozhlasovom prijímači – rádiu. Spomína sa v súvislosti s vypuknutím Slovenského národného povstania, o ktorom sa občania dozvedeli z rádia v krčme 30. augusta.
- 25. septembra 1944 bola vykonaná zbierka potravín pre zranených povstaleckých vojakov. Vyzbieralo sa 108 kg múky, 9 kg masla a okolo 400 vajec.
- Roku 1948 bolo vzdušnou linkou (drevené stĺpy, medené drôty) do obce zavedené telefónne spojenie. Prvé bytové telefónne stanice boli zriadené až v 70. rokoch 20. st. Pevná linka do lazov nebola zavedená vôbec.
- Roku 1949 bola obec elektrifikovaná. S výstavbou rozvodnej siete začalo r. 1948. Roku 1949 bolo sprevádzkované aj prvé verejné osvetlenie ulíc.

- V rokoch 1958-60 JRD vybuďovalo senník, sklad na umelé hnojivá a koniareň.
- V roku 1950 bol vybudovaný polkilometrový úsek *vyšťetovanej* kamennej cesty od obce smerom k Horným Plachtinciam. V naturálnej hodnote predstavovali náklady 241 211 Kčs, vo finančnej 100 157 korún.
- V roku 1953 sa zriadila nová kancelária MNV v odkúpenom rodinnom dome Jána Martuša.
- V roku 1955 bola založená miestna pobočka Československého červeného kríža.
- 1. júna 1960 bol Sucháň územno správne začlenený z Krupinského do Zvolenského okresu.
- V roku 1960 bola nákladom 47 000 Kčs generálne opravená budova školy.
- V roku 1960 bola na západnom Záhumní nad strediskom navrtaná do hĺbky 32 metrov studňa, z ktorej je doteraz vodovodným potrubím zásobované živočíšne a mechanizačné stredisko bývalého družstva.
- R. 1964 bola okolo Pomníka SNP vymenená drevená ohrada za kovovú a upravené okolité priestranstvo. V r. 1968 bola vedľa ohrady zasadená *dubčekovská lípa*. Takúto podobu si udržal dodnes.
- V roku 1966 bola pri budove školy vybudovaná studňa, z ktorej bol do nej zavedený vodovod.
- V rokoch 1970-71 bol pred školou vybudovaný oporný kamenný múr a areál školy bol oplotený kovovým pletivom na betónových stĺpoch. Ohradenie bolo prebudované v r. 2016.
- V r. 1970 bola pre potreby Zväzu požiarnej ochrany zakúpená panelová garáž, zabudovaná pred kultúrnym domom. V r. 1974 obdržal požiarň zbor novú motorovú striekačku PPS-12-R.
- V r. 1971-72 bola zabezpečená bezprašnosť miestnych komunikácií. Penetráciu komunikácií v dĺžke 1330 metrov vykonalí Cestné stavby vo Zvolene.

- V r. 1972-73 uskutočnili Vodné zdroje Prešov hydrogeologický vrt v Suchániku o hĺbke 110 metrov s výdatnosťou pitnej vody 7,4 litra za sekundu. Zo zdroja bol v nasledujúcich rokoch napojený miestny vodovod.
- V roku 1973 začal MNV s organizovanou úpravou verejných priestranstiev – dláždenie cestných rigolov (priekop), výsadba zelene, jej ohrádzanie a ďalšie. Úpravy pokračujú dodnes.
- R. 1973 ponúkol MNV do prenájmu JRD bývalú mliekareň oproti kultúrnemu domu. JRD ju opravilo a zriadilo v nej prvú vývarovňu jedál s jedálňou. Neskoršie bola využívaná ako Klub mládeže, súkromná predajňa Potravín.
- V r. 1974 bola prestavaná sieť miestneho rozhlasu, drevené stĺpy boli nahradené kovovými.
- V r. 1976 dobudovalo JRD a odovzdalo do užívania v dolnej časti obce šesťbytovku družstva.
- V r. 1977 uskutočnili Stredoslovenské energetické závody vo Zvolene rekonštrukciu siete elektrického vedenia a verejného osvetlenia. Drevené stĺpy boli nahradené betónovými, žiarovkové telesá žiarivkovými (tzv. výbojkami).
- 24. júna 1980 bol daný do užívania miestny vodovod a odovzdaný do správy Stredoslovenských vodární vo Veľkom Krtíši. V roku 1981 boli na rozvodnú sieť pripojené budovy v správe MNV – kultúrny dom, základná škola a materská škola.
- V rokoch 1980-83 pristúpil MNV v spolupráci s ONV, odborom sociálnych vecí k likvidácii rómskej osady v Závošťoku v dolnom konci obce. Zlikvidované bolo 9 chatrčí, v ktorých žilo viac ako 80 rómskych obyvateľov. Vykúpil ich ONV. Obyvatelia sa presťahovali do rodinných domov a bytov JRD v obci, ktoré sú vlastníctvom urbárskej spoločnosti. Časť sa presťahovala i mimo obce – do Dačového Lomu a Modrého Kameňa.
- V r. 1983-84 bola vykonaná generálna oprava miestnych komunikácií, na ktoré bola položená 12 cm hrubá asfaltová vrstva. Zbezpraš-

nené boli aj vedľajšie komunikácie. V súčasnosti je celá sieť obecných komunikácií bezprašná.

- V rokoch 1982-83 bola vykonaná generálna oprava štátnej cesty II/527 od križovatky Močiar po stredisko živočíšnej výroby v dolných lazoch. Na cestu bol položený nový asfaltový koberec.
- V roku 1984 dobudovalo JRD sociálno-prevádzkovú budovu v Dačov Lome, kde bola zo Sucháňa premiestnená aj vývarovňa jedál. V tom istom roku bol kovovými dielcami ohradený nový cintorín.
- V roku 1989 bol na budove školy opravený krov a eternitová krytina bola vymenená za plechovú.
- Koncom roku 1991 odovzdalo JRD do užívania novú 2x 5 bytovku v dolnom konci obce.
- Po zlúčení vybudovalo JRD: šesťbytovku v hornom konci obce, dobudovalo mechanizačné stredisko s novou opravárenskou dielňou a garážami, na živočíšnom stredisku nové maštale pre hovädzí dobytok, úpravňu krmív, sklad umelých hnojív, senník, nové salaše na Ivaniškovej a hornoplachtinských lazoch. Vybudovalo tiež účelové bezprašné komunikácie Sucháň-Dačov Lom cez Ivaniškovú a do vinice na Jame. Bližšie údaje o rokoch a nákladoch na stavby by sa mohli nachádzať v súčasnej akciovej spoločnosti, resp. dačovolomských kronikách. Nateraz som sa k nim nedostal.

Osobnosti s prínosom pre obec v 2. polovici 20. storočia., ktoré neboli spomenuté v texte

- *Ján Martuš* (28. 5. 1934) držiteľ zlatej Jánskeho plakety za viac ako 50 dobrovoľných odberov krvi.
- *Pavel Ďuriš* (30. 9. 1924-12. 7. 1992) držiteľ ocenenia za milión najazdených kilometrov bez dopravnej nehody, prevažne v osobnej autobusovej doprave.
- *Josef Tryzna* (17. 9. 1928-27. 7. 2008) posledný kováč, amatérsky opravár harmoník-heligoniek, známy na širokom okolí.
- *Ing. Ján Jánoš* z Krupiny, predseda JRD, zaslúžil sa o rozvoj pesto-

vania záhradných malín v obci a hydrogeologický vrt pre miestny vodovod.

- *Ján Bobiš* (9. 3. 1934-9. 2. 1998) amatérsky opravár rozhlasových prijímačov (rádií), dlhoročný kantor evanjelických cirkvi Dačov Lom, Sucháň.
- *Anna Velková* (15. 5. 1957) prvá súkromná podnikateľka v pohostinných službách v obci od roku 1990.
- *Ján Horniak* (1. 1. 1956) amatérsky fotograf, ktorý zaznamenával verejné kultúrno- spoločenské podujatia v obci v 70. -90. rokoch 20. storočia.
- *Pavel Kozelník* (12. 9. 1917-15. 8. 1997) najaktívnejší občan v oblasti brigádnickej činnosti pri výstavbe vodovodu, domu smútku, cintorína a ďalších prácach.
- *Milan Mibál'kin* (20. 4. 1946-16. 9. 1990) dlhoročný požiarnik a strojník požiarného družstva.
- *Juraj Sudra* (1918-1976) štátny cestár a amatérsky maliar, natierač – prvý v obci.
- *Pavel Bobov* (13. 1. 1927-23. 9. 1975) dlhoročný kantor cirkevného zboru a amatérsky maliar.
- *Štefan Jančov* (22. 4. 1945-6. 1. 2003) dlhoročný a posledný stály zvonár cirkevného zboru. Od jeho smrti sa zrušilo obedňajšie a večerné zvonenie. Počas úmrtí a výročí úmrtia vykonáva túto službu Pavel Antol (1947).
- *Pavel Pivarček* zberateľ kameňov, ovocinár, zakladateľ ovocného sadu pôvodných odrôd jabloní pri kostole.

Ludový humor

Súčasťou každej generácie je aj ľudový humor, neraz s patričnou dávkou škodoradosti. Preto pointa skutočných príbehov rýchlo zľudovela ako prípovedka. Tu je časť z nich:

Pod šípom sobášený

Išli sa Cigáni do Senohradu zosobášiť. Stretol ich starý Kereš a spýtal sa ich: „Kdeže vy takí vyštafirovaní (vyobliekaní)?“ Na Senohradz, sobáš ziatí“ (sobášiť sa).

„No veď zato sa vás spytujem, či sa to vy máte zosobášiť. Akurát idem od pána farára a oni vám odkazujú, že sú veľmi chorý. Prikázali mi, žeby som vás ja, ak vás stretnem, zosobášil.“

Cigáni neverili, ale keď z *visaka* (plátená kapsa) vytiahol starú knihu, uverili. Postavil ich pod najbližší šíp, zosobášil a mladomanželia sa spokojne aj so sprievodom vrátili domov hodovať. Akým spôsobom obrad prebiehal, sa nezachovalo.

Keď dvaja ľudia žili spolu bez oficiálneho sobáša dostalo sa im pošmeškov, že boli zosobášení pod šípom.

Ná, ja tu a placendus doma (placendus-zemiaková lokša)

Porekadlo „za rána, za rosy, výborne sa kosí“ platilo doslovne. Kosec odchádzal na lúku pred vstávaním slnka, na brieždení. Spravidla mu gazdiná, potom ako nakrmila statok (kravy, ovce, kozy) a hydinu odniesla na lúku

frušík (raňajky). Tak to urobila aj ňanka Mara (staršia žena). Prišla na lúku, rozviazala pred mužom batoh, že ho počastuje a zrazu vykrikla: „Ná, ja tu a placendus doma. A čo sa ty tu aj hneď vykydneš (vyvalíš), ja sa ti veru preň domov nevrátim.“

A tak, keď niekto niečo zabudol, namiesto hrešenia si odľahčene uľavil: „Ná ja tu a placendus doma.“

Čo je aký dobrý hosť, dva dni mu je dost'

Prišiel raz kmotor z Lešti kmotrovcom v Dačovom Lome do hostiny. Tí ho častovali (hostili) ako sa na dobrých kmotrovcov patrí. Nečudo preto, že sa leštianskemu kmotríkovi nežiadalo ísť v ten deň domov. Zostal aj na druhý a potiahol to do ďalšieho rána. To sa už domácemu hostiteľovi znepáčilo a milému kmotríkovi nechal ráno na stole pri fľaši s pálenkou odkaz (list): „Čo je aký dobrý hosť, tri dni mu je dost'.“

Toto porekadlo sa pri návštevách rýchlo udomácnilo a dost' často používalo, nezriedka i dodnes

Len jete, jete a nefajčíte !

Boli raz suchánski murárski majstri aj so šichníkmi (pomocní robotníci) na stavbe rodinného domu v susednej dedine. Na obed ich gazdiná pozvala k stolu. Naservírovala prvý chod, jedlo vychladúvalo, a chlapi len fajčili, rozprávali a k jedlu sa nepríberali. Gazdiná v snahe upozorniť ich, že majú jesť, chcela povedať: „Chlapi, vy len fajčíte a nejete!“ Dopadlo to celkom naopak. Vyriekla formulku, ktorá sa žartovne rýchlo pri núkaní k jedlu ujala: „Chlapi, vy len jete, jete a nefajčíte.“

Chlieb náš každodenný

Aj tak by som mohol nazvať konzumáciu pálenky. Nebolo ničím zvláštnym, že zdraví ľudia, tak chlapi ako aj ženy, vypili hneď ráno „nalačno“ po sklienke a zopakovali to večer pred spaním. Bola to prevencia pred chorobami – „*zabýjali červíka*“. Na rodinné slávnosti – svadby, krstiny a pod. museli mať gazdovia nachystané poriadne zásoby pálenky. A obdobie pred nimi

bola fuška pre žandárov, neskoršie príslušníkov verejnej bezpečnosti. Chodili, pátrali, zvyčajne bezúspešne, zavše sa im aj zadarilo. Hlavne vtedy, keď dostali informácie od neprajníkov gazdu. Stalo sa to aj gazdovi Paľovi, keď ho žandár nachytil pri robote. Pálenku aj riad zabavil, položil ho k múru na podstenu a išiel s gazdom do izby spísať zápisnicu. Náhodne išla navštíviť brata sestru Anna, zbadala riad s pálenkou a hneď jej bolo jasné, koľká bije. Nakukla oknom do izby a keď videla, že je žandár zaujatý písaním, odniesla poza humnú pálenku aj riad o štyri domy ďalej domov. Reakciu strážcu poriadku netreba popisovať. Aby však nemal problémy, dohodol sa s gazdom, že sa akože nič nestalo. Vec bola uzavretá a ľudia sa mali po čase na čom zabávať.

Nie všetci ľudia svojho blízkeho žalovali, naopak mnohí pomohli. Keď gazda Jano robil svadbu a pálenka už bola úspešne navarená a pripravená v *kandli* zbadala suseda Zuza ísť do domu gazdu žandára s richtárom. Keď zišli do izby, inštinktívne usúdila, že pálenku majú odloženú v komore. Bez vedomia domácich aj návštevy vklzla do komory, zbadala kanvu, rozťahla sukne a sadla si na ňu tak, aby ju celú zakryla. Hlavu dala do dlaní a čakala. Keď žandár s richtárom otvorili dvere, rozprestrela ruky a poriadne na hlas sa rozkričala: “Ja, ja, jááá, hneď choďte preč, ja som chorá žena a keď vidím žandára, tak odpadnem. Už aj choďte preč!” Žandár sa letmo poobzeral po komore a keď nič podozrivé nezbadal, odišiel. Po čase povedal gazdovi pravdu, že ho žalovali a že týždeň bezúspešne špehovali, kde tú pálenku páčil a potom schoval. Dozvedel sa, že ju nepálil on, ale jeho švagor a ukryla ju suseda. Kde, to samozrejme gazda neprezradil. Miesto, kde sa nachádzala prírodná pálenica sa mi nájsť podarilo. Bola tak dômyselne urobená, že som si dlhé roky myslel, že sa jedná o kopanú studňu. Nešlo mi ale do hlavy, prečo je studňa suchá a na dne má dieru smerom do blízkeho potoka.

Trochu aj o sexe a ľudských potrebách

Pozemské slasti

Pokušenie užiť si slasti života mimo manželského zväzku je také staré ako samotné manželstvo. Stretli sa susedovci v lazoch pri vyžínaní trávy

v sklade. Naokolo nikoho, nuž pokušeniu neodolali.

Zrejme bolo také veľké, že ostražitosť sklamala. Tretí sused zbadal, o čo sa jedná. Nebadane sa prikradol a obidvom odniesol košiare. Keď radovánky skončili, poobzerali sa milenci po košiaroch a košiarov nikde. „Jano, to bol hádam môj Paľo tu, vyriekla suseda. Veď ja už teraz dostanem. Ale to si ty vyhútal!“

Keď sa potom v dedine rozniesol chýr, že ten s tou, tam a tam, rozmýšľali sme, ktorý z nich to vyhútal (vymyslel).

Cigánsky fruštík (cigánske raňajky)

Prvýkrát som o tomto zaujímavom recepte výdatných raňajok počul krátko po príchode do Sucháňa, keď som bol v šichte u kmotrovcov. Pri raňajkách som sa ospravedlňoval, že mi ešte nechutí jesť. Na to sa ma jeden z majstrov spýtal: „A čo si mal cigánsky fruštík?“ Keď som sa čudne zatváril, chlapi sa schuti zasmiali. Po stíchnutí ma majster s receptom zoznámil (v tomto prípade neslušný výraz označím únosnejším): „Cigánsky fruštík je taký, že si hneď ráno poriadne zalsexuješ a potom sa napiješ vody.“

Záchod pokade dovidíš

Vybavovanie základných ľudských potrieb podliehalo tiež v každej dobe určitým rituálom. Pamätám si, keď ešte niektoré staršie ženy si *pri cikaní* nekľakli, ale len rozťahli nohy, povyhrnuli sukňu a už pramienok tiekol. V poli, ale i na drevenej latríne si tak chlapi, ako aj ženy utreli zadok listím, najčastejšie používali listy lopúcha. A to tak, že do neho spravili prstom dieru, ním si zadočok vytreli a čo sa na prste nalepilo, zotreli lopúchom. Používanie novinového alebo obalového papiera bolo už veľkým technologickým pokrokom. Praktizovalo sa spravidla na latrínach. Budete sa čudovať, ale toaletný papier sa začal používať až po zavedení vodovodov a vybudovaní splachovacích záchodov v bytoch. V r. 1980 sme s kolegom v rámci sčítania osôb, domov a ich vybavenia navštívili gazdu v suchánskych lazoch. V jednej kolonke sa na tlačive uvádzal aj typ záchodu. Keď sme gazdovi položili otázku, aký má záchod, s vážnou tvárou nás vyviedol z izby na dvor, tak,

aby sme dovideli čím najďalej. Potom nám potmehútsky riekol: „Tak chlapci. Záchod mám od tadeto, celou Riekou (dolina) pokade dovidíte.“

Takže, ak to na vás príde v poli, neváhajte. Bude vám stačiť aj trs mäkkej trávy. Pozor však na bodliaky a osy.

Zatracená Vopavo (Opava)

Tento výrok sa do Sucháňa dostal a rýchlo tu zľudovel z malej dedinky Opavy nad Kosihovcami. V tých časoch sa veľmi často stávalo, že mladí vojaci, ktorí narukovali do Čiech, aby zdôraznili svoju svetovosť už pri prvej návšteve rodnej dedinky „říkali,mluvili“ - hovorili po česky. Stalo sa raz, že takýto mladý vojak, svetobežník vystúpil z autobusu na zastávke v Opave a hneď si uľavil: „Sakra, zatracená Vopavo.“ Pointa bola v tom, že slúžil spoločne s chlapcami z Čiech v neďalekom Cerove.

Poriadny človek v nedeľu nerobí

V nedávnej minulosti sa len málokedy stalo, že by ľudia v nedeľu robili. Výnimkou boli sezónne poľné práce, ak bolo potrebné pred dažďom spratať suché seno alebo obilie. Mnohokrát som od starších ľudí počul, že želiari sa v podstate mali lepšie ako gazdovia. Nemuseli sa báť, že sa im neurodí, zhynie alebo namokne. Naopak gazdovia, tí sa vždy pre niečo umárali. V takejto želiarskej rodine v Lešti vraj žili traja chlapi - otec s dvomi synmi, ktorých volali Rúbenovci. Boli to údajne vysokí, mocní chlapi, preto aj junáci, ktorí sa im postavou približovali dostávali počastovanie „to je chlapisko ako Rúben“. Raz v nedeľu, keď sa od Javoria blížila čierňava (búrka) bežal jeden z gazdov do Rúbenov s prosíkom, aby mu išli pomôcť seno zvieŕť. Všetkých troch chlapov po výdatnom obede našiel vyvalených v *chyži* na laviciach „sadlo zaväzovať“ (tráviť jedlo). Márne sa snažil odriekať prosby o pomoc, nikto nereagoval. Naveľa jeden z nich nadvihol hlavu a preriekol: „Poriadny človek v nedeľu nerobí.“ To bolo od nich všetko. Seno gazdovi zmoklo, ale kto namočil, ten na druhý deň aj usušil.

Sliepka o troch nohách

Keď sa stretli dve susedy, muselo byť niekto z nich veľmi naponáhlo, že by si „*jazyky nepopáslí*“. Aj tak stratili niekoľko slov s najnovšími informáciami miestneho diania. Aj tetke Mare bolo naponáhle, keď stretla susedu Zuzu. Tá na ňu: „Mara, a čože ti je tak naponáhlo?“

„Ani sa ma nespytuj. Do škody som prišla. Starý vypustil sliepky z kurína a zabudol im pristaviť *lojtričku* (rebrík). Jedna len čo vyletela, od bolesti zatkodákala. Obzriem sa a sliepka o troch nohách.“

„Mara ty táraš, od kedy majú sliepky štyri nohy?“

Na Sucháni nikdy, ale výrok „sliepka o troch nohách“ rýchlo zľudovel.

Peria párate ?

V čase, keď ešte nebolo vodovodu, prala gazdiná na potoku *háby* (šatstvo). Bežná konverzácia ľudí pri stretnutiach spočívala z pozdravov: dobrý deň pán boh daj alebo pán boh vám pomáhaj a nasledovala obligátna otázka na to, čo pozdravený práve robil. Napr. Drevo pílite? Šijete? a podobne. Išla okolo práčky zadumaná suseda zháňať ženy na páračky a takto sa jej prihovarila: „Pán boh ti pomáhaj, Anka. Peria páraš?“

Tá jej na to: „Periem, Zuzka, periem.“ Ak ste sa potom niekoho pri inej činnosti z recesie spýtali:

„Peria párate?“ vedel *koľko bije*.

Noby dôležitejšie ako hlava

Starý bačik Ďuro ležali na lavici. Pod hlavou veľký tvrdý kameň a pod nohami vankúš. Pýta sa ich prekvapený sused Paľo: „Bačik, a vy čo takto? Vankúš pod nohami a kameň pod hlavou,“

„Jáj, chlapec môj. Nohy si treba šanovati (šetrit'). Tie ma celý deň nosia a hlava len robotu vyhutuje!“

As andelátot

Išli starý bačik Jano v povznesenej nálade domov do lazov. V závoze zbadali cestára vysekávať krovie. „Pán boh ti pomáhaj, Janko!“

„Pán boh uslyš, bačik. A kdeže ste boli?“

„Ale bol som v dedine s krávkou pri bujakovi. Vieš behá sa mi.“

„A kdeže ju máte?“

As andelátot, pred krčmou uviazanú o šránky (zábradlie)!“

Prírodné hnojenie

Keď sa do 20. rokov minulého storočia na hnojenie pôdy nepoužívali umelé hnojivá, využívali roľníci všetko, čo prešlo zažívacím traktom zvierat i ľudí. Keď ľudom dochádzali zdroje obživy, zvykli si ich niektoré skupiny obyvateľstva zadovažovať žobraním. Ak sa často opakovali, nie vždy sa stretli u gazdov s kladnou odozvou. Stalo sa to aj jednej žobrajúcej u gazdu, ktorému došla trpezlivosť a poskytnutie príspevku odmietol. Pre žobrajúcu osobu to bola urážka. Aby si uľavila, gazdu potrestala výrokom: „Ty lakomec, ani na lúku sa ti nepôjdem vy...ť. Tvoj sused je dobrý gazda, dá korunu aj chleba. Tomu sa pôjdem na lúku vy...ť!“ (vykonať veľkú potrebu)

Cesnak

Bačik Ondrej si trochu viac požili pálenky, nuž tak im začalo lepšie troviť. Odrezali kus slaniny, zobrali k nemu cesnak na vylepšenie chuti a dychu. Po chvíli zakričali na ženu: „Zuza, ten cesnok je voľáky sladký!“

Zuza sa obzrela: „Ondrej, veď ty si mi všetky tulipány pojedol!“

Či sa potom stali niekde súčasťou stravného lístka, neviem.

Úsmevných príbehov ľudového humoru je veľa. Nie všetky môžem zverejniť. V tých, ktoré som vybral, sú krstné mená zmenené. Priznám sa k jednému, ktorý sa mňa a mojej rodiny dotýka priamo a nie je žiadnym tajomstvom.

Jahoda

Spomenul som, že u rodov a priezvísk, ktoré boli rozšírené sa používali prídomky. Bežne sa vyskytovali aj u menej početných rodov. Vznikali rôzne a výnimkou neboli ani škodoradostné udalosti. To sa stalo aj v našom prípade.

Môj starý otec sa raz v škole dopustil prehrešku. Akého neviem, ale musel byť väčšieho charakteru, lebo od učiteľa dostal telesný výprask, po ktorom s plačom pribehol domov požalovať sa matke. Tá si na pána učiteľa počkala pred domom na ulici a takto ho vykárala: „Pán rektor ! Vy viac môjho Janíka bit' nebudete ! Viete, moja Anička (starkého sestra) je ako panka (panička) a môjho Janíka si pestujem ako tú jahôdku. “ Medzi svedkami príhody bol aj niekto z vtedajších vtipkárov a starému otcovi prischol prídomek Jahoda. Pod týmto prídomkom boli Mihál'kinovci do 70. rokov minulého storočia v Dačovom Lome a okolí známejší ako pod skutočným priezviskom. Neraz som bol ním označovaný ešte aj ja. Vnuk starého otca z dcérinej strany pridal k prídomku jahodovskú hymnu, známu ľudovú pieseň *Zrejú, zrejú zelené jahody, povedz milá kto ku tebe chodí...* Tak sme na okolí pravdepodobne jediná rodina, ktorá má vlastnú hymnu a keby sme si dali navrhnuť rodinný erb, určite by v ňom bola základným prvkom jahoda.

Text piesne Zrejú, zrejú zelené jahody - jahodovskej hymny:

Zrejú, zrejú, zelené jahody, povedz milá kto ku tebe chodí,
povedz milá, duša moja, hej kto ku tebe chodí.

Chodia ku mne dve červené líčka, vrezali sa do môjho srdiečka,
vrezali sa duša moja, hej do môjho srdiečka.

Vrezali sa už sa nevyrežú. Od ľúbosti ani sa nemôžu,
od ľúbosti duša moja, hej ani sa nemôžu.

Ľúbosť, ľúbosť na svete panuje, kto má milú, nak si ju šanuje,
kto má milú, duša moja, hej nak si ju šanuje.

Ja som, mal som, ja som nešanoval, zomrela mi za ňou som banoval,
zomrela mi duša moja, hej za ňou som banoval.

Zomrela mi v čiernej zemi leží, smútok držím, nikto mi neverí,
smútok držím, duša moja, hej nikto mi neverí.

Neveria mi otec ani mati, ani moji verní kamaráti,
ani moji, duša moja, hej verní kamaráti.

Informácie

Ján Sudra, Sochter /25.6.1881 - 8.1.1963/, roľník, kronikár. Pavel Berac /3. 6. 1922-13. 3. 2004/, roľník, člen JRD /účtovník/, súkromný kronikár. Pavel Medveď /23. 12. 1934-22. 2. 1939/, člen JRD, bezpečnostný technik, kronikár obce Dačov Lom. Ivan Jonáš /1942-1998/ Dačov Lom-Útlaky, zberateľ historických príbehov a zaujímavostí. Juraj Siroň / 23. 1. 1913-4. 1. 2009 /, Dačov Lom roľník, priekopník nových moderných technológií, neskoršie člen JRD. Anna Siroňová, / 8. 12. 1913-16. 12. 2007/, Dačov Lom, roľníčka, členka JRD, Zuzana Mihálkinová /9. 6. 1923-19. 3. 2016/, narodená v Lešti, roľníčka, členka JRD. Ján Matušov /5. 5. 1931-31. 5. 2000/, roľník člen JRD, časť života prežil v dačovlomských lazoch v Močari. Zuzana Šimunkinová /24. 8. 1887-11. 6. 1975, roľníčka, najstaršia informatorka, pamätníčka mnohých udalostí a príbehov. Juraj Kečkár /18. 4. 1910-12. 3. 1996/, roľník, člen JRD, dlhoročný dozorca evanjelickej cirkvi. Juraj Šajban /23. 1. 1935-2. 3. 2007/, roľník, člen JRD, traktorista, väčšinu života prežil v lazoch. Ján Ištván /15. 2. 1929-8. 10. 2009/, roľník, člen JRD, obyvateľ lazov v Zabrach. Juraj Pivarček, 24. 5. 1925-17. 1. 2007/, roľník, člen JRD, obyvateľ lazov v Zabrach. Pavel Slavkov /29. 8. 1932-29. 12. 2014/, roľník, člen JRD, zootechnik. Ján Martuš /28. 5. 1934/, roľník, člen JRD, vodič, obyvateľ lazov v Lazinke. Anna Martušová /6. 10. 1940/, roľníčka, členka JRD, dojička, obyvateľka lazov v Lazinke, Anna Piatrová /8. 2. 1917-14. 12. 2000/, roľníčka, členka JRD, krmička. Anna Sudrová / 13. 7. 1917-27. 2. 2004/, roľníčka, členka JRD. Anna Horniaková / 1. 1. 1933-15. 8. 2014/, roľníčka, členka JRD. Juraj Pivarček /24. 5. 1925-17. 1. 2007/, roľník, člen JRD, obyvateľ lazov v Zabrach, Pavel Úkrop / narodený v Dačovom Lome, dlhoročný pracovník Ministerstva kultúry v Bratislave. Ing.

Pavel Ferienčík, dlhoročný agronóm JRD v Cerove.

Použitá literatúra

Novinové články, výňatky z kroník sú uvedené v texte.

Necitovaná použitá literatúra:

- Mišo Šesták: Zborník z druhého ročníka Stretnutia priateľov regionálnej histórie, Hradište 26. novembra 2016.
- Kolektív autorov: Dačov Lom 665 rokov, ISBN 80-968000-2-7
- Anna Triznová: Sucháň „tak si tu žijeme“, 2014
- 200 rokov Slovákov v Nadlaku, vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak 2003.
- Dačov Lom, cirkevný zbor-jeho dejiny až po súčasnosť, ISBN 978-80-970642-1-1.
- Ján Mihál'kin, Dejiny cirkevného zboru Dačov Lom, Sucháň,ISBN 80-969497-0-5.
- SAV, Dejiny Slovenska II /1526-1848/, 1987.
- Obec Hrušov, Hont bez hraníc, ISBN 978-80-969748.
- Životopis a práca autora je spracovaná v diplomovej práci Mgr. Michaley Turianskej, absolventky Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, filozofickej fakulty, Kód /06c93592-4c51-4e48-a38e-2efc5d1eb61f/.
- V práci som použil materiály z výskumov a osobného archívu manželky Márie Mihál'kinovej, rod. Piatrovej / 11. 9. 1947-13. 6. 2013/, nar. v Sucháni, stredné odborné vzdelanie s maturitou, agronómka a ekonómka JRD. Viac informácií v zdigitalizovanom súbore rodokmeňa rodiny v archíve autora.
- Ďalej sú použité fotografie autorov: Jána Horniaka, Lubomíra Šajbana, Márie Mihál'kinovej, Marianny Tavolara, Mariána Vladoviča, Františka Radingera, autora a z rodinného archívu. Skenovanie: Anton Drímaj z Beluje.

Použité skratky:

- AÚ SAV – Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied
- JRD – Jednotné roľnícke družstvo
- MNV - Miestny národný výbor
- SNM – Slovenské národné múzeum
- ÚEUV – Ústredie ľudovej umeleckej výroby

***Zoznam digitálnych dokumentov,
dostupných v archíve autora (DVD):***

- Vianoce na Honte – ľudové zvyky z Plachtiniec, Príbeliec a Sucháňa. Dokument vyrobený Slovenskou televíziou.
- Suchánsky ľudový kroj – dokument o suchánskom ľudovom kroji. Autorka Mária Mihál'kinová, kamera a strih Ing. František Drgoň.
- Veľkonočné služby v kostole, autorka Mária Mihál'kinová, kamera Ing. František Drgoň.
- Encyklopédia obcí Slovenska – Sucháň, vyrobila Slovenská televízia, réžia Dr. Kiripolský.
- Detské Vianoce, autor Mgr. art. Vladimír Kysel' – zostrih vystúpení detských folklórnych súborov včetně súboru Suchánik. r. 1991
- Folklórne pásma Na zore (skupina dospelých), Ako sa dorába chle-
bík (detský súbor) z vystúpenia skupín v Parku kult. a oddychu v Bra-
tislave v r. 1992 – stretnutie rodákov Hontu a Novohradu
- Výstava a vystúpenia folklórnej skupiny v Dánsku, Hárlev v r. 1994.
- Zájazdy paličkárov a paličkárov z Dánska, Švédska, Nemecka v Su-
cháni v r. 1992 a 1993
- Ručná žatva, mlátenie obilia, autorka Mária Mihál'kinová, kamera
Ing. František Drgoň. Nezostrihaný a neozvučený dokument.
- Oslavy 650 rokov prvej písomnej zmienky v Sucháni, r. 1999
- I. ročník festivalu paličkovanej čipky r. 2003
- Jánsko-Pavlovske slávnosti r. 1996.

CD nosič: A napresriet Sucháňa, kukulienka kukala – ľudové piesne
v podaní folklórnej skupiny v doprovode ľudovej hudby Jána Cúta

Na záver

Som vyštudovaný hnojár. Tak nás poľnohospodárskych študentov prezývali a boli sme na to hrdí. Do prvého ročníka nás nastúpilo 34 a zmaturovalo 17. Dnes nepredstaviteľná záležitosť. Tu som si vďaka nášmu prvému triednemu profesorovi RNDr. Júliusovi Vacholdovi, nestorovi a priekopníkovi slovenskej zoológie, najmä mammaliológie, zakladateľovi chiropterológie prehĺbil vrodenný vzťah k prírode ako celku. Tu som prvýkrát v prvom ročníku bol aj „spoluautorom“ objavu stredoeurópskeho významu. V našej maštali som mu chytil pavúky a jeden z nich bol v tom čase prvým potvrdeným v strednej Európe. O aký druh sa jednalo neviem. Ďakujem zostaviteľom zborníka Prírodné dedičstvo obce Sucháň, že si v ňom uctili jeho pamiatku.

Do poslednej chvíle som váhal, či túto prácu takýmto štýlom publikovať. Rozhodol som sa. Nemám právo nezverejniť to, čo mnohí autori písali pri blikajúcom svetle sviečky alebo petrolejke a ich práce som niekoľko desaťročí držal u seba. Rovnako nemám právo nezverejniť to, čo som sa dozvedel od desiatok informátorov, ktorí so mnou a manželkou strávili množstvo času. Ešte viac ho strávili tí, ktorí dobrovoľne s nami pracovali vo folklóre, ZPOZ-e, estrádnej skupine a pod. Zároveň ďakujem všetkým odborníkom rôznych vedných odborov, ktorí mali so mnou strpenie a moje „objavy“ odborne posúdili a publikovali. Ich mená som uviedol v texte. S poznatkami z archívov mi výrazne pomohol JUDr. Bohuslav Beňo z Veľkého Krtíša.

Asi osemdesiat percent z toho, čo som napísal, mám podložené príslušnými autentickými dokladmi, písomnosťami vrátane fotokópií, samostatných fotografií, audio, video nahrávok a hmotnými (materiálnymi) predmet-

mi súkromnej zbierky. Pritom nevylučujem, aj to zdôrazňujem, že som sa nedopustil omylov.

Čitatelia mi môžu vytknúť, že som sa v práci vyhol činnosti Komunistickej strany Československa, Slovenska, ktorá bola po r. 1948 jedinou politickou stranou v Sucháni. Urobil som tak z vlastných etických dôvodov. Z tých istých dôvodov som neopísal ani udalosti Maďarskej republiky rád, obdobie Slovenského štátu - činnosť Hlinkovej ľudovej strany a udalosti v r. 1968, o ktorých mám dostatok informácií. Vyhol som sa tiež tragickým úmrtiam (samovraždám) a iným udalostiam, ktoré by mohli spôsobiť negatívne emócie súčasníkom. Budúci bádatelia si nepublikované oblasti histórie dediny budú môcť nájsť v kronikách a iných archivovaných materiáloch. Ospravedlňujem sa, že v práci chýbajú niektoré údaje o živote v obci z posledného obdobia, o ktorých nemám postačujúce podklady. V tomto období došlo k výrazným zmenám, ktoré si vyžadujú podrobnejšiu štúdiu a ktorú som z dôvodu časovej tiesne do času publikovania práce nestačil dopracovať. Z rovnakého dôvodu som nestačil spracovať podrobnejšie informácie o živote a práci dejateľov: Andreja Kmet'a, Jána Slávika, Bartolomeja Krpelca a ďalších, ktorých poznatky som citoval a využil. Čitatelia sa viac o nich dozvedia v encyklopédiách osobností Slovenska.

Celkom na záver ďakujem starostke obce Anne Triznovej, vďaka ktorej mohli byť moje poznatky publikované, Mgr. Ľubici Tomčíkovej za gramatickú a pravopisnú úpravu. Ďakujem manželom Drímajovcom z Beluje, ktorí mi oskenovali viac ako 500 fotografií, z ktorých som časť v práci použil. Poďakovanie patrí aj Banskobystrickému samosprávnemu kraju, Obecnému zastupiteľstvu v Sucháni, ktorí na vydanie knihy poskytli finančné prostriedky.

Obrazová príloha

Obrazová príloha z výskumu ľudového odevu a jeho prezentácie (archív Márie Mihálkinovej a autora).

Sviatočný odev mladej nevesty a jej matky z r. 1940 na druhé „ohláške” - verejné ohlásenie svadby v kostole. Ukážka Anna Martušová a Stanislava Vozárová

Sviatočný odev z r. 1947 na tretie „ohláške“ (Pavla Balgová)

Svadobný odev nevesty z roku
1903 (Pavla Balgová)

Svadobný odev nevesty počas
smútku za rodičmi z r. 1935 (Sta-
nislava Vozárová)

Detský dievčenský odev
(Viktória Zuzinová)

Transport detí v plachtách
zdobených paličkovanou čipkou
(Marcela Grobářová)

Transport dětí v plachtách zdobených paličkovanou čípkou (Dana Mozolová)

Letný detský kroj (Norbert a Martina Jelchovci)

Letný dievčenský a mládenecký kroj (zľava: Richard Melicher, Pavla Balgová, Pavel Kečkář, Martina Klimková, Pavel Berac)

Ľudová výšika na letnom kroji (Pavla Balgová, Martina Klimková)

Ľudová výšika na letnom kroji
(Mária Mihál'kinová)

Posledný variant sviatočného
kroja dievky a vydatej ženy po
skončení smútku (M. Klimková,
A. Beracová)

Plachty do daždivého počasia (Mária Antolová, Anna Beracová)

Sviatočný odev vydatej ženy z roku 1952 (kompletne zhotovila Anna Piatrová, nar. 1917)
- pohľad z predu

Sviatočný odev vydatej ženy z roku 1952 (kompletne zhotovila Anna Piatrová, nar. 1917) - pohľad zo zadu

Zimný súkenný odev z obdobia okolo r. 1940 (Ján Martuš)

Varianty zimného odevu z prvej polovice 20. storočia.
(Pavel Ištván, Richard Melicher, Pavel Berac)

Varianty zimného odevu z prvej polovice 20. storočia.
(Michal Medveď, Ján Martuš, Peter Velkov)

Najstarší variant ženského zimného odevu (Mária Mihál'kinová)

Zimný pracovný odev. Pozostava z kožucha (guba), kukly (Š'pochovňa) a baranice (na foto Ján Berac)

Dievčenský sviatočný odev do chladného počasia, bohoslužby v kostole na 1. sviatok vianočný a veľkonočnú nedeľu (Členky folklórnych skupín)

Mária Slavková, Viera Antolová

Mária Beracová, Anna Beracová

Rekonštrukcia ručnej žatvy v pracovnom odevu v roku 1997

Rekonštrukcia prípravy triesok na sviatenie v r. 1997

Z vystúpení Detského súboru Suchánik

Veľká Čalomija r. 1987

Bratislava PKO 1992

Z vystúpení estrádnej skupiny. Silvester 1986

Silvester 1991

Obr. č. 1 - 3 z pravidelných „Trojkráľovských tancov za klobásy“poriada-
ných estrádnou skupinou v rokoch 1983 - 1991

Obr. č. 1 - 4 z vystúpení pre účastníkov zájazdov po stopách pôvodnej paličkovej čipky z Dánska r. 1989 – 1992

Z vernisáže výstavy
v Hårleve, Dánsko

I Otvorenie múzea v dome ľudovej architektúry v. 1997

Oslavy 650. výročia prvej písomnej zmienky o obci

Oslavy 650. výročia prvej písomnej zmienky o obci

Vystúpenie vo Dvore remesiel Ústredia ľudovej umeleckej výroby v Bratislave

Prvý ročník regionálneho podujatia Čipka v Honte 5. - 6. 7. 2003

Prvý ročník regionálneho podujatia Čipka v Honte 5. - 6. 7. 2003

Mladé paličkárky s Máriou Mihál'kinovou na celoslovenskom festivale paličkovej čipky v Prešove r. 2005

Predstavenie erbu evanjelickej
cirkvi v Sucháni r. 2014.
p. farárka Anna Kukulová z Cerova
a starostka obce Anna Triznová

Odvzdávanie obecných ocenení r. 2014

Jedna z posledných roľníčok, ktorá vedela zhotoviť kompletný ženský ľudový odev Anna Piatrová nar. 1917 a jej krojované nevesty

Srdečně děkujeme všem, kteří s nami dlouhé roky nezištně spolupracovali. (mnohým i do nebička a jeden z nás aj z neho)

